مۇختار مەخسۇت

ئەسىر بوسۇغىسىدا

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇختار مەخسۇت 1957 ـ يىلى 4 ـ ئايدا گۇما ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. 1983 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، شۇ فاكۇلتېتتىنىڭ ئاخبارات كەسپىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن. 1997 ـ يىلىدىن 2005 ـ يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىدە ئىشلىگەن. 2005 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەكلىپلىك پروفېسسورى، جۇڭگو ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئاخبارات‌چىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

مۇختار مەخسۇت 1974 ـ يىلى ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرىپ كەلگەندىن بۇيان، 300 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر ۋە نەسرى، 60 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىندى، خەنزۇ ۋە چەت ئەل شائىرلىرىنىڭ كۆپلىگەن شېئىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلدى. ئۇنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىندى. ئۇنىڭ نەشر قىلىنغان ئاساسلىق كىتابلىرىدىن «ئاشقىلار سىرى»، «تەنھا قېيىق»، «ئىلاھە چوققىسى» (تەرجىمە) قاتارلىق شېئىر توپلاملىرى، «ئاخبارات يېزىقچىلىق ماھارىتى»، «مۇخبىرلىق سەنئىتى»، «ئەسىر بوسۇغىسىدا»، «يېزىقچىلىق» قاتارلىق ئىلمىي ئەسەرلىرى، «غەربكە ساياھەت» (رومانىنىڭ 1 ـ، 2 ـ تومى)، «يېڭى ئەسىر ـ مۇتەپەككۇرلارنىڭ ساداسى»، «بالىلارنى ئورتاق تەربىيەلەيلى»، «كەمپۈتتېن تاتلىق»، «كائىنات يېزىقچىلىقى» قاتارلىق تەرجىمە ئەسەرلىرى بار.

مۇختار مەخسۇت

ئەسىر بوسۇغىسىدا

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

跨越新世纪；维吾尔文/ 穆合塔尔·买合苏提编 ：— 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2012.1
ISBN 978-7-228-14960-5

Ⅰ.①跨… Ⅱ.①穆… Ⅲ. ①新闻工作 — 中国 — 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.①G219.2

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2011)第282037号

责任编辑	孜来汗·艾则孜
特约编辑	吐尔送·阿木提
责任校对	阿依古丽·沙比提
特约校对	万力·再顿
封面设计	买买提·诺比提
出版发行	新疆
电　　话	0991-2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆生产建设兵团印刷厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 1/32开本
印　　张	10.25
版　　次	2012年2月第1版
印　　次	2012年2月第1次印刷
印　　数	1—3000
定　　价	26.00 元

مۇندەرىجە

بىچارە مېھرىبان ئاتا ـ ئانىلار ۋە بىچارە پەرزەنتلەر 1
بەزى ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىز بىزنى ھالسىرىتىپ قويدى 11
قىممىتىمىزنى يوقىتىپ قويمايلى 16
بىزنىڭ شاراب روھىمىز 20
ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەت ۋە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ
ئىدىيەۋى يۈزلىنىشى 26
«ئالما»نىڭ ئىچىدىن سېسىپ كېتىشىدىن ساقلىنايلى 31
بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى ۋە ساپا مائارىپى 38
ئەسىر ھالقىش بوسۇغىسىدا 49
زامانىۋى مەدەنىيەت قەسرىدىكى كولدۇرما ئاۋازى 54
يېڭىچە شېئىرلار ھەققىدە دەسلەپكى مۇھاكىمە 61
جامائەت پىكرى، ئاخبارات ۋە يېتەكلەش 86
تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى ۋە ئۇنىڭ ئاخبارات خەۋەر ـ
چىلىكىمىزگە بولغان تەسىرى 94
خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە مۇقەددىمىسى 101
خەۋەرنىڭ بىر قانچە خىل قۇرۇلمىسى توغرىسىدا 112
خەۋەر يېزىقچىلىقىدىكى ئالتە ئامىل توغرىسىدا 118
خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسى توغرىسىدا 133
خەۋەرنىڭ ماتېرىيالىنى قانداق تاللاش كېرەك 146
خەۋەردىكى «مەن» ۋە نەق مەيدان تۇيغۇسى توغرىسىدا 152
ئاخبارات ئوچېركى 159
«ئوچېرك»، «ئاخبارات ئوچېركى» ۋە «ئەدەبىي ئاخبارات»
توغرىسىدا 168
زىيارەت خاتىرىسى ۋە ئۇنىڭ يېزىلىشى توغرىسىدا 180

شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەر يېزىقچىلىقىدىكى بىر-
قانچە مەسىلە توغرىسىدا 189
مۇخبىرلىق پائالىيىتىدە بىلىشكە ۋە رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك
نۇقتىلار 198
ئارىلىق ئاخبارات ئىلمى توغرىسىدا 210
ئەدەبىي ئاخبارات توغرىسىدا 214
تەكشۈرۈش دوكلاتى توغرىسىدا 233
ئاخبارات ئېتىكىسى ھەققىدە 241
چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا ... 246
ئىستېرېئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەر توغرىسىدا 255
مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى
توغرىسىدا 267
سىجىل خەۋەر ۋە ئۇنىڭ يېزىلىشى توغرىسىدا 273
تەرجىمە خىزمىتىنى كۈچەيتىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر
رادىيو - تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرەيلى 281
ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىش ئىدىيەسىنى تۇرغۇزۇپ، ئاز
سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى پروگراممىلارنىڭ تەسىر
كۈرسىتىش كۈچىنى كۈچەيتەيلى 299

بىچارە مېھرىبان ئاتا ـ ئانىلار ۋە بىچارە پەرزەنتلەر

قەدىرلىك ئاتا ـ ئانىلار، سىلەر دۇنيادىكى ئەڭ مېھرىبان، ئەڭ جاپاكەش، ئەڭ غەمگۇزار كىشىلەر، سىلەر دۇنيادا پەقەت پەرزەنت ئۈچۈنلا ياشايسىلەر. سىلەر پەرزەنت ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر جاپالارنى تارتىشقا، ھەممىدىن كېچىشكە، بارلىقىڭلارنى قۇربان قىلىشقا رازى. ئۆزۈڭلار يېمەي ـ ئىچمەي، غۇربەتچىلىكتە ياشىساڭلارمۇ، پەرزەنتىڭلارنى بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشسىكەن دەيسىلەر. سىلەر پەرزەنت ئۈچۈن مەڭگۈ ئادا بولماس پەرھىزلەرنى، بىر ئۆمۈر تۈگىمەيدىغان قەرزلەرنى زىممەڭلەرگە ئېلىۋالدىڭلار، تاكى كۆزۈڭلار يۇمۇلغۇچە پەرزەنتىڭلارنىڭ غېمىنى يەيسىلەر، ئۇلار ئۈچۈن بىرەر ئىش قىلىپ بەرمەسلىكنى ۋە بېرەلمەسلىكنى ئېغىر ئازاب ۋە گۇناھ دەپ ھېس قىلىسىلەر، سىلەرنىڭ پۈتۈن ئارزۇ ـ ئىستەك ۋە تىرىشچانلىقىڭلار پەرزەنت ئۈچۈنلا بەخشەندە قىلىنغان. شۇڭا، پەرزەنتلەر ئەتىۋارلىق، غەمسىز ـ پەرۋاسىز، شۇڭا ئۇلار بەخت ـ سائادەتلىك، شۇڭا ئۇلار ۋاپادار، ئۇلارنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدىدىن سىلەرگە بولغان ھۆرمەت ۋە تەشەككۇر تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. لېكىن، سىلەرنىڭ چېكىدىن ئاشقان مېھرىبانلىقىڭلار، كۆيۈنۈشۈڭلار پەرزەنتلەر ئۈچۈن بىر ئىسكەنجە بولغىنىدا، ئۇلار مەڭگۈ چوڭ بولۇشقا مۇيەسسەر بولالمايدۇ. سىلەرنىڭ نەزىرىڭلاردا ئۇلار مەڭگۈ بالا پېتى قېلىۋېرىدۇ، سىلەر ئۇلارغا ھەممە نەرسىنى تەل قىلىپ بەرمەكچى بولىسىلەر ھەم شۇنداق قىلىسىلەر، سىلەر ئۇلارنىڭ بەختىنى ئۆز ئارزۇيۇڭلارغا بولغان ئىتائەتمەنلىكتىن

ئىزدەيسىلەر. چېكىدىن ئاشقان كۆيۈمچانلىقىڭلار ئۇلارنى ھەقىقىي بەختكە ئېرىشتۈرەلمەيلا قالماستىن، تۈگىمەس ئازابقا مۇپتىلا بولىدۇ.

ھەي، مېھرىبان ئاتا ـ ئانىلار، دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغىتى سىلەرگىمۇ مەنسۇپ، بۇنچە كايىپ كەتمەڭلار، پەرزەنت ئۈچۈن ھەممىنى قىلىپ بېرىمەن دېمەڭلار، ئۇلارنى چوڭ بولغىلى قويۇڭلار، ئۇلار دۇنيادىكى نېسىۋىسىنى ئۆز ئەجرى بىلەن تېپىپ يېسۇن، بەختىنى ئۆز ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىدىن تاپسۇن.

بەشىنچى خوتۇنىنى ئاپىسىنىڭ زورى بىلەن قويۇۋەتكەن بىر دوستۇمنىڭ بىر كۈنى مېنى ئۇشتۇمتۇت ئىزدەپ كېلىپ، ماڭا تۆكۈپ بەرگەن دەرد ـ ھالىنى ئاڭلاپ، ئاتا ـ ئانىلارغا يۈقىرىقىدەك خىتابلارنى قىلغۇم كەلدى.

تېخى قىرىق ياشقا ئۇلاشمىغان بۇ دوستۇم بەش خوتۇنىنى ئېلىپ قويۇۋېتىپ، يەنە بويتاق قالدى. بەش خوتۇندىن ئۈچ بالىلىق بولدى. ئۇنى «خوتۇنباز» دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ، ئۇ ئۇنداق ئەرلەردىن ئەمەس، چۈنكى ئۇ بەش خوتۇنىنىڭ بىرەرسىنىمۇ ئۆزى ئېلىپ باقمىدى. بىرەرسىنىمۇ ئۆزى قويۇۋېتىپ باقمىدى، ئۇنىڭ مېھرىبان ئاپىسى ئۇنىڭ بىردىنبىر ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىسى، ئۇنىڭ بىردىنبىر غەمگۇزارى ھەم ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى بىردىنبىر ۋەيران قىلغۇچى.

ـــ ئەمدى قانداق قىلىشنى ئويلاۋاتسەن؟ ـــ مەن ئۇنىڭدىن كۆيۈنگەن ھالدا سورىدىم.

ـــ مەنمۇ شۇ كەمگىچە ئاپامنىڭ قانىتى ئاستىدا چوكۇلداپ تۇرۇۋاتقان چۈجىگە ئوخشاپ تۇرۇۋاتىمەن، ـــ دېدى ئۇ ئېغىر خورسىنىپ، ـــ مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش مۇستەقىل ئۆي تۇتقان بولسام، كۆڭلۈم چۈشكەن بىرەرسى بىلەن ئۆزۈم خالاپ تۇي قىلغان بولسام، ئاپامنىڭ نازارىتى، ھەددىدىن زىيادە كۆيۈنۈشى، كۈن بويى جاۋۇلداپ باشقۇرۇشىدىن نېرى بولغان بولسام، بۇ ئاقىۋەتكىمۇ قالماس ئىدىم...

ئۇنىڭ ئاخىرىدا نېمە دېمەكچى بولغانلىقى ماڭا ئايان، مەن ئۇنىڭ خېلى يىللار ئىلگىرىلا ئىدارىسىدىن ئىككى ئېغىزلىق ئۆي ئېلىپ، موربىسىدىن مۇستەقىل ئىس چىقىرىش ئىرادىسىگە كەلگەنلىكىنىمۇ بىلىمەن. «ئەمدى ئۆيىمۇ، خوتۇنمۇ مېنىڭ بولىدۇ» دېگەنىدى ئۇ شۇ چاغدا. لېكىن، بۇ ئۆيگە كاپىتال ۋە ئۇستەلدىن باشقا نەرسە كىرمىدى. ئۇنىڭ كېيىن نىكاھلانغان خوتۇنلىرىمۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ھويلىسىدىن چىقالمايلا، شۇ يەردىن ئۆزىتىپ قويۇلدى، ئۇلارنى دوستۇم ئەمەس، ئاپىسى ئۆزىتىپ قويدى.

مەن ئۇنىڭغا قىسقىغىنا تۇرمۇش مۇساپىسىدە شۇنچە كۆپ پاجىئەلەرگە دۇچ كەلگەنلىكىگە ئېچىنىدىغانلىقىمنى، ئۇنىڭ ئەركىن نىكاھقا، مۇستەقىل ياشاشقا ئىنتىلىشتەك ھەققانىي ئارزۇسىنى قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىمنى ئېيتتىم.

ــ ئاتا ـ ئاناڭلارنىڭ ياخشى كۆڭلىنىمۇ چۈشىنىشىڭلار كېرەك ـ دە، ئاتا ـ ئانىلار بارلىقىنى پەرزەنتلىرىگە ئاتا قىلىۋاتقان، بىز خۇشاللىقىمىزنى، بەختىمىزنى ئۇلارسىز تەسەۋۋۇر قىلالايمىزمۇ؟ ــ مەن بۇ گەپنى ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزىگە قارىتا ئېيتقانلىقىم ئۈچۈن، ئۇ سەل ئوڭايسىزلانغانەك بولدى.

مەن يەنە تۆۋەندىكى پاكىت ئارقىلىق ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشكە تىرىشتىم:

ــ ئەمەلىيەتتە بەختلىك ئائىلىگە ئېرىشكەن ياشلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئاتا ـ ئانىنىڭ ماقۇللۇقى ۋە رازىلىقىنى قايرىپ قويالىغان ئەمەس، بۇ ئەزەلدىن تارتىپ، مۇستەھكەم نىكاھنىڭ ئاساسى ھەم مۇھىم شەرتى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قارشى تۇرۇشىغا پىسەنت قىلماي توي قىلىۋالغان «ئاشىق ـ مەشۇق»لارنىڭمۇ قانچىلىك بەختلىك بولۇپ كەتكىنىنى كۆرۈۋاتىمىزغۇ.

مەن ئۇنىڭغا ئوتتۇرا مەكتەپتىكى بىر قىز ساۋاقدىشىمنىڭ

تېخنىكومنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ «ئۇنىڭ بىلەن توي قىلساڭ سېنىڭدەك قىزىمىز يوق» دەپ قاتتىق قارشى تۇرغىنىغا قارىماي، ياقا يۇرتلۇق ئوقۇتقۇچىسى بىلەن توي قىلىۋالغانلىقىنى، ئىككى بالىلىق بولۇپ، بېشىغا كۈن چۈشكەندە «ئىسسىت، ئاتا ـ ئانام» دەپ يىغلاپ، قاقشاپ يۇرگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردىم.

مەن يەنە بىرقانچە خىزمەتدىشىمنىڭ كۆڭلىدىكى لايىقىنى تاشلاپ، ئاتا ـ ئانىسى تاپقان لايىق بىلەن مەجبۇرىي توي قىلغانلىقىنى، ئاقىۋىتىنە ھېچقانداق ھېسسىيات ئاساسى بولمىغان بۇ نىكاھنىڭ ئىسسىقىنى كۆرەلمەي، كۈندە جەڭگى ـ جېدەلدىن قۇتۇلالمىغانلىقىنى، ئاجرىشاي دېسە، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يۈزىگە قاراپ، ئاجراشماي دېسە، كۆڭلى چۈشمەي، ئاچچىق ئەلەمدە پۈچۈلىنىۋاتقانلىقىنىمۇ سۆزلەپ بەردىم.

ئۇنىڭغا بۇلارنى سۆزلەپ بېرىشىم بەلكىم ئورۇنسىزدۇ. چۈنكى، دوستۇم ئۆز بەختىنى نابۇت قىلىۋاتقان ئاتا ـ ئانىسىنىڭ روھىيىتىدىن بىزگە تارىختىن قېلىپ قالغان نىكاھ ئىشىنى ئاتا ـ ئانىلار بەلگىلەش، ئاتا ـ ئانىلار ئۆز ئىرادىسىنى پەرزەنتلەرگە مەجبۇرىي تېڭىشتەك ئىللەتنىڭ ماھىيىتىنى تېخى تونۇپ يېتەلمىگىنى يوق، تونۇپ يەتكەن بولسىمۇ بەكلا كېچىككەن، نىكاھ ئىشىدىكى بۇ نازۇك مۇناسىۋەتنى تەڭشەشكە ئەزەلدىن قادىر بولالمىغان ئەمەس.

«قىز چوڭ بولسا، تالالىق قىلىش، ئوغۇل چوڭ بولسا، ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلىش ئاتا ـ ئانىنىڭ قەرزى.» بۇ كۆرمىڭلىغان ئاتا ـ ئانىلارغا ئوخشاش دوستۇمنىڭ ئاپىسى تاكى ھازىرغىچە بىر تەرەپلىمە ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان مۇقەددەس ئەقىدە. «ئوغلۇم مېنىڭدىن كېيىن قالسا، ئۇنى كىم ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلىدۇ؟ ئۇنىڭ بېشىنى ئۆزۈم بىر قوللۇق ئوڭشايمەن» دەيتتى ئۇ دائىم. دوستۇم ئون سەككىز ياشقا كىرگەن يىلى، يەنى ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئىشقا

ئورۇنلاشقان يىلى ئۇنىڭ تۇنجى تويى بولدى. بىز كىچىك بولغانلىقىمىز ئۈچۈنمىكىن، بۇ توي بىزگە تولىمۇ قىزىقارلىق ۋە غەلىتە تۇيۇلغانىدى. چۈنكى، ئۇنىڭغا خوتۇن بولىدىغان قىزنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئالتە يىل بىر ئۆيدە چوڭ بولغان هاممىسىنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى دوستۇمنىڭ ئۆزىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى.

ئاتا ـ ئانىسى ئۆزلىرىنىڭ ئۈچ ئېغىزلىق ئۆيىنىڭ بىرسىنى ئۇلارغا هۈجرا قىلىپ بەردى. ئاكا ـ سىڭىلىدەك چوڭ بولغان بۇ ئىككىيلەن تارتىنىش، هېيىقىش، قورۇنۇش ئىچىدە ئەر ـ خوتۇنلۇق تۇرمۇشقا ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ كەتتى.

ـــ دادام، ئاپامىلار ئۇنى ئۆيىمىزگە ئېلىپ كەلگەن چاغدىلا كۆڭلىگە مۇشۇ نىيەتنى پۈككەنكەن، ئاپام ئۇنى ئالتە يىل ئۆز يېنىدا تەربىيەلەپ ماڭا ئېلىپ بەرگەن تۇرسا، مەن رەت قىلالايتتىممۇ؟

تويدىن كېيىن مەن ئۇنىڭدىن «كۆڭلۈڭدە باشقا بىرسىمۇ بارمىدى» دەپ سورىغىنىمدا، بۇ ئىتائەتمەن دوستۇم ماڭا مۇشۇ جاۋابنى بەرگەنىدى.

بىر يىلدىن كېيىن ئۇلار بىر ئوغۇل پەرزەنتىنىڭ خۇشاللىقىغا چۆمۈلۈۋاتقاندا، كېلىن بىلەن قېيىنئانا ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتمۇ باشلاندى.

ـــ كېلىن دېگەن هامان خەقنىڭ بالىسىكەن، قارا‌ڭ، بۇرۇن تاماقنى ئېتىپ، ئالدىمىزغا ئەكېلىپ، چاينى ئۇزۇلدۇرمەي قۇيۇپ، يېنىمىزدا ئولتۇراتتى، مانا ئەمدى تاماقنى ئېتىپ قويۇپلا بالىسىنى قۇچىقىغا ئېلىۋېلىپ بىزگە قارىپمۇ قويمايدۇ، گاهىدا قاچا ـ قومۇچلارنى يۇماي تاشلاپ قويىدۇ، يەنە كىر ـ قاتنىمۇ خۇشياقسا يۇيىدۇ، خۇشياقمىسا يۇمايدۇ، ئۇنى ئاز دەپ بەرگىنىمگە شۇكۇر قىلماي، «تۇنجى تۇغۇتۇمدا يا قولۇمغا بىرەر ئالتۇن ئۆزۈك سېلىپ قويمىدى، يا بىرەر قۇر سارجا ئېلىپ بەرمىدى» دەپ مەندىن رەنجىپ يۈرۈپتۇدەك، تۇغۇتىدا ئۆزۈم

بېقىپ، شېۋن كۆڭلەك تىككۈزۈپ بەرگىنىم يەتمەپتىما؟...

كېلىننى قانداق ئىشلىتىشنى ناھايىتى ئوبدان بىلىدىغان بۇ ئانا ئۆيىمىزگە ھەر قېتىم كەلگەندە مۇشۇ گەپلەرنى قىلىپ، كېلىنىدىن بارغانسېرى نارازى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلدۈرەتتى.

كېيىن تۆۋەندىكى گۇناھلار ئۈنىڭ كېلىنىنىڭ خېتىنى بېرىۋېتىشكە سەۋەبچى بولدى: كېلىن بارغانسېرى ھەددىدىن ئېشىپ، تاپتىن چىقىشقا باشلاپتۇمىش. بازارغا ماڭغاندا ئۇ بالىسىنى ئوغلىغا كۆتۈرگۈزۈپ قويۇپ، ئۆزى بىر چىرايلىق ياسىنىپ، ئالدىدا غىتىلداپ كېتىۋاتقۇدەكمىش، قېيىنئانا ئۈنىڭ ھۇرۇن، بويىنى قاتتىق بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، بۇرنىدىن ئىككى - ئۈچنى نوقۇپ چىرايلىق تەربىيە قىلسا، كۆزىنى ئالايتىپ، ئۇنىڭغا يېنىپ، «سىلەرنىڭ بۇنداق زۇلۇمىڭلارغا چىدىيالمايمەن» دەپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كېتىپتۇمىش.

دۇستۇمنىڭ ئاپىسى ھېچ ئىش بولمىغاندەك: «بوسۇغىمىزغا ئىككىنچى ئاياغ باسمىسۇن، ئۇ تۇزكور قانجۇق، بالاڭنى مەن ئۆزۈم بېقىپ چوڭ قىلىمەن، ساڭا يەنە گۈلدەك بىر قىزنى ئېلىپ بېرىمەن» دەپتۇ.

يېرىم يىلدىن كېيىن بۇ ئۆيدە يەنە بىر قىز پەيدا بولۇپ قالدى. دوستۇم ئاپىسىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن تۇنجى ئايالى بىلەن ئاجرىشىش ھەسىيىتىنى ئۆتەپ بىر ھەپتىدىن كېيىن، ئىككىنچى نىكاھ خېتىنى قولىغا ئالدى.

«ئاتا - ئانىنىڭ گېپىگە كىرمىگەن بالىنى بالا دېگىلى بولمايدۇ، نىكاھ ئىشى دېگەن ئۆمۈر سودىسى، ئۇ ئاتا - ئانا بىلەن پۈتىدۇ. ھازىرقى بالىلارغا «يۈردۇم» دەپ كوچىدىن تېپىپ كەلگەن قىزلارنى ئېلىپ بەرگىلى بولاتتىمۇ؟ ‹قىر كۆرۈپ بوز ئال، ئانا كۆرۈپ قىز› دېگەن گەپ بار، مەن ئوغلۇمغا قىچقارسا ئېتى بار، تۇتسا سېپى بار ئادەملەرنىڭ قىزىنى ئېلىپ بەردىم. تونۇشمىسا نېمە بوپتۇ؟ توي قىلىپ بىر ئۆيگە كىرگەندىن

كېيىن تونۇشسىمۇ كېچىكمەيدۇ. مەن ئون بەش يېشىمدا بالىلارنىڭ دادىسىغا ياتلىق بولغىنىمدا، ئۇنىڭ چىرايىنىمۇ كۆرۈپ باقمىغانىدىم، مانا ھازىرغىچە بىر چىرايلىق كېلىشىپ ئۆتۈۋاتامدۇق؟»

دوستۇمنىڭ ئاپىسىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ھېچقايسىمىز رەت قىلمىدۇق، چۈنكى ئۇنىڭ گېپىنىڭمۇ مەلۇم ئاساسى بار ئىدى. شۇڭا، بۇ قېتىم دوستۇمنىڭ بېشى مەڭگۈلۈك ئوڭۇشلۇپ كېتىدىغان بولدى دەپ ئويلىدىم. كىم بىلسۇن، ئۇچىنچى يىلىغا بارغاندا بۇ بىتەلەي كېلىن «تۇغماس ئىكەن» دېگەن ئەيىب بىلەن، مەجبۇرىي ئاجراشتۇرۇلۇپ، يولغا سېلىپ قويۇلۇپتۇ.

بۇ بىچارە ئانىنىڭ بېشىغا يەنە غەم چۈشتى، ئۇ ئوغلىغا يەنە خوتۇن (ياق، ئۇنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا قىز) ئېلىپ بېرىشى كېرەك ئىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ ئۆزى تاپالايدىغانلىقىغا زادىلا ئىشەنمەيتتى، تاپتى دېگەندىمۇ ئۇنىڭ تاپقىنىنى ياراتمايتتى، ئۇنىڭغا ھەم بۇنداق ھوقۇقمۇ بەرمەيتتى. ئاردىدىن ئىككى يىلچە ئۆتكەن بولسا كېرەك، بىز ھېرىپ ـ چارچاشنى بىلمەيدىغان بۇ مېھرىبان ئانىنىڭ ئىككى خوتۇنىنى ئەگەشتۇرۇپ تالاي ئىشكىلەرگە دوقۇرغانلىقىنى، تالاي ئۆيلەرگە داستىخان كۆتۈرۈپ كىرىپ ـ چىقىپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق.

«ئاغزىدىن ئانا سۈتى پۇراپ تۇرىدىغان غۇنچىدەك قىزلارنى تاپسام، ئوغلۇم ئۇنىماي قويدى. قىزىمىزنى بالا قىلىۋالسىلا، دەپ كەلگەنلىرىنى مەن ياراتمىدىم.»

بىر كۈنى ئۇ بىزنىڭ ئۆيگە كېلىپ، ئۆزىگە ماس كەلمەيدىغان بىر خىل سۈنئىي مەغرۇرلۇق بىلەن يۈقىرىقى سۆزنى قىلدى. گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا، بۇ كۈنلەردە ئىككى قېتىم ئۆيلىنىپ چىقىقان بۇنداق يىگىتلەرگە قىز تاپماق ھەقىقەتەن ئاسان ئىش ئەمەس، يېزىلاردا بولسىغۇ قىرىق ـ ئەللىك ياشلارغا كىرگەندىمۇ ئەركەك چۈشەن قونمىغان تۇمۇچۈقتەك قىزلارنى ئېلىۋالالايسەن. لېكىن، بۇ دېگەن شەھەر ـ دە!

شۇڭا، بىز ئانىغا ئەمدى ئوغلىنىڭ رايىغىمۇ ھۆرمەت قىلىش، زامانغا بېقىپ، رېئاللىققا توغرا مۇئامىلە قىلىش توغرىسىدا مەسلىھەت بەردۇق. ئۇ سۆزىمىزگە قايىل بولسىمۇ، لېكىن جېنى تېنىدە ئامانلا بولسا، ئوغلىغا بىر ئەمەس، يەنە بىر نەچچە قىز ئېلىپ بېرىدىغانلىقىنى جاكارلاپ قويدى.

دوستۇم ھازىر ئۆزى بىرەر قىزنى ئالىدىغان بولدۇم دەپ باشلاپ ئەكىرگۈدەك ئىمكانىيەت ۋە ئىقتىدارغا ئىگە ئەمەس ئىدى. توي قىلمىغان قىزلار بۇنداق ئاددىي شەخسلەرگە كۆز قىرىنمۇ سېلىپ قويمايدۇ. چوكانلارنى بولسا، ئۇنىڭ (ئەمەلىيەتتە ئاپىسىنىڭ) ئالغۇسى كەلمەيدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ئاپىسى تاپقان قىزغا خۇددى سايلامدا ئالدىن بېكىتىلىپ بولغان نامزاتلارغا ئاۋاز بەرگەنگە ئوخشاش، قوشۇلمەن، دەپ قول كۆتۈرۈشتىن باشقا ئامالى يوق ئىدى.

ئۇ مۇشۇ تەرزدە ئۇچىنچى قېتىملىق تويىنى قىلدى. خىزمىتى يوق بۇ قىز ئۇنىڭ ئاپىسىنىڭ رېژىسسورلۇقىدا «ئۆزى تونۇشۇپ»، «كۆڭلى چۈشۈپ» قالغان تۇنجى خوتۇنى ئىدى. شۇڭا، بۇ قىز ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە ئەڭ ئۇزاق تۇرۇشقا مۇيەسسەر بولالىغان كېلىن بولۇپ قالدى. تۆتىنچى يىلى قوشنىلىرىدىن قېيىنئانىسىنىڭ ئۇنى ئالدىغا سېلىپ سوتقا كېتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدۇق.

— ئۇ خوتۇنىنى قويۇۋېتىپتۇ.

— ئۇ يەنە توي قىلىۋاپتۇ.

— ئاپىسى ئۇنى ئاجراشتۇرۇۋېتىپتۇ...

...

كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭ قانداق توي قىلىپ، قانداق ئاجراشقانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈشكىمۇ ئولگۈرەلمىدۇق. ئۇنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈشنىڭ ئۆزىمۇ ئىنتايىن بىئەپ ئىدى. ئىشقىلىپ، ئۇ ئاخىر يەنە بويتاق قالدى. دوستلار ئۇنى «سەن ئارىمىزدا خوتۇن ئېلىشتا دۇنيا جىنس رېكورتىنى ياراتتىڭ» دەپ

چاقچاق قىلىدىغان بولۇپ قالدى. ئاپىسى «كېلىن پاتۇرمايدىغان جەددال خوتۇن» دېگەن ئاتاققا قالدى. ئەمدى ئۇ ھەرقانچە يالۇرسىمۇ، توي قىلمىغان قىز ئۇياقتا تۇرسۇن، بىر - ئىككى ئەردىن چىققان چوكانلارمۇ ئۇنىڭغا ياتلىق بولۇشتىن قورقىدىغان بولۇپ قالدى. ئەسلىدىلا ئانچە بايىشات بولمىغان بۇ ئائىلە ئۇنىڭ بەش قېتىملىق توي قىلىشى بىلەن ئېغىر ھالسىرىدى، بېچارە ئانا ئۇنىڭ غېمىنى يەپ، قىلمىغان خىيالى، ماڭمىغان يولى قالمىدى. كېيىنكى ئون يىلدا ئۇ يىگىرمە يىللىق زېھنى ۋە كۈچىدىن كەتتى. تېخىمۇ مۇھىمى ئۇنىڭ ھەممىدىن كېچىپ، ئوغلىنى بەخت - سائادەتكە ئېرىشتۇرۇش ئارزۇسى دەرد - ئەلەم ۋە بەختسىزلىك بىلەن خاتىمىلەندى. ئۇ ئوغلى ئۈچۈن مەڭگۈ ئەسلىنىدىغان ئەڭ مۇقەددەس ئىشلارنى قىلىپ بەرمەكچى ئىدى. لېكىن، ئۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئۈچ يېتىم بالا، ئاچچىق ھەسرەت ۋە نەپرەتتىن باشقا نەرسە قالدۇرالمىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ ئاجايىپ ئىقتىدارلىق ئادەم بولۇشىنى كۈتەتتى. لېكىن، بۇ ئوغۇل ئاتا - ئانىسىز بىرەر قەدەمنى باسالمايدىغان، تۇرمۇشتا مۇستەقىل ياشاش، ئائىلە ۋە ئائىلە ئىگىلىكىنى مۇستەقىل باشقۇرۇش ئىقتىدارى بولمىغان يارامسىز ئوغۇلغا ئايلىنىپ قالدى. ئاتا - ئانىسىدىن كېيىن قالسا ئۇ قانداقمۇ قىلار؟ بەختلىك بولالارمۇ؟ بەلكىم ئۇ ئۆزى خالاپ بىر خوتۇن ئالار. لېكىن، بەختىنىڭ ھەممىسى ئۆزى خالىغان خوتۇننىلا ئېلىش ئەمەس - دە! مەن ئۇنىڭ ئۆمرىدىن مۇمىنلىكىنىڭ، بېقىنىدىلىقىنىڭ ۋە مەھكۇملۇقىنىڭ قارا كۆلەڭگىسىنى كۆرگەندەك بولدۇم.

غەرب ئەللىرىدە بالىلار ئون سەككىز ياشقا كىرگەن ھامان مۇستەقىل ياشاشقا دەۋەت قىلىنىدىكەن، تۇرمۇش ۋە ئوقۇش خىراجەتلىرىنى ئاتا - ئانىلار ئۈستىگە ئالمايدىكەن، بالىلار ئاتا - ئانىسىدىن ئالغان پۇلنى قەرز ھېسابلاپ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئىشلەپ، بىر ئامال قىلىپ ئۇنى قايتۇرىدىكەن، بىزچۇ؟ بالىلار بوۋاق ۋاقتىدا ناننى چاينىپ يېگۈزۈپ قويۇشتىن تارتىپ تاكى

چوڭ بولۇپ، ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولغۇچە ھەممە ئىشلارنى ئۇستىمىزگە ئېلىۋالىمىز، ئۇلار چوڭ بولۇپ مۇستەقىل يول تۇتسا، بىزدىن ۋاز كەچتى دەپ رەنجىيمىز، ئۇلارنى خۇددى يىلان قاسىراق تاشلىسا، يەنە يىلان بولغىنىغا ئوخشاش، مەڭگۈ ئۆزىمىزگە ئوخشىسۇن دەيمىز. ئۇلارنى پەقەت ئەجرىمىزدىن تەيىار بولغان نېمەتلەرگە ئىگە قىلىش ئارقىلىقلا بەختلىك قىلماقچى بولىمىز. تاپقان - تەرگىنىمىزنى بالا ئۈچۈن دەپ يىغىمىز، مەندىن كېيىن قالسا، مۇشۇنىڭ بىلەن جان باقسۇن دەيمىز. يىقىلىپ كەتسە، ئۆزۈڭ ئورنۇڭدىن تۇر، دەپ قارىمايلا كېتەلمەيمىز. ئۇلارنىڭ قېقىلىپ، سوقۇلۇپ موھتاجلىق ئىچىدە كىرىزىس تۈيغۇسى بىلەن ئىنتىلىدىغان، ئېلىشىدىغان قەيسەر ئادەملەردىن بولۇشىغا چىدىمايمىز.

ئەي، مېھرىبان ئاتا - ئانىلار، پەرزەنتلەر تەيىارتاپ، تەمەخور، رايىش بەندىلەردىن بولۇپ قالمىسۇن، خۇدا ھەممە ئادەمنى بۇ دۇنياغا ئۆز نېسىۋىسى بىلەن يارىتقان. ئۇلار ئۆز ئەقلى بىلەن، ئۆز ئەجرى بىلەن، ئۆز ئەركى بىلەن قاپ يېرىپ چىقىپ، تېخىمۇ ياخشى يارىلىشقا ھەقلىق، بالىلارنى قانات ئاستىڭلاردىن قويۇپ بېرىڭلار، ئۇلارنىڭ چوڭ بولالايدىغانلىقىغا ۋە چوڭ بولغانلىقىغا ئىشىنىڭلار، ئۇلارنىڭ تاپقىنىنى ياخشى كۆرۈشىنىمۇ ئۆگىنىڭلار. ئىشىنىڭلاركى، ئۇلار تۆزكۆر بولمىسىلا، ئۆزىنىڭ بەخت - سائادىتىنى سىلەرنىڭ دەرد - ئەلىمىڭلار ئۈستىگە قۇرمايدۇ.

بەزى ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىز بىزنى ھالسىرتىپ قويدى

قولۇمدىكى ئالتە تال توپى باغقىغا قاراپ ئېغىر غەمگە چۆكتۇم. بىر ھەپتە ئالدىراش ئىشلەپ، ئاران كەلگەن بىر يەكشەنبىلىك دەم ئېلىشىڭدا ئارامخۇدا دەم ئالىدىغان، چاچ، ساقلىڭنى ئالدۇرۇپ، مۇنچىغا چۈشۈپ، ئۆينىڭ يىغىلىپ قالغان ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلىرىنى قىلىدىغان، بالىلارنى باغچىلارغا ئاپىرىپ، چوڭلارنى يوقلاپ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان ئىشلارمۇ يېتىپ ئاشاتتى. مانا ئەمدى، بۇ توپ ـ تۆكۈنلەرنىڭ تۈگمەي كەتكىنىنى قارىمامدىغان. يەنە كېلىپ بىر كۈندە بەش ـ ئالتە يەرگە چاقىرىش دېگەن قانداق گەپ بولۇپ كەتتى!؟ «توققۇز قىزنىڭ تولغىقى تەڭ تۇتۇپتۇ» دېگەن مۇشۇ ـ دە ! بارماي دېسەڭ، ھەممىسى «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ سالاملىشىپ يۈرگەن ئادەملەر، تۇغقىنىڭ، يۇرتدىشىڭ، خىزمەتدىشىڭ، كەسىپدىشىڭ، كونا ساۋاقدىشىڭ، ئاغىنەڭ. بەزىلىرى قويۇق ئارىلاشمىساڭمۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەسقېتىپ قالىدىغان شەخسلەر، بۇنداقلارغا تېخى بالدۇرراق بېرىپ ئوبدانراق ئىپادە بىلدۈرۈپ قويمىساڭ بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە خەق سېنى ئادەم كۆرۈپ، چوڭ بىلىپ، ھۆرمەتلەپ، يېقىن كۆرۈپ چاقىرىدۇ. بارمىساڭ رەنجىيدۇ، بىزنى ياراتماپتۇ دەيدۇ، ھەتتا ئادەمگەرچىلىك قىلىشتىن قېچىپتۇ، دەيدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىگە بارماي مۇمكىنمۇ؟ توپى ئىگىسىمۇ ھەربىر مېھمانىنى ئەستايىدىل ئويلىشىپ چاقىرىدۇ. نەچچە مىڭ يۈەن، ھەتتا نەچچە ئون مىڭ يۈەن خەجلەپ تەييارلىق قىلغان تويىنى بىر ـ ئىككى يىۇز

كىشى بىلەنلا ئۇزىتىۋېتىشنى خالىمايدۇ. مېھمان كۆپ كېلىپ، بىر - بىرسىنىڭ قۇچىقىدا ئولتۇرغۇدەك بولۇپ كەتسە، ئۇنىڭ جەمئىيىتىتە ھۆرمىتى يۇقىرى ئىكەن دېيىشىدۇ. شۇڭا، تۇيۇ ئىگىسىمۇ تاللاپ - تاللاپ چاقىرماقچى بولىدۇ. مېھماندوستلۇقى بىلەن داڭ چىقارغان ئۇيغۇرنىڭ ئادەمگەرچىلىك ئېڭى شۇ تۇرسا، ئالىقانچىلىك ئۇرۇمچىنىڭ تۇيۇ قايناپىدىغان مەزگىللىرىدە بىر يەكشەنبىدە تۇيۇ قىلىدىغان بەش - ئالتە تونۇشى چىقماي قالاتتىمۇ؟

ئايالىم بىلەن ئۇزاق كېڭىشىش ئارقىلىق، بەزىلىرىگە بۆلۈنۈپ بېرىش قارارىغا كەلدۇق. بىز ئەنە شۇنداق كۆڭۈلچەك خەق، ئاغزىمىزدا «چاقىرمىسىمۇ رەنجىپ قالمايتتۇق» دەپ غودۇڭشىغىنىمىز بىلەن، قولىمىزغا باغاقنى ئالغاندىن كېيىن بېشىمىزغا ئادەمگەرچىلىك قەرزى ئارتىلىپ قالغاندەك ھېس قىلىمىز - دە، يۇز كېلەلمەسلىكتىن قورقۇپ بولسىمۇ، بەزى تويلارغا رەسمىيەت يۇزىسىدىن بېرىشقا مەجبۇر بولىمىز. تۇيۇ ئىگىسىمۇ «بىزنى ئادەم قاتارىدا كۆرمەپتۇ» دېگەن قېيىداشنى ئاڭلاپ قېلىشتىن ئەنسىرەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بەش - ئالتە يۇز، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ئادەمنى يىغىۋالىدۇ. پاتىپاراقچىلىقتا مېھمانلارنىڭ ئالدى - كەينىگە قاراپ بولالمايۇ، ھېرىپ ھالدىن كېتىدۇ. بۇنى ئاز دەپ، «تۇيۇ ئىگىسى ئالدىمىزغا كېلىپ، كەلدىڭلارمۇ دەپ قويمىدى، ئېلىڭلار دېمىدى، خوش دېمىدى، چاي قۇيىدىغان ئادىمى يوق ئىكەن، ئۇ نېمىسى ئوخشىماپتۇ، بۇ نېمىسى چاكىنا بولۇپ قاپتۇ، داستىخىنىنىڭ تاينى يوق، يىغىش قىلغۇسى كەلگەن بولسا، سەدىقە بەرسەك بولمامتى، مۇشۇمۇ تۇيۇ بولدىمۇ؟» دېگەندەك ئاچچىق گەپلەرنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقنىڭ ئورنىغا بىر تالاي كۆڭۈل ئاغرىقى تېپىۋالىدۇ.

شۇنداق بولىدىغانلىقى بىلىپ تۇرۇپ يەنە ھېچكىم تۇيۇ ئۆتكۈزۈپ بەرمەيمەن دېمەيدۇ. ئەكسىچە، سېنىڭدىن مەن قالامتىم دەپ بەسلىشىدۇ، تويىنى كاتتا، ھەشەمەتلىك قىلىشقا

تىرىشىدۇ، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ مېھماندوستلۇقى ھەممىگە ئايان، مېھماننىڭ خۇدا دەپ بىلىمىز، ئۆزىمىز يېيىشكە، ئىچىشكە قىيمىغان نەرسىلەرنى مېھمانىنىڭ ئالدىغا ئاچىقمىز، ئۇچىمىز يالىڭاچ قالسىدىغان ئىش بولسىمۇ، مېھماننى چىرايلىق ئۇزىتىۋېتىپ، قالغان دەردنى ئۆزىمىز تارتىمىز. قەھەتچىلىكتە، غۇربەتچىلىكتە ئۆتكەن يىللاردا توينى ياخشى ئۆتكۈزىمىز دېسەكمۇ ئىمكانىيىتىمىز يوق ئىدى، مانا ئەمدى تۇرمۇشىمىز ياخشىلىنىپ، تۆت تەڭگىدىن ئېشىنغۇدەك بولغىنىمىزدا، ئۆتۈپ كەتكەن شۇ بوشلۇقلارنى تولدۇرۇۋېلىش ئارزۇسىنىمۇ يامان دېگىلى بولمايدۇ. توي دېگەننى قىلمىساق بولمايدۇ، چاقىرغان يەرگە بارمىساق بولمايدۇ. بۇ ئەقەللىي ئادەمگەرچىلىك قائىدە ـ يوسۇنى، لېكىن تويلارنى ئادەم دېگىزىغا ئايلاندۇرۇپ ھەم جېنىمىزنى قىينىاپ، ھەم ئىسراپخورلۇق قىلىپ يۈرسەك قامىلاشمايدۇ. ئۆتمۈشتە پادىشاھلار، بايلار قىرىق كېچە ـ كۈندۈزلەپ تويمۇ قىلغان، قۇربان بىلەن ئانارخان چۆل ـ جەزىرىگە بېرىپ بىرسى راۋاب چېلىپ، بىرسى ئۈسسۇل ئوينىاپ تويمۇ قىلغان، ئەلۋەتتە بىز ھازىر پادىشاھ، بايلارنىڭ تويىنىمۇ، قۇربان بىلەن ئانارخاننىڭ تويىنىمۇ تەشەببۇس قىلمايمىز. راست گەپنى قىلغاندا، ئۆرپ ـ ئادەتنىڭ بەسىمىنى، شۆھرەتپەرەسلىكنىڭ كۈچىنى دېمىگەندە، ھېچكىمگە ئارتۇق مېھمان، ئارتۇق چىقىم خۇشياقمايدىغان بولۇپ قالدى. پەقەت ئۆزىمىزنىڭ ئاجىزلىقىنى يېگۈشكە ئاجىزلىق قىلىۋاتىمىز، خالاس.

مۇبادا بۇنىڭ ئېتى «توي» بولمىغان بولسا، راستلا تويماي كېتەتتىكەنمىز. مەن ھېيت پەتىسى قىلغانغا ئوخشاش ئۇ تويدىن بۇ تويغا يۈگۈرۈپ، يەل تاپاندەك پالاقلاپ، ئۈگە ـ ئۈگىلىرىم بوشىشىپ شالاقلاپ، ئاخىرقى توي سورۇنىغا كىرىپ كەلدىم ـ دە، چەتتىكى ئۈستەلدىن بىر بوش ئورۇننى تېپىپ ئولتۇردۇم، تاماقتىن كېيىن خىلمۇخىل قورۇما تارتىلىپ، ھاراق ـ شاراب

كەلتۇرۇلدى. قۇلاقنى يارغۇدەك جاز مۇزىكىسى بىلەن تەڭ بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيۇلغان رومكىلار بوشىتىلىشقا باشلىدى. شۇ ئەسنادا دەپتەر، قەلەم كۆتۈرۈۋالغان «پۇتۇكچى» بىلەن بىر سىقىم پۇلنى چىرايلىق تىزىۋالغان «خەزىنچى» بىرىنچى بولۇپ بىزنەڭ ئۇستېلىمىزگە كەلدى. ھازىر خوتۇن كىشىلەر كۆتۈرۈپ كېلىدىغان يەتمىش سانتىمېتىر رەخت يېگىرمە - ئوتتۇز تويىنى ئايلىنىپ چىقىدىغان دەۋر ئۆتۈپ كەتكەچكە، تويىنىڭ «قائىدە - رەسمىيىتى»نى مۇشۇلارغا تاپشۇرۇشىمىز كېرەك ئىدى.

— قېنى، ئاتىغىنىڭلارنى بېرىۋەتكەن بولساڭلار، — دېدى پۇتۇكچى دەپتەرنى مېنىڭ ئالدىمغا قويۇپ.

تىزىملىكتىكى بەش - ئالتە ئادەمنىڭ «ئاتىغىنى» نى كۆرۈپ پۇلغا ئۇزىتىلغان قولۇم قويۇن يانچۇقۇمدىلا توختاپ قالدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مېڭ يۆەن، بەزىلىرى ئەڭ تۆۋەن بولغاندىمۇ ئۈچ يۈز يۆەندىن «ئاتىغان» ئىدى. تىزىملىكىنىڭ بېشىدىكى بۇ بىر نەچچەيلەن بىز ئۇچۇن ئۇلۇگە ۋە بېشارەت بولۇپ، «مۇشۇنىڭغا قاراپ بىر ئىش قىلارسىز» دېگەننى بىلدۈرەتتى. مەن تونۇشۇمنىڭ ئوغلىنىڭ بۇ سۇننەت تويىغا ئاتىغىنىمنى يانچۇقۇمدىن چىقىرىشقا زادىلا پېتىنالمىدىم، يۈزلىرىم لاپپىدە ئوت ئېلىپ، لىكىلداپ تارتىشقىلى تۇردى. ئۇلارغا يۈز - ئابرۇي لازىم بولسا، ماڭمۇ يۈز - ئابرۇي كېرەك - دە.

ئاخىر يۈزۈمنى داپتەك قىلىپ «مەن سەل تۇرۇپ بېرەي» دېدىم - دە، دەپتەرنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدۇم، مەن بار ئۇستەلدىكى باشقا مېھمانلارمۇ قورۇنۇش، قېيىداش ئىچىدە بىر - بىرسىگە پۇشۇلدىشىپ قارىشىپ، «نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ بۇ ئىشلار» دېگىنىچە چىرايلىرىنى بىر قىسما قىلىپ يانچۇقلىرىنى كولىغىلى تۇردى.

يېقىندىن بۇيان، ئۇرۇمچىنىڭ بەزى تويلىرىدا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش قائىدە - يوسۇنمىزغا، ئادەمگەرچىلىكىمىزگە، ئېسىل

پەزىلىتىمىزگە يات بولغان بىر قىسىم ئىشلار ئوتتۇرىغا چىقىۋاتىدۇ. ھالىغا باقماي ھەشەمەتچىلىك قىلىدىغان، ئابرۇي قوغلىشىدىغان، بەسلىشىدىغان، خىلمۇخىل پەتىۋالارنى يېڭى قائىدە - يوسۇن دەپ توقۇپ چىقىدىغان ئىشلار توي ئىگىلىرىنىمۇ، جامائەتچىلىكنىمۇ قىيناپ قويۇۋاتىدۇ. نۇرغۇن كىشىلەر توي - تۆكۈنلەردىكى بۇزۇلۇۋاتقان، ئېشىپ كېتىۋاتقان قائىدە - ھەشەمەلەردىن بىزار بولسىمۇ، يىرگەنسىمۇ، نەپرەتلەنسىمۇ، سۆز - چۆچەك بولۇشىدىن، يۇز - ئابرۇيىنىڭ تۆكۈلۈشىدىن قورقۇپ، «قاتاردىن قالغۇچە، خاتادىن قال» دېيىشكە مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. ئېشىنغان پۇلى يوق بىر قىسىم ياشلار، ھەتتا بالىلىرىنىڭ سۈننەت توي، بۆشۈك تويىنى قەرز ئېلىپ تۇرۇپ ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ. ھەي، بىز قاچان ئۆزىمىزگە جاپا سالماسلىقنى ئۆگىنەلەيمىزكىنتاق؟

ئەسلىدە جەمئىيەت تەرەققي قىلىپ، ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت يۈكسەلگەنسېرى كىشىلەر ئەركىن، ئازادە، راھەتلىك ياشاشقا ئىنتىلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، بىز پۇل خەجلەپ ئۆزىمىزگە جاپا ۋە ئاۋارىچىلىك سېتىۋېلىۋاتىمىز. بىزمۇ توي - تۆكۈنلىرىمىزنى ئىخچاملاپ، قائىدە - رەسمىيەتلىرىمىزنى ئاددىيلاشتۇرۇپ، مېھماندارچىلىقىمىزنى ئاز ۋە ساز قىلساق بولماسمۇ؟ «يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنۇش»نى ئادەت قىلساق، كۆڭۈل ئايابا ياكى ئابرۇيىپەرەسلىك قىلىپ، مېھمان ئاۋۇتۇش مۇسابىقىسى قىلمىساق بولماسمۇ؟ كۆڭۈل - كۆكسىمىزنى كەڭ تۇتۇپ، تەمەخورلۇق قىلمىساق، چاقىرمىدى دەپ رەنجىمەسلىك، ئاغرىنمىساق بولماسمۇ؟ تويلار يەڭگىللىك، ئازادىلىك، خۇشاللىق بىلەن ئۆتسە بولماسمۇ؟!

قممىتىمىزنى يوقىتىپ قويمايلى

ئېسىمده قېلىشىچه، كىچىك ۋاقىتىمىزدا مۇئەللىم بىزنى ئۆچىرەتكە تىزىپ ماڭغۇزغاندا، كىچىكلىرىمىزنى ئەڭ ئالدىغا، چوڭلىرىمىزنى ئارقىغا تىزىپ قويىاتتى. بۇ كىچىكلەر چوڭلارغا يېتىشەلمەي قالمىسۇن دەپ، ئېتىبار قىلغىنى ئىدى، شۇنىڭ بىلەن چوڭلارمۇ كىچىكلىرىگە ئەگىشىپ قەدىمىنى كىچىك ئېلىپ، ئاستا مېڭىشقا مەجبۇر بولاتتى. ياپونىيەده بولسا، چوڭلارنى ئالدىغا، كىچىكلەرنى كەينىگە تىزىشقا ئادەتلەنگەنىكەن. كىچىكلەر چوڭلارغا يېتىشۈېلىش ئۈچۈن جان ـ جەھلى بىلەن قەدىمىنى چوڭ ئېلىپ، تېز مېڭىشقا تىرىشىدىكەن. بەزى كارخانىلاردا، ھەتتا ئىشچىلارنىڭ يول ماڭغاندا مىنۇتىغا قانچە قەدەم چامدايدىغانلىقى، ھەر چامدىمىنىڭ ئارىلىقى قانچە سانتىمېتىر بولىدىغانلىقى قاتتىق بەلگىلىمە قىلىپ بېكىتىلگەنىكەن. بىرنەچچە يىللار ئىلگىرى، خەنزۇ يولداشلارنىڭ ئۆيىگە كەلگەن مېھمانىنى ئۇزىتىپ چىققاندا، «ئاستا مېڭىڭ» دەپ يولغا سېلىپ قويىدىغان ئادىتى بار ئىدى. بۇ، «بىر دەم ئولتۇرۇپ ماڭمامسىز» دېگەننى ئەمەس، بەلكى «ئاۋايلاپ ئاستا مېڭىڭ، يىقىلىپ كەتمەڭ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى.

شۇنىڭغا قارىغاندا، تەرەققىيات ئادەمده نۇرغۇن پىسخىك ئامىللارنىڭ يېتىلىشىگە باغلىق ئوخشايدۇ. ياپونىيە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەنده دۇنيادىكى ئەڭ تېز تەرەققىي قىلغان چوڭ دۆلەتكە ئايلاندى. جۇڭگودىمۇ ئىسلاھات، ئىشىكنى

ئىچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، تۇرمۇش رىتمى بارغانسېرى تېزلىشىپ كەتتى. چوڭ شەھەرلەر ىمىزدە، بولۇپمۇ دېڭىز بويىدىكى ئالاھىدە رايونلاردا بىكار لاغايلاپ يۈرىدىغان ئادەملەرنى ئۇچراتقىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى. ھۆكۈمەتكە سەككىز سائەت ئىشلەيدىغانلارمۇ ئىشتىن چۈشۈپ، تۇرمۇش تەرىكچىلىكىدە ھەر تەرەپكە چېپىشىدۇ، ئالدىرىشىدۇ. جەمئىيەتتىن ئۆزىنىڭ تېخىمۇ كۆپ نېسىۋىسىنى ئېلىشقا تىرىشىدۇ. ئەمدى «ئاستا مېڭىڭ» دېگەن سۆز دۆلەتنىڭمۇ، شەخسلەرنىڭمۇ لۇغەت سوستاۋىدىن بارا ـ بارا چۈشۈپ قالدى.

يەنە ياپونلارنى تىلغا ئالغۇم كېلىدۇ، ئۇلار بىكارچىلىقنى نومۇس، ئالدىراشچىلىقنى شەرەپ دەپ بىلىدىكەن، ئەرلەرى ئۆزلىرىنىڭ يارىملىق ئىكەنلىكىنى، شىركىتىدە ئالدىراش ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن رېستورانلاردا چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ، كەچ بولغاندا ئۆيگە قايتىدىكەن ۋە شۇ ئارقىلىق ئايالىنىڭ ماختىشىغا، ھۆرمىتىگە ئېرىشىدىكەن. بىزچۇ؟ بىز دەل ئۇنىڭ تەتۈرىسىچە، ئالدىراشچىلىقتىن بىزار بولىمىز، قەيەردە ئالدىراشچىلىق بولسا، شۇ يەردىن قاچىمىز. بىكارچىلىقنى شەرەپ، ئابرۇي ھېس قىلمىمىز. بىكارچىلىقىمىزنى، ئازادىچىلىكىمىزنى كۆز ـ كۆز قىلىش ئۈچۈن ھېچ ئەھمىيەتسىزلا كوچا ئايلىنىمىز، تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى تۆمۈر ۋادەككە نەچچە سائەتلەپ يۆلىنىپ تۇرۇپ، ئۆتكەن ـ كەچكەن قىز ـ چوكانلارغا كۆز تاشلاپ، قورۇق مەززە قىلمىمىز. كوچىدىكى كاۋاپخانىدا ياكى تۆۋەن دەرىجىلىك ئاشخانىدا تاۋاكادىن بىرنى قورۇپ، ئاچچىق ھاراقنى بولۇشىغا ئىچىپ، يېرىم كېچىدە مەست بېرىپ خوتۇن بىلەن سوقۇشىمىز، ئالدىراشچىلىقتىن قېچىپ، ئازادىچىلىككە ئىنتىلىش بەزىلىرىمىزنى بارغانسېرى ھۇرۇن، ئېزىلەڭگۇ، بىكار تەلەپ قىلىپ قويۇۋاتىدۇ. بىكارچىلىقتا قىممىتىمىزنىڭ يوقاپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلمايۋاتىمىز. خىزمەت ئورنىدا

مەسئۇلىيەتتىن قاچىمىز. ۋەزىپە تاپشۇرمىسىكەن دەيمىز، ئىمكانىقەدەر ئىش قىلمىساق دەيمىز. قارا ئىش بولسىمۇ، جاۋابكارلىقى كەلمەيدىغان، ئەڭ ياخشىسى باش قاتۇرمايدىغان، ئادەم باشقۇرمايدىغان، كۇن ئۆتكۇزىدىغان يەر بولسىكەن دەيمىز. خەق بىزنى قولىدىن ئىش كەلمەيدىكەن، ئىقتىدارسىزكەن دېسە، مېنى ئىشلەتمىدى، كۆزگە ئىلمىدى، چەتكە قاقتى دەپ ئاغرىنمىز.

ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن بىر دوستۇم سەككىز يىل ئىچىدە بەش ئورۇنغا ئالمىشىپ بولدى (شۇنچە كۆپ ئادەملەر پارا بېرىپ، ئارقا ئىشىك مېڭىپ ئالمىشالماي قاقشاپ يۇرگەن يەردە، ئۇنىڭ شۇنچە ئاسان ئالمىشىپ يۇرگەنلىكىگە ھەيرانمەن). ئۇ ھەربىر ئورۇنغا بارسا، ئۇ يەرنىڭ ئالدىراشچىلىقىدىن، جىددىيچىلىكىدىن، ئىشنىڭ تولىلىقىدىن قاقشايدۇ، ئۇ بىر ئاي ئىچىدە ئۈچ ھەپتە بىكار ئولتۇرۇپ، بىر ھەپتە «ئالدىراش ئىشلەيدىغان» يەردىنمۇ زېرىكتى، ئەتىگەندە بېرىپ يوقلىمىدىن ئۆتۈپ قويۇشمۇ ئۇنىڭغا ئېغىر كەلدى. «جانىنى قىينىپ نېمە كەپتۇ؟ سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكى تېخى بىز ئۆلۈپ كەتكۈچە يوق بولۇپ كەتمەيدۇ، مائاشىڭنى تۇتۇپ قالماي تولۇق بەرسىلا، قەيەر ئازادە، قەيەر راھەت بولسا، شۇ ياخشى، جاپالىق ئىشلەپ، جېنىڭنى سېلىپ بەرسەڭ، سېنى باشلىق قىلىپ قويىاتتىمۇ؟ بېشىغا ئېلىپ ئەرشئەلاغا كۆتۈرەتتىمۇ؟» دەيدۇ ئۇ خۇددى باشلىق بولۇش ئۈچۈن قاتتىق ئىشلەش كېرەكتەك، پەقەت باشلىق بولغانلارلا قاتتىق ئىشلىشى كېرەكتەك. بۇ خىل قاراش بىزدە خېلى بازار تېپىپ قالدى.

«بەخت نەدە؟ پېشانەڭدىكى تەردە» دېگەن ناخشىنى تالاي يىل ئېيتتۇق، تەرىپىمىزنى سورىسا، «باتۇر، ئەمگەكچان، ئەقىل ـ پاراسەتلىك مىللەت بىز» دەيمىز. تەر ئاققۇز دېسە، «ياز بولسا، قىش بولمىسا، نان بولسا، ئىش بولمىسا» دەپ، سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكىنى پەش قىلىمىز. ھۆكۈمەتنىڭ مائاشىنى ئالىدىغان

بەزى كادىرلىرىمىز «كەتمەننى ئېگىز كۆتۈرۈپ بوش چېپىش »نى ئۆگىنىۋالدى. بىر كۈندە پۈتىدىغان ئىشنى بىر ھەپتىگە سوزىدۇ، ئەتىگەندە باشلىقنىڭ كۆزىدىن ئۆتۈپ قويۇپ ئىشكنى تاقاپ، كەچ كىرگۈچە قارتا ئويناپدۇ. كېچىلىرى تاڭ ئاتقۇچە تانسا ئويناپ، ھاراق ئىچىپ، « ھاراق چىشلىۋاپتىكەن» دەپ نەچچە كۈن ئىشقا كەلمەيدۇ. ئىشلىگەنلەر بېشىنى كۆتۈرەلمەيدۇ، ئوينىغانلار قورسقىنى كۆتۈرەلمەيدۇ.

بىزدە «قۇلدەك ئىشلەپ، بەگدەك يە» دېگەن ئېسىل بىر گەپ بار ئىدى. بەخت، ئامەت، تەرەققىيات، بايلىقلىق ھەققىدە تەر تۆكۈپ ئىشلىگەنلەرگە مەنسۇپ، ياپونىيەدە ھەر يىلى ئىشلەپ، چارچاپ ئۆلۈپ كېتىدىغانلار بولىدىكەن، بىز ئىشلەپ ئۆلۈپ كېتىشنىمۇ ھەرگىز تەشەببۇس قىلمايمىز، ياخشى ياشايمەن دەيدىكەنمىز، ياخشى ئىشلىشىمىز كېرەك. ئازادلىك، بىكارچىلىق، ھۆرۈنلۇق، قاششاقلىق ۋە ئەزمىلىك قىممىتىمىزنى يوققا چىقىرىدۇ. خىزمەتتە ئەستايىدىل، كەسكىن بولساق، ئۈزۈكسىز تىرىشساق ھەققىي قىممىتىمىزنى ساقلاپ قالالايمىز.

بىزنىڭ شاراب روھىمىز

«ئەي، مەستلەر، ئاشقلار، قورقماي ئويناڭلار،
بولمىغۇر سۆزلەرگە كۆڭۈل قويماڭلار.
ئاشقلار ۋە مەستلەر دوزاختا كىرسە،
جەننەت بوش قالمامدۇ، بۇنى ئويلاڭلار.»

ئۇ ئۆمەر ھەييامنىڭ بۇ رۇبائىيسىنى زوق بىلەن دېكلاماتسىيە قىلىپ، بېلىق كۆزى قىلىپ قويۇلغان بىر پىيالە ھاراقنى گۈپۈلدىتىپ ئىچىۋەتتى. «يارايدۇ، ئوغۇل بالائىكەن، قالتىس ئىكەن، ھاراقنىڭ پەيزىنى مۇشۇنداق سۈرۈش كېرەك» دېدۇق ھەممىمىز ئۇنىڭ باتۇرلۇقىنى ماختاپ. «جەننەتكە كىرىدىغان بولغاندىكىن ئىچمەي، ئويناي، يايرىماي نېمە قىلىمىز؟» ئۇ ماختاشلىرىمىزدىن تېخىمۇ روھلىنىپ، يوغان بىر رومكىنى ئالدى ـ دە، ئۆزرە ئېيتقىنىمىزغا ئۇنىماي سورۇندىكى ئون نەچچىمىز بىلەن بىر رومكىدىن سوقۇشتۇرۇپ ئىچتى. ئۇنىڭ روھىدىن تەسىرلىنىپ ھەممىمىز غەيرەتكە كەلدۇق. بوتۇلكىلار كەينى ـ كەينىدىن بوشىتىلدى. قىزىغانسېرى پەيزىمىز تۆتتى. ئاچچىق ھاراقمۇ گالدىن سۈدەك ئۆتكىلى تۇردى. سورۇندا ساقلىرىمىز ئاز قالدۇق، ھېلىقى باتۇرىمىزمۇ ئىچ ـ قارنىنى تۆككىلى تۇردى. ئاخىر ئۇ يىقىلىپ لايدەك تاشلىنىپ ياتتى. ھەممىمىز خۇدىمىزنى يوقىتىپ، خۇددى جەڭدىن يېڭىلىپ قايتقان بىر توپ ياردارلاردەك، سەنتۇرۇلۇپ، ئۆمىلەپ بىر ـ بىرىمىزنى يۆلەشتۇرۇپ، «قاپقارا قوي كۆزلۈكۈم» نى ئالتاغىل توۋلاپ كوچىنى بىر ئالدۇق. كىمنىڭ ئۆيىگە كەتكەنلىكىنى، كىمنىڭ كوچىدا يېتىپ قالغانلىقىنى

بىلەلمىدۇق... تۇرمۇشىمىزدا بۇنداق كومپىدىيەلەر دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدۇ.

ھاراقنىڭ خاسىيىتى ناھايىتى كۆپ، ئۇنى ئىچكەندە غەم ـ غۇسسىلەرنى، دەرد ـ ئەلەملەرنى ئۇنتۇپ، كۆڭلىمىز ئېچىلىدۇ، خۇشال بولۇپ يايرايمىز. ئۇنى ئىچكەندە تۆت ئادەمنىڭ ئالدىدا قولىمىزنى كۆتۈرۈپ باقمىغانلار ئۇسسۇلچى، غىڭشىپ باقمىغانلار ناخشىچى بولۇپ كېتىمىز، ئۇنى ئوستەلگە تىكلىگەندە ياق دېگەننى ماقۇل دېگۈزۈپ، چوڭ ئىشلارنى پۈتكۈزۈپ، مەقسىتىمىزگە يېتىمىز. ئۇنى ئىچىپ باشقىلارغا ئاچچىقىمىزنى چىقىرىۋالىمىز، دوستلارغا دېيەلمىگەن گەپلىرىمىزنى دەۋالىمىز، قىزلارغا ئىزھار قىلالمىغان كۆڭلىمىزنى ئىزھار قىلىۋالىمىز. ئۇ بىزگە شادلىق ۋە ئازادلىك ئاتا قىلىدۇ، زېھنىمىزنى ئېچىپ سەگەكلەشتۈرىدۇ، مەرد، قورقماس، باتۇر قىلىۋېتىدۇ.

ھاراقنىڭ بۇنداق خاسىيىتىنى كۆرۈش ئۈچۈن بىرلا شەرت بار، ئۇ بولسىمۇ، ئاز ھەم لايقىدا ئىچىش، بولمىسا ئۇ سىزنى ئەقىلدىن ئازدۇرىدۇ. تۆت پۇتلۇق قىلىپ ئۆمىلىتىپ شەرمەندە قىلىدۇ. سىزنى ھەممىدىن مەھرۇم قىلىپ، ھەتتا جېنىڭىزغا زامىن بولىدۇ. سىزگە خۇشاللىق ئەمەس، بەلكى دەرد ـ ئەلەم ئېلىپ كېلىدۇ. بۇنداق چاغدا ئۇ سىزنىڭ دوستىڭىز ئەمەس، بەلكى دۇشمىنىڭىز بولۇپ قالىدۇ.

بۇنى دائىم ئاغزىمىزدىن چۈشۈرمەي سۆزلەيمىز، ۋاقتى كەلگەندە ئۆزىمىز ئەمەل قىلالماي قالىمىز. ھاراقنا ئاغزىمىز تەگكەن ھامان قېنىمىز ئۇرغۇپ، بۆلەكچە شوخلىشىپ، «قۇلاق تېخى مىدىرلىمىدى» دەپ ئۆزىمىزنى تۇتۇۋالالماي، «چىلاشمىغۇچە» ئۇنىمايمىز. ئىچىمگەنلەرنى ئوغۇل بالا ھېسابلىمايمىز، ئۇلارنى «سوپى مىجەز، خوتۇنىدىن قورقىدىغان سايىماخۇن، سورۇنلۇقى يوق پىخسىق» دەپ ئارىغا ئالمايمىز.

ھاراق قىس بولۇپ كەتكەن، سوغۇق سۇغا ئىسپىرت تەڭشەپ

ئىچىدىغان زامانلاردا سورۇندا بىر رومكا ئۆتۈپ كېتىپ قالسا، نېمىشقا ماڭا قۇيمايسەن دەپ جېدەللىشىپ كېتەتتۇق. مانا ئەمدى ھاراقنىڭ خلىنى تاللاپ، مىجەزىمىزگە بېقىپ ئىچىشنى ئانچە - مۇنچە ئۆگىنىۋاتقان چاغدا، «كۆتۈرەلمەيتتىم، توختاپ قالاي» دېگەنلەرنى، «ھاراق دېگەن كۆتۈرۈپ كېتىدىغان نەرسە ئەمەس، ئىچىپ كېتىدىغان نەرسە» دەپ، قارشى تەرەپنىڭ رايى بىلەن ھېسابلاشماي زورلايدىغان بولۇۋالدۇق. ئىچمىسە، خىلمۇخىل ئۇسۇللار بىلەن خىجىل قىلدىغان، ئوسال قىلدىغان، مېنى كۆزگە ئىلمىدى، كۆڭلۈمنى ياندۇردى دەپ رەنجىيدىغان، چىڭغا چىققاندا كىيىمگە تۆكىدىغان، بېسىپ تۇرۇپ ئېغىز - بۇرنىدىن قۇيىدىغان بولۇۋالدۇق. ھاراق بىزنىڭ بولغان بىلەن ئاشقازان خەقنىڭ، ئاغرىسا ئۆز پۇلىغا داۋالىنىدۇ.

مېھماندارچىلىقىمىز ھاراقسىز ئۆتمەيدۇ، پاخلان سويۇپ بەرسىمۇ ئىككى رومكا قۇيۇپ بەرمىسە، ياخشى مېھمان قىلالمىدى دەيمىز ئۆيىمىزدىن بىرەرسى مەست بولۇپ چىقمىسا، ئوبدان كۈتەلمەپتىمەن دەيمىز. تونۇشۇپ قالدۇق دەپ ئىچمىز، ئۇزىتىپ قويدۇق دەپ ئىچمىز، ئىشمىزنى بېجىرىپ بەرگىنىگە رەھمەت ئېيتتۇق دەپ ئىچمىز. ئۆي كۆچۈپتۇ، ماشا ئۆسۈپتۇ، باشلىق بوپتۇ، ئۇنۇڭان ئاپتۇ، قەلەم ھەققى تېگىپتۇ، مۇكاپاتلىنىپتۇ... دەپ ئىچمىز، مۇسىبەتلىك بولغانلارنىڭ «قارىسىنى ئوشتۇيمىز» دەپمۇ ئىچمىز، دوختۇردا ياتقانلارنى ساقىيىپ چىقىپتۇ دەپمۇ ئىچمىز. ئىشقىلىپ، ئىچىدىغانلا يەر بولسا باھانە - سەۋەب تېپىپ، چىرايلىق «ۋۇسكا»نى ئېسىپ قويۇپ ئىچۈۋېرىمىز.

بۇ تېخى بىزنىڭ ھەقىقىي شاراب روھىمىز ئەمەس، ماقالىمىزنىڭ دالالەت قىلماقچى بولغان تۈپ مەقسىتىمۇ ئەمەس.

ھاراقنى ھەممە دۆلەتتە ئىچىدۇ، ھەممە مىللەت ئىچىدۇ، ياۋروپالىقلار ئارام ئېلىش ئۈچۈن، يېنىكلەش ئۈچۈن، ھۇزۇرلىنىش ئۈچۈن ئىچىدۇ. بىز ھېرىپ ھالىمىزدىن كېتىش

ئۇچۇن، ئۆزىمىزنى كۆتۈرەلمەسلىك ئۈچۈن، جانغا ئېكەك سېلىپ قىينىلىش ئۈچۈن ئىچىمىز. ئۇلار نەپسىلىك بىلەن، سەنئەت بىلەن، مۇزىكا بىلەن ئىچىدۇ. بىز ئاچ كۆزلۈك بىلەن، قوپاللىق بىلەن، ئۆچكىدەك مەرەپ، پاسكىنا گەپ بىلەن ئىچىمىز. ئۇلار سەگەكلىك ئۈچۈن، تەپەككۇر قىلىش ئۈچۈن، ئۈمىدۋارلىق ئۈچۈن، ئىنتىلىش ئۈچۈن، يېڭىش ئۈچۈن ئىچىدۇ. بىز غاپىللىق ئۈچۈن، جۆيلۈش ئۈچۈن، چۈشكۈنلۈك ئۈچۈن، ئۆزىمىزنى تاشلىۋېتىش ئۈچۈن، يېڭىلىش ئۈچۈن ئىچىمىز.

ھاراقنى كۆپ ئىچىش پەخىرلىنىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى. لېكىن، شايار ناھىيەسىدىكى ھېلىقى غەلىتە كىشىنى كەينى - كەينىدىن گېزىت - ژۇرناللىرىمىزغا بېسىپ، بىر قېتىمدا ئون يەتتە بوتۇلكا ھاراقنى ئىچىپ بولىدىكەن، مەست بولمايدىكەن، سىيگەن سۈيدۈكىگە ئوت ياقسا گۈپۈلدەپ كۆيىدىكەن، ئۇيغۇر دېگەن مۇشۇنداق قالتىس بولىدۇ دەپ ماختاپ كەتتۇق، ھەتتا ئۇنى جىنىس دۇنيا رېكورتىغا كىرگۈزمەكچى بولدۇق. ئۇ ئىسپىرتتىن زەھەرلىنىپ، جىگەر قېتىشىش كېسىلىكى بىلەن ئۆلۈۋىدى، ئاندىن جىم بولدۇق.

بۇنداق ئاچچىق ساۋاقلاردىن بۇرۇنمىزغا ئەزەلدىن سۇ كىرگىنى يوق. مەن مەست بولۇپ يىقىلىپ، باش - كۆزىنى يېرىپ، پۇت - قولىنى سۇندۇرۇپ، ئىشتان - كۆڭلەكلىرىنى كىمنىڭ سالدۇرۇپ كەتكەنلىكىنىمۇ تۇيماي، ئەتىسى يۇندا ئازگىلىدىن قوپۇپ يېشىلگەندە، «ئىككىنچى ھاراق ئىچمەيمەن، ئاغزىمغا ھاراق ئالسام ئىتنىڭ بالىسى بولۇپ كېتەي» دەپ قەسەم قىلغانلارنىڭ بۇرنىغا ھاراق پۇرغاندىن كېيىن، «كۆڭلۈڭلەرگە كەلمىسۇن، بىرەر رومكا ئىچىپ قويايلى» دەپ، بىرەر ھەپتىدىن كېيىن يەنە ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي ئىچىپ كەتكەنلەرنى تالاي كۆردۇم. مەن ئەتىگىنى كىشىلەر ئىشقا مېڭىپ بولغۇچە، «پوكەي داچۇ» نى قۇرۇق ئىچىپ، كوچىدا مۇللاق ئېتىپ بولىدىغان، بىر بوتۇلكا ھاراقنى تېپىۋالسا، خانلىيلۇنغا

توۋلاپ، كېچە ـ كېچىلەرنى تاڭ ئاتقۇزۇۋېتىدىغان ئۇيغۇرلارنى كۆردۈم. مەن، ئالىي مەكتەپلەردە ئۆگىنىش دېسە بېشى ئاغرىپ، تۇزۇم دېگەننى كۆزگە ئىلماي، جەريانە دېسە تاشلاپ بېرىپ، ئاتا ـ ئانىسىغا «ياخشى كۆرسەڭ مەندەك ئەزىز بالاڭنى، سېتىۋەتكىن ئېغىلدىكى كالاڭنى» دەپ خەت يېزىپ ئەۋەتكەن، پۇلغا يەنە هاراق ئىچىپ، جېدەل چىقىرىپ بىر ـ بىرسىگە پىچاق سېلىشىپ، مەكتەپتىن قوغلىنىۋاتقان، «مەھبۇسلۇققا كۆتۈرۈلۈۋاتقان» ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ئويدان بىلىمەن. هاراق ئىچىپ خۇددىنى يوقىتىپ، باسقۇنچىلىق قىلغان، قاتىللىق قىلغان ياش جىنايەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭمۇ شۇنداقلىقىنى ئويدان بىلىمەن. مەن پالانى شەھەر، پالانى ناھىيەمىز هاراق ئىچىشتە مەملىكەت بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن دېگەن گەپلەرنى كۆپ ئاڭلىدىم، لېكىن پالانى شەھەر، پالانى ناھىيەمىز كىتاب سېتىۋېلىشتا، ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن بېيىشتا، ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ كۆپ چىقىشىدا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن دېگەن گەپنى ئاڭلاپ باقمىدىم. شەرەپ ۋە نومۇس تۇيغۇسى بىزدە شۇ قەدەر ئاجىزلاپ كەتتى. بىز ئۇنى تۇرمۇشىمىزنىڭ بىر قىسمىدا ئەمەس، بەلكى ئۇ بىزنى ئۆزىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلاندۇرۇۋاتىدۇ. بىز ئۇنى ئىچمەيۋاتىمىز، بەلكى ئۇ بىزنى ئىچىۋاتىدۇ. ئۆزىنىڭ رەڭسىز، جىمجىت، ئەمما بايقىساڭ هېكمەت، بايقىمىساڭ پالاكەت ۋە جىنايەت ئېلىپ كېلىدىغان قايىنىمىغا تۈيدۇرماستىن چۆكتۇرۇۋاتىدۇ.

ئۆمەر هەيىام ئۆمۇر بويى هاراق هەقىدە شېئىر يازغان بولسىمۇ، ئۆزى پەقەت هاراق ئىچىپ باقمىغان، دېيىشىدۇ، بۇ مۇتەپەككۇر ئالىم بىزنى هەم «مەي ئىچسەڭ ئەقلۇ دانا بىلەن ئىچ ياكى بىر گۇل يۈزلۈك زىبا بىلەن ئىچ، ئاز ـ ئاز ئىچ، گاھ ـ گاھ ئىچ، هەم يوشۇرۇن ئىچ، ئەزمە مەست بولما، هايا بىلەن ئىچ» دەپمۇ ئاگاهلاندۇرىدۇ. بىز ئۆزىمىزنى ئاسرايلى،

جېنىمىزغا ئىچىمىز ئاغرىسۇن، قەدىر - قىممىتىمىزنى، ئىززەت - ھۆرمىتىمىزنى ساقلايلى، ھاراق بىز ئۈچۈن يارالغانىدەك، بىز ئىچمىسەك باشقىلار ئىچىپ تۈگىتىۋېتىدىغاندەك، ئۆزىمىزنى ھاراققا ئۇنچىۋالا ئۇرۇپ كەتمەيلى، ھاراق - شاراب بىلەن بىھۇدە، مەنىسىز، قۇرۇق كۈن ئۆتكۈزۈشتىن نومۇس قىلايلى، ھوشيار بولمىساق، ئۇ بىزنى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن زەئىپلەشتۈرۈپ، چۈشكۈنلىشىشكە، خارابلىشىشقا، ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ!

ئېچۇېتىلگەن جەمئىيەت ۋە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىدىيەۋى يۈزلىنىشى

ئالىي مەكتەپ ـــ ئوتتۇرا مەكتەپ هاياتىنى تاماملىغان تۇمەنلىگەن قىز ـ ئوغۇلنىڭ تەلپۈنىدىغان مەنزىۋى جەننىتى. ئالىي مەكتەپ ـــ ئىلىم ـ مەرىپەت ئىشقىدا ئوت بولۇپ يانغان ھەربىر تەشنا يۈرەكنىڭ ئابىھايات بۇلىقى، ئۇ ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ كەلگۈسى گىگانتلىرىنى تەربىيەلەيدىغان ۋە تاۋلايدىغان ئوچاق. ئۇ ئىسلاهات ۋە ئېچىۋېتىش قاينىمىدا شىددەتلىك ئۆزگىرىش ياساۋاتقان هازىرقى دەۋر بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بىر جەمئىيەت. چۈشىنىش مۇمكىنكى، ئالىي مەكتەپ جەمئىيەتتىكى ھەرقانداق ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىياتتىن مۇستەسنا ئەمەس، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ جەمئىيەتتىن ئىبارەت چوڭ مۇھىتتىن تاماھەن ئايرىلىپ ياشايدىغان يوچۇق دۇنيانىڭ زاهىتلىرى ئەمەس. شۇبھىسىزكى، ئەتراپىمىزدا بارلىققا كېلىۋاتقان ھەربىر ئۆزگىرىش ۋە يۈزلىنىش ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىدىيەۋى هالىتى، تۇرمۇش شەكلى ۋە قىممەت قارىشىغا تەسىر كۆرسەتمەي قالمىدى. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ، جەمئىيەتنىڭ، پارتىيە ۋە خەلقنىڭ سەمىمىي ئۈمىدىنى زىممىسىگە يۈكلەپ، ئارزۇ ـ ئىستەك يولىدا تىرىشىپ ـ تىرمىشىۋاتقان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ هازىرقى دەۋردىكى ئىدىيەۋى يۈزلىنىشى زادى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ بۇ ئۆزگىچە دۇنيانى كۆزىتىش جەريانىدا مەن كىشىنى خۇشال قىلىدىغان، تەشۋىشكە سالىدىغان ۋە چوڭقۇر ئويلاندۇرىدىغان نۇرغۇن ئەھۋاللارنىڭ ساقلىنىۋاتقانلىقىنى

بايقىدىم.

ئىسلاهات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرىنىڭ ئۈزۈكسىز چوڭقۇرلىشىشى، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ تەدرىجىي مۇكەممەللىشىشى، شۇنداقلا دۆلىتىمىزنىڭ ئۇنىۋېرسال كۈچىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، ئالمي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى دۆلەتنىڭ، مىللەتنىڭ تەقدىرى ۋە ئىستىقبالى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولۇپلا قالماستىن، ئۆزلىرىنىڭ تەقدىرى بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى. ئۇلارنىڭ جەمئىيەت سىياسىيسىغا بولغان قىزغىنلىقى تەدرىجىي كۈچەيدى. ئۇلار بىر تەرەپتىن، دۆلەتنىڭ قۇدرەت تېپىشىنى، مىللەتنىڭ گۈللىنىشىنى كۈچلۈك ئارزۇ قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن، تىرىشىپ بىلىم ئىگىلەپ، جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۈچۈن كۆپلەپ تۆھپە قوشۇش ئىرادىسىنى كۈچەيتتى. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئېلىپ بېرىلغان ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن ئۆرنەك ئېلىپ تەكشۈرۈش نەتىجىسىدىن قارىغاندا، 89.8 پىرسەنت ئوقۇغۇچى نۆۋەتتە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيەسى ئېلىپ بېرىش ئىنتايىن زۆرۈر، 52.2 پىرسەنت ئوقۇغۇچى پارتىيەگە كىرىشتىكى مەقسەت پارتىيەنىڭ جان - دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش تۇپ مەقسىتى بويىچە، ۋەتەن ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلىش دەپ قارىغان. بۇ خىل ئاكتىۋال سىياسىي پوزىتسىيە ۋە ئالغا ئىنتىلىش روھى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىكى ئاساسىي ئىدىيەۋى ئېقىمنى نامايان قىلىپ بېرىدۇ.

گەرچە ئىسلاهات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرىمىز دۇنيانىڭ مەستلىكى كەلگۈدەك مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، لېكىن جەمئىيەتتە قىزىق نۇقتا دەپ قارىلىۋاتقان مال باھاسىنىڭ ئۆسۈپ كېتىشى، تەقسىماتنىڭ ئادىل بولماسلىقى، چىرىكلىك دېگەنگە ئوخشاش بىر قىسىم مەسىلىلەر ئۈزۈكسىز ئوتتۇرىغا چىقىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى

قوزغىدى، بىر قىسىم ياشلار ئارىسىدا پۇلپەرەسلىك، راھەتپەرەسلىك ۋە چېكىدىن ئاشقان شەخسىيەتچىلىك خاھىشلىرى يامراپ كەتتى ۋە توسۇغانسىرى ئەۋج ئالدى. بۇ رەھىمسىز رېئاللىقنى ھەيرانلىق، يىرگىنىش ۋە ھەۋەس ئىچىدە كۆزىتىۋاتقان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىدىيەۋى ھالىتىدە بۇنىڭلىق بىلەن بىر قاتار مەسىلىلەر گەۋدىلىك ئىپادىلىنىشكە باشلىدى.

بىرىنچىدىن، ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە مەنپەئەتپەرەسلىك ۋە شەخسىيەتچىلىك خاھىشى روشەن كۆچەيدى. مەكتەپ ئىچى ۋە دەرسخانىلاردا ئوقۇغۇچىلارغا ئىنتايىن ئۆلچەملىك بولغان ئىجابىي تەربىيە سىڭدۈرۈلىدۇ. جەمئىيەتتە ئوتتۇرىغا چىققان بەزى مەسىلىلەر بولسا، ئۇلارنىڭ ئۆگەنگىنى بىلەن تامامەن ئەكسىچە بولۇپ، ئۇلارنى گاڭگىرىتىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى ۋە قىممەت قارىشىدا ئاكتىپ ئامىللار بىلەن پاسسىپ ئامىللار، ئۆزىنى بېغىشلاش روھى بىلەن شەخسىيەتچىلىك ئىدىيەسى ئارىلىشىپ كەتتى. شۇنى ئېتىراپ قىلمايلا بولمايدۇكى، ئوقۇغۇچىلار يۇقىرى يىللىققا چىققانسىرى جەمئىيەت بىلەن تېخىمۇ كۆپ ئۇچرىشىدۇ، كۆز ئالدىدىكى رەھىمسىز رېئاللىق ئۇلارنىڭ سەبىي خىياللىرىنى بىتچىت قىلىپ تاشلايدۇ. ئۇلارنى تېخىمۇ «ئەمەلىي ئىش قىلىش»قا ئۇندەيدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ خىزمەت تالىلاش ۋە ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسلىسىدە ئۆز قىممىتىنى جەمئىيەتتە قانداق نامايان قىلىشنى ئويلىماستىن، تەمىناتى يۇقىرى ئورۇنلارغا ئورۇنلىشىشنى ئالدىنقى شەرت قىلىشى، پەقەت 10 پىرسەنت ئوقۇغۇچىنىڭ نامرات ۋە يېزا ـ قىشلاقلارنى تالىلاپ، 90 پىرسەنتنىڭ چوڭ شەھەردە قېلىشنى تالىلىشى يۇقىرىقى نۇقتىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

ئىككىنچىدىن، ئېسىل ئەنئەنىلەر تاشلىنىپ قېلىپ، ئەخلاق ئۆلچىمى تۆۋەنلەپ كېتىش خاھىشى كۈچىيىپ كەتتى. بىر

قىسىم ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ نەزىرىدە مىللىتىمىزنىڭ ئەمگەكچان، ئاددىي ـ ساددا ۋە سەمىمىي بولۇشتەك ئېسىل ئەنئەنىلىرى ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلىنىپ قالدى. ئائىلە ئىقتىسادى بىلەن ھېسابلاشماستىن، سۆلەتۋازلىق، ھەشەمەتخورلۇق قىلىدىغان، كىيىم ـ كېچەكتە مودا قوغلىشىدىغان خاھىشنىڭ ئەۋج ئېلىشى كىشىنى ئويغا سالمايدۇ، بولۇپمۇ بەزى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە «يۇرتداشلار ئولتۇرۇشى»، «كونا ساۋاقداشلارنى ئۇزىتىش ئولتۇرۇشى»، «يېڭى ساۋاقداشلارنى كۈتۈۋېلىش ئولتۇرۇشى» دېگەندەك ئولتۇرۇشلار رېستورانلارنى ئاۋات قىلىۋەتتى. ئەمگەك سۆيمەسلىك، جاپادىن قېچىش، ئىجتىمائىي ئەخلاققا پەرۋا قىلماسلىق ئادەتتىكى ئىشقا ئايلىنىپ قالدى. بۇلار بىزنىڭ ئويلىشىپ بېقىشىمىزغا ئەرزىيدۇ.

يۇقىرىقىدەك ئىدىيەۋى يۇزلىنىشلەرنىڭ تەسىرىدە، ئالىي مەكتەپ قورۇسىنى تېخىمۇ ئەندىشىگە سالىدىغان مۇنداق بىر ئەھۋالىي مەسىلە كېلىپ چىقتى. ئۇ بولسىمۇ، ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشى، ئوقۇشتىن بىزار بولۇش، ئوقۇتۇش سۈپىتى ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەمەلىي بىلىم ئىقتىدارىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشى. مەكتەپ ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيەلەيدىغان ئورۇن، ماكرولۇق جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش سۈپىتىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن بولۇشى مەكتەپنىڭ باشقۇرۇش سەۋىيەسى، دەرس قۇرۇلمىسى ۋە ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنىڭ ساپاسى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. ھالبۇكى، بۇ يەنىلا بىر تاشقى ئامىل، ھەل قىلغۇچ مەسىلە يەنىلا ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆزىدە، مەن بۇ تاشقى ئامىللارنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەربىيەلىنىشى ۋە ئىدىيەسىگە تەسىر كۆرسەتمەيدۇ دېمەكچى ئەمەسمەن. ماھىيەتلىك مەسىلە شۇكى، بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەندەك، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان جەمئىيەتتە ئوتتۇرىغا چىققان خىلمۇخىل ئەھۋاللار

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيەسىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى. خېلى بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار جاپالىق بىلىم ئېلىشقا تىرىشمايدىغان بولۇپ قالدى. سىز نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلىرىمىزنى دەرس يوق چاغلاردا، كەچتە ۋە شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرىدە دەرسخانىدا ئەمەس، بەلكى بازاردا، كىنوخانىلاردا، تانسىخانىلاردا ئۇچرىتىسىز. ئايدا ئائىلىسىدىن كەم دېگەندە ئۈچ يۈز يۈەن تاپشۇرۇۋالىدىغان بەزىبىر ئوقۇغۇچىلىرىمىزنى قولىغا پۇل تەگكەن كۈنى كىتاب تالىلاۋاتقاندا ئەمەس، بەلكى ئوغۇللارنى رېستورانغا چۆككەن يەردە، قىزلارنى كىيىم ۋە گىرىم پوكىيى ئالدىدا كۆرىسىز. ئادەتتە ياخشى ئۆگەنمەي، ئىمتىھاندا كۆچۈرۈپ چارە كۆرۈلگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس. مەكتەپلەر بۇ جەھەتتىكى تۈزۈملەرنى قاتتىق كۈچەيتكەن بولسىمۇ، بۇنىڭغا تاقابىل تۇرىدىغان چارە ـ تەدبىرنىڭ سەۋىيەسى تېخىمۇ ئۆسۈپ كەتتى. ھەر يىلى ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ ناچارلىقى سەۋەبىدىن ئالىي مەكتەپنى مۇددەتتىن بۇرۇن «پۈتكۈزۈپ» كېتىدىغانلارمۇ يوق ئەمەس. «يۇقىرى نومۇر، تۆۋەن ئىقتىدارلىق»، «ئۆلىما»لارنىڭ خىزمەت ئورنىغا تەقسىم قىلىنغاندىن كېيىن ئۆز سالاپىتىگە ماس كەلمەيدىغان ئورۇندا بويۇن قىسىپ ئولتۇرغانلىقىنىمۇ كۆرىسىز...

مانا بۇ مەسىلىلەر بىزنىڭ جىددىي ئەھمىيەت بېرىشىمىزگە، ئويلىنىشىمىزغا، تەتقىق قىلىشىمىزغا، ئاكتىپ چارە ـ تەدبىر قوللىنىپ تۈپتىن ھەل قىلىشىمىزغا تېگىشلىك مۇھىم مەسىلىدۇر. مەن ئالدى بىلەن ئالىي مەكتەپتىن ئىبارەت بۇ قىممەتلىك ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن ھەربىر ئىستۇدېنتنىڭ ئاتا ـ ئانا ۋە خەلق ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ چوڭقۇر ئويلىنىشىنى، شۇنداقلا مۇناسىۋەتلىك تارماق ۋە خادىملارنىڭ ئەمەلىي ئۇنۇم بېرىدىغان تەلىم ـ تەربىيە ئۇسۇلى ئارقىلىق، بۇ خىل ھالەتنىڭ ئوڭۇشلۇشىغا ئاكتىپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن.

«ئالما»نىڭ ئۇچىدىن سېسىپ كېتىشىدىن ساقلىنايلى

ئوتتاشتەك قىپقىزىل ئالما سىرتىدىن زىدە بولسا ياكى بۇزۇلسا، پىچاق بىلەن كېسىۋېتىپ خاتىرجەم ئىستېمال قىلساق بولىدۇ. مۇبادا ئۇ ئۇچىدىن سېسىپ كەتسە، ئۇچىنى ئويۇپ ئېلىۋېتىشكە ياكى بىراقلا تاشلىۋېتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئالمىنى دائىم سۈرتۈپ، ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان پاكىز مۇھىتتا ساقلاش كېرەك. بۇ ھەممە كىشىگە تونۇشلۇق بولغان تولىمۇ ئاددىي بىر چۈشەنچە.

يېقىندا مەن پارتىيە ئىستىلى ۋە پاكلىق قۇرۇلۇشى توغرىسىدىكى بىر ماتېرىيالنى كۆرۈۋېتىپ، مۇنداق بىر جۈملە ئۇستىدە ئويلىنىپ قالدىم: «چېرىكلىككە قارشى تۇرۇش پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ھايات ـ ماماتىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان كەسكىن بىر سىياسىي كۈرەش. ئەگەر چېرىكلىك قىلمىشلىرى ئۇنۇملۇك تۇزىتىلمىسە، پارتىيە خەلق ئاممىسىنىڭ ئىشەنچى ۋە قوللىشىدىن مەھرۇم بولىدۇ. يامىنى كەلسە، بۇ ئىستېمكام ئۆز ئۇچىدىن يىمىرىلىپ كېتىدۇ، ئۆزىنى ئۆزى ھالاك قىلىدۇ». بۇ جۈملىلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن مەن دەرھال ئالمىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، ھەقىقەتەنمۇ، ئۇچۇق قىسمىدىن يامراپ چىققان چېرىش ۋە بۇزۇلۇشقا ھەرگىزمۇ سەل قاراشقا بولمايدىكەن دەپ ئويلىدىم. نۆۋەتتە، جەمئىيىتىمىزدىكى ئولتۇراق ئۆي ئىسلاھاتى، داۋالىنىش تۇزۇلمىسى ئىسلاھاتى ۋە ئىش ئورنىدىن ئايرىلىش، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، پارتىيە ئىچىدىكى چېرىكلىككە قارشى تۇرۇش مەسىلىسى پۈتكۈل

جەمئىيەتنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغاۋاتقان، خەلق ئاممىسى جىددىي كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ۋە غۇلغۇلا قىلىنىۋاتقان بىر قىزىق نۇقتا بولۇپ قالدى. نەچچە يىللاردىن بېرى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى كۈچلۈك تەدبىر قوللىنىپ، چىرىكلىشىش ھەرىكەتلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىۋاتقان ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇپ قاتتىق زەربە بېرىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرىدىن تارتىپ تۆۋەنگىچە، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىن تارتىپ كارخانا، يېزىلاردىكى ئاساسىي قاتلاملارغىچە ئىنتايىن ئاز سانداكى بىر قىسىم پارتىيەلىك رەھبىرىي كادىرلار پارتىيە ئىنتىزامى ۋە دۆلەت قانۇنىنى كۆزگە ئىلماي، ئۆزى خالىغانچە ئىش قىلىپ، چىرىكلىك پاتقىقىغا پاتماقتا. كىشىنى چۆچۈتىدىغان، خەلقنىڭ غەزىپىنى قوزغايدىغان دېلولارنى داۋاملىق سادىر قىلماقتا. پارتىيە، خەلق ئاتا قىلغان ھوقۇق ئۈلار ئۈچۈن ئۆزىنى بوردىپ سەمرىتىدىغان ۋاستىگە، خەلق ئاممىسىغا ھەيۋە قىلىپ، ئۈلارنى باسىدىغان، قانۇن ۋە ئىنتىزامنىڭ جازاسىدىن ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىدىغان قالقانغا ئايلىنىپ قالدى. جان ـ دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، خەلقنىڭ چاكىرى بولۇش دېگەنلەر ئاللىقاچان ئۈلارنىڭ خىزمەت ۋە تۇرمۇش لۇغىتىدىن ئۆچۈپ كەتتى. خەلق ئاممىسىنىڭ جاپالىق ئەجىر ـ مېھنىتى، يىل ـ يىللاپ تۆككەن قان ـ تەرى بۇ بىر قىسىم بەگزادىلەرنىڭ كاتتا بەزمىخانىلاردىكى رەڭگارەڭ چىراغ ئاستىدا ئولتۇرۇپ، خىرۇستال رومكىلارغا تولدۇرۇپ ھۈزۈر قىلىدىغان سۈزۈك مەيگە ئايلاندى. ئۈلار ئاشۇ مەينى «سۈزۈپ ـ سۈزۈپ» ئىچكەندە، ئۇنىڭدىكى ئاچچىق تەر ۋە كۆز يېشىنىڭ تەمىنى سەزمەيۋاتىدۇ. ئۈلار سەزگۈلىرىنى يوقاتتى، ۋىجدان ۋە بۇرچ تۇيغۇسىنى ئۇنتۇپ قېلىشتى.

مەن خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن ھەر كۈنى خەلق ئاممىسىنىڭ رەھبەرلىككە يازغان ئون ـ يىگىرمە پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئوقۇپ چىقىمەن. مەن بۇ خەتلەرنى

قەرەللىك ھالدا ئىستاتىستىكا قىلىپ، تۇرلەرگە ئايرىپ چىقتىم. شۇبھىسىزكى، بۇ خەتلەردە ئەكس ئەتكۇزۇلگەن يەتتە - سەككىز تۇرلۇك مەسىلە ئىچىدە كادىرلار ئىستىلى ۋە چىرىكلىك مەسىلىسى 30 پىرسەنتتىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ. بۇ خەتلەردە، بىر قىسىم كادىرلارنىڭ ئومۇمنىڭ پۇلى ۋە مال - مۈلكىنى خالىغانچە بۇزۇپ - چاچىدىغان، خىيانەت قىلىدىغان، پارا بېرىپ، پارا ئالىدىغان، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئۆز كۆڭىچىگە چوغ تارتىدىغان، يالغانچىلىق، كۆپتۇرمىچىلىك قىلىدىغان، يۇقىرىنى ئالداپ، ئاممىنى باسىدىغان، ئاممىنىڭ ئۆلۈپ - تىرىلىشى بىلەن كارى بولماي، ئەيش - ئىشرەت، كەيپ - ساپا بىلەن يۈرىدىغان قىلمىشلىرى ھەققىي، جانلىق پاكىتلار ئارقىلىق ئېچىپ تاشلانغان، ئەيىبلەنگەن. بۇ كىشىلەر ئۇچۇن ھوقۇق بايلىقنىڭ، مۇتلەق ئىمتىيازنىڭ سىمۋولى بولۇپ قالغان. ھوقۇق بولغانلىقى ئۇچۇن ئۇلار قولىنى قەيەرگە سوزسا، شۇ يەرگە يېتىدۇ، نېمە قىلسىمەن دېسە، شۇنى قىلالايدۇ، قۇرۇق ئوتۇندەك داراڭشىپ تۇرىدىغان گادايلىرىمۇ بىر - ئىككى يىل ئىچىدىلا كاتتا بايلاردىن بولۇۋالالايدۇ. ئېسىل داچا - سارايلارنى سالالايدۇ، ساھىبجامالىلارنى ئۆزىگە پەرۋانە قىلالايدۇ، ھەتتا ئۆزىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۇرگەن خەلقنىڭ بېشىغا دەسسەيدۇ، قانۇن - ئىنتىزامنى كۆز قىرىغىمۇ ئېلىپ قويمايدۇ. مەلۇم بىر ناھىيەدە قىرىق نەچچە يېزا كادىرىنىڭ ئىگىلىۋالغان يېرى ئالدى بەش يۈز مو، ئازلىرىنىڭمۇ يۈز موغا يەتكەن. ئۇلار بۇ يەر ئۇچۇن باج تۆلىمەيدۇ، تۇرلۇك ھەقلەرنى تۆلىمەيدۇ، ئۆزى بىر كەتمەن چاپمايدۇ، بىراق ھوسۇلى ئۇدۇل ئۇلارنىڭ چۆنتىكىگە قۇيۇلىدۇ؛ مەلۇم ناھىيە بازىرى ئىچىدىكى بىر كىلومېتىرغا يەتمەيدىغان يولنى قايتىدىن كېڭەيتىپ چىقىش ئۇچۇن، پۇتۇن ناھىيەدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىر ئايلىق مائاشىنى تۇتۇپ قېلىشنى قارار قىلغان. شۇ مەزگىلدە، تېخى ئۇچ ئايلىق مائاشىنى قولىغا ئالالمىغان، بەزىلىرى ھەتتا ئاشلىق نورمىسىنى

ئۇن پونكىتىدىن قەرزگە ئېلىپ يەۋاتقان مەلۇم ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى بۇ ئىشنىڭ مۇۋاپىق ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ، تۇرلۇك قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، ناھىيەنىڭ قارارىغا ئوچۇق ـ ئاشكارا قارشى چىققان، دېگەن گۇناھ بىلەن ئون ئوقۇتقۇچى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەنقىدلەنگەن، ئۇچ ئوقۇتقۇچىغا پارتىيە ئىچىدە ۋە مەمۇرىي جەھەتتىن قاتتىق چارە كۆرۈلگەن ھەم يىراق، چەت يېزىغا يۆتكىۋېتىلگەن. مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، مەكتەپ مۇدىرى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغان. «ئالايغاننىڭ كۆزىنى ئويمەن، سۆزلىگەننىڭ تىلىنى كېسىمەن» دېگەننىڭ دەل ئۆزى بولغان؛ يەنە مەلۇم ناھىيەدە بىر يېزا كادىرى بىر دېھقانىنى ئېتىزغا خىمىيە ئوغۇتىنى ۋاقتىدا چاچمىدىڭ دېگەننى باھانە قىلىپ، كالىغا سۆرىتىپ ئۇرغان ھەم ئىككى كۈن قامىپ قويغان... خەلق بەرگەن ھوقۇقتىن پايدىلىنىپ، خەلقنىڭ يوللۇق تەلىپى ۋە دېموكراتىك ھوقۇقىنى باسمىغان، دىتىغا ياقمىغانغا قاتتىق زەربە بېرىپ، رەھىمسىزلەرچە ئۆچ ئالمىغان، ھوقۇقىنى پەش قىلىپ زومىگەرلىك قىلمىغان بۇ رەزىل قىلمىشلار پارتىيەمىزنىڭ ئوبرازىغا داغ تەگكۈزمەكتە، پارتىيەمىز بىلەن خەلق ئاممىسىنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزمەكتە. بۇنداق ھالەت داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، خەلق ئاممىسىنىڭ پارتىيەگە بولغان ئىشەنچى يوقاپ، پارتىيەمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى ۋە ئۈيۇشقاقلىقى ئاجىزلاپ، خەلقتىن ئايرىلىپ قالمىغان ئېغىر ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا، چېرىكلىككە قارشى تۇرۇش كۇرىشىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە رولىنى پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك ئىستراتېگىيەلىك يۈكسەكلىكتە تۇرۇپ تونۇشىمىز لازىم.

قانداق قىلغاندا چېرىكلىككە قارشى تۇرۇش كۇرىشىنى ھەقىقىي ئۇنۇمگە ئېرىشتۇرۇپ، پارتىيەنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ، ئىچكى قۇرۇلمىنى مۇستەھكەملەپ، جەڭگىۋارلىقىنى

ئاشۇرغىلى، خەلقنىڭ ھىمايىسى ۋە مايىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈپ، تۈرلۈك ئىشلىرىمىزنىڭ ساغلام تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ؟

تەربىيەلەشنىڭ ئاساسلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىدىيەۋى ـ سىياسىي خىزمەتنى ياخشى ئىشلەپ، ئىدىيەۋى جەھەتتىن چىرىكلىككە قارشى مۇستەھكەم مۇداپىئە سېپىلىنى قۇرۇپ چىقىش، تۈرلۈك قائىدە ـ تۈزۈملەرنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئارقىلىق چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ سالمىقىنى ئاشۇرۇش ھەمدە چىرىكلەشكەن ئۇنسۇرلارنى قاتتىق جازالاش بۇ كۈرەشنى ئۇنۇملۇك قانات يايدۇرۇشنىڭ مۇھىم ۋاستىسى ۋە تەدبىرى. لېكىن، نەچچە يىللىق كۈرەش ئەمەلىيىتىدىن قارىغاندا، تۆۋەندىكى ئىككى نۇقتىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش ۋە ئۇنىڭ سالمىقىنى ئاشۇرۇش كېرەك:

1. قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىنى ھەقىقىي كۈچەيتىپ، دۆلەتنى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلىش، چىرىكلىك قىلمىشلىرىغا قىلچە پۇرسەت بەرمەسلىك كېرەك. جەمئىيەتنى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلىش ھازىرقى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى. بىز سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىۋاتقانىكەنمىز، دۆلەتنى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلىشتا قەتئىي چىڭ تۇرۇشىمىز، قانۇن ـ تۈزۈملەرنى ئۈزۈكسىز تولۇقلىشىمىز ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈشىمىز، دۆلىتىمىزنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ قانۇن بويىچە ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىشىمىز لازىم. بۇ، دۆلەتنى ئۈزاق مۇددەت تىنچ ـ ئامان ساقلاشنىڭ كاپالىتى بولۇپلا قالماستىن، چىرىكلىككە ھەقىقىي تاقابىل تۇرۇشنىڭمۇ كاپالىتى. مەيلى جەمئىيەتتىكى جىنايى قىلمىشلارغا زەربە بېرىش ئىشى بولسۇن، ياكى پارتىيە ئىچىدىكى چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش ئىشى بولسۇن، ئۇلارنى قانۇن ـ تۈزۈم يولى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىش ھەرقانداق مەمۇرىي ۋاستىدىن ئىشەنچلىك ۋە ئۇنۇملۇك بولىدۇ

ھەمدە بۇ ئارقىلىق چىرىكلىشىش ھادىسىلىرىنى ماھىيەت جەھەتتىن تۇزەش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. شۇڭا، دۆلەتنىڭ قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، پارتىيە ئىچىدىكى قائىدە ـ تۈزۈملەرنى قەتئىي چىڭ تۇتۇشىمىز لازىم. قانۇن ـ تۈزۈم ياخشى بولسا، ياماق ئادەملەر مۇتتەھەملىك قىلىدىغانغا يوچۇق تاپالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئىچكى قىسىمدىكى قانۇن ـ تۈزۈملەرنى ئۈزۈكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈپ، كۈچلۈك چەكلەش مېخانىزمىنى شەكىللەندۈرۈش، قانۇن ـ تۈزۈملەرنى ئىجرا قىلىش سالمىقىنى ئاشۇرۇش لازىم. دېمەك، قەتئىي تۈردە قانۇن بويىچە ئىش كۆرگەندە، چىرىكلىك قىلمىشلىرىنىڭ يامراپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

2. نازارەتچىلىك مېخانىزمىنى كۈچەيتىپ، ھوقۇقنى چەكلەش، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىدىغانلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇش كېرەك. نازارەت قىلىش دۆلەتنىڭ ۋە پارتىيەنىڭ بىر خىل فۇنكسىيەسى، سىياسىي، ئىقتىسادىي تەرتىپنى قوغداشنىڭ ۋاستىسى. گەرچە پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مۇكەممەل قانۇن ـ تۈزۈمى بولغاندىمۇ، قاتتىق نازارەتچىلىك بولمايدىكەن، قانۇن ـ تۈزۈمنىڭ چەكلەش رولىنى ئۇنۇملۇك جارى قىلدۇرغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، نازارەتچىلىك ئاچقۇچ دېمەكتۇر. بىزگە مەلۇمكى، نازارەتچىلىكتىن مۇستەسنا بولغان ھوقۇق مۇقەررەر ھالدا چىرىكلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇڭا، چىرىكلىككە قارشى تۇرۇشتا ھوقۇقنى چەكلەپ تۇرىدىغان كۈچلۈك نازارەتچىلىك مېخانىزمىنى بەرپا قىلىش كېرەك. بىزنىڭ قولىمىزدىكى ھوقۇقنى خەلق ئاتا قىلغان، بىز ھەممىمىز خەلقنىڭ چاكىرى. بىزنىڭ خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن ياخشى ئىشلەش ھوقۇقىمىز بارکى، ھوقۇقتىن پايدىلىنىپ ئۆز كۆمىچىمىزگە چوغ تارتىدىغان ھوقۇقىمىز يوق. شۇڭا، ھوقۇق جەزمەن خەلقنىڭ ۋە قانۇننىڭ نازارىتىنى قوبۇل قىلىشى لازىم.

نەچچە يىللاردىن بېرى، چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، تۇرلۇك نازارەتچىلىك ئۇسۇللىرى يولغا قويۇلۇپ، پارتىيە ئىچىدىكى نازارەتچىلىك، ئامما نازارەتچىلىكى، دېموكراتىك پارتىيە ـ گۇرۇھلارنىڭ نازارەتچىلىكى ۋە جامائەت پىكرىنىڭ نازارەتچىلىكى خېلى ئۇنۇملۇك رول ئويناندى. مېنىڭچە، پارتىيە ئىچىدىكى نازارەتچىلىك تۈزۈمى خېلى مۇكەممەللىشىپ، تېگىشلىك رولنى جارى قىلدۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئەڭ مۇھىمى خەلق ئاممىسىنىڭ نازارەتچىلىك رولى ھەقىقىي، تولۇق جارى قىلدۇرۇلمايۋاتىدۇ. مەن شۇنداق قارايمەنكى، بىزنىڭ ھوقۇق ئىگىلىرىمىز كاللىسىدا خەلق ئالدىدا جاۋابكار بولۇش ئېڭىنى ھەقىقىي تۇرغۇزغاندىلا، خەلق ئاممىسىمۇ ئۆزلىرى ھوقۇق ئاتا قىلغان كادىرلىرىنى ئۆز رايى بويىچە كۆزىتىپ، ئۇلارغا باھا بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆرلىشى ۋە چۈشۈشىگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدىغان مېخانىزم شەكىللەندۇرگەندىلا، ئاندىن چىرىكلىك ئىللەتلىرىنى ئۇنۇملۇك توسۇغىلى، پارتىيەمىزنىڭ ئىچكى قىسمىدىن سېسىپ يىمىرىلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. مانا بۇ كومۇنىستىك پارتىيەنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش ئورنىنى مۇستەھكەملەش ئاساسىدۇر.

بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى ۋە ساپا مائارىپى

بىز 21 ـ ئەسىرگە داغدۇغىسىز، شەپىسىز ۋە سۈكۈت بىلەن كىرىپ كەلدۇق، قۇياش ئوخشاشلا شەرقتىن چىقىپ، غەربكە ئولتۇرۇۋەردى، بىر كېچىنىڭ ئىچىدە بىزنى ھەيران قالدۇرغۇدەك ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەر بولۇپ كەتكىنىمۇ يوق. يەنە ئوخشاشلا شۇ ماكان، ئوخشاشلا شۇ ئادەملەر، ئوخشاشلا شۇ ھايات تەرتىپى... لېكىن، مەڭگۈلۈك تەكرارلىنىدىغان ھايات كۆرۈنۈشلىرىنىڭ تاشقى پوستىنى يىرتىپ تاشلاپ، دەۋرنىڭ ماھىيەتلىك ئۆزگىرىشلىرىگە، ئىنسانلار تەپەككۇرى ۋە ئېڭىدىكى تىنىمسىز بالقىشلارغا نەزەر سالغىنىمىزدا، ئىلگىرىكى دەۋرگە زادىلا ئوخشىمايدىغان يېپىيېڭى بىر دەۋر، يەنى بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلىمىز.

1955 ـ يىلى ئامېرىكىدىكى ئاق ياقلىق ئىشچىلار بىلەن مۇلازىمەت كەسپىدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ سانى تۇنجى قېتىم كۆك ياقلىق ئىشچىلارنىڭ سانىدىن ئېشىپ كەتكەندە، ئالىملار بۇنى ئامېرىكا جەمئىيىتىنىڭ سانائەت دەۋرىدىن ئۇچۇر دەۋرىگە ئۆزگەرگەنلىكىنىڭ بەلگىسى دەپ قارىغاندى. ھالبۇكى، بىز ئۇستىبېشىمىزدىكى كونا ئەسىرنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىنى قېقىشقا ئۇلگۈرمەيلا، پۈتكۈل جۇڭگو زېمىنى ۋە ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى زىلزىلىگە سېلىۋاتقان ئۇچۇر ئىنقىلابى دولقۇنىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكى ۋە ئۇچۇر تورلىرىنىڭ تۇرمۇش مۇھىتىمىزنى تېخىمۇ زىچ مۇھاسىرىگە ئېلىۋاتقانلىقىدىن ئىبارەت رېئاللىقنى شەكسىز قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولدۇق. مانا بۇ، بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى بولسا كېرەك.

بىلىمنى ئاساس قىلغان ئىگىلىكنىڭ بارلىققا كېلىشى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە زور كۆلەملىك سانائەتلەشكەن ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ ئاخىرلىشىپ، ئەقلىي بايلىقنى ئاساس قىلىدىغان بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىنىڭ يېتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى ـــ تەبىئىي بايلىق بىلەن پۇل مۇئامىلە كاپىتالىغا تايىنىپ ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى يۇكسەلدۇرىدىغان يېڭا ئىگىلىك ۋە سانائەت دەۋرى بىلەن تۇپتىن ئوخشاشمايدۇ. بۇ دەۋردە بىلىم ئەڭ مۇھىم ئىقتىسادىي ئامىل ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئامىلى بولۇپ، جەمئىيەتتىكى تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش شەكىللىرىنى ئەقلىي ئەمگەكنى ئاساس قىلىدىغان، شۇنداقلا يېڭى بىلىم مەنبەلىرىنى ئۈزۈكسىز ئاچىدىغان ۋە بېيىتىدىغان تەرەققىيات يۇنىلىشىگە قاراپ يېتەكلەيدۇ. شۇنى قىياس قىلىش مۇمكىنكى، يېتىپ كېلىۋاتقان بىلىم ئىگىلىكى دەۋردە، خەلق ساپاسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى، بىلىم ئىگىلەش دەرىجىسى، ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ سانى، بولۇپمۇ بىلىمدە ۋە تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارى ـــ بىر دۆلەت، بىر مىللەتنىڭ دۇنيا رىقابىتىدىكى ئورنىنى بەلگىلەيدىغان ئاچقۇچلۇق ئامىل بولۇپ قالىدۇ. ئومۇمىي خەلق ساپاسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى، ئىجادچانلىققا ئىگە ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ تەربىيەلىنىشى، شۇنداقلا بىلىمدە، تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارىنىڭ تەرەققىي قىلدۇرۇلۇشى مائارىپقا باغلىق. بىلىم ئىگىلىكى دەۋردە مائارىپ مۇقەررەركى، بۇرۇنقى دەۋرلەردە كۆرۈلۈپ باقمىغان تېخىمۇ ئاچقۇچلۇق رولنى ئۈستىگە ئالىدۇ. شۇڭا، مائارىپنىڭ بىلىم ئىگىلىكى رىقابىتىدىكى تارىخىي بۇرچىنى، شۇنداقلا پۈتكۈل جەمئىيەت ۋە ئىگىلىك تەرەققىياتىدىكى ئىستراتېگىيەلىك رولىنى يېتەرلىك تونۇپ يېتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

بىلىم ئىگىلىكىنىڭ گۈللىنىشى دۆلەت ۋە مىللەتلەر

ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەتنىڭ پەن ـ تېخنىكا بىلەن مائارىپنى ئاساس قىلىدىغان يېڭى باسقۇچقا كىرگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. مۇبادا بىز بىلىم ئىگىلىكى دولقۇنىنى مەردانىلىك بىلەن كۈتۈۋالالمايدىكەنمىز، تەرەققىي قىلغان دۆلەت ۋە مىللەتلەر بىلەن بولغان پەرقىمىز يېزا ئىگىلىك ۋە سانائەت جەھەتتە ئىپادىلىنىدىغان سان ـ مىقدار جەھەتتىكى پەرق بولماستىن، بەلكى سۈپەت ۋە ماھىيەت جەھەتتىكى پەرق بولۇپ قالىدۇ؛ خىرىس ۋە رىقابەت كۈندىن ـ كۈنگە كەسكىنلىشىۋاتقان، ئېتىبارغا تايىنىش ئىمكانىيىتى بارغانسېرى سۇسلىشىۋاتقان بۇ بازار ئىگىلىكى مېخانىزمى شارائىتىدا، مىللەتنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئورنىنى مۇستەھكەملەش، ئۇنى گۈللەندۈرۈش ۋە روناق تاپقۇزۇشتىن تېخىمۇ سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ. دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ ئىستىقبالى، تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان بۇ رىقابەت جەريانىدا بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىگە خاس تەرەققىيات يولىنى توغرا تالىلاش ۋە تونۇپ يېتىش ھەربىر ئەقىل ئىگىسىنىڭ جىددىي مەجبۇرىيىتى.

تارىخىي، ئىجتىمائىي ۋە جۇغراپىيەلىك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئىقتىسادىي ۋە پەن ـ تېخنىكا ئىشلىرى نىسبەتەن ئارقىدا قالدى. دۆلىتىمىز قۇرۇلغان ئەللىك يىلدىن بۇيان، گەرچە زور تەرەققىياتلار بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ھازىرقى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ تەلىپىگە تولۇق ئۇيغۇنلىشىپ كېتەلمەيۋاتىدۇ. ئومۇمىي خەلق ساپاسىنىڭ تۆۋەن بولۇشى، جىسمانىي ئەمگەكنى ئاساس قىلغان ئىپتىدائىي يېزا ئىگىلىكى، شەھەرلىشىش ۋە سانائەتلىشىش دەرىجىسىنىڭ تۆۋەن بولۇشى ـــ بىزنىڭ نۆۋەتتىكى رېئاللىقىمىز. دېمەك، بىز سانائەتلىشىش قەدىمىنى تېزلىتىش ھەم بىلىم ئىگىلىكى تەرەققىياتىغا يېتىشىۋېلىشتىن ئىبارەت قوش ۋەزىپىگە دۇچ كېلىۋاتىمىز. مائارىپىمىزمۇ ئوخشاشلا ئىككى خىل ۋەزىپىگە دۇچ كەلدى. بىرى، ئومۇمىي خەلقنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت

ساپاسنى يۇقرى كۆتۈرۈشنى ئاساسي نىشان قىلىپ، ئاساس مائارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش، ئەمگەكچىلەرنىڭ سۇپىتىنى ئۆستۈرۈش، ئىگىلىكىمىزنىڭ بىلىم تەركىبىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش؛ يەنە بىرى، زور بىر تۈركۈم سەرخىل ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ، دۇنيانىڭ ئىلغار سەۋىيەسىگە يېتىشۈبلىش، يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا ساھەلىرىگە بۆسۈپ كىرىش ئۈچۈن ئىختىساس ئىگىلىرى ئاساسىنى يارىتىش. بىزگە شۇ نەرسە ئايدىڭكى، ھەرقانداق بىر مىللەت قالاق بولغان سانائەت ئاساسىدا بىلىم ئىگىلىكىنى يارىتالمايدۇ، شۇنداقلا ساۋاتسىزلىق ۋە يېرىم ساۋاتسىزلىقتىن ئىبارەت ئېغىر مەنىۋى يۈكنى سۆرەپ سىجىل تەرەققىياتنى ئىشقا ئاشۇرالمايدۇ. نۆۋەتتە، مائارىپىمىز پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىق دۆلەتنى گۈللەندۈرۈش ئىستراتېگىيەسىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشالامدۇ، يوق؟ بۇنىڭدا ئاساسلىقى مائارىپىمىزنىڭ كۆلىمى، سۈپىتى ۋە قۇرۇلمىسى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا ماس كەلگەن ـ كەلمىگەنلىكىگە قاراش كېرەك. شۇڭا، ئۆزىمىزنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىنى چىقىش قىلىپ، مىللىي مائارىپىمىزنىڭ يۆنىلىشىدە «ئىككى ئاساسەن» نى مۇھىم نۇقتا قىلىشتا چىڭ تۇرۇشىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە، كەسپىي مائارىپنى ۋە ئالىي مائارىپنى پائال تەرەققىي قىلدۇرۇپ، بىلىم ئىگىلىكى ئۈچۈن يېتەرلىك ھەم قۇرۇلمىسى مۇۋاپىق ئىختىساس ئىگىلىرى ئاساسىنى تۇرغۇزۇشىمىز، تېخىمۇ مۇھىمى مائارىپ ئىسلاھاتىنى دادىل ئىلگىرى سۈرۈپ، ئومۇميۈزلۈك ساپا مائارىپىنى ئاساس قىلغان يېڭىچە مائارىپ سىستېمىسىنى ۋە ئىجادىي روھقا ئىگە ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇرىدىغان مېخانىزمنى بارلىققا كەلتۈرۈشىمىز، «ئىمتىھان مائارىپى» دا ساقلانغان ئېغىر نۇقسانلارنى ئۈزۈل ـ كېسىل تۈگىتىشىمىز لازىم.

بۇ يەردە مىللىي مائارىپىمىزنىڭ بىرنەچچە يىلدىن بۇيانقى تەرەققىياتىدا ساقلانغان بەزى ئەھۋاللار ۋە ساپا جەھەتتىكى بەزى

مەسىلىلەر ئۇستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدا 2000 - يىلىدىن باشلاپ ئالىي مەكتەپكە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيەدىن ئىمتىھان تەپسىلىي پەن دەرسلىرىنىڭ يەككە نەتىجىسىگە نومۇر چېكى بەلگىلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. بۇ، مىللىي مائارىپىمىزنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىۋاتقان سۈپىتىگە قايتۇرۇلغان كۈچلۈك بىر ئىنكاس ئىدى.

تارىختىن بۇيان ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىمىزنىڭ يۈكسەك تەرەققىي قىلىپ، مىللىي ھاياتىمىزنىڭ ئاساسىي ئېقىمىغا ئايلىنىشى، سانائەت، پەن - تېخنىكا جەھەتتىكى تەرەققىياتىمىزنىڭ ئارقىدا قېلىشى، شۇنداقلا ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ يۇقىرى تېخنىكىلىق كارخانا، پەن تەتقىقات ۋە ئىقتىسادىي ئورۇنلارغا ئورۇنلىشىشىنىڭ قىيىن بولۇشى سەۋەبىدىن، مىللىتىمىزنىڭ تەپسىلىي پەنگە بولغان قىزىقىشىنىڭ تۆۋەن بولۇشى نورمالسىز بىر ئەنئەنە بولۇپ قالدى، تېخىمۇ مۇھىمى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىنىڭ ناتوغرا يېتەكلىشى بۇ خىل خاھىشنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. ئالىي مەكتەپكە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا ئومۇمىي نەتىجىگە قاراپ، يەككە پەنلەردىكى نەتىجىسى نەزەرگە ئېلىنمىغاچقا، ئوقۇغۇچىلار ئاسان نومۇر ئېلىشقا بولىدىغان تىل - ئەدەبىيات قاتارلىق ئىجتىمائىي پەن دەرسلىرىگە كۈچەپ، تەپسىلىي پەنلەرگە ئېتىبارسىز قارىدى. مەكتەپلەرمۇ ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىمتىھاندىن ئۆتۈش نىسبىتىنى قوغلىشىپ، تەپسىلىي پەن دەرسلىرىگە يېتەرلىك كۈچ سەرپ قىلمىدى. نەتىجىدە، 1980 - يىللار ۋە 1990 - يىللارنىڭ كېيىنكى يىللىرىغىچە مىللىي ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىكى ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە پەنلىرىدىكى نەتىجىسىنىڭ لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى 12 پىرسەنت ئەتراپىدا بولدى، ھەتتا بەزى يىللىرى بىر پىرسەنتتىكمۇ يەتمىدى. يۇقىرى ئومۇمىي نومۇر ئىككى

خانىغىمۇ يەتمەيدىغان تەبىئىي پەن نەتىجىسى بىلەن مەكتەپكە كىرگەن ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئۆگىنىشتە يېتىشەلمەي، سىنىپتىن چۈشۈپ قالىدىغان، چېكىنىدىغان، ھەتتا تۇرکۇم - تۇركۇملەپ ئىجتىمائىي پەن كەسىپلىرىگە ئالمىشىپ كېتىدىغان ئەھۋاللار ئەۋج ئالدى. كېيىن بەزى ئالىي مەكتەپلەر مىللىي ئوقۇغۇچىلارغا بىر يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە دەرسلىرىنى تولۇقلاپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى. ئالىي مەكتەپتە ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ دەرسى ئۆتۈلگەنلىكى مىللىي مائارىپ سەۋىيەمىزنىڭ قايسى دەرىجىگە بېرىپ قالغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەردى. بۇ ئەھۋال ئالىي مەكتەپ ئوقۇتۇشىغا ۋە تەربىيەلىنىپ چىققان «يۇقىرى دەرىجىلىك زىيالىيلىرىمىز» نىڭ سۈپىتىگە بۇاستە تەسىر كۆرسەتتى. دېمەك، مائارىپىمىزنىڭ ئەسلىدىنلا مەۋجۇت بولغان ئاجىز ئاساسى ۋە ئىمتىھان مائارىپىنىڭ كەلتۈرگەن زىيىنى تۈپەيلىدىن، مەيلى ئاساس مائارىپىمىز ياكى ئالىي مائارىپىمىز بولسۇن، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئەترايلىق يېتىلگەن بىلىم ئىگىلىرىنى تەربىيەلەش ئېھتىياجىغا، بولۇپمۇ كۆز ئالدىمىزدىكى بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى ئۈچۈن يارىملىق پەن - تېخنىكا تايانچىلىرىنى يېتىشتۇرۇش تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشالمايالدى. بۇ بايانلىرىمىزدىن دېمەكچى بولغىنىمىز شۈكى، مىللىي مائارىپىمىزدا ئومۇميۈزلۈك ساپا مائارىپىنى يولغا قويۇش بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىنىڭ تەخىرسىز تەلىپىگە ئايلاندى.

ئىمتىھان مائارىپىدىن ساپا مائارىپىغا بۇرۇلۇش —— نۆۋەتتىكى مائارىپ ئىسلاھاتىمىزنىڭ جىددىي ۋەزىپىسى. نۆۋەتتىكى ئاساس مائارىپىمىزدا ساقلىنىۋاتقان نۇرغۇن مەسىلەرنىڭ سەۋەبى ئۇستىدە ئىزدەنگىنىمىزدە، بۇ مەسىلەرنىڭ مەكتەپ مائارىپىنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىدا ۋە تاشقى مۇناسىۋەتلىرىدە ساقلانغان ئۆزئارا ماسلىشالماسلىق ئامىللىرى تەرىپىدىن كېلىپ چىقىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز.

مائارىپنىڭ تاشقى مۇناسىۋىتى، يەنى مائارىپ بىلەن جەمئىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەتتۇر. ئىمتىھان مائارىپى ئاز ساندىكى ئوقۇغۇچىلارغا قارىتىلغان شاللاش شەكلىدىكى تەربىيەلەش ئەندىزىسى بولۇپ، ئۇ 21 - ئەسىر رىقابەتنى كۈتۈۋالالايدىغان يۇقىرى ساپالىق خادىملارنى تەربىيەلىيەلمەيۋاتىدۇ. زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشنىڭ ئېھتىياجىغمۇ ئۇيغۇنلىشالمايۋاتىدۇ. مەكتەپ تەربىيەسى بىلەن جەمئىيەت تەربىيەسى ۋە ئائىلە تەربىيەسىمۇ بىر - بىرىدىن ئايرىپ تاشلانغان بولۇپ، ھەممىسى ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرىدۇ، ھەتتا بىر - بىرىنى ئەيىبلەپ، بىر - بىرىگە دۆشمەنلىشىۋاتىدۇ. دېمەك، ئوچ تەرەپ تەربىيەسى بىرلىككە كەلمەيۋاتىدۇ. مائارىپنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىدىن قارىغاندا، مائارىپنىڭ مەزمۇنى جەھەتتە ئەقلىي تەربىيەگە ئەھمىيەت بېرىپ، ئەخلاقىي تەربىيەگە، جىسمانىي تەربىيەگە، ئېستېتىك تەربىيەگە ۋە ئەمگەك ماھارىتى جەھەتتىكى تەربىيەگە سەل قارايدىغان، ئوقۇتۇش جەريانىدا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يېتەكلەش رولىغىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ سۇبېيېكتلىق ئورنىغا سەل قارايدىغان، بىلىم يەتكۈزۈشكىلا ئەھمىيەت بېرىپ، قابىلىيەت ۋە خاسلىقنى يېتىلدۈرۈشكە سەل قارايدىغان خاھىشلار مەۋجۇت. مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش يولى جەھەتتە، دەرسخانىغا ئەھمىيەت بېرىپ، دەرستىن سىرتقى تەربىيەگە سەل قارايدىغان، پەننىي دەرسلەرگە ئەھمىيەت بېرىپ، پائالىيەت دەرسلىرىگە سەل قارايدىغان ئەھۋاللار مەۋجۇت. مانا بۇ مەسىلىلەر ساپا مائارىپىنى يولغا قويۇشقا توسالغۇ بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

بىزگە مەلۇمكى، مائارىپنىڭ سۈپىتى بارلىق تەلىم - تەربىيە پائالىيىتىنىڭ جان تومۇرى. ئىمتىھان مائارىپى ئاساسەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىتابىي بىلىملەرنى قانچىلىك ئىگىلىگەنلىكىنى ۋە مەكتەپكە ئۆتۈش نىسبىتىنىڭ يۇقىرى -

تۆۋەنلىكىنى مائارىپ سۈپىتىنىڭ ئۆلچىمى قىلىدۇ. ساپا مائارىپى بولسا، مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش سۈپىتىنى باھالىغاندا ئۇنىڭ قانچىلىك «سەرخىل» ۋە «دانىشمەن»لەرنى تەربىيەلىگەنلىكىنى ئەمەس، بەلكى، پۈتۈن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەخلاقىي، ئەقلىي، جىسمانىي، گۈزەللىك ۋە ئەمگەك جەھەتلەرىدە ئەتراپلىق تەرەققىي قىلىش ئەھۋالى ۋە سەۋىيەسىنى ئۆلچەم قىلىدۇ. مانا بۇ، نومۇر بىلەن مەكتەپ ئۆرلەش نىسبىتىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا مائارىپ سۈپىتىنىڭ ئۆلچىمى قىلىۋالىدىغان ئەنئەنىۋى ئۇسۇلنى تۈپتىن ئۆزگەرتتى. ساپا مائارىپىنىڭ تەلىپىدىن ئىبارەتكى، ئوقۇتۇش سۈپىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى ئۆلچەشتە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتە قانچىلىك بىلىمنى ئىگىلىگەنلىكى ۋە يادىدا تۇتۇۋالغانلىقىنى ئەمەس، بەلكى ئوقۇغۇچىلار جەمئىيەتكە چىققاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئۇزۇكسىز تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن قانداق ئاساس سالغانلىقىنى تۈپ مىزان قىلىش كېرەك. ساپا مائارىپى كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن مائارىپ بولۇپ، ئۇ ھازىرقى زامان تەلىم - تەربىيەسىگە بىلىم ئۆگىتىشنى مەركەز قىلىشتىن ئادەمنىڭ ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشنى مەركەز قىلىشقا بۇرۇلۇش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئايدىڭ بولۇۋاتىدۇكى، ساپا مائارىپى ھەقىقىي رولىنى جارى قىلدۇرغاندا، يۇقىرى نومۇر، تۆۋەن ئىقتىدارلىق، جەمئىيەتكە ماسلىشىش ئىقتىدارى ۋە ئىجادچانلىق روھى كەمچىل ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيەلەش ھالىتىگە خاتىمە بەرگىلى بولىدۇ.

مەكتەپ تەربىيەسىنى مەركەز قىلغان ئەنئەنىۋى مائارىپىمىزدا دائىم دېگۈدەك مەكتەپ تەربىيەسىنىڭ ئىجابىي تەسىرى بىلەن ئائىلە ۋە جەمئىيەتنىڭ سەلبىي تەسىرى تىركىشىپ قالىدىغان ئەھۋال كۆرۈلۈپ تۇراتتى. ساپا مائارىپى بۇ ئۇچ جەھەتتىكى تەربىيەنى بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرىدىغان يېڭى مائارىپ سىستېمىسىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مەكتەپ تەربىيەسى،

ئائىلە تەربىيەسى ۋە جەمئىيەت تەربىيەسى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ۋە رولغا ئىگە. ئۇلار بىر - بىرىنى تولۇقلاپ، بىر گەۋدىگە ئايلانغاندىلا، ئاندىن ئەڭ ياخشى مائارىپ ئۇنۇمىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئائىلە ـــ بالىلارنىڭ تۇنجى مەكتىپى، ئۇ مەكتەپ تەربىيەسىنى تولۇقلايدۇ، شۇنداقلا تەربىيەنى كۇچلۇك قاراتمىلىققا ئىگە قىلىدۇ. جەمئىيەت تەربىيەسى ـــ مەكتەپ تەربىيەسىنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان تەلىم - تەربىيە بايلىقى، مەكتەپ تەربىيەسى بۇ ئۇچ جەھەتتىكى تەربىيە جەريانىدا يېتەكچى ئورۇنغا ئىگە بولۇپ، ئائىلە تەربىيەسىگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان، جەمئىيەت تەربىيەسىنى تەشكىللەيدىغان تۈگۈنگە ئايلىنىشى كېرەك. دېمەك، بۇ ئۇچ تەرەپنى بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرۇش ساپا مائارىپىنى يولغا قويۇشنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان شەرتى ۋە ئاساسى. مىللىي مائارىپىمىز ساپا مائارىپىغا يۈزلەنگەندە، بۇ نۇقتىغا يېتەرلىك ئەھمىيەت بېرىشى لازىم.

ساپا مائارىپى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سۈبيېكتىلىق ئورنىغا ھۆرمەت قىلىش ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ سۈبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقىنى جارى قىلدۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئوقۇغۇچىلار تەلىم - تەربىيە پائالىيىتىنىڭ ئوبيېكتى، شۇنداقلا ئۆگىنىش ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ سۈبيېكتى. ئۇلار پاسسىپ ھالدا بىلىم قاچىلىنىدىغان «قوبۇللىغۇچ» ئەمەس، خالىغانچە ياسىۋالغىلى بولىدىغان «لاي قونچاق»مۇ ئەمەس. ھەرقانداق تەربىيە تەربىيە قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ ئاكتىپ قاتنىشىشى ۋە سۈبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقىنىڭ جارى قىلدۇرۇلۇشى بولماي تۇرۇپ، ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشەلمەيدۇ. ھەربىر ئوقۇغۇچى مۇئەييەن ئىدىيەگە، ھېسسىياتقا ئىگە تەرەققىي قىلىۋاتقان ئادەمدۇر، ئۇلار ئوقۇتقۇچىنىڭ تەربىيەسىنى پاسسىپ ھالدا قوبۇل قىلمايدۇ، بەلكى ئۆزىنىڭ سۈبيېكتىپ ئېڭىغا تايىنىپ، تەربىيەنىڭ تەسىرىنى تاللاش ئاساسىدا قوبۇل قىلىدۇ. ئوقۇتقۇچىنىڭ

يېتەكچىلىك رولى ھەر خىل ئۇنۇملۇك چارىلەرنى قوللىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىچكى ھاياتىي كۈچىنى قوزغاش، ئۇلارنىڭ سۈبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقىنى ئىشقا سېلىش ۋە ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارىنى ئېچىشتا ئىپادىلىنىدۇ. ساپا مائارىپى «سەن بىلمەسەڭ، مەن ئۆگىتىمەن، سەن ئۆگىنىشنى خالىمىساڭ، مەن سېنى ئۆگىنىشكە مەجبۇرلايمەن» دەيدىغان ئەنئەنىۋى ئوقۇتۇش ئەندىزىسىنى ئۆزگەرتىپ، ئوقۇغۇچىلارغا بولغان مۇئامىلىدە «سەن ئۆگىنىشنى بىلمەسەڭ، مەن ساڭا قانداق ئۆگىنىشنى ئۆگىتىپ قويىمەن، سەن ئۆگىنىشنى خالىمىساڭ، مەن سېنى ئۆگىنىشنى خالايدىغان قىلىپ تەربىيەلەيمەن» دەيدىغان ئۇسۇلنى تەشەببۇس قىلىدۇ. بۇ مىللىي مائارىپىمىزدىكى ئوقۇتۇشتا قويۇپ قويۇش، سىڭدۈرۈشنى ئاساس قىلىدىغان، ئىجادىي پىكىر قىلىش ۋە قول سېلىپ ئىشلەشكە يېتەكلەشكە سەل قارايدىغان، ئۆگىنىشتە كىتابتىكى بىلىملەرنىلا ئۆلۈك يادلاشنى ۋەزىپە قىلىپ، ئاڭلىق، ئەتراپلىق ئىزدىنىپ، تەجرىبە قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمەيدىغان خاھىشنى ئۆزگەرتىپ، مائارىپ سۈپىتىنى ھەقىقىي يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ۋە رولغا ئىگە.

يىغىپ ئېيتقاندا، بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى مائارىپىمىزنىڭ ئالدىغا مۇرەككەپ تېما ۋە مۇشكۇل ۋەزىپىلەرنى قويدى. كەلگۈسىدىكى رىقابەت ئادەمنىڭ سۈپىتى جەھەتتىكى رىقابەت، ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ رىقابىتى، پەن ـ تېخنىكا ۋە بىلىمدە يېڭىلىق يارىتىش جەھەتتىكى رىقابەت بولىدۇ. ھالبۇكى، بۇ خىل رىقابەت ئالىلىقاچان يېتىپ كەلدى ۋە بارغانسېرى كەسكىنلىشىۋاتىدۇ. بۇ رىقابەتتە مائارىپىمىزنىڭ قانچىلىك مۇھىم رول ۋە بۇرچىنى ئۈستىگە ئالىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ بىردىنبىر چىقىش يولى ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ ئۆتتۇق. دېمەك، مىللىتىمىزنىڭ تەقدىرى ۋە ئىستىقبالى مائارىپقا باغلىق، بۇنى ھەرگىزمۇ ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. شۇنى يەنە

تەكىتلەپ ئۆتمەي بولمايدۇكى، بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، ئاساسىي كۈچنى نوقۇل ھالدا ئاز ساندىكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئىختىساسلىقلارنىلا تەربىيەلەشكە قارىتىشقا بولمايدۇ. بۇنىڭغا ماس ھالدا ئومۇمىي خەلقنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈش، بىلىملىك ئەمگەكچىلەرنى تەربىيەلەش زۆرۈر. بۇنىڭ ئۈچۈن، مائارىپنىڭ سۇپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، كۆلىمىنى دەۋر تەرەققىياتىغا ماسلاشتۇرۇش؛ قۇرۇلمىسىنى، مەزمۇنىنى ۋە تەلىم ـ تەربىيە ئەندىزىسىنى ئۈزۈكسىز ئىسلاھ قىلىپ، يۇقىرى سۈپەت، يۇقىرى ئۈنۈمگە قاراپ ئەلالاشتۇرۇش؛ تەربىيەلەنگۈچىلەرنىڭ ئۆگىنىش ئىشتىياقى ۋە ئاكتىپلىقىنى قوزغاش، ئۇلارنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە ئىجادچانلىقىنى يېتىلدۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىش؛ شۇ ئارقىلىق يېڭىچە ئادەم تەربىيەلەش مۇھىتى ۋە مېخانىزمىنى بەرپا قىلىپ، پۈتكۈل مائارىپنى 21 ـ ئەسىرگە يۈزلەندۈرۈش كېرەك. مانا بۇ ۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن پەقەت ساپا مائارىپىلا چىقالايدۇ.

ئەسىر ھالقىش بوسۇغىسىدا

21 ـ ئەسىرگە قەدەم قويغان بۇ ھالقىلىق پەيتتە، كىشىلىك ئىجتىمائىي تۇرمۇشىدا روجەكلەردىن پارتلاش خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش ياساۋاتقان دۇنياغا نەزەر سالغىنىمىزدا، نامەلۇم كىلەچەكتىن قورقۇش، مەلۇم بولۇپ تۇرغان ئۆتمۈشكە يېپىشىۋېلىشنىڭ ئانچە ئاقىلانىلىك ئەمەسلىكىنى، تېخىمۇ مۇھىمى سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي جەھەتلەردىكى يەر شارى خاراكتېرلىك كەسكىن ئۆزگىرىش ۋە رەھىمسىز رىقابەتلەرنىڭ بىزگە خۇددى شىددەتلىك دولقۇندەك يوپۇرۇلۇپ كىلىۋاتقانلىقىنى، ئۇنى ھوشيارلىق بىلەن كۆتۈۋالمىغىنىمىزدا مەۋجۇت ھالىتىمىزنى ساقلاپ قېلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەقەللىي ياشاش ئىمكانىيىتىمىزدىنمۇ مەھرۇم بولىدىغانلىقىمىزنى بارغانسېرى ئېنىق ھېس قىلماقتىمىز.

دۇنيا ئىقتىسادىنىڭ يۇزلىنىشىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلانغان ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىش دولقۇنى ھازىر ھەرقايسى دۆلەت ۋە رايونلارنى قاپلىدى. تەرەققىي قىلغان، تەرەققىي قىلىۋاتقان، ھەتتا تەرەققىي قىلمىغان نۇرغۇن دۆلەتلەر ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا بۇ قانۇنىيەتنىڭ كىرىپ، بىرلىككە كەلگەن، تورلاشقان بازار سىستېمىسى ئىچىدە بىر ـ بىرىگە تايىنىش، بىر ـ بىرىگە تەسىر كۆرسىتىش ۋە ئادىل رىقابەتلىشىش جەريانىدا ئورتاق تەرەققىي قىلىشنى ئۆزلىرىنىڭ يولى قىلىپ تاللىۋېلىشتى. بىر گەۋدىلەشكەن رايون خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي تەشكىلاتلار بارلىققا كەلدى. دۆلەت ھالقىغان كارخانىلار، دۆلەت ھالقىغان زەنجىرسىمان سېتىش

شىركەتلىرى كۆنسېرى تەرەققىي قىلىپ، ھەرقايسى ئەل ئىقتىسادىنىڭ ئەڭ زور ھاياتىي كۈچكە ئىگە بېكى ئېشىش نۇقتىسى بولۇپ قالدى. دېمەك، سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى، پىلانلىق ئىگىلىك سىستېمىسى ۋە بېكىنمىچىلىك چېقىپ تاشلاندى، دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي پاسىل بۇزۇپ تاشلىنىپ، بازارلار ئېچىۋېتىلدى. بىز دۇنيا ئىقتىسادىدىكى ھەرقانداق بىر گۈللىنىش ۋە بوھراندىن مۇستەسنا تۇرالمايدىغان، يەنى پۈرسەتمۇ، خەتەرمۇ تەڭ مەۋجۇت بولىدىغان ھالەت بارغانسېرى روشەنلەشتى. بۇ چوڭ يۇزلىنىش ئىچىدە قانداق قىلىپ ئۆز ئورنىمىزنى تېپىش، قانداق قىلىپ رىقابەتتە يېڭىلمەس ئورۇنغا ئۆتۈش بىز جىددىي ئويلىنىدىغان مەسىلە بولۇپ قالدى. بىزدە خۇسۇسىي كارخانىچىلار كەينى - كەينىدىن يېتىشىپ چىقىۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ تىجارەتكە ماھىر ئىكەنلىكىنى ھەممىمىز پەخىرلىنىپ تىلغا ئالىمىز، بىزنىڭ تىجارەتچىلەر قوشۇنىمىز بارغانسېرى زورىيىپ، مەملىكەت دائىرىسىدىن ھالقىپ، دۇنيا بازارلىرىغا يۈزلەندى. ئوتتۇرا ئاسىيا، مۇستەقىل دۆلەتلەر گەۋدىسى، ياۋروپا، ھەتتا ئامېرىكا ۋە ياپونىيەلەردىمۇ تىجارەتچىلىرىمىزنىڭ چېپىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرەلەيمىز. لېكىن، بەزىلەرنىڭ نەچچە مىليونلاپ پۇلنى بېلىگە تۇگۈپ يۈرۈپ، مۇقىم بىر ئىگىلىك تىكلىيەلمەي، ياكى بولمىسا، بەلگىلىك تەسىرگە ئىگە ئىقتىسادىي كۈچ بولۇپ ئۈيۇشالمايى يەككە - يېگانە جەڭ قىلىپ يۈرگەنلىكىدىن ئەپسۇسلانماي تۇرالمايمىز. بىزدە پۇلنى تاپسا ئەۋلادلىرىغا مىراس قالدۇرۇشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان تىجارەتچىلىرىمىزمۇ ئاز ئەمەس. بىز تۈركۈملەپ يىرىك كارخانا ئىگىلىرىنىڭ چىقىشىنى ئارزۇ قىلاتتۇق. تېخىمۇ مۇھىمى بىز مالغا مال، مالغا پۇل ئالماشتۇرۇشنىلا بىلىدىغان ئۇششاق تىجارەت ئېكىدىن ئازاد بولۇپ، يېڭىچە تىجارەت يوللىرى ئۈستىدە ئىزدىنىشىمىز، كۆچىنى، مەبلەغنى بىرلەشتۈرۈپ، ھەمكارلىق ئاساسىدا رىقابەت

كۆچمىزنى ئاشۇرۇشىمىز، بىر - بىرىمىزنى قامال قىلىدىغان، بىر - بىرىمىزنى ئالدايدىغان، ھەتتا قاقتى - سوقتى قىلىدىغان «ئاتالمىش قويمىچىلىق» تىجارىتىنىڭ ئاقمايدىغانلىقىنى، ئاقىۋەتتە ئۆزىمىزگىمۇ، مىللەتكىمۇ ئېچىنىشلىق زىيان كەلتۈرىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىشىمىز لازىم. چۈنكى، كېيىنكى ئەسىر رىقابەت دەۋرى بولۇش بىلەن بىللە، تېخىمۇ مۇھىمى ھەمكارلىق دەۋرى بولىدۇ، ھەمكارلىق قانچە كۈچلۈك بولغانسېرى رىقابەتتە يېڭىپ چىقىش مۇمكىنچىلىكى شۇنچە زور بولىدۇ.

پۈتۈن دۇنيا يېڭى ئەسىرگە قانداق كىرىش ئۈستىدە ئويلىنىۋاتىدۇ. بىز يېڭى ئەسىردىكى رىقابەتتە يېڭىلمەس ئورۇندا تۇرالامدۇق، يوق؟ بۈنىڭدىكى ھالقىلىق مەسىلە مەبلەغ ۋە تەبىئىي بايلىق مەسىلىسىلا بولۇپ قالماستىن، ئەڭ مۇھىمى ئادەمنىڭ ساپاسى ۋە ئىختىساس ئىگىلىرى مەسىلىسى. ئۇچۇقىنى ئېيتقاندا، كېيىنكى ئەسىردىكى رىقابەت پەن - تېخنىكا كۈچى ۋە ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ رىقابىتى بولىدۇ. بىر مىللەتنىڭ ساپاسى ئومۇمىيۈزلۈك يۇقىرى كۆتۈرۈلسە، ئىختىساس ئىگىلىرى كۆپلەپ يېتىشىپ چىقسا، پەن - تېخنىكا سەۋىيەسى يۇقىرى كۆتۈرۈلسە، شۇ مىللەت رونىق تاپىدۇ، تەرەققىي قىلىدۇ. بۇ بىر ئاددىي ھەقىقەت.

ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ يېتىلىشى، پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشى تۈپ نىگىزىدىن ئالغاندا يەنىلا مائارىپقا باغلىق. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، مائارىپىمىز زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى، بىر تۈركۈم يۇقىرى مەلۇماتلىق بىلىم ئىگىلىرىمىز تەربىيەلىنىپ چىقتى، ئۆزىمىزدە ۋە چەت ئەللەردە تەربىيەلەنگەن ماگىستىرلىرىمىز، دوكتورلىرىمىز بار بولدى. لېكىن بۇ، ئومۇمىي نوپۇسقا نىسبەتەن تولمۇ ئازلىق قىلىدۇ، بولۇپمۇ تەبىئىي پەن ساھەسىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ئىختىساس ئىگىلىرىنى بارماق بىلەن سانغۇدەك دەرىجىدە دېسەكمۇ بولىدۇ.

بۇنداق بولۇشنىڭ مېنىڭچە مۇنداق ئىككى تۈرلۈك سەۋەبى بار:

1. تارىخىي ئەنئەنىمىز. تارىختىن بۇيان بىز ئىجتىمائىي پەنگە، بولۇپمۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردۇق. بىزنىڭ جاھانغا تونۇلغان ئەدەبلىرىمىز، سەنئەتكارلىرىمىز خېلى كۆپ، شۇڭا بىز ئۆزىمىزنى سەنئەت مىللىتى، شېئىر مىللىتى دەپ پەخىرلىنىپ كەلدۇق. لېكىن، تارىخنى ۋاراقلايدىغان بولساق، تەبىئىي پەن ساھەسىدە كۆزگە كۆرۈنگەنلەر يوق دېيەرلىك، سەنئەتخۇمارلىق بۇ بىزدە ھازىرمۇ داۋاملىشۋاتقان بىر ئەنئەنە.

2. مائارىپىمىز ۋە تەلىم ـ تەربىيە يۇنىلىشىمىزدىكى مەسىلە. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە نوقۇل سىنىپ كۆچۈش نىسبىتى ۋە ئالىي مەكتەپكە ئۆتۈش نىسبىتىنى قوغلىشىپ، كۆپ نومۇر ئېلىشقا بولىدىغان ئاسانراق پەنلەرگە كۆچەپ، بىر تۇتاش سوئال چىقىرىلىدىغان، نومۇر ئېلىش قىيىنراق بولغان ماتېماتىكا، فىزىكا ۋە خىمىيە دېگەنلەرگە ئېتىبارسىز قارايدىغان، ئۇلارنى ئادەتتىكىچىلا ئۆگىنىپ قويىدىغان ياكى ئۆگەنمەيدىغان خاھىش كېلىپ چىقتى، يەنى ئىمتىھان مائارىپى ئۇستۇنلۇكىنى ئىگىلەپ، بىر مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش سۇپىتىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنى، بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ قابىلىيىتىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمتىھاندىن ئۆتۈش نىسبىتى بىلەنلا ئۆلچەيدىغان ناچار ئەھۋال ئەۋج ئېلىپ كەتتى. ئوقۇغۇچىلارنى پۈختا ئاساسقا، ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە قىلىپ، ھەر تەرەپتىن تەربىيەلەش بىر چەتتە قايرىلىپ قالدى. نەتىجىدە، ئالىي مەكتەپلەردىكى ئايرىم ئىجتىمائىي پەن كەسىپلىرىگە ئوقۇغۇچىلار ھەددىدىن زىيادە مەركەزلىشىپ قالدى. تەبىئىي پەنگە قوبۇل قىلىنغانلىرىمۇ ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە ئاساسى ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن، دەرسلەردە يېتىشەلمەيي ئىجتىمائىي

پەن كەسپلىرىگە ئالمىشىدىغان، ھەتتا مەكتەپتىن چېكىنىدۇرۇلىدىغان ئەھۋال ئېغىرلاپ كەتتى. بۇنداق ئەھۋال داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، بىزنىڭ پەن - تېخنىكا قوشۇنلىرىمىزنى يېتىشتۇرۇشىمىز ئېغىر كىرىزىسقا ئۇچرايدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، 21 - ئەسىردە بىز ئۇچۇن يەنىلا يۇقىرى ساپالىق ئىجتىمائىي پەن خادىملىرى، ئەدىبلەر، سەنئەتكارلار، تارىخچىلار ۋە پەيلاسوپلار كېرەك، بىز بۇنى ھەرگىزمۇ ئىنكار قىلمايمىز، لېكىن يېڭى ئەسىردە يەنىلا ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپلا يۇرىۋەرگىلى بولمايدۇ. ئۆتمۈشتىكى مۆجىزىلەر ھەرگىزمۇ بىزنى ھۆرمەت تەختىگە ئېلىپ چىقىدىغان دەسمىي بولالمايدۇ. بىزدە پۈختا تەبىئىي پەن بىلىملىرى ئاساسىغا ئىگە بولغان، ھازىرقى زامان، يېڭى تېخنىكىسىنى ئىگىلىگەن، زامانىۋى مەشغۇلات سىستېمىلىرىنى بىمالال ئىشلىتەلەيدىغان، كارخانا باشقۇرالايدىغان، بازارنى تەتقىق قىلالايدىغان، ئىجاد قىلالايدىغان، كەشپ قىلالايدىغان يارىلىق ئىختىساس ئىگىلىرى بولمىسا، رىقابەت سەھنىسىدىن رەھىمسىزلىك بىلەن قوغلىنىپ كېتىشىمىز مۇمكىن. قىسقىسى، ئەسىر ھالقىغان بۇ ھالقىلىق پەيتتە، بىز دۇنيانى چۈشىنىشىمىز، ئۆزىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى توغرا دەڭسىشىمىز، كۈتۈپ تۇرۇش، يۆلىنىۋېلىش، شۇكۇر قىلىش پىسخىكىمىزنى چۆرۈپ تاشلاپ، تەخىرسىزلىك ئېڭىمىزنى، جەڭپسەرەش ئېڭىمىزنى، كىرىزىس ئېڭىمىزنى، تېخنىمۇ مۇھىمى رىقابەت ئېڭىمىزنى ئۇرغۇتۇشىمىز لازىم.

زامانۇی مەدەنىيەت قەسرىدىكى كولدۇرما ئاۋازى

ھازىرقى زامان ياش ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن «سالغا تېشى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىغا كىرىش سۆز

جۇڭگو خەلىتىسىنىڭ غەرب تەرىپىگە قارىسىڭىز، زور گەۋدىنى تەشكىل قىلغان بىر جاي بار، ئۇ بولسىمۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى. دۇنيا تارىخىنىڭ، جۇملىدىن جۇڭگو تارىخىنىڭ قاتمۇقات رىشتى بۇ رايونغا شۇنداق باغلانغانكى، بىز بۇ تارىخنى كەينىگە قايتۇرۇپ ۋاراقلىغانسېرى، مەدەنىيەتكە دائىر ئاجايىپ مۆجىزىلەرنى بايقايمىز. بۇ يەردە ئىران، يۇنان، ھىندىستان مەدەنىيىتى ئەنئەنىۋى يەرلىك تۇران (ئۇيغۇر) مەدەنىيىتى ئاساسىدا تەرەققىياتنىڭ يېڭى لىنىيەسىنى ھاسىل قىلغان، بۇ يەردە، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنى قىتئەلەرگە ئايرىپ تۇرۇۋاتقان شامان دىنى، بۇددا دىنى، ئىسلام دىنى، شۇنداقلا ئاز ـ تولا خرىستىيان دىنى ئاممىلىرىنىڭ مۇجەسسىمى بار. بۇ يەردە مەڭگۈلۈك چىڭقىچۇش، قۇياش ئەڭ سەممىي نۇرلىرىنى بۇ يەرگە بېرىدۇ. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى قوقاستەك قىزىپ كەتكەن زېمىنغا دەسسەپ يۇرۇپ، بەدەنلىرىنى مىس رەڭدە تاۋلايدۇ. ئۇلار بىپايان ئوت دېڭىزىدا قىيامەتنىڭ تەنھالىقىنى مەشىق قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بىپايان قاغجىراپ كەتكەن لەۋلىرىدىن كەۋسەردەك سەگىتمە ناخشىلار ئۇرغۇپ چىقىپ، كۆڭۈل ۋادىسىدا باراقسان بوستانلارنى پەيدا قىلىدۇ.

بۇ يەرنىڭ كىشىلىرى خۇددى يازغۇچى ۋاڭ مېڭ

تەسۋىرلىگەندەك ساددا، ئاق كۆڭۈل، ھېسسىياتچان ۋە يۇمۇرلۇق. لېكىن، ئۇلارنىڭ ساددىلىقىدا پەيلاسوپلارغا خاس چوڭقۇرلۇق بار. ۋاڭ مېڭنىڭ تىل ئۇسلۇبىغا بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ شوخ ۋە بەڭباش شاگىرتلىرى قوشۇلۇپ كەتكەن. بۇ يەردە شۇنداق بىر روھىي كامالەت بار. بۇ كامالەت نەسىردىن ئەپەندىگە ئوخشاش ھېكمەتلىك كۈلكىلەيدىغان كومېدىيەلىك ئوبرازنى يارىتقان. بۇ كومېدىيەلىك ئوبرازنىڭ ئەكسىچە بولغان يەنە بىر سەنئەت مۆجىزىسى بار، ئۇ بولسىمۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ زور مۇزىكىلىق داستان ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى. ئۇيغۇرلار ھايات، ئالەم ۋە ئىلاھ بىلەن بولغان سىرلىق دىيالوگ ۋە دىيالوگنىڭ قاتلىمىدىن ئوخچۇپ چىققان مەنە فونتانلىرىنى مۇزىكا رەۋىشىدە ئىزھار قىلىدۇ. بۇ مۇزىكىلاردا شۇنداق بىر مۇڭ بارکى، بۇ مۇڭ ھەرگىزمۇ ئادەتتىكى ھاياتنىڭ كوچىلىرىدا ئېزىپ يۈرگەن ئادەمنىڭ چۈشكۈنلۈكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئەكسىچە، پانىي ھاياتتىن ھالقىشتىن كېيىنكى ئىلاھىي ماكانىنىڭ چەكسىزلىكىدە تونۇلغان ھەيرانلىق، ئىزتىراپ، بىلىشكە بولغان تەشنالىق، ئالەم روھىي ئىلكىدىكى لاماكانلىق بار.

ئۇزاق مەزگىللىك قاتمالليقتىن كېيىنكى بىردىنبىر تاللاش — ئىسلاھات. بۇ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە، جۈملىدىن شېئىرىيەت ساھەسىدە بىر دولقۇننى شەكىللەندۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئىسىق بورانلىرى تۈرمۇشتا يوق نەرسىلەرنى غۇۋا كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۇ نەرسىلەرنى سىرتقى ھادىسىلەرگە تەتبىقلىغاندا ئەقىلگە سىغمايدىغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئىنسانىنىڭ روھىي ھادىسىلىرىگە شۇنچە يېقىن بولىدۇ.

مەملىكەت مىقياسىدا «گۈڭگا شېئىرلار» بارلىققا كېلىپ، بۇ ھەقتە قىزغىن بەس ـ مۇنازىرە بولۇۋاتقاندا، ئۇيغۇرلاردىمۇ شېئىرىيەت ھەرىكىتى باشلاندى. ياش شائىرلار ئالدى بىلەن شېئىرنى ساختا بۇرچكارلىقتىن ئازاد قىلدى. ئۇلار شېئىرنى پاك ئادەمىي خاسلىق سۈپىتىدە تونۇدى. شېئىر بىر قاتار قائىدە ـ

نىزاملارنىڭ يېغىندىسى ياكى قانداقتۇر بىر ئىجتىمائىي نوپۇزنىڭ بېقىندىسى ئەمەس، بەلكى ئىنسانىنىڭ ئۆز - ئۆزىنى سېزىش قۇدرىتى، بۇنداق سېزىش مۇئەييەن مۇھىتنى شەرت قىلغان ھالدا يۈز بېرىدۇ، دەپ تەشەببۇس قىلىشتى. باشقىلار تارىخىي ئويلىنىشنى چىقىش نۇقتىسى قىلغان بولسا، ئۇيغۇر شائىرلىرى مىللىي ئەپسانىلەرنىڭ دۇنياۋى مەنىسى ھەققىدىكى ئىزدىنىشنى نىشان قىلدى. چۈنكى، ئىنسانىنىڭ قابىلىيەت بايلىقىنى ئەڭ كەڭ دائىرىدە قېزىپ چىقىرىشنى مەقسەت قىلغان كېيىنكى سانائەت دەۋرىدە، ئۇيغۇرلار ئەنئەنىۋى تېرىمنى ئاساس قىلغان دېھقان مىللىتى سۈپىتىدە ياشاۋاتاتتى. ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى پوئېتىك تەپەككۇر ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىدۇ. بۇ خەلقنىڭ مىجەزىدە، تىلىدا، ئېتىقادى ۋە ئۆرپ - ئادىتىدە قويۇق شائىرانە پۇراق ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. سانائەتنىڭ تاراق - تۇرۇقلىرى ۋە بۇلغىنىشلىرى قاپلىغان ھاۋادا بۇ خەلقتىن يەنىلا تۇپراق، ئۆسۈملۈك پۇراپ تۇرىدۇ. مانا بۇ شېئىر، قاغجىراۋاتقان دۇنيادىكى ساپ شېئىر. ئىللىئوت سۈرەتلىگەن باياۋان بۇگۈنكى دۇنيادا ئاپەت خاراكتېرلىك كېڭەيدى، شېئىر ۋەتىنى تارايدى. شېئىر بۇگۈنكى شارائىتتا كىشىلەرنىڭ قەلبى ۋە مىجەزىدىكى جەۋھەر ئەمەس، ئەكسىچە ماھارەتكە ئايلاندى. شۇڭلاشقا، دۇنيا بۇ خەلقنى سەزمىدى. ئېغىر تەنھالىق بۇ خەلقنى شېئىرنى، مۇزىكىنى، شارابنى، تەڭرىنى ئۇلۇغلايدىغان قىلىپ قويدى. بارغانسېرى ئىچ مىجەز بولۇپ كەتكەن بۇ خەلق ئالەمنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى ئۆز زىددىيىتىنىڭ ئىچكى تاناسىپلىقى ئارقىلىق چۈشىنىدىغان بولدى. ئۇلار پاكىز قەلبنىڭ ئەڭ خىلۋەت ئىچىگە چېكىنىۋەرگەچكە، ئۆزىنىڭ پايانىنى ئالەمگە باراۋەر ھېس قىلىدىغان بولدى. ئۇيغۇر شېئىرىيەت دۇنياسى تېخى ھېچكىم بايقىمىغان يېگانە ئارال. بۇ ئارال روبىنزون كىروزوغا ئوچراپ قالغان ھېلىقى ياۋايىلار ئارىلىغا ئوخشىمايدۇ. بۇ يەردە مىللىي

خاسلىقى ناھايىتى كۆچلۈك بولغان پارلاق مەدەنىيەت ۋە شېئىرىيەتنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق بوستانى بار. «سالغا تېشى»دېگەن بۇ توپلام بۇگۈنكى ئۇيغۇر ياش شائىرلىرىنىڭ دېڭىزىدىن ئىرغىپ چىققان بىر چاڭگال سەدەپ، ئۇنى بىر پۈتۈن مىللىي شېئىرىيەتنىڭ بالاغىتى سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى تارىختىكى بىرقانچە قېتىملىق بالاغەتنى تەكرارلاشقا بولغان كۆچلۈك ئىنتىلىشنىڭ سەمەرىسى سۈپىتىدە تونۇسىڭىز بولىدۇ.

شۇبھىسىزكى، بۇ ئۇيغۇر ھازىرقى زامان شېئىرىيىتىنىڭ يېڭى پەللىسىنى، شۇنداقلا ئىچكى ھاياتىي كۆچى ۋە ئىجادىي شجائىتىنى نامايان قىلىدىغان بىر توپلامدۇر. بىز بۇ توپلامدىن بىر پۈتۈن ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ پاراتتىن ئۆتكۈزۈلۈشىنى ئەمەس، بەلكى بىر ئەۋلاد ياش قەلەم ئىگىلىرىنىڭ يېتىلىۋاتقان پاراسىتى ۋە بەدئىي تالانتى ئارقىلىق جۇڭگو شېئىرىيەت پىرامىداسىنى تىكلەشكە ۋە ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنى بېيىتىشقا ئۆزىنى بېغىشلاۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. مادىي موھتاجلىقنىڭ ھەلەكچىلىكى مەنۇى ئىنتىلىشلەرنى سۇسلاشتۇرۇۋاتقان بۇ تاۋار ئىگىلىكى دەۋرىدە، ئەدەبىيات بىلەن تەقدىرداش ياشاۋاتقان بۇ بىر تۈركۈم ئۇمىدۋار قەلەم ئىگىلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇش پۈرسىتىنىڭ نېسىپ بولۇشى كىشىنى ھەقىقەتەن خۇشال قىلىدۇ. ئىشىنىمەنكى، سىز بۇ توپلامنى ئوقۇپ تۈگەتكەندىن كېيىن «قەدىمىي شېئىر مىللىتىدىن بىر تۈركۈم زامانىۋى شائىرلار چىقىپتۇ» دېگەن رېئاللىقنى رازىمەنلىك بىلەن ئېتىراپ قىلىسىز. «شېئىرىي مىللەت» دېگەن تەرىپ بىلەن پەخىرلىنىپ كەلگەن ئۇيغۇرلار ئۇزاق ئۆتمۈشلۈك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا سەنئەتنى ئۆزىنىڭ ياشاش شەكلى، ئالىي نىشانى ۋە ئۆمۈرلۈك ھەمراھى بىلىپ داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى. ھالبۇكى، 1960 ـ، 1970 ـ يىللاردا ھۆكۈم سۈرگەن مەدەنىيەت مۇستەبىتچىلىكى دەۋرىدە،

ئۇيغۇر شېئىرىيىتى جۇڭگو ئەدەبىياتى دۇچ كەلگەن قىيامەتلىك تەقدىرگە مەھكۇم بولۇپ، سەنئەتلىك خۇسۇسىيەتلەردىن تولىمۇ يىراقلاپ كەتتى. شوئارۋازلىق، ئۇقۇملاشتۇرۇش، قاتماللىق ۋە شەكىلۋازلىق ئىللەتلىرى ئەزەلدىن شېئىرىيەتنى سۆيۈپ كەلگەن خەلقنى بىزار قىلىپ، ھەتتا شېئىرىيەتتىن سەسكىنىش دەرىجىسىگە يەتكۈزدى. بەلكىم بۇ پۈتكۈل جۇڭگو شېئىرىيىتىنىڭ بېشىغا چۈشكەن بىر قارا كۆلەڭگىدۇر.

1980 ـ يىللاردىن بۇيان، ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ئۆزىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن توقايلىق يولىغا تۇنجى قېتىم تەنقىدىي نەزەر بىلەن قايرىلىپ بېقىشقا جۈرئەت قىلدى. چەت ئەل ھازىرقى ئېستېتىك قاراشلىرىنىڭ تونۇشتۇرۇلۇشى بىلەن ئاچچىق تولغاق ئازابىنى يەۋاتقان ئۇيغۇر شېئىرىيىتى كۆچلۈك لەرزىگە كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر تۈركۈم ياش شائىرلارنىڭ مىللىي ئاڭ بىلەن زامانىۋى ئۇسلۇبنى بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ بارغان دادىل سىناق ئىزدىنىشلىرى تەپەككۇر ئادىتى، بەدئىي غايە، شېئىرىي مەنبە، شېئىرىي مەقسەت، شېئىرىي قۇرۇلما، تىل شەكلى ۋە ئادىتى، ھېسسىي ئوبراز، ئىچكى رېتىم قاتارلىق جەھەتلەردە مەۋجۇت شېئىرىي تەرتىپكە نىسبەتەن كۆچلۈك ئاساسلىق روھىنى ئىپادىلەپ، ئالدىنقى شائىرلارنىڭ بەدئىي پاسىلىدىن قاچقىپ چىقتى. بىز بۇنىڭدىن ھېچبولمىغاندا، ھەقىقىي شېئىرنىڭ ئۆزىگە قايتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بايقىدۇق.

ئۇيغۇر مەنىۋىيەت قاتلىمىدىكى ئويغىنىۋاتقان ئېستېتىك ئاڭ بەخش ئەتكەن كۆچلۈك ئىجادىيەت قىزغىنلىقىنىڭ سەمەرىسى بولغان «سالغا تېشى» دېگەن بۇ توپلامدىكى شېئىرلاردىن بىز شۇنى كۆرۈۋالالايمىزكى، ئۇيغۇر شائىرلىرى ئەمدى ئابستراكت چۈشەنچە، تەييار سىياسىي ئۇقۇم، مەشقى يەكۈنلەرنى شەرھلەش، تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى مېخانىك تۇستە كۆچۈرۈپ قويۇشتىن، ئىچكى دۇنيانى ئىپادىلەشكە، قەلبىنىڭ پىچىرلىشىشىغا ھەم ھايات ھەقىقەتلىرى ئۈستىدە ئويلىنىشقا تېخىمۇ ئېتىبار بىلەن

قارايدىغان بولدى. ئۇلار دەۋر يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ، بىر خىل مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى، سەممىي پوزىتسىيە ۋە ئۆزگىچە بەدىئىي نەزەر بىلەن مىللىي مەدەنىيەت تىندۇرمىسىدىكى ئەجدادلار روھىنىڭ ئويغىنىش ئىستىكىنى نامايان قىلىدۇ.

شېئىرىي گۈزەللىك مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، گۈڭگا گۈزەللىك دېمەكتۇر. ھەرقانداق نەرسە روشەنلەشكەن ھامان، ئۆزىنىڭ جەلپ قىلىش سېھرىي كۈچىنى يوقىتىدۇ. شېئىر ئۆزىدىكى ئوبيېكتىپ مەنىدىن باشقا يەنە نۇرغۇن نەرسىلەردىن بېشارەت بېرەلىشى، زوقلانغۇچىنىڭ باغلىما تەسەۋۋۇرىنى ئۇزۇكسىز قوزغىيالىشى كېرەك. بۇ توپلامدىكى شېئىرلار ئەنئەنىۋى زوقلىنىش ئادىتىمىزگە خىرس بىلەن تىكلىپ، ئۆزىگە يۈكلەنگەن مەنىۋى مەنزىلىنى سىزگە تۇغما قىياپەت بىلەن تولۇق ئاشكارىلىۋېتىشنى راۋا كۆرمەيدۇ. بەلكى، لىروس بوشلۇق قالدۇرۇش سەنئىتىگە ياندىشىپ سەزگۈلىرىمىزنى غىدىقلايدۇ ھەم بىر خىل ئېستېتىك ئېنېرگىيەنى ۋە دېموكراتىك كەيپىياتنى تەقدىم ئېتىدۇ.

شېئىر ھامان رېئاللىقتىن ئۈستۈن تۇرىدىغان سەنئەت. شائىر ئېڭىنىڭ تاللىشى، پىششىقلاپ ئىشلىشىدىن ئۆتمىگەن بىرلەمچى ھايات كۆرۈنۈشىنىڭ مېخانىك كۆچۈرۈلمىسى مەڭگۈ شېئىر بولالمايدۇ. شېئىرنىڭ پەۋقۇلئاددە قىممىتىمۇ شائىر ھېسسىياتىنىڭ مۇئەييەن ماددىي تەنچە ئارقىلىق يارىتىلىشى، سۇبيېكتنىڭ ئوبيېكتقا بولغان پائال ئاسسىمىلياتسىيەنىڭ ئەملگە ئېشىشىدا كۆرۈلىدۇ. مانا بۇ نۇقتىنى ئاڭلىق ھېس قىلغان قەلەم ئىگىلىرىمىز رېئاللىق بىلەن پاراللېل بولغان مەلۇم بىر تۇرمۇش كۆرۈنۈشىنى تەسۋىرلەپ قويۇش بىلەنلا چەكلەنمەي، تەبىئەت ۋە تۇرمۇشنى قىسمەنلىكتىن تاللاپ، ئۇنىڭ مەنتىقىي تەرتىپى، ھەربىر ئادىتىنى ئۆزگەرتىپ ۋە قايتا قۇراشتۇرۇپ، ئوبيېكتىپ چىنلىقنى قەلب چىنلىقىغا كۆتۈرۈش، ھېسسىياتنى ماددىي تۇسكە، شەيئىنى ئادىمىي تۇسكە

ئىگە قىلىشتەك بەدىئىي ماھارەت ۋە ئېستېتىك غايە سىناقلىرىنى دادىل يۈرگۈزدى. بۇ توپلامدىكى نۇرغۇن شېئىرلاردا بىر پۈتۈن يەككە سىمۋول ئىزچىللىق ئەنئەنىسى ھېسسىي ئوبرازلار بىرىكمىسى بىلەن سەكرەتمىلىك تېپىدىكى شېئىرىي مونتاژغا ئورۇن بەرگەن. بىز بۇ شېئىرلاردىن قاپىيە، تۇراق، ۋەزىن قاتارلىق تاشقى ئامىللارغا قارىغاندا، شېئىردىكى ئىچكى رىتىمنىڭ تېخىمۇ يۈكسەك ئېتىبارغا ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىمىز.

تىلنىڭ قېلىپلىشىپ ئادەت كۈچىگە ئايلىنىشى شەكىلسىز توسالغۇنى پەيدا قىلىپ، شېئىرىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى بوغىدۇ. ھىراكلىت «ئۆزگۈرۈش نەرسىلەر بىرلەشكەندە ھەر خىل ئاۋازلار قوشۇلۇپ، ئەڭ گۈزەل گارمونىيەنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ» دېگەنىدى. تەنگە سىغمىغان روھ ھامان پارتلايدۇ. شۇنى جاكارلاش كېرەككى، شېئىرنىڭ ئېستېتىك قۇۋۋىتى تىلنىڭ ئۆزىدىكى سىغىمچانلىقىنىڭ كېڭىيىشى، پارتلىشى، مەنتىقىي خاسلىققا ئاسىيلىق قىلىشى، بىر - بىرىگە يات، ھەتتا زىت سۆزلەرنىڭ ئەركىن بىرىكىشىدىن ھاسىل بولىدۇ.

(بۇ ماقالە ئابدۇقادىر جالالىدىن بىلەن بىرلىشىپ يېزىلغان)

يېڭىچە شېئىرلار ھەققىدە دەسلەپكى مۇھاكىمە

يېقىنقى ئىككى - ئۈچ يىلدىن بۇيان، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىمىزدە بىر قىسىم ياشلار تەرىپىدىن يېزىلىۋاتقان يېڭىچە شېئىرلار «تۇتۇق شېئىر»، «گۈڭگا شېئىر» ھەمدە «چۈشىنىكسىز شېئىر» دەپ ئاتىلىپ، ئەدەبىيات ساھەسىدە ھەر خىل غۇلغۇلىلارنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولدى. قىزىقارلىقى شۇكى، بۇ خىل شېئىرلارنى ھەقىقىي تۇردە چۈشىنىپ زوق ئالغۇچىلارنىڭ ئاز بولۇشى، ئوتتۇرىدا گاڭگىراپ تېڭىرقىغۇچىلارنىڭ ۋە قارشى تۇرغۇچىلارنىڭ كۆپ بولۇشىغا قارىماي، بۇنداق شېئىرلارنى يېزىشقا قىزىقىۋاتقانلار بارغانچە كۆپەيدى، ھەتتا بۇرۇن خېلى «ئۆلچەملىك» شېئىرلارنى يېزىپ، ئۇسلۇبى قېلىپلىشىپ قالغان ياش قەلەم ئىگىلىرىمۇ مېڭىۋاتقان ئىجادىيەت يولىنى ئۆزگەرتتى. بۇنداق جىددىي ئۆزگىرىش قايىنىمىدا تۇرۇۋاتقان شېئىرىيەت ھادىسىسى بىزگە زادى نېمىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ؟ بۇ ئادەت خاراكتېرلىك بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا ئېغىشمۇ ياكى ئۇنىڭ يۇزلىنىشىدە مەلۇم مۇقەررەرلىك ئېلىپمېنتلىرى بارمۇ؟

ئالدى بىلەن شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش كېرەككى، ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشى مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن تۈپ خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش ياساۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئالىي شەكلى بولغان شېئىرىيەتمۇ ئۆزىنىڭ كونا، قاتمال بولغان شەكلىنى ساقلاپ قېلىۋېرىشنى خالىمايدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئېستېتىك قىممەت قارىشى، زوقلىنىش ئادىتى،

زوقلىنىش تەلىپى ۋە زوقلىنىش سەۋىيەسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن مۇقەررەر ئۆزگىرىش ياسايدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۇ كىشىلەرنى گۈزەللىككە، كېلەچەككە ئىنتىلدۇرىدىغان مەنىۋى ئوزۇق بولالماي قالىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ئەدەبىياتمىزدا ئايرىم ئەنئەنىلەرنى بۇزۇپ تاشلىغان يېڭىچە شېئىرلارنىڭ مەيدانغا چىقىشىنى تارىخىي تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى، دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. شۇنداق بولغانكەن، مېنىڭچە بۇ شېئىرلارنىڭ مەيدانغا چىقىشىدىن چۆچۈپ كېتىشنىڭ، ئەندىشە قىلىشنىڭ ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشنىڭ ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى بولمىسا كېرەك. ئەمدى بۇ يەردىكى مۇھىم مەسىلە سوغۇق قانلىق بىلەن ئولتۇرۇپ، بۇ شېئىرلارغا شېئىرىيەتنىڭ ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە باھا بېرىش، ئۇنىڭ قوبۇل قىلىشقا بولمايدىغان پاسسىپ تەرەپلىرىنى تەنقىدلەش بىلەن بىللە، ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىلغار تەرەپلىرىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇپ، تەرەققىيات يولىنى كۆرسىتىپ بېرىشتىن ئىبارەتتۇر.

مەن بۇ ماقالەمدە مۇشۇ مەقسەتكە يېتىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتىم. ئەپسۇسكى، ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان يوق دېگەندەك، مېنىڭ شېئىرىيەت قانۇنىيەتلىرىنى ئىگىلىشىم يېتەرسىز، بىلىدىغانلىرىم ئاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ شېئىرلار مۇكەممەل بىر نەزەرىيەۋى ئاساستا ھەقىقىي بىر ئېقىم بولۇپ شەكىللىنەلمىدى، بۇ خىل شېئىرلارنى يېزىۋاتقانلارنىڭ كۆزقاراشلىرىمۇ بىر - بىرىگە تامامەن ئوخشىشىپ كەتمەيدۇ، نۇرغۇنلىرى تېخى ئاڭلىق ئىجادىيەت باسقۇچىغا قەدەم قويالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ شېئىرىيەت بېغىمىزدا ئېچىلىۋاتقان ئۆزگىچە بىر گۈل بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھەقتىكى دەسلەپكى قاراشلىرىمنى تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىدا بايان قىلىپ ئۆتەي:

1. بۇ خىلدىكى شېئىرلارغا شۇنچە كۆپ ياشلارنىڭ قىزىقىشى

بۇ شېئىرلارنىڭ يېڭىلىقىغا ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ بۇ شېئىرلاردىكى بەزى ئالاھىدىلىكلەر ئەنئەنىۋى شېئىرىيىتىمىزدىكى بەزى قاتمال رامكىلارنى بۇزۇپ تاشلىدى. بۇ ئالاھىدىلىك شەكىلدىكى ئەركىنلىك، ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىكى ئايرىم ئۆزگىچىلىكلەردىن باشقا، ئاساسلىقى تەپەككۇر ئۇسۇلىدىكى يېڭىلىق، پىكىردىكى مۇرەككەپلىك، كەيپىياتتىكى گۈڭگىلىق، يەنى بەزىلەر ئېيتىۋاتقاندەك چۈشىنىشنىڭ قىيىنلىقى. مانا بۇ ئالاھىدىلىك شېئىرىيىتىمىزدىكى بىلىش نۇقتىسى، ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتە يېڭى زېمىن ئاچتى. چۈنكى، بىز ئون نەچچە يىل داۋام قىلغان شوئارۋازلىق تەلۋىلىكىدىن مەلۇم دەرىجىدە قۇتۇلغان بولساقمۇ، لېكىن ئابستراكت چۈشەنچە، تەييار ئۇقۇملارنى ئېزىپ چۈشەندۈرۈش بىلەن ساختا ھېسسىيات ئارقىلىق سىياسىي مۇددىئانى ئىزھىلاشنى شېئىرىيەتنىڭ ئۇنۇملۇك يولى دەپ ھېسابلاپ، ئوقۇرمەنلىرىمىزنى بىزار قىلىش بىلەن ئۆز ـ ئۆزىمىزدىن يەخىرلىنىپ كەلدۇق. يېڭىچە شېئىرلار يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن مەيدانغا چىققاندىن كېيىن، بەزىلەر ئۇنى چۈشىنىشنىڭ قىيىنلىقىنىلا قەيت قىلىپ، بۇ تامامەن مودېرنىزم ئېقىمىدىكى شېئىرلار دەپ قارىدى. شۇ ئارقىلىق ئۇلار بۇ «كونىراپ كىشىلەر تەرىپىدىن ئاللىقاچان تاشلىۋېتىلگەن نەرسە»، بىزدە ھېچقانداق تەرەققىيات ئىستىقبالى يوق دېمەكچى بولسا كېرەك، ئۇنداقتا 19 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئامېرىكىلىق ئېدگار ئاللان پوئى بىلەن فرانسىيەلىك سىمۋولىزمچى شائىر چارلىز بادلېردىن باشلانغان مودېرنىزم شېئىرىيىتىنىڭ ھازىرقى زامانىدىكى مەشھۇر ۋەكىللىرىدىن بولغان توماس ئېلىئوت، پابلو نېرۇدا، پائول ئېلئۇ ئارد، ۋېرلۇن، ئېلىتىس، ۋىلىيام كارلوس ۋىلىيامىس قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن بۇ شېئىرلارنىڭ قانچىلىك ئوخشاشلىقى بار؟ خەنزۇ ئەدەبىياتىدا 80 ـ يىللىرى ئۆزىنىڭ

گۈڭگا شېئىرلىرى بىلەن داڭ قازىنىپ، تا ھازىرغىچە شۆھرىتى سۈنمىغان، بەزىلەر تەرىپىدىن مودېرنىزمچى دېيىلىۋاتقان بېي داۋ، شۇ تىڭ، ياڭ لىيەن، گۇ چىڭلارنىڭ شېئىرلىرىنى بۇ شېئىرلار بىلەن ئوخشاش دەپ قاراش مۇمكىنمۇ؟ دەرۋەقە، بۇ شېئىرلاردىن مودېرنىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى تېپىش مۇمكىن، بەزىلەرنىڭ شېئىردىكى بىلىش نۇقتىسىنى ئىنسانلارنىڭ روھىغا، يوشۇرۇن ئېڭىغا قاراتقانلىقىدىن، ئۇلارنى مودېرنىزملىق شېئىرىيەتكە يانداشتى دەپ ئېيتىش مۇمكىن، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇلارنى تامامەن مودېرنىزم ئېقىمىدىكى شېئىرلار، دەپ قاراش مېنىڭچە سەل ساددىلىق بولۇپ قالار. بىز مىللىي شېئىرىيىتىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا يولنىڭ ھەر خىل بولۇشىنى چەتكە قاقماسلىقىمىز كېرەك. بېكىنمىچىلىكىنىڭ دەردىنى تا ھازىرغىچە تارتىۋاتقان ۋاقتىمىزدا، مودېرنىزم غەربنىڭ مەھسۇلى بولغانلىقى ئۈچۈنلا يېڭىچە شېئىرلارنى ئۇنىڭغا باغلاپ، بۆشۈكىدىلا بوغۇپ تاشلاش ئادالەتسىزلىك بولۇپ قالار. يېڭى نەرسىنىڭ ھاياتىي كۈچىمۇ بولىدۇ، پاسسىپ ئامىللىرىمۇ بولىدۇ. مۇبادا يېڭىچە شېئىرلار مىللىي پىسخىك خاراكتېر ۋە ھازىرقى زامان زوقلىنىش ئادىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان تەرەققىيات يولىنى تاپالايدىغان بولسا، ئۇنى ئىستىقبالى يوق دەپ قارىغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

2. شېئىردا پىكىرنى ئاشكارا بېرىش كېرەكمۇ ياكى يوشۇرۇنمۇ؟ دېگەن مەسىلىدە مەن مۇنداق ئويلايمەن: رۇس ئەدەبىياتىنىڭ ئۇلۇغ پېشۋاسى لېف تولستوي: «لاۋزىلىشىپ قېلىشتىن قورقمىساڭ، ھەممە سۆزۈڭنى ئوچۇق ئېيتىۋەتكىن» دېگەنىدى. شېئىردىمۇ بىز تولستوي ئېيتقاندەك لاۋزىلىشىپ قالماسلىق ئۈچۈن، پىكىر روشەنلىكىدىن يىراقلاشمىغان ئاساستا شېئىرىي كەيپىياتنى ئىمكانقەدەر گۈڭگا بەرگىنىمىز ياخشى. بۇ يەردىكى گۈڭگىلىق مۇجمەل بولۇش دېگەنلىك ئەمەس،

ئۇ پىكىرنىڭ ئۆزىدىكى يارقىنلىق بىلەن قارىمۇقارشىمۇ ئەمەس، بۇ يەردە دېيىلمۇاتقىنى، ئىپادىلەش ماھارىتى مەسىلىسى. ھازىرقى ۋاقىتتا ئەدەبىياتى تەرەققىي تاپقان باشقا مىللەتلەرنىڭ شېئىرىيىتىگە قاراپ باقىدىغان بولساق، بىزنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرىمىزغا ئوخشاش، ئۇنداق ئاددىي سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتى ۋە تۈز سىزىق بويىچە ئىپادىلىنىدىغان يالىڭاچ شېئىرلارغا ئورۇن قالمىدى. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدا شائىرنىڭ مۇرەككەپ ھېس ـ تۇيغۇسى ئاڭنىڭ ماددىلاشقان دېتاللىرى ئارقىلىق دراماتىك، ئۆتۈشمە ھالەتتىكى پىكىر يوللىرى بىلەن ئىستېرىئولۇق تۇيغۇ پەيدا قىلىش مەنزىلىدە ئىپادىلەنمەكتە. مۇنداق شېئىرلاردا گەۋدىلەنگەن پىكىرنى ئوقۇرمەن مەلۇم دەرىجىدە كاللا ئىشلىتىپ ئاندىن چۈشىنەلەيدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ دەرەخنىڭ تۈۋىگە چۈشكەن ئالمىغا قارىغاندا شاخلار ئارىسىدىن ئىزدەپ تېپىپ ئۇزۇپ يېگەن ئالمىنىڭ تەمى لەززەتلىك بولىدۇ ئەمەسمۇ. بىزمۇ شېئىرلىرىمىزدا مۇشۇنداق ئۇنۇمگە ئېرىشىش ئۈچۈن كۆپ تەرەپلىمە ئىزدىنىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. شېئىرىيىتىمىزنىڭ ھازىرقى ئاساسلىق نۇقسانى ئۇقۇملاشتۇرۇش ۋە چۈشەندۈرۈشتىن ئىبارەت. شېئىرنىڭ ۋەزىپىسى چۈشەندۈرۈش ئەمەس، بەلكى ئىلھام بېرىش ۋە ئويغا سېلىش، لېكىن بۇنداق ئويغا سېلىش ھەرگىزمۇ ئوقۇرمەننى مەڭگۈ چىقىپ كېتەلمەيدىغان قاراڭغۇ، سىرلىق جاڭگالغا باشلاپ قويۇش دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئۇلارغا شايى پەردە كەينىدىن جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغان ئىنتايىن كەڭ، رەڭدار بولغان شېئىرىي زېمىننى تەقدىم قىلىش دېگەنلىك. بۇ شېئىرىي زېمىندىن ھەربىر ئوقۇرمەن ئۆز قەلبىگە ياقىدىغان خىلمۇخىل قىممەتلىك نەرسىلەرنى تېپىۋالالىشى لازىم. پېشقەدەم شائىرىمىز، رەھمەتلىك ئابدۇكېرىم خوجا «ئويلىنىشقا قانچىكى بەرداشلىق بېرەلىگەن شېئىر شۇنچە ياخشى شېئىر» دېگىنىدە، دەل مۇشۇنى كۆزدە تۇتقان بولسا كېرەك.

3. يېڭىچە شېئىرلار مەيدانغا چىققاندىن كېيىن ئەڭ كەسكىن ئىنكاس قوزغىغان مەسىلە چۈشەنمەسلىك مەسىلىسى بولدى. مېنىڭچە، تومتاق ھالدا تەنقىدلەش ئاسان، لېكىن كونكرېت پەرق ئېتىش قىيىن. ئىلمىي ھالدىكى پەرق ئېتىش بولمىسا، ھەقىقىي تەنقىدمۇ بولمايدۇ. بەزى كىشىلەر مەخسۇس چۈشەنگىلى بولمايدىغان شېئىرلارنى ياخشى شېئىر دەپ ماختىماقتا. ئۇلارچە قانچىكى سىرلىق، قانچىكى غەلىتە بولسا، شۇنچە ياخشى بولارمىش. ئۇنىڭ ياخشىلىقى نەدە؟ بۇنى ئۆزلىرىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. بەزىلەر شېئىرلارنى ئازراقمۇ سەۋرچانلىق بىلەن ئوقۇمايدۇ، كاللا ئىشلىتىپ تەھلىل قىلمايدۇ. «ئۇجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دېگەندەك، ئېزىپ ئىچكۈزۈپ قويۇشنى كۈتىدۇ. شۇڭا، سەل مۇرەككەپ شېئىرلارنى ئۇچراتسا، مۇشۇمۇ شېئىر بولامدۇ، دەپ چۆرۈپ تاشلايدۇ. بۇ يەردە بىز ھەر ئىككىلا خىل خاھىشقا قارشى تۇرۇشىمىز كېرەك. چۈنكى، ھەر ئىككىلىسى بىر تەرەپلىمە ھالدىكى ئىنكارچىلىق خاھىشى بولۇپ، شېئىرىيىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا پايدىسىز.

بۇنداق ئىنكارچىلىق خاھىشى ھازىر پەقەت شېئىرلارنى چۈشىنىش - چۈشەنمەسلىك مەسىلىسىدىلا ئىپادىلىنىپ قالماستىن، پۈتكۈل ئەدەبىياتقا بولغان باھا مەسىلىسىدىمۇ ئىپادىلەنمەكتە. بەزىلەر: «بۇرۇنقى شېئىرىيىتىمىز تامامەن ھالاكەتكە يۈز تۇتقان، ئۆلگەن شېئىرىيەت»، «ئەدەبىياتىمىز قارىغۇ ئەدەبىيات» دەپ ھېسابلىماقتا. يەنە بەزىلەر بولسا، ئەدەبىياتىمىزدا يېڭىدىن مەيدانغا چىققان بەزى ئىزدىنىش خاراكتېرىدىكى ئەسەرلەرنىمۇ «مىللىي ئەدەبىياتىمىزغا تامامەن يات بولغان غەلىتە نەرسىلەر»، «ئۇنىڭ ئەۋج ئېلىشىغا يول قويماسلىق كېرەك» دەپ قارىماقتا. ئەگەردە بىز مۇشۇنداق مۇتلەق ئىنكارچىلىق قارىشى بىلەن كونسىنىمۇ، يېڭىسىنىمۇ بىراقلا يوققا چىقىرىۋەتسەك، ئۇ ھالدا بىزنىڭ نېمىمىز قالىدۇ؟ پۈتۈن بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنى گۈمران قىلىدىغان بۇنداق

ئىنكارچىلىق خاھىشلىرى ئالدىدا ھەرگىزمۇ سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. بىر مىللەت ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئۆزىنىڭ شانلىق ئەنئەنىسىنىڭ ئالتۇن يىپىنى ئۈزۈپ تاشلاش ھالاكەتتىن دېرەك بەرسە، نوقۇل ھالدا ئەنئەنىگىلا ئېسىلىۋېلىپ، يېڭىلىقلارنى قوبۇل قىلماسلىق، ئۇنى بوغۇشمۇ ئوخشاشلا ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭلاشقا، بىز ئەدەبىياتىمىزدا مىللىي روھ بىلەن دەۋر روھىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ، ئەنئەنە ئاساسىدا يېڭىلاش مەسىلىسىنى ياخشى تەتقىق قىلىشىمىز كېرەك.

ئەمدى گېپىمىزگە قايتىپ كەلسەك، نۆۋەتتە بىر خىل ۋەھىمە پەيدا قىلىۋاتقان مۇشۇ يېڭىچە شېئىرلار ئۈستىدە كونكرېت تەھلىل ئېلىپ بېرىلمىغان خىزمەت بىرقەدەر ئاز ئىشلىنىۋاتىدۇ. ئەگەر بۇ ئىش ياخشى ئىشلەنمىسە، شېئىرنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىنى پەقەت چۈشەنگىلى بولمىدۇ ـ بولمايدۇ دېگەن ئۆلچەم بىلەنلا ئۆلچەيدىغان ناتوغرا خاھىش كېلىپ چىقىدۇ. چۈشىنىش تەس بولغان شېئىرلارنىڭ ئىچىدە ھەقىقىي تۇرمۇش ئىزدىنىش روھىغا ئىگە ياخشى شېئىرلار بولۇشى مۇمكىن، كىشىنى قەستەن قايمۇقتۇرىدىغان مودا شېئىرلارمۇ بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا، بىز بۇ مەسىلىدە ئىلمىي پوزىتسىيەدە تۇرۇپ بۇ شېئىرلارنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق بولغان، مىللىي ئالاھىدىلىكىمىزگىمۇ ماس كېلىدىغان ھەقىقىي يېڭىلىق تەرەپلىرىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇش بىلەن بىللە، قەستەن سىرلىقلاشتۇرۇپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى قۇربان قىلىدىغان، ئېستېتىك ئارزۇلىرىنى ماللار بىلەن ئەمەك قىلىپ ئويناىدىغان بىمەنىلىكلەرگە قەتئىي تۇرمە رەددىيە بېرىشىمىز كېرەك. بىز شېئىرنى كىشىلەر ئوقۇپ بەھرە ئالسۇن دەپ يازمىساق، نېمە ئۈچۈن يازىمىز؟ كاللىنىڭ قېتىقىنى چىقىرىپمۇ چۈشەنگىلى بولمايدىغان شېئىرلاردىن قانداقمۇ بەھرە ئالغىلى بولسۇن؟ ھەممە گېپىنى ئوچۇق ئېيتىپ يالىڭاچ خۇلاسە چىقىرىپ بەرگەن شېئىرلارغا قىممەتلىك ۋاقتىنى

قۇربان قىلىشنى خالىمىغان ئاقىل ئوقۇرمەن ئوخشاشلا كىشىنى قاراڭغۇ جاڭگالغا باشلايدىغان سىرلىق شېئىرلارغىمۇ ۋاقىت ئاجرىتىشنى خالىمايدۇ. ھەقىقىي ھاياتي كۇچىكە ئىگە شېئىر ھەرگىزمۇ بەزىلەر ئېيتقاندەك پەقەت كەلگۇسىدىكى كىشىلەرلا چۈشىنىپ باھا بېرىدىغان شېئىرلار ئەمەس، شېئىر ھەم رېئال ئەھمىيەتكە، ھەم تارىخىي قىممەتكە ئىگە بولۇشى، ھازىرقى دەۋر كىشىلىرىمۇ، كەلگۇسىدىكى كىشىلەرمۇ زوقلىنالايدىغان بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا، ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ ھەقىقىي ھاياتىي كۇچىكە ئىگە ئورتاق مەنىۋى بايلىقى بولالايدۇ. بىزدە بۇنداق بايلىقلار ئاز ئەمەسقۇ؟!

4. بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت فاكۇلتېتىمىز «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايراش» ـــ ئەدەبىياتىمىزنى گۈللەندۈرۈشتە بىزنى مۇستەھكەم نەزەرىيەۋى ۋە ئىجتىمائىي ئاساس بىلەن كاپالەتلەندۈرىدۇ. ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش بارغانسېرى چوڭقۇرلىشىۋاتقان ۋەزىيەتتە، ئەدەبىياتىمىزدىمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، جانلاندۇرۇشنى تەكىتلەش كېرەك. ھەر خىل ئېقىم، ھەر خىل ئۇسلۇبلارنىڭ بىرلا ۋاقىتتا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا يول قويۇش كېرەك. قەلەمكەشلەر بىر ـ بىرىنىڭ ئىجادىي ئەمگىكىگە ۋە ئۆزگىچىلىكىگە ھۆرمەت قىلىشى، ئۇنى قەدىرلىشى كېرەك. ھەرگىز ھەر خىل ئۇسلۇبتىكى شېئىرلارنى ئۆزىگىلا ياقمىدىغان بىر خىل ئۆلچەم بىلەن ئۆلچەپ باھا بەرمەسلىك لازىم.

ھەر خىل «ئىشتىھا» لارغا ئاساسەن كۆپ خىل بولۇشنى تەكىتلەش ھازىرقى دەۋرنىڭ ئېستېتىك تەلىپى، شۇنداقلا ئەدەبىياتنىڭ ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاشنىڭ كاپالىتى. بۇ ھەرگىزمۇ «ھەق ـ ناھەق مەسىلىسى ئالدىدا مۇرەسسە قىلغانلىق» ئەمەس.

ھازىر مەتبۇئاتلىرىمىز بۇ مەسىلىگە مەلۇم دەرىجىدە ئېتىبار بېرىشكە باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزدە

مۇئەييەن جانلىنىش ۋەزىيىتى شەكىللەندى. يېڭىچە شېئىرلارنىڭمۇ مەتبۇئات زېمىنىغا ئىگە بولۇشى بۇنىڭ بىر دەللىلى. ئۇنداق بولسا، بۇ شېئىرلارنىڭ ئەدەبىياتىمىزدىكى ئىجابىي ئورنى زادى قانچىلىك؟ گەرچە بۇ ھازىر يەكۈن چىقىرىش تولىمۇ بالدۇرلۇق قىلىدىغان مەسىلە بولسىمۇ، بۇ شېئىرلاردىكى ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە تەرىكىبلەرنى ئېتىراپ قىلماي بولمايدۇ.

1. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان شېئىرىيىتىمىزدە كىشىنى خۇشال قىلىدىغان يۈكسىلىش ۋە گۈللىنىش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىگە تەئەللۇق بولمىغان ۋە باشقا ژانىرلارغا خاس بولغان يۈكنى ئارتۇقچە قىلىپ يۈكلىۋالدى. سىياسىي، نەزەرىيەۋى چۈشەنچىلەرنى ئىزاھلاشنى مەقسەت قىلىدىغان ھەمدە ئاخبارات خەۋەرلىرىنى قاپىيەلەشتۈرۈپ بېرىدىغان «شېئىرلار» بۇنىڭ تىپىك مىسالى. دەرۋەقە، شېئىردا رېئال تۇرمۇش مەركەزلىك ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى كېرەك، لېكىن بۇ ھەرگىزمۇ تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى خۇددى سۈرەت تارتقانغا ئوخشاش ئەينەن كۆچۈرۈپ قويۇش كېرەك، دېگەنلىك ئەمەس. شېئىر لىرىكىلىقى ئىنتايىن كۈچلۈك بولغان سەنئەت شەكلى بولغاچقا، ئۇ بىپايان، سىرلىق دۇنيا توغرىسىدا پىكىر قىلغاندا تۇرمۇشنى ئاددىي، مېخانىك، يۈزەكى ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈپ قويماسلىقى، بىلىش پائالىيىتىنىڭ نەتىجىسى بولغان تۇرغۇن ھالەتتىكى بىلىملەرنى ئىزاھلاش شەكلىدە كۆرسىتىپ بەرمەسلىكى لازىم. چۈنكى، شېئىرنىڭ ئۆزى سۈبيېكتىپ جەھەتتە ئەقلىنىڭ پائالىيەتچانلىقىنى تولۇق جارى قىلدۇرىدىغان پائالىيەت، شۇنداقلا تارىخىي نەرسىلەرنى مەنىنىڭ نەرسىسىگە ئايلاندۇرىدىغان، لوگىكىلىق بىلىم قۇرۇلمىسىنى ئوبرازلىق ئېستېتىك ئىجادىيەتكە ئايلاندۇرىدىغان جەريانىدۇر. ئۇ، دۇنيانى شائىرنىڭ قەلبىدىن ئىبارەت بىردىنبىر روجەك ئارقىلىق كۆزىتىپ، ئوبيېكتىپ چىنلىقنى قەلب چىنلىقىغا، تۇرمۇش

چىنلىقىنى سەنئەت چىنلىقىغا كۆتۈرۈپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى «مەن» شەكلى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، لىرىك شېئىرلارنىڭ بىلىش ئوبيېكتى شائىرنىڭ ئىچكى دۇنياسى ۋە ئىجتىمائىي ئېڭى بولۇشى، شېئىرنىڭ چىنلىقى شائىرنىڭ ئىجتىمائىي هايات چىنلىقىغا سادىق بولالىغان قەلب چىنلىقى ئارقىلىق ئۆلچىنىشى كېرەك. بىز هازىر كۆرسىتىپ ئۆتكەن تېماتىك مەزمۇن ۋە بىلىش ئوبيېكتى جەهەتتە شېئىرىي خۇسۇسىيەتلەردىن يىراقلاشقان شېئىرلارنىڭ داۋاملىق «شېئىر» دېگەن تاجنى كىيىپ، شېئىرىيەت سەھنىسىنى ئىگىلەپ تۇرۇشنى شېئىرىي قىممەت نۇقتىسىدىن رەت قىلىشتا، شۇنداقلا شېئىرنى هەقىقىي تۇرده ئۆزىگە قايتۇرۇپ كېلىشته ياخشى يېزىلىۋاتقان يېڭىچە شېئىرلار مۇئەييەن ئىجابىي ئەهمىيەتكە ئىگىدۇر. مىسال ئۈچۈن ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ تۆۋەندىكى بىر پارچە لىرىكىسىنى كۆرۈپ باقايلى:

دەريا ئۆلدى نېمىشقا بۇ كەچ،
يېشىل كۆككە ئۆرلىتىپ تىترەك؟
جۇۋەك ئايمۇ ئۆمىلەپ بۇدەم،
ساھىللارغا تارتماپتۇ جىيەك.

شەبنەملەردىن ئىزدەپ ئەتىگەن
تاقىتىم يوق كىرگەندە باغقا.
جىلۋەڭ غايىب، تىنىقلىرىڭنى —
ئەۋەتتىڭمۇ خىيالچان تاغقا؟

توزۇپ كەتكەن نىگاهىڭ بۇدەم،
ئىڭراشلارغا بولىدۇ يوپۇق.
تورلىرىنى يېيىپ، بىر سېنى،
كۈلۈمسىرەپ ئىزدەيدۇ ئۇپۇق.

شائىرنىڭ بۇ مۇھەببەت لىرىكىسىنى گەرچە بىز مۇكەممەل ئۆرنەك دەپ ئېيتالمىساقمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن يېڭىچە شېئىرلاردىكى دادىل ئىزدىنىشى ئاممىلىرىنى روشەن كۆرۈۋالالايمىز. بىرىنچىدىن، بۇ شېئىر مۇھەببەت ھەقىقىدىكى ھېكمەتلەر ۋە تەجرىبىلەرنى خۇلاسىلەشتىن، شۇنداقلا ئەخلاقىي مىزانلار ئۈستىدە مۇنازىرە قىلىشتىن خالىي قىلىنغان؛ ئىككىنچىدىن، ھېسسىيات سەكرەتمىلىككە ئىگە قىلىنىپ، شېئىردا خېلى چوڭ بوشلۇق بەرپا قىلىنغان، بۇنىڭ بىلەن شېئىردا قاتلاملار چوڭقۇرلىشىپ، كەيپىيات مۇرەككەپلەشكەن؛ ئۈچىنچىدىن، شائىر ئۆز ھېسسىياتىغا تەبىئەت ھادىسىلىرىدىكى ئوخشاش نەرسىلەرنى تېپىپ، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا مېخانىك ھالدا تەڭلىك بەلگىسىنى قويۇپ قويماستىن، ھېسسىياتنى شەيئىلەرگە تەبىئىي ھالدا سىڭدۈرۈپ، ھېسسىياتنى مادداي تۇسكە، شەيئىنى ئادەمىي تۇسكە ئىگە قىلغان، بولۇپمۇ بىرىنچى ۋە ئۈچىنچى كۈپلېتلاردا شائىرنىڭ ھېسسىياتى تامامەن شەيئىلەرگە سىڭىپ كىرىپ، جانلىق، ئوبرازلىق ھەرىكەت ھالىتىگە ئۆتكەن. ئاڭ بەخش ئېتىلگەن شەيئىلەر بولسا، ئۆزىنىڭ ئەسلىي ھەرىكەت تەرتىپى ۋە قانۇنىيىتىنى بۇزۇپ، شائىرنىڭ ئېستېتىك غايىسى ئاساسىدا رېئاللىقتىن ھالقىغان ھالدا ھەرىكەت قىلىپ، سەنئەت رېئاللىقى كارتىنىسىنى بەرپا قىلغان. دېمەك، بۇ شېئىردا تەسۋىرلەنگىنى تەبىئەتنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى تەبىئەتتىن ئۆز قەلبىنىڭ ساداسىنى ئىزدەۋاتقان شائىرنىڭ كەيپىياتىدۇر. بۇ شېئىر ئۆز ھېسسىياتىنى تەبىئەتكە پاسسىپ ھالدا بېقىنىپلا ئىپادىلەيدىغان ئەنئەنىۋى رومانتىك شېئىرلىرىمىزدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتىمەنكى، بىزدە ناھايىتى گۈزەل، نەپىس يېزىلغان رومانتىك شېئىرلار خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ، لېكىن بۇ شېئىرلاردىكى گۈزەللىك ئاددىي، يەككە گۈزەللىك

بولغاچقا، ئۇ خۇددى ئىنتايىن ساپ، ساددا، سەبىي بىر قىزنىڭ تاشقى گۈزەللىكىگىلا ئوخشايدۇ. دېمەك، ھازىرقى زامان كىشىلىرى كۆپ قاتلاملىق، ئىستېرېئولۇق ۋە مۇرەككەپ گۈزەللىككە ئىنتىلىۋاتقان ۋاقىتتا، بىز شېئىرىيىتىمىزدە بۇ خىل ئېستېتىك ئاڭ ئېھتىياجىنى ئويلىمىساق بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

2. ۋېتنامان فىرانسىيەلىك بىر ئەدەبىي تەنقىدچىنىڭ سۆزىنى شەرھلىگەن ۋاقىتتا مۇنداق دېگەنىدى: «ئەڭ ئۇلۇغ شائىر ھەرگىزمۇ ئەڭ ياخشى ئىجاد قىلغان شائىر ئەمەس، بەلكى ئەڭ كۆپ ئىلھام بېرەلىگەن شائىردۇر. ئۇنىڭ ئەسىرىنىڭ ئەھمىيىتىنى بىرلا قاراپ بىلىۋالغىلى بولمايدۇ. ئۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى سېزدىنىشىڭگە، چۈشىنىشىڭگە، تەتقىق قىلىشىڭغا قالدۇرىدۇ، نۇرغۇن نەرسىلەرنى سېزىنىڭ ئورۇنلىشىڭغا قالدۇرىدۇ.» بىزنىڭ ھازىرقى شوئارۇازلىق، ۋەز - نەسىھەت ئېيتىش خاراكتېرىدىكى بەزى ئەسەرلىرىمىزنىڭ بەك يالىڭاچ، بەك تۇز، بەك يۈزەكى بولۇشى، شۇنداقلا كۆز ئالدىدىكى ئىشلارغىلا بېقىنىپ قېلىپ، كىشىگە ئىلھام بېغىشلايدىغان قوزغىتىش كۈچىنى يوقاتقانلىقىنىڭ مۇھىم بىر سەۋەبى، ئۇلارنىڭ ئىنسانلار ۋۇجۇدىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى ئېستېتىكىلىق پىسخىك قۇرۇلمىغا تەسىر كۆرسىتەلمىگەنلىكى ۋە ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى تېخىمۇ كۆپ سىرلارنى يېشىپ بېرەلمىگەنلىكىدىن بولسا كېرەك.

شېئىر ئوقۇرمەنگە رېئاللىق بىلەن پارالىل بولغان بوشلۇقنى كۆرسىتىپ بېرىش بىلەنلا چەكلەنسە، يەنى ھەممە كىشىگە تونۇشلۇق بولغان ئوبېيكتىپ ھادىسە ياكى ئادەتتىكى چۈشەنچىلەرنىلا ئېيتىپ بەرسە، بايان قىلىش، نەسىھەت قىلىش سالاھىيىتى بىلەن «تۇرمۇشنىڭ ئوقۇنتۇچىسى» ئورنىدا تۇرۇپ، «مەجبۇرىي سىڭدۇرۇش» ئۇسۇلىنى قوللىنىدىغان بولسا، بۇ شېئىرنىڭ بېكىنمە ھالەتتە قالغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ، ئۇ

هالدا ئوقۇرمەننىڭ ئاڭلىق هالدا پىكىر يۈرگۈزۈشى، تەسەۋۋۇر قىلىشىنىڭمۇ هاجىتى قالمايدۇ. دېمەك، شائىرنىڭ ئىجاد قىلغىنى پەقەت تۇرمۇش توغرىسىدىكى بىرخىل چۈشەنچە، بىر خىل باها بولۇپلا قالماستىن، تېخىمۇ زۆرۈرى، ئەسەرنىڭ يوشۇرۇن تەسىر كۈچىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى بولۇشى كېرەك. ھەقىقىي ئىجادىي ئىقتىدارغا ئىگە شائىر باشقىلارغا بىرەر نەرسىنى سىڭدۈرۈشنى مەقسەت قىلمايدۇ، بەلكى قايتا ئىجاد قىلىنغان ئېستېتىكىلىق شېئىرىي بوشلۇقنى ئوقۇرمەنلەرگە، ئوبزورچىلارغا كۆپرەك قالدۇرىدۇ. شېئىرىيەتتە لىرىك بوشلۇقى دەپ ئاتىلىدىغان شېئىرىي بوشلۇق ماھىيەتتە شەيئى بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى پىسخىك ئارىلىقتىن ئىبارەتتۇر. بۇ ئارىلىق بەك يېقىن بولۇپ كەتسە، شېئىرىي بوشلۇق يوقايدۇ، بەك يىراق بولسا، ئوبيېكتىپ بىلەن سۇبيېكتىپ ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىش ئۈزۈلۈپ، بۇ بوشلۇق يەنە يوقايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز شەيئىنى ئۇنىڭ ئۆزىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغان ھالىتى ۋە خۇسۇسىيىتىدىن ھالقىپ، مۇئەييەن مەنىۋى مەنزىلگە باغلاپ كۆزىتىشىمىز كېرەك.ئوقۇرمەن مانا مۇشۇ ئارىلىقتىكى شېئىرىي بوشلۇق ئىچىدە شېئىرنىڭ ئۆزىدىكى مەزمۇندىن باشقا تېخىمۇ كەڭ ئەھمىيەتلىك نەرسىلەرنى ھېس قىلىۋالالايدۇ. بۇ خىل شېئىرىي سەنئەت بىزنىڭ ھازىرقى زامان شائىرلىرىمىزنىڭ ئەسىرلىرىدىمۇ بەلگىلىك دەرىجىدە ئىپادىسىنى تاپقان. بىز تېيىپچان ئېلىيېفنىڭ «تۇگمەس ناخشا»، ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ «ئىككى ھەيكەل»، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «مەن ئاق بايراق ئەمەس»، ئىمىن ئەھمەدىنىڭ «ئاسمانلار، تاغلار»، قۇربان باراتنىڭ «دەريا شارقىرايدۇ قاراڭغۇلۇقتا»، بوغدا ئابدۇللانىڭ «گۈناھكار دەرەخ»، ئوسمانجان ساۋۇتنىڭ «يۇرىكىمنى تۇتمەن ساڭا»، ئارسلاننىڭ «تاغ لىرىكىسى» قاتارلىق ھېس ـ تۇيغۇ بىۋاستە ئىپادىلەنگەن شېئىرلىرىدىمۇ شېئىرىي بوشلۇق يوق

دەپ ھېسابلىيالمايمىز. ۋاھالەنكى، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى شېئىرىيەت سەھنىسىدە يېڭىچە كۈچ بولۇپ شەكىللىنىۋاتقان بىر قىسىم ياش قەلەم ئىگىلىرىنىڭ بۇ نۇقتىدا باسقان قەدىمى بىرقەدەر دادىل بولدى. ئەخمەتجان ئوسمانىنىڭ «خائىن تاغلار»، «ياپراق»، «بۇركۈتسىز ئۈۋا» قاتارلىق شېئىرلىرى، باتۇر روزىنىڭ «بەش بارماق»، «تىنچلىق» قاتارلىق شېئىرلىرى، زاھىر ئابدۇراخمانىنىڭ «تەكلىماكان» شېئىرى بۇنىڭ ياخشى مىسالىدۇر. مانا بۇ شېئىرلار بىزگە ئۆزىدىكى ئوبيېكتىپ مەزمۇندىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئىككىنچى، ئۈچىنچى شېئىرىي رېئاللىق زېمىنىدا تەسەۋۋۇر قىلىشىمىزغا تولۇق ئىمكانىيەت بېرىدۇ، بولۇپمۇ «خائىن تاغلار» لىرىكىسىدىكى شېئىرىي بوشلۇقنىڭ چەكسىزلىكى پىكىر قىلىشتىن ئېرىنمەيدىغان ئوقۇرمەننىڭ باغلىما تەسەۋۋۇرىنى قوزغاپ، چوڭقۇر ئويغا سالمايدۇ.

3. شېئىر ئىنسانىيەتنىڭ روھى ۋە ھېسسىياتىنىڭ ئېستېتىك خاراكتېر ئالغان ماددىلاشقان فورماتسىيەسى بولغاچقا، ئۇ ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ يارىدىمىدە ۋۇجۇدقا كېلىدىغان بەدىئىي ئىجادىيەت دېمەكتۇر. ئوبرازلىق تەپەككۇر تەبىئىي ھالدا ئىدراك قىلىش، تەسەۋۋۇر قىلىش، ھېس قىلىش، ئانالىز قىلىش، ئەقلىي يەكۈن چىقىرىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش قاتارلىق قانۇنىيەتلەرگە ئەمەل قىلىدۇ، لېكىن ئېستېتىك خۇسۇسىيەت نۇقتىسىدىن قارىغاندا، شېئىرنىڭ دۇنيانى بىلىشتىكى شەكلى دائىم دېگۈدەك تۇيغۇ، ھېسسىيات ۋە تەسەۋۋۇرنى ۋاستە قىلىپ، تەبىئەت ۋە تۇرمۇشنى قىسمەنلىكتىن تاللاش ھەم ئۆزگەرتىش شەكلى ئارقىلىق بولىدۇ. بىز بىر پارچە شېئىرنىڭ ئىجاد قىلىنىش جەريانىنى كونكرېت تەكشۈرۈپ كۆرىدىغان بولساق، شۇنى كۆرۈۋالالايمىزكى، ئەگەردە شېئىرغا پەقەت «تۇرمۇش ـــ ئىدىيە ـــ ماھارەت» تىن ئىبارەت مۇقىم تەلەپ بويىچە ياكى

شېئىر بىلەن مەنبە ئوتتۇرىسىدىكى تامامەن ئوخشاشلىقلىقا يېتىشتىن ئىبارەت بىردىنبىر نۇقتا بويىچە مۇئامىلە قىلىنىدىكەن، ئۇ چاغدا شېئىرىي بوشلۇق جەزمەن تولىمۇ تار بولۇپ قالىدۇ. شۇڭلاشقا، شائىرلار تۇرمۇشنى پارچىلاشقا جۇرئەت قىلالىشى، تۇرمۇشنى ئاڭلىق ھالدا تاللاپ، تەرتىپكە سېلىپ، ئۆزگەرتەلىشى لازىم. بۇ شېئىرىيەتتە تۇرمۇش چىنلىقىدىن بەدىئىي چىنلىقىقا ئۆتۈشتە كەم بولسا بولمايدىغان بىر ماھارەتتۇر. مۇشۇ نۇقتىنى ھەقىقىي چۈشەنگەن شائىرلار ئوبيېكتنىڭ ئەسلىي ھالىتىنى ئۆزگەرتكەندە پەقەت تەسۋىرلەش ئۇچۇنلا ئەمەس، بەلكى بۇ خىل ئۆزگىرىش ئارقىلىق سۇبيېكتىپ ئېستېتىك ئاڭنى ئەڭ كەڭ دائىرىدە گەۋدىلەندۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. مەسىلەن، «يوپۇرماق» ناملىق شېئىرنى كۆرۈپ باقايلى:

يوپۇرماق
پۇراپ تۇرار ئاغزىدىن كۆكلەم سۆتى،
قۇرت
كۆكرىكىگە مەھكەم يامىشىپ
يېمەكتە ئۇنى.
ئورمان گۈگۈم قوينىدا ئۇخلايدۇ،
باھار
ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلايدۇ.

مانا بۇ ئېستېتىك ۋە پىسخىك ئاڭنىڭ يېتەكچىلىكىدە بىر تەرەپ قىلىنغان شەكىل ئۆزگىرىشىدۇر. يوپۇرماقنىڭ ئاغزىدىن سۆت پۇرىشى، ئورمانلارنىڭ ئۇخلىشى، باھارنىڭ ئۆكسۈپ يىغلىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ ئۇلارنىڭ ئەسلىي خۇسۇسىيىتىدىن ھالقىپ كەتكەن ھالەتتۇر. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، بۇ يەردىكى ئوبيېكتىپ شەكىل ئۆزگىرىشى نەتىجىسىدە ئىنسانلاشتۇرۇلغان. شائىر يوپۇرماقنىڭ مۇئەييەن شارائىتتىكى

تىراگېدىيەلىك تەقدىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى تاقەتسىزلىنىۋاتقان ئازابلىق كەيپىياتىنى ئىپادىلىگەن. سۈبيېكتىپ ھېسسىيات قويۇق بولغان بۇنداق ئۆزگىرىش ئوقۇرمەنلەرنى تېخىمۇ ئەركىن، كەڭ مەنىلىك ئېستېتىك چۈشەنچىلەرگە ۋە تەسەۋۋۇر بوشلۇقىغا باشلاپ كىرىدۇ.

شېئىرىدىكى بۇنداق ئېستېتىك ئۆزگىرىشتە «ئىلمىي بولمىغان»، «ئەقىلدىن يىراق بولغان» ۋە «بىردەكلىك قانۇنىيىتىگە قارشى» بولغان ئامىللارنىڭ بولۇشىغا، مۇۋاپىق دەرىجىدە شەكىل ھەم سۈپەت ئۆزگىرىشى بولۇشىغا يول قويۇلىدۇ. كۆرۈنۈشتە تۇرمۇش مەنتىقىسىگە، فورمال لوگىكىغا چۈشمەيدىغان بۇ نەرسىلەر تۇرمۇش چىنلىقىنى سەنئەت چىنلىقىغا كۆتۈرۈشتە مۇھىم رول ئويناىدۇ. بىز باشتا مىسال كەلتۇرۇپ ئۆتكەن ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ شېئىرىدىكى «توزۇپ كەتكەن يار نىگاھىنىڭ ئىگىراشلارغا يوپۇق بولۇشى، ئۇپۇقنىڭ تورلىرىنى كەڭ يېيىپ، كۈلۈمسىرەپ ۋىسال ئىزدىشى» دەك كۆرۈنۈشتىكى مەنتىقىسىز ئۆزگىرىشلەردىن يەنە شائىرنىڭ ئېڭىغا ئايلانغان چوڭقۇرلۇقتىكى ئىككىنچى خىل مەنتىقىلىقنىمۇ كۆرەلەيمىز. باتۇر روزىنىڭ «مۇھەببەتلىك سەپەر» نامىلىق شېئىرىدىمۇ بۇ نۇقتا ئۇنۇملۇك ئىشقا ئاشۇرۇلغان. مەسىلەن:

ئارىمىزدا بىر كېچە
چۈشلىرىمىز گىرەلىشەر ئېھتىمال:
سەن چۈشۈمگە دەسسەپ
مېنى ئىزدەپ كېلىسەن،
مەن چۈشۈڭگە دەسسەپ
سېنى ئىزدەپ بارىمەن...

چۈش تامامەن مەۋھۇم بولغان بىر خىل روھىي پائالىيەت،

ئۇنىڭغا دەسسەپ مېڭىش ھەقىقەتەن ئەقىلگە سىغمايدىغان كۇلكىلىك ئىش، لېكىن بىز ئۇنىڭغا ھېسسىيات ۋە تەسەۋۋۇر مەنتىقىسى بويىچە قاراپ، شائىرنىڭ ۋىسالغا تاقەتسىزلىك بىلەن ئىنتىلىشىدەك مۇھەببەت تۇيغۇسى بىلەن ئېستېتىك مەنزىلدە ئورتاقلىشىدىغان بولساق، قىلچىمۇ مەنتىقىسىزلىك ھېس قىلمايمىز، بەلكى بۇنداق ئېستېتىك بەدىئىي ئۇنۇمدىن ھۇزۇرلىنىمىز.

ئۇزاق يىللاردىن بۇيان ئايرىم كىشىلەرنىڭ قارىشىدا تۇرمۇشقا مېخانىك ھالدا تەقلىد قىلىشتەك بەدىئىي پىرىنسىپ تۇرغۇزۇلۇپ قالغان. بۇ شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدىكى خەتەرلىك بىر خاھىشتۇر. ئويلاپ باقايلى، شائىر تۇرمۇشنى ئۆز ئېڭىدا شەكىللەنگەن يېڭى تونۇش، يېڭى ھۆكۈملىرى ئاساسىدا قايتا تەشكىللىيەلمىسە، بەلكى مەلۇم بىرلىككە كەلگەن تىل ئارقىلىق تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى يەككە ھالدا تەقلىدىي رەۋىشتە ئەينەن سۆزلەپ بەرسە، نەزەرىيەۋى جەھەتتىن ئېيتقاندا، سەنئەت ساھەسىدە ئىنسانىيەت ئەقلىنىڭ مېخانىك ماتېرىيالىزمغا چېكىنگەنلىكىدىن دېرەك بەرمەمدۇ؟

4. 17 ـ ئەسىردە ياشىغان ئەنگلىيەلىك پەيلاسوپ بېكون مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «شېئىر بىر ئىلىمدۇر. ئۇ قاپىيە، ۋەزىن جەھەتتىن كۆپرەك چەكلىمىگە ئۇچرىسىمۇ، لېكىن باشقا تەرەپلەردىن ئىنتايىن ئەركىندۇر. ئۇ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئايرىلىپ تۇرغان نەرسىلەرنى بىرلەشتۇرەلەيدۇ، بىرلەشكەن نەرسىلەرنى ئايرىۋېتەلەيدۇ. مانا بۇ شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدا نامۇۋاپىق جۈپلىشىش ۋە ئايرىلىش بەرپا قىلىش دېمەكتۇر». بىزنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشتا قىلىشقان ھەرقانداق سۆزنىمىز مەنتىقىي پىرىنسىپلار ئاساسىدا بىر ـ بىرىگە زىچ باغلىشىپ كېلىشى لازىم ۋە شۇنداق بولىدۇ. لېكىن، شېئىردا بولسا، بۇنداق باغلىنىش دائىم ئۇزۇپ تاشلىنىدۇ ۋە بىكون ئېيتقاندەك، نامۇۋاپىق بىرلەشتۇرۇلىدۇ. بۇ نەرسىلەرنى لوگىكىلىق قىممەت

بويىچە ئۆلچەشكە بولمايدۇ، ئۇنى پەقەت ھېسسىيات قىممىتىدىن چۈشىنىش كېرەك. شەيئىلەردىكى تەبىئىي تەرتىپنى بۇزۇپ تاشلاپ، ئۇلارنى باغلىنىشسىز بىرلەشتۈرىدىغان ۋە ھېسسىيات بىرلىكىدە چۈشىنىدىغان بۇنداق بەدىئىي تەپەككۇرنى ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى «شېئىرىي مونتاژ» دەپ ئاتاش مۇۋاپىق. شېئىردىكى بۇنداق مونتاژ ئۇسۇلى خىلمۇخىل بولىدۇ. بەزىدە «ئارىلىقتا ئاقلىق قالدۇرۇش» ياكى «بوشلۇق قالدۇرۇش» ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ. بۇنداق بوشلۇق قالدۇرۇش ئارقىلىق بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىدا شەيئىلەر ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق كۆرۈنۈشلەر ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇقتىن سەكرىتىش ئارقىلىق ئۇچراشتۇرۇلىدۇ. شۇ ئارقىلىق بىر - بىرىگە مۇناسىۋەتسىز ۋە يىراق بولغان ماكانىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەرىكەت ھالىتى گەۋدىلەندۈرۈلۈپ، يېڭى ئىچكى مەزمۇنغا ئىگە شېئىرىي رېئاللىق يارىتىلىدۇ. بۇنداق شەكىلدە شائىر تەپەككۇر مەنتىقىسىنىڭ يىپىنى قەستەن ئۈزۈپ تاشلاپ، ئىنتايىن كىچىك بىر يىپ ئۇچى قالدۇرۇپلا، ئوقۇرمەننى شۇنى بويلاپ ئەسلىگە قايتىپ پىكىر يۈرگۈزۈشكە يېتەكلەيدۇ. مەسلەن، «بۈركۈتسىز ئۇۋا» دېگەن شېئىرنى كۆرۈپ باقايلى:

كۆلەڭگىلەر
كېتىدۇ، كېلىدۇ.

يۈرەر غازاڭلار
رەستىلەردىن رەستىلەرگە.
ئىشىك قېقىپ يۈرىدۇ شامال
ئەگەشتۈرۈپ پەسىللەرنى.

ئۈزۈك - ئۈزۈكِ پويىز ئاۋازى
ياشلار بىلەن نەمدەلگەن.

بۇرکۇتسىز ئۇۋا،
بۇ شەھەر...

دەرۋەقە، بۇ شېئىردىكى خۇددى كىنو كۆرۈنۈشلىرىگە ئوخشاش «لاپ ـ لاپ» قىلىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان مەنزىرىلەر بىر ـ بىرسىگە مۇناسىۋەتسىز ۋە باغلىنىشسىزدەك كۆرۈنىدۇ، لېكىن ئاخىرقى مىسراسى ئارقىلىق پۈتۈن شېئىرنى تۇتاشتۇرۇپ تەپەككۇر قىلغان ھەرقانداق بىر ئاقىل ئوقۇرمەن شېئىردىكى ئىچكى باغلىنىشنى قىينالماستىن چۈشىنىۋالالايدۇ.

بىزنىڭ شائىرلىرىمىز بۇ خىل مونتاژ ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، بۇرۇنمۇ خېلى كۆپ شېئىرلارنى يازغان. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدىكى بوشلۇق ئاتلىتىلغان مەنزىرىلەر مەلۇم ھېسسىيات ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇلغان، لېكىن ئۇنىڭدىكى سەكرەتمىلىك ۋە باغلىنىشسىزلىق بۇ قەدەر چوڭ بولمىغان، رېئال تۇرمۇش مەنتىقىسىدىن ھالقىپ كېتەلمىگەن.

يۇقىرىدا يېڭىچە شېئىرلاردىكى رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە دەپ ھېس قىلغان ئامىللار ئۇستىدە ئۆزۈمنىڭ يۇزەكىي قاراشلىرىمنى بايان قىلىپ ئۆتتۈم. بەلكىم بۇ شېئىرلاردىكى قىممەتلىك نەرسىلەر پەقەت مۇشۇلار بىلەنلا چەكلىنىپ قالماسلىقى مۇمكىن. مەن كۆرسەتكەن نۇقتىلار بۇ شېئىرلارنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكىگە توغرا باھا بولالماسلىقىمۇ مۇمكىن. بۇ ھەقتە يەنىمۇ ئىزدىنىشكە، مۇھاكىمە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئەمدى مەسىلىنىڭ ئىككىنچى بىر تەرىپىگە كەلسەك، يېڭىچە شېئىرلار يۇقىرىقىدەك ئىجابىي ئامىللارغا ئىگە بولۇش بىلەن بىللە روشەن يېتەرسىزلىكلەردىنمۇ خالىي ئەمەس، بەلكى پۈچەك، تېتىقسىز، غەلىتە، قۇرۇق نەرسىلەر بۇ خىل شېئىرلار تۇركۈمىدە خېلى زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. مەلۇم مەنىدىن

ئېيتقاندا، بۇ يېتەرسىزلىكلەرنى چۈشىنىشكە بولىدۇ. چۈنكى، بۇنداق شېئىرلارنى يېزىۋاتقانلارنىڭ مۇتلەق كۆپىنچىسى يېڭىدىن ئىجادىيەتكە كىرىشىۋاتقان، ئىزدىنىۋاتقان، تەقلىدچىلىك يولىدا ئېزىنىۋاتقان، شۇنداقلا تېخى ئاڭلىق ئىجادىيەت باسقۇچىغا قەدەم تاشلىيالمىغان ياشلار. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدا ئۇنداق ياكى مۇنداق نۇقسانلارنىڭ بولۇشى تەبىئىي ئەھۋال، لېكىن ئەتراپلىق بىلىم يېتىلدۈرمەستىن، باشقىلارنى قارىغۇلارچە دوراش يېڭى شېئىرىيەتنىمۇ، بۇ يېڭى قەلەم ئىگىلىرىنىڭ ئۆزىنىمۇ تۈيۇق يولغا باشلاپ قويىدۇ. شۇڭا، بۇ نۇقسانلارنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش تامامەن زۆرۈردۇر:

1. بۇ خىلدىكى شېئىرلارنىڭ نۇرغۇنلىرىدا پىكىر يېڭىلىقى يوق ياكى بۇرۇن دېيىلىپ بولغان، كىشىلەرگە ئاللىقاچان تونۇشلۇق بولغان پىكىرلەرنى ئىككىنچى خىل شەكىلدە تەكرارلاپ بەرگەن. بىز بىر شېئىرنىڭ يېڭىلىقىنى ئالدى بىلەن ئۇنىڭدىكى ھېسسىيات ۋە پىكىرنىڭ يېڭىلىق قىممىتى بويىچە ئۆلچەيمىز، ئەگەردە شائىر ئۆز شېئىرى ئارقىلىق تۇرمۇشنى يېڭى نۇقتىدىن كۆزىتەلىگەن بولسا، تۇرمۇشتىن يېڭى، نازۇك نەرسىلەرنى بايقىيالىغان بولسا ياكى ئۆز ئېڭىدىكى يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىپ چىقىرالىغان بولسا، بىز بۇ شائىرنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتى دەپ ھېسابلىغان بولاتتۇق. ئەپسۇسكى، بۇ خىلدىكى ئاتالمىش يېڭى شېئىرلارنىڭ نۇرغۇنلىرىدىن ئوقۇرمەنلەر پەقەت تۇراق، قاپىيە، ۋەزىن دېگەنلەر يوق بولۇشتەك شەكىل جەھەتتىكى «يېڭىلىق»تىن باشقا ھېچقانداق يېڭى پىكىرنىڭ سايىسىنى كۆرەلمەيدۇ. مەسىلەن:

ئىشقىڭدا
پارتلىدىم يانار تاغ بولۇپ،
مېھرىڭدە ئاقتىم كۈنۇ تۈن
دەريادا دولقۇنلىنىپ،

هەجرىڭدە يىقىلدىم ھوشسىز
ئاھ ۋەتەن، سېنىڭ!

بۇ كىلاسسىك ۋە ھازىرقى زامان شائىرلىرىدىن قايسىبىرى تەكرارلىمىغان پىكىر دەيسىز؟ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش كونا گەپنى يېڭى شەكىل بىلەن تەكرارلىغان «شېئىر» لارنىڭ كۆپلۈكى ئوقۇرمەنلەرنىڭ يېڭىچە شېئىرلارغا نىسبەتەن نارازىلىقىنى قوزغاۋاتقان مۇھىم بىر سەۋەبتۇر.

2. شېئىرنىڭ ئۆزىدىكى ئاددىيلىق ۋە پىكىردىكى يۈزەكىلىك. شېئىر نۇرغۇن ئامىللاردىن تەركىب تاپىدۇ. شېئىرنىڭ ئىخچاملىقىمۇ ئەلۋەتتە مۇشۇنداق زۆرۈر ئامىللىرى كەم بولمىغان ئاساستا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى كېرەك ئىدى، لېكىن بەزى ياش ئاپتورلىرىمىز بۇ نۇقتىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا چۈشىنىپ، شېئىرىي پىكىرنى شاخلاندۇرۇپ، قاناتلاندۇرۇپ تۇرىدىغان ئامىللارنى پۈتۈنلەي قىرقىپ تاشلاپ ياكى مۇشۇنداق قىسقىلىقنى يېڭىچە شېئىر دەپ ھېسابلاپ، شېئىرنى تولىمۇ ئاددىي بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدى. مەسىلەن:

مېنىڭ يۈرىكىم
سېنىڭ ئالبومىڭ!

*　　*

مەن دۇنيانىڭ ئىچىدە
دۇنيا مېنىڭ ئىچىمدە.

بۇ ئادەتتىكى جۈملىلەرنى ياكى ناھايىتى ئېتىبار بىلەن ئېيتقاندا، بىر شېئىرنىڭ بىرەر مىسرىسى بولۇشقا تېگىشلىك سۆزلەرنى بىر پۈتۈن شېئىر دەپ ئېيتىشقا بولامدۇ؟ مەن بۇ يەردە بۇ نەرسىلەرنى پەقەت ئىككىلا مىسرادىن تۇزۇلگەنلىكى

ئۇچۇنلا ئاددىي دەۋاتقىنىم يوق، بەلكى ئۇلاردا ھېچقانداق پىكىر چوڭقۇرلۇقىنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتىۋاتىمەن. بوغدا ئابدۇللانىڭ كىشى قەلبىنى بىر دولقۇنلىتىپ ئۆتىدىغان «ئىنسانغا تىنچلىق بولار نەدە؟ بىرى بۆشۈكتە، بىرى قەبرىدە...» دېگەن پارچىسىنىمۇ شېئىر ئەمەس، ئاددىي جۈملە دېيەلمەيمىزغۇ؟!

يەنە بەزىلەر ئادەتتىكى ئوخشىتىشلارنى شېئىرىي پىكىر دەپ يېزىۋالغاچقا، يەنىلا پىكىرنىڭ ئاددىيلىقىنى، يۈزەكلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. مەسىلەن:

كېچە دېگىزمۇ، ئاي ئالتۇن بېلىق
ھەر كۈنى، تۇتۇۋېلىپ ئۇنى ئۇپۇق
قويۇۋېتەر قايتىدىن.

* *

توخۇلار دان تاپسا تالاشماي تەڭ يەر،
ئادەملەر ھەممىنى مېنىڭ بولسۇن دەر.

كېيىنكى بېيىت شەكلىدىكى «شېئىر»دا ئاپتور بەزى ئادەملەردىكى ئىنساپسىزلىقنى تەنقىدلەش ئۈچۈن، ئادەمنى توخۇلار بىلەن تەڭ ئورۇندا قويۇپ سېلىشتۇرۇپلا قويغان. ئادەمنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى بىلىشى ئۈستىدە ئىزدىنىۋاتقان يېڭى زامان شېئىرىيىتى ئىنسانلارنىڭ يوشۇرۇن ئېڭىغا، چوڭقۇر روھىي دۇنياسىغا ئىچكىرىلەپ كىرىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، بۇنداق ئىپتىدائىي چۈشەنچىلەر ئارقىلىق ئىنسان خاراكتېرىنى ئىسپاتلاشقا ئۇرۇنۇش تولىمۇ كۈلكىلىكتۇر. توخۇلار بولمىسا، ئادەم ئۆز ـ ئۆزىنى بىلەلمەمدۇ؟ بۇ يەردە مەن شۇنى تەكىتلىمەكچىمەنكى، قارىغۇلارچە دوراش بىلەنلا مەيدانغا چىقىۋاتقان بەزى ياشلىرىمىز قاپىيە، ۋەزنىلەرنى كېرەك قىلماسلىقنى ۋە ئىنتايىن قىسقا بولۇشنىلا «يېڭى شېئىر» دەپ چۈشىنىۋالماسلىقى كېرەك.

3. دورامچىلىق. يېڭىچە شېئىرلارنى يېزىۋاتقانلارنىڭ تېز كۆپىيىشىدە ئاڭلىق ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ مەيدانغا چىقىشى بىلەن قارىغۇلارچە دورىغۇچىلارنىڭ چىقىشى تەڭلا رول ئوينىدى. ھەرقانداق بىر يېڭى نەرسىگە ياشلارنىڭ كۈچلۈك ئىنتىلىدىغانلىقى بۇ بىر ھەقىقەت، لېكىن خاس ئىجادىي خاراكتېر ئالىدىغان شېئىرىيەتتە مودا قوغلىشىش بىمەنىلىكتۇر. بىر قىسىم يېڭىچە شېئىر يېزىۋاتقىمەن دېگۈچىلەرنىڭ شېئىرلىرىدىكى «چۈشلىرىمنى سۆزەپ كېلىۋاتقىمەن»، «ناخشامنى سۆزەپ كېلىۋاتقىمەن»، «دەردىمنى سۆزەپ كېلىۋاتقىمەن»، «كۆككە يەتكىلىدىم»، «قۇياشقا يەتكىلىدىم»، «كۆزلىرىڭگە يەتكىلىدىم»... دېگەنگە ئوخشاش ئىبارىلەرنىڭ ھەربىر شېئىردا ئوخشاش رەۋىشتە تەكرارلىنىشى ئوقۇرمەنلەرنى تولىمۇ بىزار قىلدى. ھەرقانداق بىر ئاپتور ئۆز قەلبىگە سادىق بولالمىسا، شېئىردا ئۆز خاراكتېرىنى ئىپادىلىيەلمىسە، ئۆز كۆزىدە دۇنيانى كۆزىتىپ، ئۆز ئاۋازىدا سايرىيالمىسا، پەقەت باشقىلارنىڭ سايىسىلا بولۇپ قالسا، ئۇ مەڭگۈ شائىر بولالمايدۇ.

4. تىلدىكى دەبدەبىلىك، مەزمۇندىكى بىمەنىلىك. مەزمۇندىكى چوڭقۇرلۇق ۋە گۈزەللىك تىلدىكى دەبدەبىلىك ۋە غەلىتىلىك بىلەنلا ئىپادىلەنمەيدۇ. ئاددىيلىق ئىچىگىمۇ چوڭقۇرلۇق، گۈزەللىك يوشۇرۇنغان بولىدۇ. مەن يېڭىچە شېئىر يېزىشقا ئۇرۇنۇۋاتقان بەزى ياش ئاپتورلىرىمىزنى تىلدىكى دەبدەبىلىك ۋە غەلىتىلىكنى شېئىرىي چوڭقۇرلۇققا يېتىشىشنىڭ بىردىنبىر يولى دەپ قارامدىكەن دېگەن ئويغا كېلىپ قالدىم. مەسىلەن:

كۆزلىرىمگە ئېسىپ قويدۇم بېشىمنى،
يۇتۇۋالسۇن دۇنيانى.

مەن بۇ شېئىرغا لوگىكىلىق ئۆلچەم بويىچە قاراپ، بېشىڭنى قانداق قىلىپ كۆزۈڭگە ئېسىپ قويىسەن؟ بېشىڭ بىلەن كۆزۈڭ بىر گەۋدە ئەمەسمۇ؟ دەپ سورىماقچى ئەمەسمەن. بەلكى ئاپتورنىڭ مۇشۇ ئارقىلىق يەتمەكچى بولغان بەدئىي غايىسىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ چۈشەنلىگەنلىكىمدىن ئەپسۇسلىنىمەن. مېنىڭچە، بۇ شېئىرنىڭ روشەن ئاجىزلىقى، بىز باشتا سۆزلەپ ئۆتكەندەك، شېئىردىكى ئوبيېكتىپ بىلەن سۇبيېكتىپنىڭ باغلىنىشىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، ئارىدىكى بوشلۇقنى بەك يىراقلاشتۇرۇۋەتكەنلىكتىن، ئوقۇرمەننى ئوتتۇرىدىكى قاراڭغۇلۇقتا گاڭگىرىتىپ قويغانلىقىدا. يەنە مەسىلەن:

ئۆلگەن قارىچۇقتىن تاپتىم نەپسىمنى،
يىقىلدىم قۇياشنى يۇدۇپ تۇپراققا.

بۇ مىسرالاردىكى مەنتىقىسىزلىق ۋە زىتلىق تەسەۋۋۇر كەڭلىكىگىمۇ سىغمايدىغان دەرىجىدە بولغاچقا، ئوقۇغان كىشىگە ئاپتور ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ بۇ «شېئىر»دىكى بىرقانچە غەلىتە سۆزدىن باشقا ھېچقانداق شېئىرىي كەيپىيات ۋە ئىدىيەۋى مەزمۇننى ھېس قىلغىلى بولمايدۇ.

نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن چىلىلىق مەشھۇر شائىر پابلو نېرۇدا مۇنداق دېگەنىدى: «بىر شائىر ئالدى بىلەن رېئالىزمچى بولۇشى كېرەك. ئەگەر ئۇ رېئالىزمچى بولمايدىكەن، ئۆلگەن شائىر ھېسابلىنىدۇ. بىر شائىر ئەگەر پەقەت رېئالىزمچىلا بولۇپ قالمىدىكەن، ئۇ يەنىلا ئۆلگەن شائىر ھېسابلىنىدۇ. بىر شائىرنىڭ يازغىنى ئەگەر پەقەت ئەقىلگە سىغمايدىغان بولۇپ، ئۇنى ئۆزى بىلەن سۆيگۈنىدىن باشقا ئادەم چۈشەنمىسە، بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالدۇر. ئەگەر ئۇنىڭ

يازغىنى تامامەن ئەقىلگە سىغىدىغان بولۇپ، ئۇنى دۆت - كالۋالارمۇ چۈشىنەلەيدىغان بولۇپ كەتسە، بۇ تېخىمۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالدۇر.» بىز ئوقۇرمەنلەرنىڭ سەۋىيەسى بىلەن پەقەت ھېسابلاشمىساقمۇ بولمايدۇ، ئۇلارغا بېقىنىپ قالساقمۇ بولمايدۇ. مەن شېئىر ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېستېتىك سەۋىيەسىگە ماسلىشىش ھەم ئۇنى يېتەكلەشتىن ئىبارەت ئىككى خىل رولغا ئىگە بولۇشى كېرەك، دەپ قارايمەن. پابلو نېرۇدانىڭ يۇقىرىقى سۆزىمۇ ھازىرقى شېئىرىيىتىمىزنى توغرا يولغا يېتەكلەشتە ئۆرنەك بولالايدۇ. ئاخىرىدا مەن يېڭىچە شېئىرىيەتتىن مۇنداق ئۇچ تۈرلۈك ئۇمىدنى كۈتىمەن:

1. شېئىردا دەۋر روھى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىك بىرلەشكەن بولۇشى لازىم، يەنى يېڭىنى قوبۇل قىلىش، ئىجاد قىلىش بىلەن مىللىي ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۈرۈشنى ھەرگىزمۇ ئايرىۋەتمەسلىك كېرەك؛

2. شېئىر بولۇشى لازىم. ئۇ ھەرگىزمۇ مەلۇم بىر ئىجتىمائىي چۈشەنچىنىڭ شەرھىسى ياكى كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ ئويناىدىغان ئېزىتقۇ ئويۇنچۇق بولۇپ قالماسلىقى كېرەك؛

3. شېئىردا شائىرنىڭ ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرى ئىپادىلىنىشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا، شېئىرىيەت ئاسمىنىمىزدا سانسىز يۇلتۇزلار ئۆزىگە خاس جىلۋىدارلىقى بىلەن چاقناپ نۇر چاچالايدۇ.

جامائەت پىكرى، ئاخبارات ۋە يېتەكلەش

جامائەت پىكرى ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان بىر خىل ئىجتىمائىي ۋە پسىخىك ھادىسە، ئۇ مۇئەييەن ئىجتىمائىي گەۋدە ياكى كوللېكتىپنىڭ جەمئىيەتتىكى مەلۇم بىر مەسىلە ۋە مۇھىم ۋەقەگە قارىتا ئوچۇق ـ ئاشكارا ئىپادىلىگەن پىكرىدىن ئىبارەتتۇر.

جامائەت پىكرى ئالاقە فورماتسىيەسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى، مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش شەكلى ۋە ئالماشتۇرۇش شەكلىنىڭ مەھسۇلى. ئىنسانىيەت تارىخى ئۇزۇكسىز ئۆزگىرىۋاتقان، تەرەققىي قىلىۋاتقان تارىخ. بۇ تارىخىي ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىياتلار جەريانىدا مۇقەررەر ھالدا نۇرغۇنلىغان ئىجتىمائىي ۋەقەلەر ۋە مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ ۋەقە ۋە مەسىلىلەر بولسا، كىشىلەرنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك دىققەت ـ ئېتىبارىنى ۋە غۇلغۇلىسىنى قوزغىماي قالمايدۇ. مانا بۇ ـــ جامائەت پىكرىنىڭ پەيدا بولۇشىدىكى ئوبيېكتىپ ئاساستۇر. يەنە بىر تەرەپتىن ئالغاندا، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا ئالاقە خىلمۇخىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ خىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ئىنسانلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى تۈپ شەكلى، شۇنداقلا ئىنسانلارنىڭ ئورتاق چۈشەنچىسى، يەنى جامائەت پىكرىنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان مەركىزىي ھالقا. كىشىلەر مانا مۇشۇنداق ئۆزئارا ئالاقە ئورنىتىش، ئۆزئارا ئۇچۇر يەتكۈزۈش، ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق جامائەت پىكرىنىڭ شەكىللىنىشىنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت تورى ئىچىدە بۇاستە رېئاللىققا

ئايلاندۇرىدۇ.

ئۇنداقتا، مۇشۇ ئاساستا بارلىققا كەلگەن جامائەت پىكرى قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولىدۇ؟

1. ئاممىۋىلىق. جامائەت پىكرى جەمئىيەتتىكى ئادەتتىكى ئاممىۋى قۇزۇغا تەلىگەن پىكىر، ئاممىنىڭ ھەرىكىتى ۋە ئاممىنىڭ پىسخىك ھادىسىسى دېمەكتۇر. ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ پىكرى جامائەت پىكرى ھېسابلانمايدۇ، پەقەت كۆپ سانلىق ئاممىنىڭ بىرلىككە كەلگەن پىكرىلا ئاندىن جامائەت پىكرى بولۇپ شەكىللىنەلەيدۇ.

2. ئىختىيارلىق. جامائەت پىكرىنىڭ ئىختىيارىيلىقى كىشىلەرنىڭ جامائەت پىكرى پائالىيىتىگە قاتنىشىشى، ھەرقانداق بىر جامائەت پىكرىنى قۇزۇغا تەلىشى تامامەن ئۆزىنىڭ خالىشى بويىچە بولىدىغانلىقى، ھېچقانداق مەجبۇرلاش ۋە تەھدىتكە ئۇچرىمايدىغانلىقىغا قارىتىلغان، جامائەت پىكرى ھامان كىشىلەرنىڭ چىن كۆڭلىدىن بىلدۇرگەن پوزىتسىيەسىنىڭ ئىپادىسى بولىدۇ، تەھدىت بولمىغان مۇھىتتا، ئۇ تەبىئىي ھالدا كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

3. خاھىشچانلىق. جامائەت پىكرى ئادەتتە ئوخشاش بولمىغان مەنپەئەت گۇرۇھلىرىنىڭ ئالاقىدار شەيئىنىڭ قىممىتىگە بولغان ھۆكۈمىنىڭ مەركەزلىك ئىنكاسى بولغاچقا، ئۇ ئوخشاش بولمىغان گۇرۇھلارنىڭ تۇپ مەنپەئەتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. شۇڭا، جامائەت پىكرى ھامان مۇئەييەن خاھىشچانلىققا ئىگە بولىدۇ.

4. ئاشكارىلىق. جامائەت پىكرىنىڭ ئاشكارىلىقى ئۇنىڭ سۆزلىشىش ۋە ماقالە ئېلان قىلىش يولى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ پىكرىنىڭ جەمئىيەتتە ئاشكارا تارقىلىدىغانلىقىغا قارىتىلغان. ئاشكارا ئىپادىلەنمىگەن ئاممىنىڭ پىكرى جامائەت پىكرى بولالمايدۇ. ئۇ پەقەت يوشۇرۇن كەيپىيات ۋە

پوزىتسىيە بولۇپ، تونۇش - بىلىش، ئۇرۇق - تۇغقان قاتارلىق تار دائىرىدىكى ئامما ئىچىدىلا تارقىلالايدۇ.

جامائەت پىكرىنىڭ سەل قاراشقا بولمايدىغان جەمئىيەت كۆچى بولالىشىمۇ ئۇنىڭ ئاشكارىلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. چۈنكى، ئاشكارىلىق جەمئىيەت مىزانلىرىنى كۆچەيتىش رولىغا ئىگە.

5. باھالاش خاراكتېرى. جامائەت پىكرىنىڭ باھالاش خاراكتېرى جامائەت پىكرى سۈبېيېكتىنىڭ جامائەت پىكىر ئوبيېكتىغا قاراتقان خاھىش خاراكتېرلىك باھاسىنى كۆرسىتىدۇ، بۇ جامائەت پىكرىنىڭ خاھىشچانلىقىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى. بىر كوللېكتىپ ياكى مەلۇم بىر شەخسنىڭ جامائەت پىكىر ئوبيېكتىغا بەرگەن باھاسى ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا تۇتقان سىياسىي، ئىقتىسادىي ئورنى ۋە قىممەت قارىشى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.

6. نوپۇزلۇقلۇقى. جامائەت پىكرىنىڭ نوپۇزلۇقلۇقى ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا مۇمكىن ئەمەسلىكىگە قارىتا ئېيتىلغان. جامائەت پىكرى دېگىنىمىز، كۆپ سانلىق كىشىلەر قۇرۇلتىلىگەن، جەمئىيەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان جەمئىيەتنىڭ پوزىتسىيەسىدىن ئىبارەتتۇر. ئۇ كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ بىرلىككە كەلگەن قارىشى بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇقەررەر ھالدا جەمئىيەتتە بىر خىل بېسىم كۈچى پەيدا قىلىدۇ. جامائەت پىكرىنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلغان ئادەملەر جەمئىيەتتە يېتىم ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ ھەمدە تەرەپ - تەرەپتىن قىينىچىلىققا يولۇقۇپ، ئەسلىي ھالىتىنى ساقلاپ قېلىشقىمۇ ئامالسىز قالىدۇ.

7. ۋاقىتچانلىق. جامائەت پىكرىنىڭ ۋاقىتچانلىقى ئۇنىڭ جامائەت پىكرى ئوبيېكتىنىڭ پەيدا بولۇشىغا ئەگىشىپ بارلىققا كېلىدىغانلىقىغا، ئۇنىڭ مەقسىتىنىڭ جەمئىيەت زىددىيەتلىرىنى ھەل قىلىش ئىكەنلىكىگە قارىتىلغان. يەنە بىر

تەرەپتىن ئالغاندا، جامائەت پىكرى ئىجتىمائىي ۋەقە، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىغا ئەگىشىپ پەيدا بولىدۇ، بۇ ۋەقە ۋە مەسىلىلەرنىڭ تۈگىشى ھەم ھەل بولۇشىغا ئەگىشىپ يوقىلىدۇ. ئۇ بىر خىل ئىجتىمائىي كونترولLۇق ۋاستىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن قانۇن ۋە ئەخلاققا ئوخشاش ئۇزاق ۋاقىت مەۋجۇت بولۇپ تۇرمايدۇ.

يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان جامائەت پىكرى مۇئەييەن ئىجتىمائىي مۇھىتتىكى كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتىنى يۆنىلىش بىلەن تەمىنلەش، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ۋە تەرتىپلىك ھالىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش رولىغا ئىگە. شۇنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇكى، بىر خىل پىكىر ئېقىمى جامائەت پىكرى بولۇپ شەكىللەنگەن ھامان، ئۇ ئىنتايىن قۇدرەتلىك بىر مەنىۋى كۈچكە ئايلىنىپ، ئىشلارنىڭ غەلىبە قىلىشى ۋە مەغلۇپ بولۇشىغا، جەمئىيەتنىڭ گۈللىنىشى ۋە ھالاك بولۇشىغا پائال ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇنداق بولغانىكەن، بىز توغرا جامائەت پىكرىنى شەكىللەندۈرۈشكە ھەم ئۇنى يېتەكلەشكە ھەرگىزمۇ سەل قارىماسلىقىمىز لازىم.

ئاخبارات بىلەن جامائەت پىكرى ئىنتايىن زىچ مۇناسىۋەتكە ئىگە. يېقىندا يۈز بەرگەن ۋە ئۆزگىرىۋاتقان پاكىتلار خەۋەر قىلىنىدىغان ئاخبارات جامائەت پىكرىنى تارقىتىش قورالىدىن ئىبارەتتۇر.

بۈگۈنكى ئاخبارات تارقىتىش ۋاستىلىرى يۈكسەك زامانىۋى تېخنىكىغا ئىگە بولغاچقا، تارقىتىش مۇساپىسى يىراق بولۇش، سۈرئىتى تېز بولۇش، قاپلاش دائىرىسى كەڭ بولۇش ۋە تەسىر كۈرسىتىشى چوڭقۇر بولۇشتەك ئەۋزەللىكى تېخىمۇ روشەنلەشمەكتە. ئاخبارات ۋاستىلىرى تارقاتقان جامائەت پىكرى يۈز مىڭلىغان خەلق ئاممىسىنىڭ ئىدىيەسى ۋە كەيپىياتىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. توغرا جامائەت پىكرى تارقىتىلسا، كىشىلەر قەلبىنى مايىل قىلغىلى،

ئۇلارنىڭ كۆرەش ئىرادىسىنى ئۇرغۇتقىلى بولىدۇ. خاتا جامائەت پىكرى تارقىتىلسا، كىشىلەرنىڭ كۆڭلى بۆلۈنىدۇ، پاراكەندە بولىدۇ، بولۇپمۇ نۆۋەتتىكى خەلقئارادا جاھانگىرلار تىنچ ئۆزگەرتىۋېتىش ھەرىكىتىنى جىددىيلەشتۈرۈۋاتقان، مەملىكەت ئىچىدە ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش كەسكىن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ۋەزىيەت ئاستىدا، بىز ئاخباراتنىڭ جامائەت پىكرىنى تارقىتىشتەك رولىغا يۈكسەك سىياسىي مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسى بىلەن مۇئامىلە قىلىشىمىز، توغرا جامائەت پىكرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشىمىز ھەم ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىشىمىز، كىشىلەرگە ئىلھام بېرىدىغان، روھىنى ئۇرغۇتىدىغان، ئالغا يېتەكلەيدىغان مۇقىم جامائەت پىكىر مۇھىتىنى بەرپا قىلىشقا تىرىشىشىمىز لازىم.

پىكىرگە قانداق يېتەكچىلىك قىلىش كېرەك؟ ئاخبارات پارتىيەنىڭ، شۇنداقلا خەلق ئاممىسىنىڭ كانىيى ۋە تىلى. شۇڭا، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ قانۇن ـ پەرمانلىرىنى، زور سىياسەتلىرىنى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى زور ۋەقە ۋە مەسىلىلەرگە بولغان قارا- شىنى، پوزىتسىيەسىنى خەۋەر قىلىش ئاخباراتچىلىقىمىزنىڭ جامائەت پىكرىنى ئەكس ئەتكۈزۈش ھەم ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىشتىكى ئالدىنقى رولى بولسا، خەلق ئاممىسىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى، چۈقان ـ سادالىرىنى، ئاممىنىڭ رېئاللىقتا ساقلانغان خىلمۇخىل مەسىلە ۋە خاتالىقلارغا قاراتقان تەنقىد ـ پىكرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، جامائەت پىكرىنىڭ نازارەتچىلىك رولىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئاخباراتنىڭ جامائەت پىكرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە ئۇنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشتىكى يەنە بىر رولـ- دۇر. ئىلگىرى ئاخباراتچىلىقىمىزدا، يېتەكلەشنى ئاساس قىلغان يۇقىرىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈش ۋە يۇقىرىنىڭ ئىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىلىپ، خەلق ئاممىسى كۆڭۈل بۆلىدىغان، خەلق ئاممىسى غۇلغۇلا قىلىۋاتقان مەسىلـ-

لەرنى ئەكس ئەتتۇرۇشكە سەل قارالدى، ئۇنداقتا ئاخباراتنىڭ جامائەت پىكرىگە يېتەكچىلىك قىلىش رولىنى ھەر ئىككى تەرەپتە ياخشى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى يەكۈنلىگەندە، تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىغا ئەھمىيەت بېرىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ:

1. جامائەت پىكرى پەيدا قىلىشتىن جامائەت پىكرىگە دېموكراتىك يېتەكچىلىك قىلىشقا ئۆتۈش كېرەك. بۇرۇن بىزدە «كەڭ كۆلەملىك جامائەت پىكرى پەيدا قىلىش» دەيدىغان بىر ئاتالغۇ بار ئىدى. ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بويىچە قارىغاندا، بىر جامائەت پىكرىنىڭ شەكىللىنىشى ئۈچۈن زۆرۈر شارائىت بولۇشى كېرەك. خۇددى ئاخبارات پاكىتلىرى بىرلەمچى بولغىنىدەك، جەمئىيەتتە جامائەت پىكرىنىڭ مەۋجۇت بولۇشى بىرلەمچى ھادىسە. ئاخبارات ۋاستىلىرى جامائەت پىكرىنى ئەكس ئەتكۈزۈپ، ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلالايدۇكى، ھەرگىزمۇ سۇنئىي ھالدا جامائەت پىكرى پەيدا قىلالمايدۇ. شۇڭا، بىز جامائەت پىكرى جەھەتتە دېموكراتىيەنى تەشەببۇس قىلىشىمىز، باراۋەر تۇرۇپ سۆزلىشىشنى كۆپرەك يولغا قويۇشىمىز، خەلق ئاممىسىنىڭ تولۇق پىكىر بايان قىلىشىغا يول قويۇشىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە خىلمۇخىل پىكىرلەرگە سالماقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشىمىز، بىخ ھالىتىدىكى توغرا بولغان دەۋر روھىنى ئىپادىلىگەن نەرسىلەرنى يېتەكلەپ، جامائەت پىكرىنى شەكىللەندۈرۈشىمىز لازىم.

2. داغدۇغا پەيدا قىلىپ، شامال چىقىرىشتىن نورمال ھالەتنى ساقلاشقا ئۆتۈش كېرەك. ھەرقاچان يېڭى بىر روھ، يېڭى بىر ۋەزىپە يېتىپ كەلگەن ھامان پۈتۈن تەشۋىقات ۋاستىلىرىنى بۇ ھەقتىكى ماقالىلەر قاپلاپ كېتىدۇ. نەتىجىدە ھېلى شىركەت قۇرۇپ، يوشۇرۇن مەنبەلەرنى قېزىش شامىلى چىقىرىلسا، ھېلى چەت ئەل بىلەن شېرىكلىشىپ مەھسۇلات چىقىرىش، كىرگۈزۈش شامىلى چىقىرىلىدۇ. گەرچە بۇنداق

جامائەت پىكرى ھاسىل قىلىش ياماڭ مۇددىئالىق بولمىسىمۇ، ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتكە، ئامما ئىنتىلىشىغا ھۆرمەت قىلىنمىغاچقا ياخشى ئۇنۇم پەيدا قىلالمايدۇ ھەمدە ئاسانلا تويۇنۇش، بىزار بولۇش پىسخىكىسىنى قوزغاپ قويىدۇ. شۇڭا، جامائەت پىكرىگە يېتەكچىلىك قىلىشتا قانۇنىيەتكە ھۆرمەت قىلىش، تەشۋىقاتنىڭ رېتىمى، كۆلىمىنى توغرا ئىگىلەش، بىر قىزىپ، بىر سوۋۇشتىن ساقلىنىش، ھەممە ئىشتا ۋەزىيەت يارىتىپ، دەرھال ئۇنۇمگە ئېرىشىشنى قوغلىشىپ كەتمەسلىك لازىم.

3. بىر تەرەپلىمىلىكتىن ساقلىنىپ، جامائەت پىكرىنىڭ ئىشەنچلىكلىك دەرىجىسىنى ۋە خەلق ئامما ئىنتىلىشىغا بولغان يېقىنلىق دەرىجىسىنى ئاشۇرۇش كېرەك. ئىلغارلارنى مەدھىيەلەپ، ئىجابىي يېتەكلەش ئاخباراتچىلىقىمىزنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى. دۇنيادا ھەرگىزمۇ يۇزدە - يۇز مۇكەممەل شەيئى بولمايدۇ. جامائەت پىكرىگە يېتەكچىلىك قىلىشتا بىر تەرەپلىمىلىك قىلىپ، مەسىلىنىڭ بىرلا تەرىپى تەكىتلىنىۋېرىدىغان بولسا، جامائەت پىكرى تارازىسىنىڭ تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلىدۇ. شۇڭا، ئاق دېگەننى پۇتۇنلەي ئاق، قارا دېگەننى پۇتۇنلەي قارا، ياخشى دېگەننى پۇتۇنلەي ياخشى، ياماڭ دېگەننى پۇتۇنلەي ياماڭ دېيىشتىن ساقلىنىش، نەتىجىلەرنى خەۋەر قىلغاندا، ئاجىزلىقلارنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق، خۇشاللىقنى يازغاندا، كۆڭۈلسىزلىك تەرەپلەرنى ئۇنتۇپ قالماسلىق لازىم. ئۇنداق بولمىغاندا، جامائەت پىكرى ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىنى يوقىتىپ قويىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، جامائەت پىكرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە، ئاخبارات ۋاستىلىرى زىددىيەتلەردىن ئۆزىنى قاچۇرماسلىقى، رېئال مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتكۈزۈشكە جۈرئەت قىلىشى كېرەك، بولۇپمۇ خەلق ئاممىسىنى نارازى قىلىۋاتقان، ئۇلار جىددىي ھەل قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتقان رېئال مەسىلىلەرگە، جەمئىيەت ئىللەتلىرىگە

جىددىي مۇئامىله قىلىشى، مەسىلەن، فېئوداللىقنىڭ تەسىرى، ھوقۇقىغا تايىنىپ ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىش، بىيۇروكراتلىق، بۇيرۇقۇزلىق ۋە شەكىلۋازلىق قاتارلىق خاھىشلارغا قارىتا ئومۇميۈزلۈك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان نۇقتىدىن مۇڭاپىق تەھلىل ۋە تەنقىد ئېلىپ بېرىشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، ئاخبارات ۋاستىلىرى تارقاتقان جامائەت پىكرى بىلەن خەلق ئاممىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق يېقىنلىشىدۇ. جامائەت پىكرىمۇ ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى ھەقىقىي جارى قىلدۇرالايدۇ.

تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى ۋە ئۇنىڭ ئاخبارات خەۋەرچىلىكىمىزگە بولغان تەسىرى

ئاخبارات ھەقىقىي، چىن پاكىتلارنىڭ خەۋەر قىلىنىشى، ئەلۋەتتە. چىن بولمىغان نەرسىنى ئاخبارات دېگىلى بولمايدۇ، ئاخباراتنىڭ چىنلىقى پەقەت ھەقىقىي پاكىتلارنى خەۋەر قىلىشتا ئىپادىلىنىدۇ. ماركس مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «خەلقنىڭ ئىشەنچى گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى شەرتى، ئەگەر ئۇ بولمايدىكەن، گېزىت پۈتۈنلەي خارابلىشىدۇ». پارتىيە ئىستىلىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئاخبارات خەۋەرچىلىكىمىزنىڭ خەلق ئاممىسى ئىچىدىكى ئىناۋىتى تەدرىجىي ئۆسۈۋاتىدۇ. لېكىن، ئاخبارات خەۋەرچىلىكىمىزدە ئىچكىرىلەپ تەتقىق قىلىش ۋە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مەسىلىلەر بار، بولۇپمۇ ئاخبارات تەشۋىقاتى بىلەن قوبۇل قىلغۇچىلار مۇناسىۋىتىدىكى مۇشتەرىلەرنىڭ تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى ۋە ئۇنىڭ ئاخبارات خەۋەرچىلىكىمىزگە بولغان تەسىرى بىزنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشىمىزغا ئەرزىيدىغان بىر مەسىلە. تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى دېگەن نېمە؟ گېزىت خەلق ئاممىسىنىڭ كۆرۈشى، ئوقۇشى ئۈچۈن چىقىرىلىدۇ. ئاخبارات خەۋەرلىرى ئارقىلىق تارقىتىلغان ھەر قانداق ئۇچۇر ۋە تەشۋىق قىلىنغان ئىدىيە خەلق ئاممىسى تەرىپىدىن ئاڭلىق ھالدا قوبۇل قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىچكى ئېڭىغا ــ چۈشەنچىسىگە ئايلىنالمىغاندىلا، ئاندىن ئۇ ئىجتىمائىي تەسىر پەيدا قىلالايدۇ، ھەقىقىي قىممىتىنى ئەملگە ئاشۇرالايدۇ. لېكىن، شۇنى

چۇشىنىش كېرەككى، مۇشتەرىلەر ئاخبارات خەۋەرچىلىكىگە نىسبەتەن ئەڭ زور دەرىجىدە تالاش ئەركىنلىكىگە ئىگە. ھەربىر مۇشتەرىنىڭ ئۆز ھېسسىياتى، ئىرادىسى، ئېتىقادى ۋە تۇرمۇش تەجرىبىسى بولغانلىقى، تۇرمۇش تەجرىبىسىدىن شەكىللەنگەن ھەق بىلەن ناھەققە، توغرا بىلەن خاتاغا ھۆكۈم قىلىشتىكى قىممەت ئۆلچىمى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ئاخبارات ۋاستىلىرى ئارقىلىق يېتىپ كەلگەن ئۇچۇرلار ۋە كۆزقاراشلارنى ئاڭلىق ھالدا تاللاپ، كۆڭلىگە ياقانلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ، ياقمىغانلىرىنى قوبۇل قىلمايدۇ، ھەتتا رەت قىلىدۇ. مۇشتەرىلەرنىڭ قىممەت ئۆلچىمىگە زىت بولغان، ئۇلارنىڭ پىسخىك جەھەتتىكى قارشىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان تەشۋىقات كۇچەيتىلگەنسېرى، ئۇنىڭغا بولغان قارشىلىقىمۇ كۈچىيىپ بارىدۇ ـ دە، ئاقىۋەتكە سۇبېيېكتىپ مۇددىئايىمىزغا زىت ئىچىدە كېلىپ چىقىدۇ. مانا بۇ بىز دەۋاتقان تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى. تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى تارقىتىش پائالىيىتىنى بوغىدىغان، گېزىتنىڭ تەشۋىقات ئۇنۇمىگە ئېغىر توسقۇنلۇق قىلىدىغان بىر خىل توسالغۇ خاراكتېرىدىكى پىسخىكىلىق ئىنكاس بولغاچقا ئۇنى تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمەي بولمايدۇ.

تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى خاتا مەزمۇندىكى تەشۋىقاتقا قارىتىلغان ئەمەس. خىلمۇخىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن گېزىتلەردە بەزى خاتا مەزمۇنلار تەشۋىق قىلىنىپ قېلىشى، بەزى ساختا خەۋەرلەرمۇ بېرىلىپ قېلىشى مۇمكىن، مۇشتەرىلەرنىڭ بۇ خاتا نەرسىلەرگە بولغان قارشىلىقىنى تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى دەپ قاراشقا بولمايدۇ. چۈنكى، تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسى تارقىتىش پائالىيىتىنى بوغىدىغان، تەشۋىقات ئۇنۇمىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان بىر خىل پاسسىپ پىسخىك ھالەت. خاتا نەرسىلەرگە بولغان قارشىلىق بولسا، تارقىتىش مەزمۇنىنى تەڭشەپ، تەشۋىقات ئۇنۇمىنى

ئۆستۇرۇشكە تۇرتكە بولىدۇ. مۇشتەرىلەرنىڭ تەشۋىقاتتىكى خاتالىققا بولغان قارشىلىقى مۇنداق ئىككى جەھەتتە كۆرۈلىدۇ: بىرى، بەلگىلىك ماركىسىزملىق سەۋىيەگە ئىگە مۇشتەرىلەر ئەقلىي ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىغا تايىنىپ، تەشۋىقاتتىكى خاتالىقنى ئاڭلىق ھالدا تونۇپ يېتىدۇ ـ دە، تۇغرا بىلەن خاتانى، ھەقىقەت بىلەن سەپسەتىنى ئېنىق ئايرىۋالالايدۇ. يەنە بىرى، بىر قىسىم كىشىلەر تەشۋىقاتتىكى خاتالىقنى قارىتا ھېسسىي سەزگۈ جەھەتتىكى پىسخىك ھالىتىدىن چىقىپ قارشىلىق بىلدۈرسىمۇ، تەپەككۇر جەھەتتىن ئېنىق ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغان تېڭىرقاش ھالىتىدە بولىدۇ ياكى ئەتراپىدىكى جامائەت پىكرىگە ئەگىشىپ، كۆپچىلىك نېمە دېسە، شۇلارنىڭ ئاغزىغا قارايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىنكاسى ھامان خاتا نەرسىگە قارىتىلغان تۇغرا چۈقان بولغاچقا، ئۇ ئاخبارات خەۋەرچىلىكىنىڭ ئۇچۇر ئاساسىنى تەڭشەشتە ئاكتىپ رول ئويناىدۇ. دېمەك، خاتا تەشۋىقاتقا قارىتىلغان پىسخىك قارشىلىق مەيلى ئاڭسىز ياكى ئاڭلىق بولسۇن، مەيلى ھېسسىي ياكى ئىدراكىي بولسۇن، ئۇنى تەتۈر ئىنكاس پىسخىكىسىدىن كېلىپ چىققان دەپ قاراشقا بولمايدۇ. ئۇنداق بولسا، كىشىلەر نېمە ئۈچۈن تۇغرا تەشۋىقاتقا تەتۈر ئىنكاس پىسخىكىسىدا بولۇپ قارشىلىق بىلدۈرىدۇ؟

تەتۈر ئىنكاس پىسخىكىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان سەۋەبلەر نېمە؟

1. جەمئىيىتىمىزدىكى كىشىلەرنىڭ ئىدىيە، كۆزقاراش جەھەتتىكى پەرقى، مەنپەئەت ـ ئىرادە جەھەتتە بىر دەك بولماسلىقى تەتۈر ئىنكاس پىسخىكىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان مۇھىم بىر ئامىل. مەسىلەن، يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى كادىرلار تۈزۈمى ئىسلاھاتىدا، باقىمەندىلىك تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، قابىلىيەتلىكلەرنى ئىشقا قويۇش كۈچەپ تەشۋىق قىلىندى، بۇنىڭ بىلەن سالاھىيىتىنى پەش

قىلىدىغان، «تۆمۈر ئورۇندۇق»نى داۋاملىق ساقلاپ قېلىشنى ئويلايدىغان بىر قىسىم كىشىلەر نارازىلىق، قارشىلىق پوزىتسىيەسىدە بولدى؛ كارخانىلاردا قاتلاممۇقاتلام هۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، «داشقازان تامقىنى تەڭ يېيىش» كەتكەن بېرىش تەشۋىق قىلىنغاندىن كېيىن، ئىشلىمىسىمۇ چىشلەپ، لاغايلاپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ «بېشىغا كۈن چۈشتى»، ئۇلار يۇقىرىقىدەك تەشۋىقاتنى ياقتۇرمىدى. مۇشتەرىلەرنىڭ توغرا تەشۋىقاتقا تۇتقان بۇ خىل زىت ئىپادىسىنى ئۇلارنىڭ ئاخبارات ۋاستىلىرى بىلەن تامامەن قارىمۇقارشى سىياسىي مەيدانغا ۋە زىت پوزىتسىيەدە بولغانلىق، دەپ قاراشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇلار پەقەت شەخس مەنپەئەتى ۋە جەمئىيەت بىلەن بىردەكلىككە ئىگە بولمىغان قىممەت قارىشىدىن چىقىپ، گېزىتنىڭ مەلۇم جەھەتتىكى تەشۋىقاتىغا قارىتا خاتا چۈشەنچىدە بولغان ۋە ئوخشاش بولمىغان ئىنكاسىنى ئىپادىلىگەن.

2. مۇشتەرىلەرنىڭ ئۇچۇر تارقاتقۇچىلارغا بولغان ئىشەنچسىزلىكى كەمچىللىكى تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان يەنە بىر مۇھىم ئامىل. مۇشتەرىلەر ئۇچۇرنىڭ چىنلىقى ۋە كۆزقاراشنىڭ توغرىلىقىغا گۇمان قىلمايدۇ، لېكىن ئۇچۇر تارقاتقۇچى ۋە كۆزقاراشنى تەشۋىق قىلغۇچىغا نىسبەتەن ئىشەنمەسلىك پوزىتسىيەسىدە بولىدۇ، ئۇلار بىر خىل ئۇچۇر ۋە كۆزقاراشنى قوبۇل قىلغاندا، هامان ئۇنىڭ كېلىش مەنبەسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ، ئەگەر ئۇچۇر ۋە كۆزقاراشنىڭ تارقاتقۇچىسىنى ئىشەنچلىك دەپ هېسابلىسا، مايىللىق تۇيغۇسىنى ئىپادىلەپ، ئۇچۇر ۋە كۆزقاراشنى ئاسان قوبۇل قىلىدۇ. ئۇچۇر تارقاتقۇچىنى ئىشەنچلىك ئەمەس، دەپ قارىغۇچىلار بولسا، گۇمان قىلىش ۋە يەكلەش پوزىتسىيەسىدە بولىدۇ. چۈنكى، ئۇچۇر تارقاتقۇچى كوللېكتىپ ۋە شەخسنىڭ كەسپىي ئەخلاقى، ئاخبارات

قانۇنىيەتنىڭ ھۆرمەت قىلغان ـ قىلمىغانلىقى ۋە كىشىلىك پەزىلىتى مۇشتەرىلەردە ئوخشاش بولمىغان ھۆرمەت ۋە ئىشەنچ تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدۇ، بولۇپمۇ ئۇچۇر تارقاتقۇچى كوللېكتىپ ۋە شەخس ئۆزى تەشۋىق قىلغان بىرەر ھەقىقەتكە زىت ئىش قىلغان ھامان، ئۇلار مۇشتەرىلەرنىڭ قەلبىنى ئىگىلەش كۈچىدىن مەھرۇم بولىدۇ، ئەگەر بۇ خىل ئەھۋال تەكرارلانسا، تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، قارشىلىقنى بارغانسېرى كۈچەيتىۋالىدۇ.

3. تەشۋىقاتنىڭ ھەددىدىن زىيادە مەركەزلىشىپ كېتىشى ۋە تەكرارلىقىدىن كېلىپ چىققان ئۇچۇر مىقدارىنىڭ ئېشىپ كېتىشى تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان يەنە بىر ئوبىيېكتىپ سەۋەب. جەمئىيەتتىكى تۇرمۇش رىتىمىنىڭ تېزلىشىشى، تارقىتىش ۋاستىلىرىنىڭ خىلمۇخىللىشىشى ۋە كىشىلەرنىڭ بىلىمگە بولغان ئېھتىياجىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، مۇشتەرىلەرنىڭ ئەركىن تاللاش جەھەتتىكى ئېڭىمۇ بارغانسېرى كۈچىيىپ بارىدۇ. بىر خىل مەزمۇندىكى ئۇچۇر تەكرارلىنىۋەرسە، گېزىتنىڭ مەزمۇن دائىرىسى تارىيىپلا قالماي، مۇشتەرىلەرنىڭ تاللاش ئەركىنلىكىگىمۇ تەسىر يېتىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ مەنىۋى جەھەتتىكى خىلمۇخىل ئېھتىياجىنى تەمىن ئەتكىلى بولماي قالىدۇ. بۇ خىل تەكرار تەشۋىقاتقا نىسبەتەن كىشىلەر دەسلەپكى زوقلىنىشتىن بىزار بولۇشقا ۋە رەت قىلىشقا قاراپ يۈزلىنىدۇ.

4. ئىجابىي نەرسىلەرنى سەلبىي جەھەتتىن چۈشىنىشىمۇ تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسىنىڭ مۇھىم بىر ئىپادىسى ۋە ئىدىيەۋى مەنبەسى. مەسىلەن، ئەسلىدە مەسىلە بىرقەدەر ئېغىر، ئاممىنىڭ پىكرى كۈچلۈك بولۇپ، تەنقىد قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ئورۇنلارنى گېزىتلىرىمىز بۇۋاستە تەنقىدلىمەستىن، ئۇلارنىڭ تۇزىتىش جەھەتتىكى بىرەر «ياخشى

ئىپادىسى» نى كۆتىدۇ ـ دە، ئاخىر «× × ئورۇن تۇرلۇك مەسىلىلەرنى ماھىرلىق بىلەن ھەل قىلىپ، خىزمەتلەرنى دادىل ئىلگىرى سۈردى، ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا سازاۋەر بولدى» دەپ ماختايدۇ. بۇنداق خەۋەرلەرنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، مۇشتەرىلىرىمىزمۇ بۇنىڭ «سىرى»نى ئاسانلا چۈشىنىۋېلىپ، ئىجابىي خەۋەرلەرنى سەلبىي جەھەتتىن قىياس قىلىدىغان بولۇۋالىدۇ. دېمەك، بۇلار ئىجابىي نەرسىلەرنى سەلبىي جەھەتتىن چۈشىنىشتىن ئىبارەت تېپىك تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسىدۇر.

بىز يۇقىرىدا تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسىنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى سەۋەب ۋە مەنبەلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتتۇق. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، بۇ خىل پىسخىكىلىق ئالامەتنى نوقۇل مۇشتەرىلەرنىڭ چۈشەنمەسلىكىدىنلا كېلىپ چىقىۋاتقان يەككە مەنبەلىك ھادىسە دەپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئۇچۇر تارقاتقۇچىلارنىڭ تۇغرا مەزمۇندىكى پاكىتلارنى قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى ۋە ئالاھىدىلىكىگە ماسلاشتۇرۇپ يەتكۈزۈپ بېرەلمەسلىكىمۇ ۋاستىلىك ھالدا تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مەيلى قايسى خىل سەۋەبتىن كېلىپ چىقىۋاتقان ئىنكاس بولسۇن، ئومۇمەن مۇشتەرىلەر تەرىپىدىن يەكلىنىۋاتقان مەزمۇندىكى بۇنداق تەشۋىقات قانچە كۆچەيتىلگەنسېرى، ئۇنىڭغا بولغان قارشىلىق شۇنچە كۆچىيىدۇ. خەۋەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمى شۇنچە چۈشۈپ كېتىدۇ، بولۇپمۇ ئىككىنچى ۋە تۆتىنچى سەۋەب تۈپەيلىدىن خەۋەرچىلىكىمىزگە كېلىدىغان ئىشەنچ كىرىزىسى تېخىمۇ كۆچىيىپ كېتىدۇ.

گېپىمىزگە كەلسەك، بىزنىڭ گېزىتلىرىمىز پارتىيەنىڭ تىلى، بىز خەلق مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، خەلقنىڭ ئارزۇ ـ ئارمان ۋە تەلەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىمىز. شۇڭا، بىز تارقاتقان ئۇچۇر، تەشۋىق قىلغان كۆزقاراشلارغا نىسبەتەن

تەتۇر ئىنكاس پىسخىكىسىدا بولۇپ، قارشىلىق بىلدۇرىدىغان كىشىلەر ھامان ئاز سانلىقنى تەشكىل قىلىدۇ.

ھەرقانداق بىر مەنىۋى مەھسۇلاتنى كىشىلەرنىڭ كاللىسىغا زورلۇق بىلەن سىڭدۈرۈشكە بولمايدۇ. گېزىت نېمىنى تەشۋىق قىلىشقا بولىدىغانلىقى، نېمىنى تەشۋىق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى بەلگىلىيەلەيدۇكى، ھەرگىزمۇ مۇشتەرىلەرنىڭ نېمىنى قوبۇل قىلىپ، نېمىنى قوبۇل قىلماسلىقىنى بەلگىلىيەلمەيدۇ، ھېچكىممۇ ئۇلار چۈشەنمىگەن نەرسىنى كاللىسىغا مەجبۇرىي قاچىلاپ قويالمايدۇ. شۇڭا، گېزىت تەشۋىقاتىدا ئاممىنىڭ ئەملىي سەۋىيەسىنى چىقىش قىلىشىمىز، ئۇچۇر مىقدارىغا بەرداشلىق بېرىش دەرىجىسىنى نەزەرگە ئېلىشىمىز، قوبۇل قىلىش، چۈشىنىش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى ۋە تەلىپىگە ماسلىشىشىمىز، تەشۋىقاتنىڭ مەزمۇنى، ئۇسۇلى، شەكلىنى مۇۋاپىق تەڭشەشكە ماھىر بولۇشىمىز لازىم.

خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە مۇقەددىمىسى

ھەرقانداق ژانىردىكى ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى بولىدۇ. چۈنكى، قۇرۇلما مەزمۇننىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى، ئۇ مەزمۇن ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ ھەم مەزمۇننى ئىپادىلەش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئاخبارات ئەسەرلىرىنىڭمۇ قۇرۇلمىسى بولىدۇ، ئۇنداقتا ئاخبارات ئەسەرلىرىنىڭ قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ۋە خۇسۇسىيىتى بارمۇ، يوق؟

ئاخبارات كەڭ مەنىدىن ئېيتقاندا، خەۋەر ۋە تەپسىلىي خەۋەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. تەپسىلىي خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى ئادەتتىكى بايان خاراكتېرلىك ئەسەرلەرنىڭ قۇرۇلمىسى بىلەن ئاساسەن ئوخشىشىپ كەتكەچكە، ئۇنىڭ قۇرۇلمىسىنى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە، دەپ ئېيتالمايمىز. خەۋەر بولسا، ئۇزاق تارىخىي ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىيات جەريانىدا، ئۇچۇرلارنى تېز يەتكۈزۈپ بېرىش رولىنى ئۈستىگە ئالغانلىقتىن، قۇرۇلما، شەكىل جەھەتتە ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىك ۋە خۇسۇسىيەتنى شەكىللەندۈرگەن. مۇشۇ جەھەتتە ئۇ تەپسىلىي خەۋەردىن روشەن ھالدا پەرقلىنىدۇ.

ئۇنداق بولسا، خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى دېگەن نېمە؟ خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ بىر جۈملە سۆز بىلەن ئېيتقاندا، مۇخبىر تاللىۋالغان پاكىت ۋە ۋەقەلىك ماتېرىياللىرىنى بەلگىلىك تەرتىپ ۋە قانۇنىيەت بويىچە بۆلەك، قاتلامىلارغا ئايرىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى دېيىلىدۇ. بۇ پاكىتلارنى ئېنىق ۋە گەۋدىلىك قىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىش، شۇنداقلا مۇشتەرىلەرنىڭ چۈشىنىشى ۋە

قوبۇل قىلىشىغا ئاسانلىق يارىتىپ بېرىشتىكى مۇھىم ۋاستە. خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى پاكىتنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن مۇۋاپىق تاللانمىغان ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلمىغاندا، مەزمۇننى ئۇنۇملۇك ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدۇ.

بەزىلەر خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى مۇقەددىمە، ئاساسىي گەۋدە، ئارقا كۆرۈنۈش ۋە ئاخىرلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت تۆت بۆلەكتىن تەركىب تاپىدۇ، دەپ قارايدۇ. مېنىڭچە، بۇنداق قاراش ئەمەلىيەتكە تازا ئۇيغۇن ئەمەس. چۈنكى، خەۋەرنىڭ ھەممىسىدە مۇشۇ تۆت بۆلەكنىڭ ھەممىسىنىڭ تولۇق بولۇشى ناتايىن، زۆرۈر بولمىسا، بەزى خەۋەرلەردە ئارقا كۆرۈنۈش ۋە ئاخىرلاشتۇرۇش دېگەن بۆلەكلەر يېزىلمىسىمۇ بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارقا كۆرۈنۈش ماتېرىيالىنىڭ ئورنى گاھىدا ئاساسىي گەۋدىدە بولسا، گاھىدا ئەڭ ئاخىرىدا، گاھىدا مۇقەددىمىدە بولىدۇ، ھەتتا بەزى خەۋەرلەردە مۇقەددىمە بولماسلىقىمۇ مۇمكىن. شۇڭا، خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسىنى مۇقەددىمە، ئاساسىي گەۋدە، ئارقا كۆرۈنۈش ۋە ئاخىرلىشىشتىن ئىبارەت تۆت قىسىمنىڭ بىرىكىشى دەپ ئەمەس، بەلكى پاكىتلارنىڭ بەلگىلىك قانۇنىيەت تەرتىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، دەپ چۈشەنگىنىمىز توغرا.

ئۇنداق بولسا، خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى قانداق يېزىلىدۇ؟

1. تەتۇر پىرامىدا شەكلىدىكى قۇرۇلما

پاكىتلار مۇھىملىق دەرىجىسى ۋە تەرتىپى بويىچە ئەڭ مۇھىم، ئەڭ گەۋدىلىكلىرى خەۋەرنىڭ بېشىدا (ياكى مۇقەددىمىسىدە) يېزىلىدىغان، ئاخىرىغا بارغانسېرى پاكىتنىڭ مۇھىملىق دەرىجىسى تۆۋەنلەپ بارىدىغان قۇرۇلما شەكلى تەتۇر پىرامىدا شەكلىدىكى قۇرۇلما دېيىلىدۇ. خەۋەرنى مۇشۇنداق ئۇسلۇبتا يېزىش دۇم كۆمتۇرۇلگەن ئۇچ بۇلۇڭغا ئوخشىغانلىقى ئۈچۈن، تەتۇر پىرامىدا شەكلى دەپ ئاتالغان. 130 نەچچە يىل

ئىلگىرى ئامېرىكىدا پەيدا بولغان بۇ شەكىل ھېلىمۇ ئاخبارات خەۋەرچىلىكىدە كۆپ قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئۇسۇل بولۇپ كەلمەكتە. مەسىلەن:

«نيۇيورك شەھىرىدىكى كېنىنېل داۋالاش مەركىزىدىكى دوختۇرلار ئالدىنقى ھەپتە سابىق زۇڭتۇڭ نېكسۇننى تۆت سائەت ئوپېراتسىيە قىلىپ، قۇلقىنىڭ كەينىدىن بىر كۈادرات ئىنگلىز سۆڭى چوڭلۇقتىكى راك ئۆسمىسىنى ئېلىۋەتتى.

ئالدىنقى ھەپتىنىڭ 4 ـ كۈنى نېكسۇننى ئوپېراتسىيە قىلغان دوختۇر: ‹ئۆسمە پۈتۈنلەي كېسىپ ئېلىۋېتىلدى› دېدى.

بۇ دوختۇر تۇنۇگۈن نېكسۇننىڭ ئاساسىي ھۈجەيرە خاراكتېرلىك بىر خىل راكقا گىرىپتار بولغانلىقىنى، بۇ، رېگان زۇڭتۇڭنىڭ بوغماق ئۈچىيىدىن كېسىپ ئېلىۋېتىلگەن تېرە راكىغا ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇ مۇنداق دېدى: ‹بۇ ئىنتايىن يېنىك تىپتىكى راك بولۇپ، ئەملىيەتتە باشقا ئەزالارغا مەڭگۈ تارىمايدۇ.›»

ـــ «پايدىلىنىش خەۋەرلىرى» دىن

تەتۇر پىرامىدا شەكلىدىكى بۇنداق قۇرۇلما شەكىلنىڭ ئۈچۈرلارنى تېز تارقىتىشقا، مۇھەررىرلەرنىڭ ماقالىنى ئاسان تاللىۋېلىشىغا، مۇشتەرىلەرنىڭ خەۋەرنى ئاسان چۈشىنىپ ئوقۇشىغا ياردىمى بولسىمۇ، لېكىن مۇخبىرلارنى بىر خىل رامكىغا مەجبۇرلاپ قويۇشتەك ئاجىزلىق تەرىپىمۇ بار، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئوبېكتىپ پاكىتلارنىڭ مۇھىملىقىنى تارازىدا ئۆلچىگەندەك دەل توغرا ئۆلچەپ رەتكە تۇرغۇزۇش ئىنتايىن قىيىن بىر مەسىلە. شۇڭا، گاھىدا ئەڭ مۇھىم پاكىت خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئەمەس، بەلكى ئاساسىي گەۋدىسىدە يېزىلىدىغان ئەھۋاللارمۇ بولىدۇ.

2. پرامىدا (ۋاقىت تەرتىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلمىدىغان) شەكلىدىكى قۇرۇلما

پىرامىدا شەكلىدىكى قۇرۇلما ئادەتتە مەلۇم قىسقا ۋەقەلىك جەريانىغا ئىگە ھېكايە خاراكتېرىنى ئالغان خەۋەرلەرنى يېزىشتا كۆپرەك قوللىنىلىدۇ. بۇ خىل قۇرۇلمىدىكى خەۋەرلەر ناھايىتى تەبئىي ھالدا ئىشنىڭ باشلىنىشىدىن تارتىپ يېزىلىپ، نەتىجە ياكى يەكۈن ئەڭ ئاخىرىدا يېزىلىدۇ، يەنى ئاساسلىق مۇھىم پاكىت ئەڭ ئاخىرىدا تاپشۇرۇلىدۇ. بۇ مۇشتەرىلەرنى تەبئىي جەلپ قىلىش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. مەسىلەن:

«شېرىن چۈش دۆلەت دەرۋازىسى ئالدىدا بەربات بولدى

1993 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت بەشتىن ئەللىك بەش مىنۇت ئۆتكەندە، مۇڭغۇلىيەنىڭ زاپىغان ئۆلكىسىدىن ئىچىگە لىق مال قاچىلانغان بىر دانە ئاپتوموبىل لاۋ يېمياۋ ئېغىزىدىن جۇڭگو چېگرىسى ئىچىگە كىرىدۇ. بۇ شۇ كۈنى مۇڭغۇلىيە تەرەپتىن جۇڭگو چېگرىسى ئىچىگە كىرگەن ئەڭ ئاخىرقى ئاپتوموبىل ئىدى.

تەكشۈرگۈچى گې شۈنلى، شىياۋسەي بىلەن باتې پاسپورتلارنى تەكشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، باتې ئاپتوموبىل گەۋدىسىنى تەكشۈرۈشكە مەسئۇل بولىدۇ، باتې ئەمدىلا ئاپتوموبىلغا چىقىپ تەكشۈرۈشكە تەمشەلگەندە، شۇ ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ كەلگەن مۇڭغۇلىيە تەرەپ شىركىتىنىڭ ئايال بوغالتىرى سېبىلما كابىنكىدىن ئۆزىنىڭ سومكىسىنى ئېلىپ مۇرىسىگە ئېسىۋالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، تەكشۈرگۈچى باتې ئۇنىڭ سومكىسىنى ئېچىپ كۆرىدۇ، سومكا ئىچىدىن توققۇز قاپ (تۆت يۈز ئەللىك پاي) ماناپولكا ئوقى چىقىدۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن شوپۇر نامسولاجاۋۇ ئالاقزادە بولۇپ كېتىدۇ. باتې ئۇنىڭغا يېقىنلاشقاندا، ئۇ كوزۇپنى ئالدىراش ئېچىپ: «كاۋبندى

شىچى جىخار (كوزۇپىنىڭ ئىچىگە قارا)!، دەيدۇ ـ دە، يەنە بىر قولى بىلەن ئىختىيارسىز ھالدا مەيدىسىنى سىلاپ قويىدۇ. باتۇ ئەدەپ بىلەن ئۇنىڭغا: «قوينىڭىزدىكى نەرسىنى چىقىرىۋەتسىڭىز بولارمىكىن» دەيدۇ. نامسۇلاجاۋۇ خۇددى يېلى چىقىپ كەتكەن توپتەك لاسسىدە بولۇپ، قوينىدىن ئالتە قاپ (ئۇچ يۈز تال) ماناپولكا ئوقىنى چىقىرىدۇ.

تەكشۈرۈش ئارقىلىق نامسۇلاجاۋۇ بىلەن سېبىلىمانىڭ تاموژنا ۋاقتىنچە تاقاپ قويۇلغاندىن كېيىن جۇڭگونىڭ چېگرا تەكشۈرگۈچىلىرى بىخۇدلۇق قىلىشى مۇمكىن، دەپ قاراپ، جۇڭگوغا ئوق ئېلىپ كىرىپ ساتماقچى بولغانلىقى ئېنىقلىنىدۇ. ئۇلار جۇڭگونىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىشىگە زېرەك جۇڭگو چېگرا مۇداپىئە قوراللىق ساقچىلىرى تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ قالىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى.»

ـــ «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى» 1994 ـ يىلى 15 ـ يانۋار

شۇنى تەكىتلەش زۆرۈركى، بۇ خىل قۇرۇلما شەكلىنى قوللىنىپ خەۋەر يازغاندا، ۋەقەلىك چوقۇم خەۋەر قىلىش قىممىتىگە ئىگە بولغان تېمىك ۋەقە بولۇشى، يۇز بەرگەن ۋاقىت جەريانى نەچچە كۈن، نەچچە ئاي ئىچىدىكى ئىش بولماستىن، قىسقا ۋاقىت ئىچىدىكى جەلپكار ۋەقە بولۇشى لازىم. يەنە بىر تەرەپتىن، مۇخبىر ئۇنى يازغاندا تالاش، يىغىنچاقلاش ئاساسىدا ئىخچام، چۈشىنىشلىك قىلىپ يېزىشى، يېپىدىن ـ يېڭىسىغچە يېزىپ كېلەڭسىز قىلىپ قويۇشتىن ساقلىنىشى كېرەك.

3. ئىككى خىل شەكىل بىرلەشتۈرۈلگەن قۇرۇلما

بۇ، تەتۇر پىرامىدا شەكلى بىلەن پىرامىدا (ۋاقىت تەرتىپى بويىچە يېزىش) شەكلى بىرلەشتۈرۈلۈپ يېزىلىدىغان قۇرۇلما شەكلىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدا خەۋەرنىڭ بېشىدا ئىشنىڭ

نەتىجىسى، يەكۈنى بېرىلىپ، ئاساسەن ۋاقىت تەرتىپى بويىچە بايان قىلىشقا ئۆتىدۇ. بۇ خىل قۇرۇلما شەكلىمۇ ئاساسەن مەلۇم جەريانغا ئىگە ۋەقە خاراكتېرلىك خەۋەرلەرنى يېزىشتا كۆپرەك قوللىنىلىدۇ.

خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسى دېگەن نېمە؟ ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا، خەۋەرنىڭ باشلانمىسىنى مۇقەددىمە دەيمىز، تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، خەۋەرنىڭ بىر خىل ئالاھىدە باشلىنىشىنى مۇقەددىمە دەپ ئاتايمىز. بىزنىڭ بۇ يەردە ئۇنى «ئالاھىدە بىر خىل باشلىنىش» دېيىشىمىزدىكى سەۋەب شۇكى، گەرچە بەزى خەۋەرلەردە باشلىنىش بولسىمۇ، لېكىن بۇنداق ئالاھىدە باشلاش تەلەپ قىلىنمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز دەۋاتقان بۇ مۇقەددىمە پەقەت ئاخبارات خەۋەرچىلىكىگىلا خاس ئۇقۇم بولۇپ، خەۋەردىكى ئالاھىدە باشلانما بولغان بۇ مۇقەددىمە باشقا ژانىرلارنىڭ مۇقەددىمىسىدە بولمايدىغان ئالاھىدىلىك ۋە يېزىقچىلىق تەلىپىگە ئىگە.

يىغىنچاقلىغاندا، خەۋەر مۇقەددىمىسىنىڭ ئالاھىدىلىكى مۇنداق ئۈچ تەرەپتە ئىپادىلىنىدۇ:

1. مۇقەددىمە خەۋەرنىڭ باشلانمىسى، شۇنداقلا خەۋەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى ۋە باش تېمىسىنىڭ يىغىنچاقلىنىشى. شۇڭا، ئۇ بىر پارچە خەۋەرنىڭ نېگىزلىك مەزمۇنىدىن دېرەك بېرەلەيدۇ.

2. مۇقەددىمىدە چوقۇم ئاخباراتلىق پاكىت سۆزلىنىدۇ، يەنى خەۋەرنىڭ بىر ياكى بىر نەچچە ئاملى تاپشۇرۇلىدۇ.

3. مۇقەددىمىدە خەۋەر قىلىنۇاتقان ئوبيېكتىپ شەيئى تەرەققىياتىنىڭ ئەڭ يېڭى نەتىجىسى ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. شۇڭا، مۇقەددىملىك خەۋەرلەردە ئاساسىي جەھەتتىن چېكىنمە بايان ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ، يەنى ئەڭ يېڭى پاكىت ۋە يەكۈن باشلىنىشتا بېرىلگەندىن كېيىن قالغان پاكىت ۋە ماتېرىياللار چېكىنمە بايان ئارقىلىق يېزىلىدۇ.

مۇقەددىمىدىن ئىبارەت بۇ ئالاھىدە باشلىنىشنى يېزىشتا تۆۋەندىكى تەلەپكە ئەمەل قىلىش كېرەك:

1. خەۋەردىكى ئەڭ يېڭى، ئەڭ مۇھىم، كىشىنى ئەڭ كۈچلۈك جەلپ قىلىدىغان پاكىتنى شەرھلەپ بېرىپ، كىشىلەرنى بىرلا كۆرۈپ زوقلىنالايدىغان قىلىش كېرەك.

2. ئىخچام، جانلىق بولۇشى، ياخشىسى بىر جۈملە سۆز بىلەنلا ئاخىرلىشىشى، كونكرېت، ئوبرازلىق ھەم مول جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە بولۇشى لازىم.

دېمەكچىمەنكى، مۇشتەرىلەر خەۋەرنىڭ باشلىنىشىنى ئوقۇغان ھامان خەۋەرگە مەھلىيا بولۇپ، خەۋەردىكى ئاساسلىق ئۇچۇرلارغا ئىگە بولغاندىن كېيىن، خەۋەرنىڭ پۈتكۈل مەزمۇنىنى دەرھال بىلىشكە ئىنتىلىدىغان ھالەتنى شەكىللەندۈرۈش كېرەك. قىسقىسى، مۇقەددىمە جەلپ قىلغۇچى، باشلىغۇچى ۋە يېتەكلىگۈچى بولۇپ، ئۇ مۇشتەرىلەرگە تەسىر كۆرسىتىدۇ ۋە مۇشتەرىلەرنىڭ خەۋەرنى ئوقۇشىغا يارىدەم بېرىدۇ.

خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسى يېزىقچىلىق ئۇسۇلىغا قاراپ بايان شەكلىدىكى مۇقەددىمە، تەسۋىر شەكلىدىكى مۇقەددىمە ۋە مۇلاھىزە شەكلىدىكى مۇقەددىمە دەپ ئۈچ چوڭ تۈرگە ئايرىلىدۇ. بايان شەكلىدىكى مۇقەددىمە يەنە يىغىنچاقلاش شەكلىدىكى مۇقەددىمە، ئومۇملاشتۇرۇش شەكلىدىكى مۇقەددىمە، نەقىل شەكلىدىكى مۇقەددىمە ۋە نەتىجە شەكلىدىكى مۇقەددىمە دەپ تۆت تۈرگە بۆلۈنىدۇ؛ تەسۋىر شەكلىدىكى مۇقەددىمە يەنە شەخسلەر تەسۋىرلەنگەن مۇقەددىمە، شەيئىلەر تەسۋىرلەنگەن مۇقەددىمە ۋە نەق مەيدان تەسۋىرلەنگەن مۇقەددىمە دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ؛ مۇلاھىزە شەكلىدىكى مۇقەددىمە يەنە يەكۈن شەكلىدىكى مۇقەددىمە، ئوبزور شەكلىدىكى مۇقەددىمە ۋە سوئال شەكلىدىكى مۇقەددىمە دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

مۇخبىرلار ۋە ئىختىيارىي مۇخبىرلارنىڭ مۇقەددىمە

يېزىقچىلىقىغا ياردىمى بولسۇن ئۈچۈن، تۆۋەندە ئۇيغۇر خەۋەرچىلىكىمىزدىكى ئايرىم مۇۋەپپەقىيەتلىك مۇقەددىمىلەرنى مىسال كەلتۈرىمىز.

1. يېغىنچاقلاش شەكلىدىكى مۇقەددىمە

«ئۇدا زىيان تارتىپ كېلىۋاتقان بۇگۈر ناھىيىلىك مېۋە - چېۋە پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىنىڭ ‹كېسىلى، ئاخىر شىپا تاپتى. بۇ زاۋۇتنىڭ 7 - قېتىم تەيىنلەنگەن زاۋۇت باشلىقى بۇ ‹كېسەل، زاۋۇتقا شىپالىق دورا بېرەلىدى.»

— «شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى» 1996 - يىلى 3 - يانۋار

2. ئومۇملاشتۇرۇش شەكلىدىكى مۇقەددىمە

«ئون يىلغا يېقىن ۋاقىت تىرىشىش ئارقىلىق، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئاشلىق ئۇرۇلۇشىدا كۆرۈنەرلىك ئۇنۇم قولغا كەلتۈرۈلدى. شىنجاڭ بويىچە ھازىرغا قەدەر سەككىز ناھىيە دۆلەتنىڭ تاۋار ئاشلىق بازىسى، 19 ناھىيە دۆلەتنىڭ سۈپەتلىك پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىپ قۇرۇلدى».

— «شىنجاڭ گېزىتى» 1996 - يىلى 23 - فېۋرال

3. نەقىل شەكلىدىكى مۇقەددىمە

« ‹ئىلگىرى سېلىشتۇرۇپ باھالاش، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش نەق مەيدان يىغىنلىرى ئېچىلسا، پىكاپلار يېغىپ كېتەتتى، بۇگۈنكى نەق مەيدان يىغىنىغا ناھىيە باشلىقلىرىنىڭ يېزا - بازار، مەيدانلاردىن كەلگەنلەر بىلەن بىللە ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ كېلىشىدىن، بىز دېھقانلار 1960 - يىللاردىكى ئېسىل خىزمەت ئىستىلىنىڭ ناھىيەمىزگە قايتىپ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدۇق...› مانا بۇ، يېڭىئاۋات يېزىسىدىكى دېھقانلارنىڭ

قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيەسىدىكى رەھبىرىي كادىرلارنىڭ خىزمەت ئىستىلىدا بۇرۇلۇش ياسىغانلىقىغا بەرگەن باھاسى.»
ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1995 ـ يىلى 9 ـ ئاپرېل

4. نەتىجە شەكىلىدىكى مۇقەددىمە

«3 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىگە قەدەر ئاپتونوم رايونىمىزدا بىر يۈز ئەللىك مىڭ مىليون يۇەنلىك ئىسىمسىز خەزىنە چېكى سېتىش ۋەزىپىسى تولۇق ئورۇندىلىپ بولدى.»
ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1995 ـ يىلى 27 ـ مارت

5. شەخسلەر تەسۋىرلەنگەن مۇقەددىمە

«ئەنئەنىۋى كۆزقاراش ۋە ئادەتلەرنىڭ تەسىرىدىن قولىدا گۈلدەك ھۈنەرى بولسىمۇ، ئەمما ئۆي ئىشىغا باغلىنىپ قېلىپ، ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالمايدىكەن ئۇيغۇر ئاياللار ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ تەسىرىدە ئىلگىرىكى قاتمال كۆزقاراشلاردىن قۇتۇلۇپ، 2 ـ، 3 ـ كەسىپ بىلەن داداڭ شۇغۇللىنىپ، ياخشى ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى قولغا كەلتۈردى.»
ـــ «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» 1994 ـ يىلى 16 ـ نويابىر

6. شەيئىلەر تەسۋىرلەنگەن مۇقەددىمە

«چوڭ گىرانىت تاش كېسىش ماشىنىسىغا سېلىنىپ قۇم تاش ھەرە بىلەن كېسىلگەن ۋە سىلىقلاش ماشىنىسىدا سىلىقلانغاندىن كېيىن، ئەينەكتەك پارقىراق ھەر خىل نەقىش نۇسخىلىرىدىكى ئالىي دەرىجىلىك گىرانىت تاش تاختا ماتېرىياللىرىنىڭ باھاسى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇلدى. ئېكسكۇرسىيەگە كەلگەنلەر ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي:

‹ھەقىقەتەن تاشتىن ئالتۇن ياسىلىپتۇ. قالتىس ھۇنەرىكەن!› دەپ ماختاشتى.»

ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1996 ـ يىلى 16 ـ يانۋار

7. نەق مەيدان تەسۋىرلەنگەن مۇقەددىمە

«4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئەتىگەندە ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ شىخۇڭ يولىغا جايلاشقان مەلۇم توپچىلار تۈەنىنىڭ قورۇسى قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمدى. ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇزاقتىن بۇيان تەقەززالىق بىلەن كۈتكەن سايا يولى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول قۇرۇلۇشىغا ئۇل سېلىش مۇراسىمى بۇ يەردە داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى».

ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1995 ـ يىلى 5 ـ ئاپرېل

8. يەكۈن شەكلىدىكى مۇقەددىمە

«ھازىرغا قەدەر شىنجاڭدىكى ئۇچ مىليون يەتتە يۈز مىڭ دېھقان ـ چارۋىچى ۋە بەش مىليون تۆت يۈز مىڭ تۈياق چارۋا مالنىڭ ئىچىدىغان سۇ مەسىلىسى ھەل بولمىدى. بۇ، ناھايىتى چوڭ رەقەم.»

ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1995 ـ يىلى 25 ـ مايا

«بايىنغۇلىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا تۈپراقنىڭ ئۇنۇمدارلىقى ئېغىر دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى.»

ـــ «شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى» 1995 ـ يىلى 16 ـ دېكابىر

9. ئوبزور شەكلىدىكى مۇقەددىمە

«بۇ يەردە ئېيتىلغان ‹تەتۇر شاللاش› ھادىسىسى بىر خىل تەتۇر يۆنىلىش بويىچە شاللاش ھادىسىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، ئېلىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تۈرمۇشىدىكى ناچارلىرى تاللىنىپ،

ياخشىلىرى شالىلمۇپتىلىدىغان نورمالسىز ھادىسىلەرگە قارىتىلغان ئىخچام ئىبارە.»

ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1995 ـ يىلى 17 ـ مارت

10. سوئال شەكلىدىكى مۇقەددىمە

«ھۆكۈمەت پۇلىغا يېيىش ـ ئىچىش مەنئى قىلىنسا، ئىقتىسادىنىڭ راۋاجلىنىشىغا تەسىر يېتەمدۇ، يوق؟ بۇنداق قاراشنىڭ قىلچە ئاساسى يوق. بۇنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ بىر يىللىق ئەمەلىيىتى ئىسپاتلىدى.»

ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1996 ـ يىلى 23 ـ فېۋرال

بۇ يەردە ئەسكەرتىشكە تېگىشلىكى شۇكى، مۇخبىر سوئال شەكلىدىكى مۇقەددىمىنى يازغاندا، مۇقەددىمىنىڭ ئۆزىدە چوقۇم شۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشى، ھەرگىز سوئال پېتى قالدۇرماسلىقى لازىم.

خەۋەرنىڭ بىر قانچە خىل قۇرۇلمىسى توغرىسىدا

خەۋەرنىڭ قۇرۇلمىسى خەۋەر مەزمۇنىنىڭ ئىپادىلىنىش ۋاستىسى بولۇپ، ئۇ پاكىتلارنى بايان قىلىش، ۋەقەلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش شەكلىدە ئىپادىلىنىدۇ. كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ خەۋەر مەركىزىي ئىدىيەسىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن تاللىۋېلىنغان ئادەم، ۋەقە، جەريان ۋە نەق مەيدان كۆرۈنۈشى قاتارلىق ماتېرىياللارنى پىلانلىق، تەرتىپلىك، قاتلاملار بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. قۇرۇلمىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى خەۋەر مەزمۇنىنىڭ ئىپادىلىنىش ئۇنۇمىگە زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر پارچە خەۋەرنىڭ كونكرېت قۇرۇلما قاتلاملىرىنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇشتا مۇقىملاشقان ئۆلچەم ۋە قېلىپ يوق. ئۇنى ئەھۋالغا قاراپ جانلىق بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. ئادەتتە كۆپ ئۇچرايدىغان خەۋەرنىڭ قۇرۇلما شەكىللىرى تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە خىل بولىدۇ:

1. ماتېرىياللارنى مۇھىملىق دەرىجىسىگە قاراپ ئىلگىرى - كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇش

بۇ ئادەتتە دېيىلىپ كېلىۋاتقان تەتۈر پىرامىدا شەكلىدىكى قۇرۇلما شەكلى بولۇپ، خەۋەر يېزىقچىلىقىدا ئەڭ كۆپ قوللىنىلىدۇ. تەتۈر پىرامىدا شەكلىدىكى قۇرۇلما پىرامىدا شەكلىدىكى قۇرۇلمىنىڭ دەل ئەكسى بولۇپ، ئۇنىڭدا خەۋەرنىڭ باش تەرىپى ئېغىر ھەم چوڭ بولىدۇ. ئاخىر تەرىپى يېنىك ھەم كىچىك بولىدۇ، يەنى خەۋەرنىڭ كۇلمىناتسىيە نۇقتىسى ۋە خۇلاسىسى ئەڭ ئالدىدا قويۇلۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىن پاكىتلار

مۇقىملىق دەرىجىسىگە قاراپ تەرتىپلىك ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

مەسىلەن، «خەلق گېزىتى» گە بېسىلغان «مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىردى» دېگەن خەۋەرنى كۆرۈپ باقايلى:

«مەملىكەت بويىچە مەشھۇر ئەمگەك نەمۇنىچىسى، بېيجىڭ شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاڭ بەيفا جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتى خەت ئارقىلىق ئوقۇتۇش ئىنستىتۇتىنىڭ بېيجىڭ شۆبە ئىنستىتۇتىغا خەت ئارقىلىق ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچى بولۇپ قوبۇل قىلىندى.

قىرىق توققۇز ياشلىق جاڭ بەيفا بېيجىڭ شەھىرىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش خىزمىتىگە مەسئۇل. ئۇ بۇ يىل خەلق ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش ئىقتىسادى كەسپىگە ئىمتىھان بېرىشكە تىزىملانغانىدى. لېكىن، 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتناشقانلىقى ئۈچۈن ئىمتىھان بېرىشكە قاتنىشالمىدى. شۇڭا، جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتى پارتكومى مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەرگە ۋە جاڭ بەيفانىڭ مەدەنىيەت سەۋىيەسى، ئىپادىسىگە ئاساسەن ئۇنى ئۆلچەمنى بۇزۇپ خەت ئارقىلىق ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچى قاتارىدا قوبۇل قىلىشنى قارار قىلدى.

بۇ يىل جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتى خەت ئارقىلىق ئوقۇتۇش ئىنستىتۇتىنىڭ بېيجىڭ شۆبە ئىنستىتۇتى سانائەت ئىقتىسادى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئىقتىسادى، ماركسىزملىق نەزەرىيە، مالىيە ئىلمى، مېتال ئىلمى، قانۇنچىلىق، ئاخباراتچىلىق ۋە ئارخىپ ئىلمى قاتارلىق توققۇز كەسىپكە توققۇز يۈز توقسان نەپەر يېڭى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. ئۇلار ئىچىدىكى يۇزدىن ئارتۇق كىشى مەركەزنىڭ ئالاقىدار ئورگانلىرىدا، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ بېيجىڭدا تۇرۇشلۇق ئورگىنىدا ۋە بېيجىڭ شەھىرىگە قاراشلىق

ئورگانلاردا رەھبەرلىك خىزمەتلەرنى ئۆتەيدۇ».

بۇ خەۋەردىكى بىرىنچى ئابزاستا ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم پاكىتى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىككىنچى ئابزاس بىرىنچى ئابزاسنىڭ كونكرېتلاشتۇرۇلۇشى ۋە ئىزاھلىنىشى، ئۈچىنچى ئابزاس يەنىلا ئىككىنچى ئابزاسنى تولۇقلايدۇ. خەۋەرنىڭ ھەربىر ئابزىسىدا بىر قاتلام مەزمۇن كۆپىيىپ بارىدۇ. بىرىنچى ئابزاسنىلا ئوقۇساقمۇ خەۋەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىدىن خەۋەردار بولالايمىز. مانا بۇ تېپىك تەتۇر پىرامىدا شەكلىدىكى قۇرۇلما. بۇ خىل قۇرۇلما شەكلى ئاخبارات تارقىتىش تەلىپىگە ئۇيغۇن بولۇپ، ئۇنىڭدا بىرقەدەر ياخشى ئىپادىلەش ئۇنۇمىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ تۆۋەندىكىدەك ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە:

1. مۇشتەرىلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئىنتايىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە خەۋەرنىڭ نېگىزلىك مەزمۇنىنى ئىگىلىيەلەيدۇ، خالىغان ۋاقىتتا، خالىغان يەردە توختاپ قالسىمۇ، خەۋەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىدىن ئومۇمىي چۈشەنچىگە ئېرىشەلەيدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك ئۇچۇر تارقىتىش ئادىتىگە ئۇيغۇن بولۇپ، گېزىت ئوقۇشتا ۋاقىتنى تېجەپ قالالايدۇ.

2. مۇھەررىرلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، خەۋەرلەرنى تاللاشقا، ماقالىلەرنى قىسقارتىپ، گېزىت بېتىگە ئورۇنلاشتۇرۇشى ئۇچۇنمۇ قولايلىق. چۈنكى، ھەر بىر خەۋەرنىڭ ئابزاسلىرى مۇكەممەل مەزمۇنغا ئىگە بولۇپ، ھەربىر ئابزاس مۇھىملىق تەرتىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغانلىقى ئۈچۈن، مۇھەررىر ئاخىر تەرەپتىن قىسقارتىپ كەلسە، خەۋەرنىڭ مۇكەممەللىكىگە كۆپ تەسىر يەتمەيدۇ.

3. مۇخبىرلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، خەۋەر قولدىن تېزرەك چىقىدۇ ھەم مۇخبىرلارنىڭ يېڭى مەزمۇننى گەۋدىلەندۈرۈپ، خەۋەرنى قىسقىراق يېزىشىغا تۈرتكە بولىدۇ.

تەتۇر پىرامىدا شەكلى يۇقىرىقىدەك ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بىردىنبىر ئۆلچەم ئەمەس. نۇرغۇن خەۋەرلەر بۇ خىل شەكىلگە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. مۇقەددىمە بىلەن ئاساسىي مەزمۇن ئاساسلا تەكرارلىنىپ قالىدۇ، ئۆلچەملىك تەرتىپى كۆچلۈك بولغاچقا، خەۋەر جانسىز، ئاخىرىغا بارغانسېرى ئاجىز بولۇپ قالىدۇ. ئابزاسلار ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشمۇ كۆچلۈك بولمايدۇ. ئەڭ مۇھىمى ئاپتورنىڭ ئىجادچانلىقى چەكلىمىگە ئۇچراپ، بىر خىل يولغا كىرىپ قالىدۇ.

2. ماتېرىياللارنى ۋەقە يۈز بەرگەن ۋاقىت تەرتىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇش

پىرامىدا شەكلىدىكى قۇرۇلما دەپ ئاتالمىدىغان بۇ ئۇسۇل خەۋەر يېزىقچىلىقىدا خېلى كۆپ قوللىنىلىدۇ. بۇنىڭدا مۇخبىر ماتېرىياللارنى ئاساسەن ۋاقىت تەرتىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرىدۇ، ۋەقەنىڭ باشلىنىشى خەۋەرنىڭ باشلىنىشى، ۋەقەنىڭ ئاخىرلىشىشى خەۋەرنىڭمۇ ئاخىرى بولىدۇ. مەسىلەن، 1979 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە ياخشى خەۋەر دەپ باھالانغان «بىر پارچە تىجارەت كىنىشكىسى 13 جاننىڭ تۇرمۇشىنى قامىدىدى» دېگەن خەۋەر مۇشۇ خىل ئۇسۇلدا يېزىلغان بولۇپ، ۋاقىت يىپ ئۇچى قىلىنىپ تۇرۇپ، ئىدىرىسنىڭ ئاشخانا ئاچقانلىق سەرگۈزەشتىسى ئۇچ باسقۇچقا بۆلۈپ تونۇشتۇرۇلىدۇ. خەۋەردە بىر ئائىلىنىڭ بۇرۇنقى ۋە ھازىرقى ئوخشاش بولمىغان ھايات سەرگۈزەشتىلىرى كۆچلۈك پاكىتلار ئاساسىدا پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ شەھەر يەككە ئىگىلىكىگە ئەكەلگەن جانلىنىش كەيپىياتى گەۋدىلەندۇرۇلىدۇ.

بۇ خىل قۇرۇلما شەكلى ئادەتتە ۋاقىت جەريانى ئانچە ئۇزۇن بولمىغان ۋەقە خاراكتېرلىك خەۋەرلەردە كۆپرەك قوللىنىلىدۇ. بۇ خىل خەۋەر مۇشتەرىلەرنى ئاسان جەلپ قىلىدۇ، ھېكايىۋىلىكى كۆچلۈك بولىدۇ. سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋەتلىرى

ئېنىق، تەبىئىي، چۈشىنىشلىك چىقىدۇ. شۇڭا، مۇخبىرلار ئادەتتە مەزمۇنى بىرقەدەر مۇرەككەپ، ئەمما بىرلا يىپ ئۈچى بولغان ۋەقەلەرنى مۇشۇ خىل ئۇسۇلدا يازىدۇ.

تەتۇر پىرامىدا شەكلىنىڭ ئەكسىچە، بۇنداق قۇرۇلمىدا ۋەقەنىڭ كۈلمىناتسىيەسى، ئەڭ مۇھىم قىسمى ئاخىرىدا يېزىلىدىغان بولغاچقا، مۇشتەرىلەر خەۋەرگە قىزىقىپ ئاخىرىغىچە ئوقۇپ چىقىدۇ. خەۋەرنىڭمۇ دىراماتىك جەلپ قىلىش كۈچى ئاشىدۇ. لېكىن بۇ خىل خەۋەرلەرنى يازغاندا، ماتېرىياللارنى ئىنچىكىلىك بىلەن تاللاپ، مەركىزىي نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈش، سەھىپىسىنى بەك ئۇزۇن قىلمۇەتمەسلىك كېرەك، ۋاقتى ناھايىتى ئۇزاق سوزۇلغان ۋەقەلەرنىمۇ بۇ خىل ئۇسۇلدا يازماسلىق كېرەك، ئۇنداق قىلمىغاندا، خەۋەرنىڭ ئىخچام، يىغىنچاق بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ.

3. ماتېرىياللارنى لوگىكىلىق تەرتىپ بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇش

خەۋەرنىڭ ماتېرىياللىرىنى تەشكىللەشتىكى كۆپ ئۇچرايدىغان يەنە بىر خىل ئۇسۇل لوگىكىلىق تەرتىپ بويىچە يېزىش، يەنى ماتېرىياللارنى شەيئىلەرنىڭ ئىچكى باغلىنىشى ياكى مەسىلىنىڭ لوگىكىلىق مۇناسىۋىتى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ خىل قۇرۇلمىدا ئابزاسنىڭ ۋاقىت تەرتىپىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ، خەۋەرنىڭ راۋاجى سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتى بويىچە داۋاملىشىدۇ. بۇ شەيئىلەرنىڭ ئىچكى تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى ئەكس ئەتتۇرۇشكە، شەيئىنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكىنى ۋە ئەھمىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشكە پايدىلىق بولۇپ، خەۋەر كۈچلۈك قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە بولىدۇ.

ئاخبارات پاكىتىنىڭ لوگىكىلىق مۇناسىۋىتىنى يىپ ئۈچى قىلىپ بايان قىلىشتەك بۇ ئۇسۇل غەيرىي ۋەقە خاراكتېرىدىكى خەۋەرلەرنى، يەنى تەجرىبە خەۋىرى، ئومۇملاشتۇرۇلغان خەۋەر ۋە

باھا خاراكتېرلىك خەۋەرلەرنى يېزىشقا مۇۋاپىق بولۇپ، خەۋەردە بايان، مۇھاكىمىلەرنى كىرىشتۇرۇپ، سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىنى ۋە قاتلاملىرىنى ئېنىق ھەم تەرتىپلىك بايان قىلىپ بېرىلىدۇ، شۇنداقلا خەۋەرنىڭ سېلىشتۇرمىچانلىقى ئېشىپ، مەزمۇنى چوڭقۇر، قايىل قىلىش كۈچى يۇقىرى بولىدۇ. خەۋەرنىڭ قۇرۇلما شەكىللىرى يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن ئۈچ خىل ئۇسۇل بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ، مەزمۇن شەكلىنى بەلگىلەيدۇ. ئاخباراتتا خەۋەر قىلىنىدىغان مەزمۇننىڭ كېڭىيىشى ۋە يېڭىلىنىشىغا ئەگىشىپ، يەنە خىلمۇخىل ئىپادىلەش شەكىللىرى ۋە قۇرۇلمىلىرى بارلىققا كېلىدۇ، بولۇپمۇ ھازىر دۇنيادا بىرخىل ئەركىن قۇرۇلما شەكلى تەرەققىي قىلماقتا. خەۋەر نەسرىي يول بىلەنمۇ ئىپادىلەنمەكتە. ئەگەر بىز مىللىي ئاخباراتچىلىقىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكى بويىچە تىرىشىپ ئىزدىنىدىغان بولساق، تېخىمۇ ياخشى ۋە يېڭى ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى يارىتالايمىز.

خەۋەر يېزىقچىلىقىدىكى ئالتە ئامىل توغرىسىدا

ئاخبارات ئىلمىدىن ئەقەللىي ساۋاتقا ئىگە ھەرقانداق ئادەم خەۋەر يېزىقچىلىقىدا ئالتە ئامىل ياكى بەش ئاملىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئوبدان بىلىدۇ. لېكىن، ئالتە ئامىل ھەرقانداق خەۋەردە جەزمەن تولۇق تاپشۇرۇلۇشى كېرەكمۇ، يوق؟ ئالتە ئاملىنىڭ خەۋەردە تۇتقان ئورنى ۋە ئۆزئارا مۇناسىۋىتى قانداق بولىدۇ؟ دېگەن مەسىلىدە كۆزقاراش بىردەك ئەمەس، كەسپىي ۋە يەرلىك گېزىتلىرىمىزنىڭ بۇنىڭغا قويغان تەلىپىمۇ ئوخشاشمايدۇ. مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، خەۋەر يېزىقچىلىقى ئورتاق قانۇنىيەتكە ئىگە بولغاچقا، بۇ ماقالەمدە مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشنى زۆرۈر تاپتىم. بۇ خەۋەرچىلىكىمىزنى ھازىرقى تېز رىتىملىق رىقابەت دەۋرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ماسلاشتۇرۇش ۋە مۇشتەرىلەرنىڭ قوبۇل قىلىش پىسخىكىسىغا يېقىنلاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.

1. ئالتە ئامىل خەۋەرنىڭ زۆرۈر ئېلېمېنتى، بىراق ھەرقانداق خەۋەردە ئالتە ئاملىنىڭ ھەممىسى تولۇق بولۇش تەلەپ قىلىنمايدۇ.

تەبىئەت دۇنياسىدا ۋە ياكى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە يۈز بەرگەن ھەرقانداق ئىش ياكى ۋەقە مەيلى ئۇ چوڭ ياكى كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىش ـ ۋەقەنىڭ ئورۇندىغۇچىسى، ۋەقە يۈز بەرگەن ۋاقىت ۋە ئورۇن، ۋەقەنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى ۋە تەپسىلىي جەريانى، شۇنداقلا ۋەقەنىڭ يۈز بېرىش سەۋەبىدىن ئىبارەت ئالتە ئاملىدىن ئايرىلالمايدۇ، يەنى بۇ قاچان، قەيەردە، كىم، قانداق ئىش، قانداق بولدى، نېمە سەۋەب دېگەننى ئۆز

ئىچىگە ئالغان ئالتە ئاملدىن ئىبارەتتۇر.

ھەرقانداق ئىشنى بايان قىلىشتا بۇ ئالتە ئاملىنى ئېنىق تاپشۇرۇش زۆرۈر بولۇپلا قالماستىن، بىر پارچە خەۋەرنى يېزىشتىمۇ ئالتە ئاملىنى تاپشۇرۇش ئىنتايىن زۆرۈر. چۈنكى، مۇشۇ ئالتە ئاملىنى ھازىرلىغاندىلا، بىر پارچە خەۋەر مۇكەممەل يېزىلغان ھېسابلىنىدۇ ھەمدە مۇشتەرىلەرنىڭ ۋەقەنى چۈشىنىش ئاررۇسىنى ئاساسىي جەھەتتىن قانائەتلەندۈرگىلى بولىدۇ. شۇڭا، 19 ـ ئەسىردە ئامېرىكا گېزىتىشۇناسلىرى بۇنى ئاخباراتتىكى ئالتە ئامىل دەپ ئاتىدى. ئۇزاق يىللاردىن بېرى، بۇ ئالتە ئامىل (بەزىلەر بەش ئامىل دەپمۇ ئاتىدى) ئاخبارات يېزىقچىلىقىنىڭ مۇھىم شەرتى، شۇنداقلا ئاخباراتنىڭ چىنلىق پىرىنسىپىغا قارىتىلغان كونكرېت مەزمۇن بولۇپ كەلدى. ئەمدى ئەسلىي تېممىزغا كەلسەك، ئالتە ئامىل ھەرقانداق بىر پارچە خەۋەردە جەزمەن تولۇق تاپشۇرۇلۇشى كېرەكمۇ؟ ئالتە ئامىل تولۇق بولمىسا، ئۇنى خەۋەر دەپ قاراشقا بولامدۇ، يوق؟ ھازىرقى زامان ئاخبارات يېزىقچىلىقىنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرى شۇنداق ھېسابلايدۇكى، ھەربىر خەۋەر مۇمكىنقەدەر ئالتە ئاملىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك، لېكىن ھەرقانداق بىر پارچە خەۋەردە ئالتە ئاملىنىڭ ھەممىسى تولۇق بولۇپ كېتەلىشى مۇمكىن ئەمەس، جەزمەن تولۇق بولۇشى كېرەك دېگەنلىكمۇ ئەمەس. بۇ قاراشنى تۆۋەندىكى ئۈچ نۇقتا ئارقىلىق ئىسپاتلايمىز:

1) بۇنداق بولۇشنى ۋەقە ۋە پاكىتنىڭ ئۆزى بەلگىلەيدۇ. چۈنكى، بەزى ۋەقەلەر ئىخچام ۋە ئاددىيلا خەۋەر قىلىنىپ، ئۇنىڭ تەپسىلاتى، يەنى قانداق بولدى، دېگەن ئامىلى يېزىلمايدۇ. بەزى ۋەقەلەرنى خەۋەر قىلغاندا ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىدىكى سەۋەب تېخى ئېنىقلانمىغان بولغاچقا، دەماللىققا ئۇنىڭ سەۋەب ئاملىنى تاپشۇرۇش قىيىنغا توختايدۇ، بولۇپمۇ ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنى ۋە داۋاملىشىۋاتقان ۋەقەلەرنى تېز، ۋاقتىدا خەۋەر قىلىشتا ئۇنىڭ تەپسىلاتى، نەتىجىسى ۋە سەۋەبىنى بىرلا خەۋەردە

شۇ هامان تاپشۇرۇش گاھىدا مۇمكىن بولماي قالىدۇ. شۇڭا، بۇ ئامىللارنى كېيىنكى خەۋەرلەردە تولۇقلاپ تاپشۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

2) بۇنى مۇشتەرىلەرنىڭ ئاخبارات پاكىتلىرى ۋە ئۇچۇرلىرىغا بولغان بىلىش ئارزۇسى ھەم تەلىپى بەلگىلەيدۇ. مەلۇم بىر ۋەقەگە نىسبەتەن مۇشتەرىلەر ئۇنىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە تەڭ كۆڭۈل بۆلۈپ كېتىشى ناتايىن. بەزى ئامىللار ئۆلار ئۇچۇن ئىنتايىن مۇھىم ھېسابلانسا، بەزى ئامىللار قىلچە ئەھمىيەتسىز بولۇپ قالىدۇ ياكى ئۇلارغا ئاللىقاچان تونۇشلۇق بولغان بولىدۇ. مۇشتەرىلەرنىڭ كۆڭۈل بۆلۈش دەرىجىسى پاكىت ئامىللىرىنىڭ مۇھىملىق دەرىجىسىنى ۋە ئاخباراتلىق قىممىتىنى بەلگىلەيدىغان بولغاچقا، مۇشتەرىلەر بىلىشنى خالىمىغان ۋە ياكى بىلىپ بولغان، ھېچقانداق يېڭىلىق قىممىتىگە ئىگە بولمىغان مەزمۇنلارنى خەۋەرگە زورمۇزور سىغداپ كىرگۈزۈش خۇددى بازارلىق مالغا كاسات مالنى قوشۇپ ساتقانغا ئوخشاش، ئۆز - ئۆزىنىڭ قىممىتىنى چۈشۈرىدىغان ئەخمىقانە ئىش، خالاس. شۇڭا، مۇشتەرىلەرنىڭ بىلىش ئارزۇسى ۋە تەلىپىنى پاكىت ئامىللىرىنى تاللاپ گەۋدىلەندۈرۈشنىڭ مۇھىم بىر ئۆلچىمى قىلىش ھازىرقى زامان خەۋەر يېزىقچىلىقىدا تەكىتلىنىۋاتقان ئاساسلىق بىر يۆنىلىش بولۇپ قالدى.

3) بۇنى خەۋەرلەرنىڭ ژانىر شەكلى ۋە مەزمۇن تەلىپى بەلگىلەيدۇ. رەڭگارەڭ دۇنيا ۋە رەڭگارەڭ پاكىت خەۋەردىكى ژانىر، تۈرلەرنىڭ خىلمۇخىل بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ھازىرقى زامان تارقىتىش ۋاستىلىرى، تارقىتىش رېتىمى ۋە قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ خەۋەرنىڭ مەزمۇن ۋە شەكىللىرىگە بولغان قايتما ئىنكاسى ئاخبارات ژانىرلىرى ھەم شەكىللىرىنىڭ ئۆزۈكسىز يېڭىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى. بۇ ژانىر ۋە شەكىللەر ئۆزىگە خاس مەزمۇن ئالاھىدىلىكى ۋە تەلىپىگە ئىگە،

ئەلۋەتتە. شۇڭا، بەزى خەۋەرلەردە، ئاساسلىقى، ۋەقە خاراكتېرلىك خەۋەرلەردە ئالتە ئاملىنى ئومۇمەن تولۇق تاپشۇرۇش تەلەپ قىلىنىدۇ، رېئال تۇرمۇشتىن مۇنداق بىر مىسالنى ئېلىپ كۆرەيلى:

«تۇنۇگۈن كەچ سائەت توقۇققۇزدىن ئوتتۇز مىنۇت ئۆتكەندە (قاچان) شەھەرئىچىدىكى تۆت كوچا ئېغىزىدا (قەيەردە) بىر قېتىملىق ماشىنا ۋەقەسى يۈز بەردى (قانداق ئىش). ئابدۇسەمەت ئىسمىلىك شوپۇر (كىم) هاراق ئىچىپ ماشىنا هەيدەپ (نېمە سەۋەب)، ماشىنىنى ستولبىغا سوقۇپ ئۆرۈۋەتكەن، نەق مەيدانىدا ئۈچ كىشى يارىدار بولۇپ، ئىككى كىشى قازا قىلغان (قانداق بولدى).»

مانا بۇنىڭدا ئالتە ئامىل تولۇق يېزىلغان. لېكىن، غەيرىي ۋەقە خاراكتېرلىك خەۋەرلەردە (بۇ گاھىدا چۈشەندۈرۈش خاراكتېرىدىكى خەۋەر دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئالتە ئاملىنىڭ بۇنداق تولۇق تاپشۇرۇلۇشى ئانچە كۆپ ئۇچرىمايدۇ. مەسىلەن، مۇلاھىزە خەۋىرىدە ۋەقەنىڭ سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتى، تەجرىبە خەۋىرىدە قانداق ئەھۋال ئاستىدا قانداق تەجرىبە قوللىنىلغانلىقى، ئومۇمىلاشتۇرۇلغان خەۋەردە قانداق ئىشتىن قانداق نەتىجە هاسىل قىلىنغانلىقى ئاساسلىق ئەكس ئەتتۈرۈلمىدىغان بولغاچقا، ئايرىم ئاملىلار نەزەردىن ساقىت قىلىنىدۇ ياكى ئاددىيلا تىلغا ئېلىپ ئۆتۈلىدۇ. بۇنداق خەۋەرلەردىن خەۋەرنىڭ ئالتە ئاملىنىنى ياكى بەش ئاملىنى تولۇق ئاختۇرۇپ تاپقىلى بولمايدۇ.

تېخىمۇ ئېنىق پاكىت شۇكى، هازىرقى دەۋرنىڭ رېتىمىغا ماس هالدا مەيدانغا كەلگەن قىسقا خەۋەر، بىر جۈملىلىك خەۋەر ۋە ماۋزۇ خەۋەرلىرى (گەرچە بۇلار ۋەقە خاراكتېرلىك خەۋەرگە تەۋە بولسىمۇ) دە، كۆپىنچە ئاخبارات پاكىتىنىڭ ئىككى ياكى ئۈچ ئاملىلا يېزىلىپ، قالغانلىرى تىلغا ئېلىنمايدۇ. مەسىلەن:

«جۇڭگو مېيىپلەر سەنئەت ئۆمىكى مانىلادا تۇنجى مەيدان ئويۇن قويدى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، مانىلا خەۋىرى. «گۈزەللىك ۋە دوستلۇقنىڭ ئەلچىسى، دەپ ئاتالغان جۇڭگو مېيىپلەر سەنئەت ئۆمىكى فىلىپپىندىكى تۇنجى مەيدان ئويۇنىنى مانىلادا قويدى.

جۇڭگو مېيىپلەر سەنئەت ئۆمىكىدىكى ئارتىسلارنىڭ ماھارىتى تاماشىبىنلارنى ھەيران قالدۇردى. ئويۇن داۋامىدا قىزغىن ئالقىش ساداسى ئۈزاققىچە داۋاملاشتى.

بۇ قېتىمقى جۇڭگو مېيىپلەر سەنئەت ئۆمىكى قىرىق ئادەمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇلار ئاسىيا، ياۋروپا، شىمالىي ئامېرىكا قاتارلىق قىتئەلەردىكى يىگىرمە نەچچە دۆلەت ۋە رايوندا ئويۇن قويۇپ تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشكەن.»

—— «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» 1995 ـ يىلى 10 ـ نويابىر

«شىنخۇا ئاگېنتلىقى، گۇاڭشى، يۇننەن چېگرا مۇداپىئە ئالدىنقى سىپى 22 ـ فېۋرال تېلېگراممىسى. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى گۇاڭشى، يۇننەن چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىنىڭ ۋېيتنام تاجاۋۇزچىلىرىغا قايتۇرما زەربە بېرىش جېڭى يەنە داۋام قىلماقتا.»

—— «خەلق گېزىتى» 1979 ـ يىلى 22 ـ فېۋرال

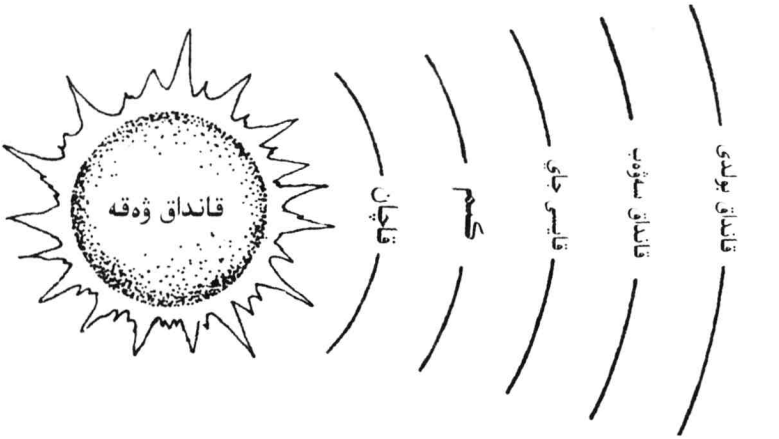
ئالدىنقىسى قىسقا خەۋەر بولۇپ، ئۇنىڭدا ۋاقىت ۋە سەۋەب ئامىلى يېزىلمىغان، كېيىنكىسى بىر جۈملىلىك خەۋەر بولۇپ، تېلېگرامما ۋاقتىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، پەقەت «كىم»، «قانداق ۋەقە» دېگەن ئىككىلا ئامىل يېزىلغان. بىز بۇ خەۋەرلەردىكى باشقا ئامىللارنىڭ كىملىكىگە قاراپلا، ئۇنى خەۋەر بولالمايدۇ دېيىلەيمىزمۇ؟ يېاق. چۈنكى، بۇ خەۋەرلەرنىڭ ۋە بۇنداق

خەۋەرلەرنىڭ مەقسىتى مەلۇم بىر پاكىتنىڭ ھەممە تەرىپىنى قارىتۇپ ناماياں قىلىپ بېرىش ئەمەس، بەلكى مۇشتەرىلەر ئېھتىياجلىق بولغان ئەڭ يېڭى، ئەڭ مۇھىم ئۇچۇرنىلا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن ئىبارەتتۇر.

يىغىپ ئېيتقاندا، ئاخباراتتىكى ئالتە ئامىل ياكى بەش ئامىل خەۋەر يېزىقچىلىقىدىكى زۆرۈر ئېلېمېنتلاردۇر، ئادەتتە ئۇنى تەرىشىپ تولۇق ئىپادىلەش كېرەك. لېكىن، كونكرېت مەسىلىگە كەلگەندە، قايسى خەۋەردە، قانداق خەۋەردە قايسى ئامىلنى گەۋدىلەندۈرۈش ئاشۇ ئاخباراتلىق پاكىتنىڭ ئۆزى، مۇشتەرىلەرنىڭ بىلىش تەلىپى، شۇنداقلا ھەر خىل ژانىرلارنىڭ يېزىقچىلىق تەلىپى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. كونا ئۆلچەملەرگە ئېسىلۋېلىپ، سۈنئىي ھالدا ھەرقانداق خەۋەردە جەزمەن ئالتە ئامىل ياكى بەش ئامىل تولۇق بولۇشى كېرەك، دەپ تەلەپ قىلىش ئوبيېكتىپ بولمىغان پوزىتسىيەدۇر.

2. ئالتە ئامىلنىڭ مۇناسىۋىتىدە «قانداق ۋەقە» يادرولۇق ئامىل ھېسابلىنىدۇ.

ئالتە ئامىلنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىش قىيىن بىر مەسىلە. بەزى تەتقىقاتچىلار بۇنى قۇياش سىستېمىسى ئىسخېمىسى ئارقىلىق مۇھاكىمە قىلدى. بۇ مۇنداق ئىككى تەرەپتىكى مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىرى، ئالتە ئامىلنىڭ خەۋەردە تۇتقان ئورنى ئوخشاش بولمايدۇ. ئادەتتىكى ئەھۋال ئاستىدا قانداق ۋەقە، قايسى ۋاقىت دېگەن ئامىل ئىنتايىن مۇھىم، بۇنىڭ ئىچىدە يەنە «قانداق ۋەقە» ئەڭ گەۋدىلىك بولۇپ، ئۇ خەۋەرنىڭ يادروسى ھېسابلىنىدۇ، شۇنداقلا ئۇ قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا ئوخشايدۇ. باشقا ئاممىلار بولسا، قانداق ۋەقە دېگەننى دائىم تولۇقلاپ، چۈشەندۈرۈپ كېلىدۇ، ئۇلار قۇياش سىستېمىسىدىكى باشقا پىلانېتىلارغا ئوخشايدۇ. يەنە بىرى، قانداق ۋەقە دېگەن ئامىل يەككە - يېگانە بولماستىن، بەلكى باشقا ئاممىلار بىلەن بەلگىلىك قانۇنىيەت بويىچە ئۆزئارا مۇناسىۋەتتە ۋە باغلىنىشتا بولىدۇ. تۆۋەندىكى ئىسخېمىغا قارالا:

نېمە ئۈچۈن ۋەقە ئاملىنىى ئالتە ئاملىنىڭ يادروسى دەيمىز؟ بۇنداق دېيىشتىكى سەۋەب:

1) بۇ، خەۋەر قۇرۇلمىسىنىڭ قانۇنىيىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. چۈنكى، ۋاقىت ئاملى خەۋەر بولالمايدۇ، كىم دېگەن ئاملىمۇ خەۋەرنى شەكىللەندۈرەلمەيدۇ، ئورۇن ئاملىمۇ ئوخشاشلا شۇنداق بولىدۇ. قانداق بولدى، نېمە سەۋەب دېگەنلەرنىڭ مۇستەقىل خەۋەر بولۇشىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، قانداق ۋەقە دېگەن ئامىل مۇستەقىل هالدا مۇكەممەل خەۋەرنى شەكىللەندۈرەلەيدۇ، دېيەلمىسەكمۇ، ئادەتتە ئۇ خەۋەرنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ، ئۇنىڭ مۇستەقىللىقى باشقا ئاملىلارنىڭكىدىن كۈچلۈك بولىدۇ. شۇڭا ئۇ، كۆپىنچە هاللاردا خەۋەرنىڭ يادروسى بولىدۇ.

2) بۇ، ئاخبارات خەۋەرچىلىكىنىڭ ئەمەلىيىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. چۈنكى، بىز هەرقانداق بىر سان گېزىتنى تەھلىل قىلىدىغان بولساق، ئومۇمەن ئۇنىڭ باشلىنىشى «قانداق ۋەقە، قانداق ئىش بولدى» دېگەننى مەركەز قىلغانلىقىنى بايقىۋالالايمىز.

3) بۇ، كىشىلەرنىڭ خەۋەرنى چۈشىنىشى تەرىپىدىن

بەلگىلەنگەن. شۇ نەرسە ئايدىڭكى، كىشىلەر ھەر كۈنى گېزىتنى ئېچىپلا بۇگۈن قانداق ۋەقە يۈز بەردى؟ نېمە ئىشلار بوپتۇ؟ دېگەننى بىلىشنى خالايدۇ. دېمەك، ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ خەۋەر ئىگىلەشتىكى قىزىقىشى يەنىلا قانداق ۋەقە يۈز بەردى دېگەننى يادرو قىلىدۇ.

لېكىن، شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، «قانداق ۋەقە» ئالتە ئاملىنىڭ يادروسى بولىدۇ، دېگىنىمىز، ئادەتتىكى ئەھۋالغا، بىر پۈتۈن خەۋەرگە قارىتا ئېيتىلغان. ۋەقە ئاملى باشقا ئاممىلار بىلەن ھامان زىچ مۇناسىۋەتتە بولىدۇ. ۋەقە ئادەمنىڭ قاتنىشىشىدىن ئايرىلالمايدۇ، ھەرقانداق ۋەقەنىڭ يۈز بەرگەن ئورنى ۋە ۋاقتى بولىدۇ، خەۋەردىكى يېڭىلىق ئالدى بىلەن ۋاقىت جەھەتتىكى يېڭىلىق دېمەكتۇر، ۋەقەنىڭ ئاخباراتلىق قىممىتى كۆپىنچە «قاچان» دېگەننى ۋە ياكى «كىم» دېگەننى ئۆزىنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى قىلىدۇ. پەۋقۇلئاددە ئەھۋال ئاستىدا «قانداق ۋەقە» نى ئەمەس، بەلكى «كىم»، «قاچان» ياكى «قەيەردە» دېگەن ئاممىلارنى گەۋدىلەندۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرقى زامان ئاخبارات خەۋەرچىلىكى تېزلىكىنىلا ئەمەس، بەلكى چوڭقۇرلۇقنىمۇ تەلەپ قىلىدىغان تەرەققىيات باسقۇچىغا كىردى. شۇڭا، خەۋەردە ۋەقەنى بايان قىلغاندا، قانداق بولدى، نېمە سەۋەب دېگەن ئىككى ئاممىلىنىمۇ چوڭقۇر قېزىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ۋەقە بىلەن باشقا ئاممىلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشى ئىگىلەش كېرەك.

3. خەۋەردە (مۇقەددىمە) ئاخباراتلىق قىممىتى ئەڭ يۇقىرى بولغان بىر ـ ئىككى ئامىل تاللاپ گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ.

ھازىرقى زامان خەۋەر يېزىقچىلىقىدا ئالتە ئاملىنىڭ ھەممىسى خەۋەرنىڭ باشلىنىش قىسمىغا، يەنى مۇقەددىمىسىگە كىرگۈزۈلمەيدۇ. مۇقەددىمە پەقەت بىر ـ ئىككى ئاممىلا گەۋدىلەندۈرۈلۈپ، قالغان ئاممىلار خەۋەرنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىدە تاپشۇرۇلىدۇ. ئۇنداق بولسا، بىر پارچە خەۋەردە زادى

قايسى ئاملىنى تاللاپ گەۋدىلەندۈرۈش كېرەك؟ بۇنىڭدا قايسى ئاملىنىڭ خەۋەردە بىرقەدەر زور ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىگە، قايسىسى خەۋەرنىڭ ماھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدىغانلىقىغا قاراش كېرەك. ئاخبارات قىممىتى ئەڭ يۇقىرى بولغان ئامىل خەۋەرنىڭ مەزمۇنى، ئارقا كۆرۈنۈشى ھەم مۇشتەرىلەرنىڭ قىزىقىشىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. شۇڭا:

1) ئالدى بىلەن مۇشتەرىلەرنىڭ قىزىقىشىغا مۇراجىئەت قىلىش كېرەك. مەسىلەن، تۆۋەندىكى مىسالنى كۆرۈپ باقايلى:

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى پوچتا ـ تېلېگراف مىنىستىرلىقى 7 ـ چېسلا سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەيۋەنلىك قېرىنداشلارغا يوللىغان مۇراجىئەتنامىسى توغرىسىدىكى تەسىراتلىرىنى كەڭ كۆشادە ئالماشتۇردى ۋە تەيۋەن بىلەن پوچتا ـ تېلېگراف ئالاقىسىنى يولغا قويۇش توغرىسىدا ئاكتىپ تەكلىپلەرنى بەردى.»

شىنخۇا ئاگېنتلىقى تارقاتقان بۇ خەۋەردىكى مۇقەددىمە قاچان (7 ـ چېسلا)، كىم (جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى پوچتا ـ تېلېگراف مىنىستىرلىقى)، قانداق ۋەقە (تەسىرات سۆزلەش، تەيۋەن بىلەن پوچتا ـ تېلېگراف ئالاقىسىنى يولغا قويۇش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىش) تىن ئىبارەت ئۇچ ئامىل گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

رېيتېر ئاگېنتلىقى بۇ خەۋەرنى كۆچۈرۈپ تارقاتقاندا، مۇقەددىمىنى تۆۋەندىكىدەك ئۆزگەرتكەن:

«شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ بۈگۈن خەۋەر قىلىشچە، بېيجىڭ تەيۋەن بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇق ئوتتۇرىسىدا پوچتا ـ تېلېگراف

ئالاقىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلغان ۋە تەكلىپ بەرگەن.»

روشەنكى، رېيتېر ئاگېنتلىقى مۇشتەرىلەر ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان ۋەقە ئاملىنى تاللۇۋلىپ گەۋدىلەندۈرگەن. جۇڭگو مۇشتەرىلىرى ئۇچۇن ئېيتقاندىمۇ، قاچان، كىم دېگەنگە قارىغاندا، قانداق بولدى دېگەن ئامىل بىرقەدەر مۇھىم ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە ھېسابلىنىدۇ.

2) ئەڭ يېقىن نۇقتىنى تاللاش كېرەك. بىز يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ۋاقىت ئامىلى مۇستەقىل خەۋەرنى شەكىللەندۈرەلمىسىمۇ، ئايرىم پاكىتلاردا ئۇ ئەڭ مۇھىم ئورۇندا گەۋدىلەندۈرۈشكە تېگىشلىك ئامىل بولىدۇ. مەسىلەن:

«بۇگۇن ئەتىگەندىن باشلاپ شىنفۇڭ يولىدىكى زامانىۋى ئۆتۈشمە كۆۋرۈكتە رەسمىي قاتناش باشلاندى.»

«كېلەر يىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ دېھقانچىلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلىرىنىڭ باھاسى 30 پىرسەنت ئۆستۈرۈلىدۇ.»

بۇنداق خەۋەرلەردە شۇبھىسىزكى، مۇشتەرىلەرنى ئۆزىگە تارتىپ تۇرغان ۋاقىت ئامىلى خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئەڭ بېشىغا قويۇپ گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ.

ئەمدى «ئەڭ يېقىن نۇقتا» مەسىلىسىگە كەلسەك، ۋاقىت ئۇنۇمىدىن ئىبارەت بۇ مەسىلە ئاخبارات خەۋەرچىلىكىمىزدە ئۇزاقتىن بېرى ھەل بولماي كېلىۋاتقان كونا، قىيىن مەسىلە بولۇپ تۇرماقتا. بىزنىڭ تۇرلۇك تارقىتىش ۋاستىلىرىمىزدە «بىر نەچچە كۇن ئىلگىرى»، «ئۆتكەن ئايدا»، «ئالدىنقى يىلى»، «بىر يىلدىن بۇيان»، «يېقىندا» دېگەنگە ئوخشاش ھازىرقى زامان ئاخبارات خەۋەرچىلىكى ئەڭ قاتتىق ئېيىبلەيدىغان سۆزلەر خەۋەرلىرىمىزدە ھېلىھەم ئىشلىتىلمەكتە. ۋاقتى ئۆتكەن كونا

خەۋەرلەردىن نارازى بولۇۋاتقان مۇشتەرىلىرىمىزنىڭ كەيپىياتىدىن ھەر كۈنى ئېچىپ قالغان تاماقنى يېگەن ساغلام ئادەمنىڭ سەسكىنىشىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. خەۋەرچىلىكىمىزدە ۋاقىت ئۇنۇمىنىڭ ناچار بولۇشىنى بىرىنچىدىن، ھازىر يۇرگۈزۈلۈۋاتقان ئاخبارات تۈزۈمىدىكى توسالغۇ؛ ئىككىنچىدىن، بىر قىسىم ئاخبارات خادىملىرىمىزنىڭ خەۋەردىكى ۋاقىت ئاملىنىڭ ئىلمىي مەنىسىنى ۋە ئۇنى خەۋەردە قوللىنىشتىكى ئېچىكى قانۇنىيىتىنى چۈشەنمەيۋاتقانلىقى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ. بۇ ئىللەتنى بىراقلا تۈگىتىش ھەقىقەتەن قىيىن بولسىمۇ، بىز «ئەڭ يېقىن نۇقتا» نى تاللاشتىن ئىبارەت خەۋەر يېزىقچىلىقىدىكى ئالاھىدە بولغان بۇ ئاساسىي پىرىنسىپقا ئەمەل قىلىدىغانلا بولساق، ئۇنۇملۇك چىقىش يولىنى تاپالايمىز.

«ئەڭ يېقىن نۇقتا» دېگەن نېمە؟ ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، ئۇ خەۋەردە ئەڭ يېڭى ۋاقىت ئۇقۇمىنى تاللاش دېگەندىن ئىبارەتتۇر. بۇنى ئاخبارات ۋەقەسىنىڭ تەرەققىيات قەدىمىگە ئەگىشىپ مېڭىش؛ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، خەۋەر قىلىش زۆرۈر بولغان خەۋەرلەر ئۈچۈن بۈگۈندىن ۋە ئەتىدىن ئاخبارات ئاساسىنى ئىزدەش يولى ئارقىلىق ئەملگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ. مەسىلەن :

«شىنخۇا ئاگېنتلىقى، بېيجىڭ 30 ـ ئۆكتەبىر تېلېگرامىسى. 29 ـ چېسلا كەچ سائەت ئالتىدىن ئون بەش مىنۇت ئۆتكەندە بېيجىڭ ۋوگزالىنىڭ ئىككىنچى قەۋەت كارىدورىدا پارتلاش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، نەق مەيداندا بىر كىشى ئۆلدى، سەكسەن توققۇز كىشى يارىلاندى. يارىلانغانلار تېزلىك بىلەن ئەتراپىتىكى دوختۇرخانىلارغا يەتكۈزۈلدى. قۇتقۇزۇش جەريانىدا يەنە سەككىز كىشى ئۆلۈپ كەتتى.»

ئەتىگەن چىقىدىغان گېزىتلەردە بۇ خەۋەر ئادەتتە ئەينەن بېرىلسە بولىدۇ. لېكىن، كەچلىك گېزىتلەردە بولسا، **مۇقەددىمنى ئەڭ ياخشىسى تۆۋەندىكىدەك يېڭىلاش كېرەك:**

«توققۇز ئادەم ئۆلۈپ، سەكسەن بىر ئادەم يارىلانغان بېيجىڭ ۋوگزالىدىكى پارتلاش ۋەقەسى توغرىسىدىكى تەكشۈرۈش بۇگۈن باشلاندى.»

دېمەك، خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسىدە ۋەقەنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئەڭ يېڭى ۋاقىت ئۇقۇمىنى گەۋدىلەندۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك.

بىزدە مەلۇم بىر ئورۇننىڭ بىر نەچچە يىللىق، بىر نەچچە ئايلىق نەتىجىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان خەۋەرلەر ناھايىتى كۆپ. ئەپسۇسكى، مۇنداق خەۋەرلەرنىڭ مۇقەددىمىسىدىكى ۋاقىت ئۇقۇمى كۆپىنچە «x x يىلدىن بۇيان...»، «x x ئايدىن بېرى...»، «قۇرۇلغىلى مۇنچە يىل بولغان...» دېگەن سۆزلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. مۇشتەرىلەر بىلەن بولغان ۋاقىت ئارىلىقى ئىنتايىن يىراق بولغان بۇنداق خەۋەرلەرنىڭ مەزمۇنىدا پەۋقۇلئاددە جەلپ قىلارلىق يېڭى ئۇچۇر بولمىسا، ئۇنى ھېچكىممۇ قىزىقىپ ئوقۇمايدۇ. بۇ نۇقتىغا «بېيجىڭ گېزىتى» دە بېسىلغان بىر پارچە خەۋەرنى ئۆرنەك قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ. خەۋەردە قۇرۇلغىلى بەش ئاي بولغان يەتتە نەپەر زىيالىي ياشنىڭ ھۆددىگەرلىكىدىكى ساياھەت مۇلازىملىق شىركىتىنىڭ نەتىجىلىرى بايان قىلىنغان بولۇپ، مۇقەددىمىسىدە «ئەڭ يېقىن نۇقتا» تاللىۋېلىنغاچقا، خەۋەرنىڭ ۋاقىتچانلىقى زور دەرىجىدە كۈچەيتىلگەن:

«بۇگۈن ئەتىگەندە گۇيەنگى كىتابخانىسىدىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان زىيالىي ياشلار تەشكىللىگەن 25 ـ قېتىملىق مەملىكەت

ئىچىدىكى سايادىكى سايادىكى ئۆمىكىدىكىلەر خۇشال ـ خۇرام ھالدا گۈزەل ئارامگاھ ـــ بەيدەيخېغا يۈرۈپ كەتتى.»

(3) «كىم» ئاملىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تاللاش كېرەك. خەۋەردىكى «كىم» كۆپىنچە بىر ئادەم بولىدۇ ياكى مەلۇم بىر دۆلەت، مەلۇم بىر ھۆكۈمەت ئورگىنى، مەلۇم بىر ئاممىۋى تەشكىلات، مەلۇم بىر جەمئىيەت قاتلىمى، مەلۇم بىر خىل كەسىپتىكىلەر بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئاخباراتتا ئادەم ئىسمى خەۋەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، دېگەن گەپ بار. بۇنىڭ ئۈچۈن، بىرىنچىدىن، شۇ كىشى (لەر) نىڭ نوپۇزى ۋە مەشھۇرلۇق دەرىجىسى پەۋقۇلئادده يۇقىرى بولۇشى كېرەك. بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئادەتتىكى ئىشلىرىمۇ ئالاھىدە ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە خەۋەر بولىدۇ. مەسىلەن، ئىسرائىلىيە زۇڭلىسى رابىن بۇگۈن قەستكە ئۇچراپ ئۆلدى. ئىككىنچىدىن، شۇ كىشى (لەر) ئۆزلىرى ئەزەلدىن قىلىپ باقمىغان پەۋقۇلئادده بىر يېڭى ئىشنى قىلىشى كېرەك. مەسىلەن، دېھقانلار ئايروپىلان سېتىۋېلىپ ھاۋا قاتناش تىرانسپورت كەسپى بىلەن شۇغۇللاندى؛ ئوڭ كۆزى ۋە ئوڭ قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىدىن ئايرىلغان بىر خەلق ئەسكىرى بۇگۈن بۇ يەردە ئۆتكۈزۈلگەن قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىدە بىرىنچىلىككە ئېرىشتى. دېمەك، خەۋەردە مەشھۇر شەخسلەر ۋە ئادەتتىكى شەخسلەرنىڭ ئاجايىپ ئىشلىرى ئۇچرىغاندا، مۇقەددىمىنىڭ بېشىدا «كىم» ئاملىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشكە بولىدۇ. لېكىن، بىزنىڭ مۇخبىرلىرىمىز كۆپىنچە ھاللاردا بىر نەچچە «كىم» ئاملى ئىچىدىن بىرىنى تاللاپ گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىش مەسلىسىگە دۇچ كېلىدۇ. مەسىلەن:

«10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى يىغىن ئېچىپ، ئەمگەك

نەمۇنچىلىرىنى، ئىلغار خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، مۇنەۋۋەر مۇخبىر ۋە مۇنەۋۋەر تەشكىللىگۈچىلەرنى مۇكاپاتلىدى.»

— «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» 1995 - يىلى 28 - ئۆكتەبىر

مۇخبىر بۇ خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسىدە «كىم» ئامىلىنى باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى نېمە قىلدى، دېگەن نۇقتىدىن تاللاپ گەۋدىلەندۈرگەن، روشەنكى، بۇنداق تاللاش مەلۇم مەنىدىن پەقەت ئۈيۈشما ئورگىنى ئۈچۈن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئەمەلىيەتتە ئۈيۈشمىنىڭ مۇكاپاتلاش ئېلىپ بېرىشى دائىم بولىدىغان ئىش، كىملەرنىڭ مۇكاپاتلىنىشى بولسا، يېڭىلىنىپ تۇرىدىغان ھەم مۇشتەرىلەر كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلە. مۇخبىر بۇ ئىككى «كىم» ئامىلى ئىچىدىن كىمنىڭ تەقدىرلەنگەنلىكىنى تاللاپ گەۋدىلەندۈرگەن بولسا، بۇ مۇقەددىمە جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە بولغان بولاتتى.

بۇ يەردە تۆۋەندىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك مۇقەددىمىنى مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتۈشنى ئارتۇقچە ئەمەس، دەپ ھېسابلايمەن:

«ئاخبارات خەۋەرچىلىكىنى ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسى قىلغان ئۇچ يۈز ئەللىك نەپەر مۇخبىر، تەھرىر ۋە دىكتور بۇگۈن خەۋەر قىلىش ئوبيېكتلىرىغا ئايلاندى. ئۇزاق يىللاردىن بۇيان جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدا يۈرۈپ، خەلق ئاممىسىنىڭ نەتىجىلىرىنى، ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئاخبارات ئەزىمەتلىرى بېيجىڭغا جەم بولۇپ، ئېلىمىز قۇرۇلغان ئوتتۇز بەش يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم ئۆتكۈزۈلگەن مۇنەۋۋەر ئاخبارات خادىملىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى.»

— «ياڭچىڭ كەچلىك گېزىتى» 1984 - يىلى 29 - نويابىر

دېمەك، مۇخبىر خەۋەردە بىر نەچچە «كىم» ئامىلىغا دۇچ

كەلگەندە، ئۇنى ئەتراپلىق تەھلىل قىلىپ، ئىنچىكىلىك بىلەن تاللاپ، ئۇنىڭدىكى ئەڭ يېڭى تەرەپنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشكە ماھىر بولۇشى كېرەك.

ئەمدى خەۋەردىكى قالغان ئامىللارنى (نەدە، قانداق بولدى، نېمە سەۋەب) خەۋەردە (مۇقەددىمدە) گەۋدىلەندۈرۈپ يېزىشقا بولامدۇ، يوق؟ قانداق ئەھۋال ئاستىدا گەۋدىلىك ئورۇنغا قويۇپ يېزىش كېرەك؟ دېگەن مەسىلىگە كەلسەك، تۆۋەندىكىلەرگە دىققەت قىلىپ يازغاندا، نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيەت جەھەتتىن بىرقەدەر قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بولالايدۇ ھەم بۇ ماقالىنىڭ خۇلاسىسى بولالايدۇ.

مەسىلەن، بىز بىر قېتىملىق ئوغرىلىق دېلوسىنى خەۋەر قىلماقچى بولساق، ئادەتتىكى ئەھۋالدا قانداق نەرسىنىڭ ئوغرىلانغانلىقىنى تەكىتلەيمىز. لېكىن، تۆۋەندىكىدەك ئەھۋاللاردا گەۋدىلەندۈرۈلمىدىغان ئامىلمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئەگەر ئوغرى كۆپكۆندۈزدە دېلو سادىر قىلغان بولسا، خەۋەردە ۋاقىت ئامىلى گەۋدىلەندۈرۈلمىدۇ. ئەگەر ئوغرىنىڭ ئۆزى ئامانلىق ساقلاش تارمىقىنىڭ ئادىمى بولسا، «كىم» دېگەن ئامىل گەۋدىلەندۈرۈلمىدۇ. ئەگەردە ئوغرىلىق يۈز بەرگەن جاي ھۆكۈمەت ئورگىنى ياكى جامائەت خەۋپسىزلىك ئورگىنىدا بولسا، «قايسى جاي» دېگەن ئامىل گەۋدىلەندۈرۈلمىدۇ. مۇبادا ئوغرى نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئېلىپ كېتىپ، «ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش سەۋىيەمنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلدىم» دېگەن خەتنى قالدۇرۇپ كەتكەن بولسا، ئۇنداقتا خەۋەردە «نېمە ئۈچۈن» دېگەن سەۋەب ئامىلى گەۋدىلەندۈرۈلمىدۇ.

خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسى توغرىسىدا

خەۋەرنىڭ باشلىنىش قىسمىدا ئەڭ ئىنچام ۋە ئەڭ جانلىق قۇرلار بىلەن پاكىتنىڭ ئەڭ مۇھىم، كىشىنى ئەڭ كۆچلۈك جەلپ قىلىدىغان قىسمى گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ، مەركىزىي ئىدىيە شەرھلىنىدۇ. ئوقۇرمەنلەر خەۋەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىدىن خەۋەردار قىلىنىپ، خەۋەرنى ئاخىرىغىچە ئوقۇشقا جەلپ قىلىنىدۇ. خەۋەردە مانا مۇشۇ ۋەزىپىنى ئۆتەيدىغان جۈملە ياكى بۆلەك «مۇقەددىمە» دەپ ئاتىلىدۇ.

مۇقەددىمە ئاخباراتقا خاس ئۇقۇم، شۇنداقلا خەۋەرنىڭ باشقا ژانىرلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكى. ئۇنىڭ رولىنى تۆۋەندىكى ئۈچ نۇقتىغا يىغىنچاقلاپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ: بىرىنچى، ئىنچام قۇرلار ئارقىلىق خەۋەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىدىن ئوقۇرمەنلەرگە بېشارەت بېرىش. ئىككىنچى، ئوقۇرمەنلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، ئۇلارنى خەۋەرنى ئوقۇپ تۈگىتىشكە يېتەكلەش. ئۈچىنچى، زۆرۈر تېپىلغاندا كەيپىيات يارىتىش ۋە خەۋەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسىنى قىسقىچە شەرھلەش. دېمەك، خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسى يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى باشقا ئەدەبىي ژانىرلاردىن پەرقلىنىدىغان ئاخباراتقا خاس ئۇقۇم دەيمىز.

مۇقەددىمە خەۋەر يېزىقچىلىقىنىڭ تۇنجى قەدىمى، شۇنداقلا ئەڭ مۇھىم قىسمى. بىر پارچە خەۋەردە مۇشتەرىلەرنى جەلپ قىلىش ـ قىلالماسلىق خەۋەرنىڭ بىرىنچى بۆلىكى، بىرىنچى جۈملىسى، ھەتتا بىرىنچى قۇرىغا باغلىق بولىدۇ، شۇنداقلا ئۇ

خەۋەردە مۇخبىرنىڭ سەۋىيەسىنى ئۆلچەيدىغان روجەك هېسابلىنىدۇ. مۇقەددىمىنىڭ جەزبىلىك بولغان - بولمىغانلىقى مۇخبىرنىڭ سەۋىيەسىگە باغلىق، ئەگەر يۇقىرى سەۋىيەلىك مۇقەددىمە يازالمىسا، مۇخبىرنىمۇ سەۋىيەلىك مۇخبىر دېگىلى بولمايدۇ.

يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتۈلگەندەك، بىر ياخشى مۇقەددىمە خەۋەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسىنى تۇتۇپ، ئۇنى گەۋدىلەندۇرۇپ بەرگەندىن باشقا، يەنە مۇشتەرىلەردە خەۋەرنى زور قىزىقىش بىلەن ئوقۇپ چىقىش ئارزۇسىنى قوزغايدۇ. مۇشتەرىلەر خەۋەر ئوقۇغاندا، ئادەتتە گېزىتنى ئېچىپلا ماۋزۇلارغا ۋە خەۋەرنىڭ باشلىنىش قىسمىغا كۆز يۈگۈرتۈپ چىقىپ، ئوقۇش - ئوقۇماسلىقنى بەلگىلەيدۇ. مۇشتەرىلەر گېزىت يۈزىگە نەزەر ئاغدۇرۇۋاتقاندا، پەقەت كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ماۋزۇلار ۋە يېڭىچە جانلىق مۇقەددىمىلەرلا ئۇلارنى ئۆزىگە تارتىدۇ. مانا بۇ نۇقتا مۇخبىردىن مۇقەددىمىدە مەركىزىي نۇقتىنى روشەن گەۋدىلەندۇرۇپ بەرگەندىن باشقا، يېڭىچە، جانلىق، قىزىقارلىق، ئىخچام ۋە كۆچلۈك قىلىپ يېزىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنداق قىلغاندىلا، مۇقەددىمە خۇددى ماگنىتقا ئوخشاش مۇشتەرىلەرنى ئۆزىگە تارتىپ خەۋەر ئىچىگە باشلاپ كىرەلەيدۇ.

بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، مەركىزىي نۇقتىنى گەۋدىلەندۇرۇشكە، مۇشتەرىلەرنى جەلپ قىلىشقا پايدىلىق بولۇش مۇقەددىمە يېزىقچىلىقىنىڭ مۇهىم بىر ئۆلچىمى. شۇڭا، هەرقانداق بىر مۇخبىر خەۋەر يېزىش ئۈچۈن قولىغا قەلەم ئالغان هامان ئالدى بىلەن ئاساسىي نۇقتىنى بەلگىلۇۋېلىپ، ئەستايىدىل ئويلىنىپ، ئەڭ مۇهىم، ئەڭ يېڭى نەرسىلەرنى تېپىپ چىقىشى، تەكرار مۇلاهىزە يۈرگۈزۈپ، قايتا - قايتا يېزىشى، بۇنىڭدىنمۇ ئېسىل مۇقەددىمە تاپالمايدىغان دەرىجىگە يەتكەندە ئاندىن قانائەت قىلىشى لازىم.

نۇرغۇن چەت ئەل ئاخباراتشۇناسلىرى بىر خەۋەر ئۈچۈن

يىگىرمە خىل مۇقەددىمە تەييارلاشمۇ ئارتۇقچىلىق قىلمايدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ، ئامېرىكا كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاخبارات پىروفېسسورى ئۆزىنىڭ بىر خەۋەرنى يېزىش ئۈچۈن يېرىم كۈن ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ۋاقىتنى مۇقەددىمە يېزىشقا سەرپ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. بۇنىڭدىن مۇقەددىمە يېزىقچىلىقنىڭ ئاسان ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭغا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىش كېرەكلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسىنى يازغاندا تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىلارغا دىققەت قىلىش كېرەك:

1. پاكىتنى يېزىش، قۇرۇق گەپ قىلماسلىق لازىم

تۆۋەندىكى مۇقەددىمىنى كۆرۈپ باقايلى:

«ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تاشقى ئىقتىساد ـ سودا بويىچە كېڭىشىش يىغىنى ئوڭۇشلۇق داۋاملاشماقتا. يىغىن باشلىنىپ ئىككى كۈندىلا پۈتۈشۈلگەن ئېكسپورت سومىسى يىگىرمە مىليون ئالتە يۈز مىڭ دوللارغا يەتتى، تېخنىكا ھەمكارلىقى، شېرىكلىشىپ مەبلەغ سېلىش بويىچە تۆت تۈرده كېلىشىم ۋە مۇددىئانامە ئىمزالاندى».

ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1988 ـ يىلى 19 ـ سېنتەبىر

بۇ مۇقەددىمىنى ئوقۇغان كىشى خەۋەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى ئىگىلەپ، يىغىننىڭ قانداق ئەھمىيەتكە ئېرىشكەنلىكىنى ھەقىقىي پاكىتلاردىن بىر قاراپلا بىلىۋالالايدۇ. يەنە بىر قىسىم مۇقەددىمىلەردە، بولۇپمۇ ئومۇملاشتۇرۇش خاراكتېرىدىكى مۇقەددىمىلەردە ئابستراكت ئۇقۇم، مودېللاشقان شوئار خاراكتېرلىك ئاتالغۇلار ئەمەلىي پاكىتلار ئورنىغا دەسسىتىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق

كونكرېت پاكىتنى كۆرگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن:

«ئۆز خەۋىرىمىز. شەھىرىمىزدە بۇ يىل مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيەسى ئېيى پائالىيىتى تەدرىجىي قانات يايغاندىن كېيىن، ھەرقايسى ئورۇنلار رەھبەرلىكنى كۆچەيتىپ، پارتىيە 13 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 4 - ، 5 - ، 6 - ئومۇمىي يىغىنلىرى ۋە 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 3 - يىغىنىنىڭ روھىنى يېتەكچى، مۇقىملاشتۇرۇشنى مەركەز قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىپ، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشنى مۇھىم نۇقتا، «ئىككىدە نەمۇنچى» ئورۇن قۇرۇشنى نىشان قىلىپ، ئەستايىدىل پىلانلاپ، كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇپ، تەدبىرلەرنى تۇزۇپ چىقىپ، ئەمەلىيلەشتۇرۇشنى چىڭ تۇتۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيەسى ئېيى پائالىيىتىنىڭ جۇشقۇن، چوڭقۇر قانات يېيىشىنى ئىلگىرى سۈردى.»

—— «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» 1990 - يىلى 15 - ماي

بۇنى ئاساسەن قۇرۇق گەپ بىلەن توشقان مۇقەددىمە دەپ قاراشقا بولىدۇ. پاكىتلىق مەزمۇنلارنىڭ بولماسلىقى مۇقەددىمىدىكى ئەجەللىك ئاجىزلىقلارنىڭ بىرى. خۇددى كالپلىن ئېيتقاندەك: «گەپ قانچىكى ئابستراكت ئېيتىلسا، ئۇنىڭ مەنىسى كونكرېت شەيئىدىن شۇنچە يىراقلىشىدۇ. ئۇنىڭ پەيدا قىلىدىغان تەسىرىمۇ شۇنچە ئاجىز بولىدۇ» («كوممۇنىزملىق تەربىيە توغرىسىدا»).

2. شەيئىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىش كېرەك

مۇقەددىمىدە خەۋەرنىڭ ئەڭ روشەن ئالاھىدىلىكىگە ئىگە مەزمۇنى ئېچىپ بېرىلگەندە، يېڭى مەزمۇن گەۋدىلىنىپ،

مۇشتەرىلەردە قىزىقىش پەيدا قىلىدۇ. چۈنكى، بېكىلىق ھامان شەيئىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ئارقىلىق گەۋدىلىنىدۇ. مەسىلەن، شىنخۇا ئاگېنتلىقى 1984 - يىلى 28 - نويابىردا تارقاتقان «مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئاخبارات خادىملىرىنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلدى» دېگەن خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسىنى كۆرۈپ باقايلى:

«ئاخبارات خەۋەرچىلىكىنى ئۆزىنىڭ بۇرچى قىلغان ئۇچيۇز ئەللىكتىن ئارتۇق مۇخبىر، مۇھەررىر ۋە دىكتور بۇگۈن بۇ يەردە ئاخباراتنىڭ خەۋەر قىلىش ئوبيېكتلىرىغا ئايلاندى. جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ خەلق ئاممىسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى، ئارزۇ - ئارمان ۋە سادالىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بۇ قەھرىمانلار دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئوتتۇز بەش يىل ئىچىدە تۇنجى قېتىم ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئاخبارات خادىملىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى.»

بۇ مۇقەددىمە كۇچلۇك ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلىنغان، مۇخبىر ئەسلىدە خەۋەر ئوبيېكتلىرىنى زىيارەت قىلىدۇ، لېكىن ئۇلار بۇگۈن زىيارەت قىلىنىدىغان خەۋەر ئوبيېكتلىرىغا ئايلانغان. مۇقەددىمىدە بۇ نۇقتا گەۋدىلەندۈرۈلۈش ئارقىلىق مۇكاپاتلاش يىغىنىنىڭ ئالاھىدىلىكى كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

3. ئىخچام ۋە يىغنىچاق يېزىش كېرەك

مۇقەددىمە ئىخچام ۋە چۈشىنىشلىك بولۇش بىر - بىرىگە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، كىشىلەرنىڭ كۆرۈش پىسخىكىسىدىن ئالغاندا، جۈملە قانچە قىسقا، ئۇقۇم قانچە ئىخچام بولسا، شۇنچە چۈشىنىشلىك بولىدۇ. بىرقانچە خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسىگە

پاكىتلارنىڭ ھەممىسىنى سىغداپ كىرگۈزۈپ قويسا، ئۇقۇملار چىگىش بولۇپ قالسا، مۇشتەرىلەر گاڭگىراپ قالىدۇ.

4. ئاخبارات ئاساسى بولۇشى كېرەك

بىرپارچە خەۋەردىكى ئۇچۇر مىقدارىنىڭ قانچىلىك بولۇشى مۇشۇ خەۋەرنىڭ مۇھىملىق دەرىجىسى ۋە ۋاقىتچانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. خەۋەر قانچىكى دەل، ۋاقتىدا بېرىلسە، ئۇنىڭ ئۇچۇر مىقدارى مۇناسىپ ھالدا يۇقىرى بولىدۇ. لېكىن، بەزى ۋەقەلەر ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۆز ۋاقتىدا خەۋەر قىلىنماي قالىدۇ. ۋاقتى ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ قىممىتىنى يوقاتماي، خەۋەر قىلىشتا بىز ئاخبارات ئاساسىغا تايىنىمىز. ئاخبارات ئاساسى دېگىنىمىز، خەۋەرنى ئېلان قىلىشتىكى ئاساس ياكى پەيت بولۇپ، ئۇ پاكىت ئۆزگىرىشىدىكى ئەڭ يېڭى ئەھۋال، ئەڭ يېڭى ۋاقىت ياكى پاكىتنىڭ چىقىش ئورنىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن:

«شىنخۇا ئاگېنتلىقى، دانىيە 1979 ـ يىلى 22 ـ نويابىر تېلېگراممىسى. 1976 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى تاڭشەندە يۇز بەرگەن قاتتىق يەر تەۋرەشتە جەمئىي ئىككى يۈز قىرىق ئىككى مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۆلۈپ، بىر يۈز ئاتمىش تۆت مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئېغىر يارىلانغان. بۇ ئىككى سان تاڭشەن، تىەنجىن، بېيجىڭ رايونلىرىدا شۇ قېتىملىق يەر تەۋرەشتە ئۆلگەن ۋە يارىلانغان كىشىلەرنىڭ ئومۇمىي سانىدۇر. بۇ خەۋەر بۇ يىل 17 ـ نويابىردىن 22 ـ نويابىرغىچە ئۆتكۈزۈلگەن جۇڭگو يەر تەۋرەشنى كۆزىتىش ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنىدا ئېلان قىلىندى.»

ۋەقەگە گەرچە ئۇچ يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن كونكرېت ساننىڭ بۇ يىغىندا ئېلان قىلىنىشى يېڭى بىر ئاخبارات ئاساسى بولغان.

5. جانلىق، جەلپ قىلارلىق ۋە ئوبرازلىق يېزىپ، مۇشتەرىلەرنى خەۋەرنىڭ كېيىنكى قىسمىنى ئوقۇشقا يېتەكلەش لازىم

«مۇقەددىمە» دېگەن سۆزنىڭ ئۆزىمۇ «باشلىنىش، قوزغاش، يېتەكلەش» دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ. شۇڭا، مۇخبىر خەۋەر يازغاندا ئەستايىدىل ئويلىنىپ، تەڭ ئېتىبار بېرىش ئۈسۈلى ئارقىلىق ماھىرلىق بىلەن ئوروڭلاشتۇرۇپ، مۇقەددىمىنى ئوقۇغان كىشى كېيىنكى قىسىملىرىنى ئوقۇمىسا تۇرالمايدىغان دەرىجىدە قىلىپ يېزىش كېرەك. مەسىلەن:

«شىنخۇا ئاگېنتلىقى، شاڭخەي 28 ـ ئاپرىل خەۋىرى. جۇڭگونىڭ ئەتىۋارلىق گۆھىرى ـــ غەربىي خەن دەۋرىدىكى قەدىمكى مىس ئەينەكتە غەلىتە بىر ھادىسە بولۇپ، ئەينەك يۈزىنى كۈنگە قارىتىپ ئەكس نۇرىنى تامغا چۈشۈرگەندە، ئەينەك ئارقىسىدىكى سىزىقلار ۋە خەتلەر كۆرۈنەتتى. بۇ ئەپسانىۋى سىر تۇنۇگۈن شاڭخەي شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا سايلانغان دۇەن جۇڭۇ تەرىپىدىن يېشۈپتىلدى.»

بۇ مۇقەددىمىنى ئوقۇغان ھەرقانداق كىشى تەبىئىي ھالدا خەۋەرنىڭ كېيىنكى قىسمىنى ئوقۇشقا قىزىقىدۇ.

مۇقەددىمىنىڭ ئىپادىلىنىش شەكىللىرى خىلمۇخىل بولىدۇ. بىز ياخشى شەكىللەرنى ئۈلگە قىلىشنى، ئەمما بىردىنبىر ئۆلچەم قىلىۋالماسلىقنى، مۇخبىرلارنىڭ ئۇزۇكسىز يېڭىلىق يارىتىشىنى تەشەببۇس قىلىمىز. تۆۋەندە بىرقانچە خىل مۇقەددىمە شەكىللىرىنى تونۇشتۇرىمىز:

1. ئومۇملاشتۇرۇش شەكلىدىكى مۇقەددىمە

بۇ بىزنىڭ خەۋەرچىلىكىمىزدە ئەڭ كۆپ قوللىنىلىدىغان مۇقەددىمە شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا خەۋەردىكى ئاساسىي پاكىت

يىغىنچاقلىنىپ، ئومۇملاشتۇرۇلۇپ كۆرسىتىلىدۇ. مەسىلەن، «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1991 ـ يىلى 29 ـ ئىيۇل سانىغا بېسىلغان «شىنجاڭ جۇڭيى دورا زاۋۇتى ئىككى باشنى تۆتۈپ، ئوتتۇرىنى يېتەكلەپ، تەشەببۇسكارلىق ئورنىغا ئۆتتى» دېگەن خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسى مۇشۇ خىل ئومۇملاشتۇرۇش ئۇسۇلىدا يېزىلغان:

«يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بازاردىكى خىلمۇخىل ئۆزگىرىشلەر نۇرغۇن كارخانىلارنى تۇمان ئىچىدە قالدۇردى. لېكىن، شىنجاڭ جۇڭيى دورا زاۋۇتى ئىككى باشنى تۆتۈش، ئوتتۇرىنى يېتەكلەش ئارقىلىق تۇمان ئىچىدىن يول تاپتى. ئۇلار يېڭى دورىلارنى ئىشلەپچىقىرىشنى، سېتىشنى تۆتۈپ، كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى يۆكسەلدۈردى.»

2. بايان شەكلىدىكى مۇقەددىمە

بۇ خىل شەكىلدە پاكىتلار ئادەتتە ئەسەر يازغانغا ئوخشاش تۈز ۋە ئۇدۇلمۇئۇدۇل بايان قىلىنىدۇ. مەسىلەن:

«5 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى كېچە سائەت ئۈچتىن قىرىق بەش مىنۇت ئۆتكەندە، لىق كۆمۈر بېسىلغان پويىز قۇمۇل كان ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ ئۈستى ئوچۇق كۆمۈر كېنىنىڭ يېڭى كان رايونىدىن قوزغالدى. بۇ، يىلنىغا ئۈچ يۈز مىڭ تونىنا كۆمۈر قېزىلىدىغان، ئاپتونوم رايونلۇق كۆمۈر سانائىتى سىستېمىسى بويىچە قۇرۇلۇش كۆلىمى نۇقتىلىق كېڭەيتىلىدىغان يېڭى كان رايونىدىن تۇنجى قېتىم قېزىلغان كۆمۈر.»

—— «شىنجاڭ گېزىتى» 1991 ـ يىلى 29 ـ ئىيۇل

بۇنداق مۇقەددىمىنى يازغاندا، ئالاھىدىلىكنى تۆتۈپ، يېڭى ئۇچۇر بېرىشكە دىققەت قىلىش، تولىمۇ ئاددىي بولۇپ قېلىپ، مۇشتەرىلەرنى زېرىكتۈرۈپ قويۇشتىن ساقلىنىش كېرەك.

3. سېلىشتۇرۇش شەكلىدىكى مۇقەددىمە

هازىرقى ئەھۋال بىلەن بۇرۇنقى ئەھۋالنى، بۇ يەردىكى ئەھۋال بىلەن ئىككىنچى يەردىكى ئەھۋالنى، قىسمەنلىكتىكى ئەھۋال بىلەن ئومۇملۇقتىكى ئەھۋالنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ، بىرى ئارقىلىق يەنە بىرسىنى گەۋدىلەندۇرۇپ بېرىش ئۇسۇلى بىلەن يېزىلغان مۇقەددىمىلەرمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1991 - يىلى 29 - ئىيۇل سانىغا بېسىلغان «چۆچەك شەھىرىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان يېگىرمە ئۇچ كەنتىدە خۇشاللىنارلىق ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى» دېگەن خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسى مۇشۇ خىل سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلىدا يېزىلغان:

«ئىلگىرى شەھەرگە كىرىپ ئاشلىق قوتقۇزۇش پۇلىنى ئەكېتىدىغانلار بۇگۈنكى كۈندە سۈپەتلىك ئۇرۇق، خىمىيەۋى ئوغۇت ۋە بېيىشنىڭ ئۇچۇرلىرىنى ئەكېتىدىغان بولدى. بۇ — چۆچەك شەھىرىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان يېگىرمە ئۇچ كەنتىدە يۈز بەرگەن خۇشاللىنارلىق ئۆزگىرىش.»

بۇ خىل ئۇسۇل جايلارنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە يېڭى قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشكە تولىمۇ باب كېلىدۇ.

4. تەسۋىر شەكلىدىكى مۇقەددىمە

بۇ، خەۋەردىكى ئاساسىي پاكىتنى ياكى ۋەقەنىڭ مەلۇم بىر ئەھمىيەتلىك تەرىپىنى ۋە يۈقىرى دولقۇنىنى تۇتۇپ، ئىنچىكە، ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلىپ سۈرەتلەپ بېرىدىغان مۇقەددىمىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن:

«يىلان يىلى باشلانغان مىنۇتلاردا، ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمال چېگرا سىدىكى ئولاستاي چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسىدا ئەللىك نەچچە جەڭچى بىر ئۇيغۇر گېنېرالنى ئورۇغلان هالدا سالیوت ئاتتى، رەڭگارەڭ پوجاڭزىلار تۇن پەردىسىنى يېرىپ

كۆكته چاقنىدى. پوجاڭزا ۋه ئالقىش سادالىرى تاغلارنى لەرزىگە سالدى.»

ـــ «شىنخۇا ئاگېنتلىقى 1990 ـ يىلى 2 ـ يانۋار تېلېگراممىسى»

تەسۋىر شەكلىدىكى مۇقەددىمىنى يازغاندا، ئالدى بىلەن تەسۋىر ئىخچام، ساددا ۋە مۇۋاپىق بولۇشى لازىم. يەنە بىر تەرەپتىن، تەسۋىرلەنگەن ۋەقە مۇخبىر ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن نەق مەيدان كۆرۈنۈشى بولۇشى كېرەك، ئۇنداق بولمىغاندا، پاكىت سۈنئىي ۋە ساختا بولۇپ قالىدۇ.

5. مۇھاكىمە شەكلىدىكى مۇقەددىمە

بەزى مۇقەددىمىدە پاكىت بايان قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ۋەقەگە باھا بېرىلىدۇ، ئاخباراتلىق پاكىتنىڭ ئەھمىيىتى تېخىمۇ روشەن كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ. مانا بۇ، مۇھاكىمە ياكى ئوبزور شەكلىدىكى مۇقەددىمە دېيىلىدۇ. مەسىلەن:

«شىنخۇا ئاگېنتلىقى، 1989 ـ يىلى 1 ـ ئاپرېل تېلېگراممىسى. بۈگۈن يېڭى جۇڭگو ئېلان قىلغان تۈنجى پاتېنت ھوقۇقى قانۇنى رەسمىي يولغا قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن ئېلىمىزدە ئەقلىي ئەمگەك نەتىجىلىرىگە ھەق بېرىلمەسلىكتەك تارىخقا خاتىمە بېرىلگەنلىكى جاكارلاندى.»

بۇ مۇقەددىمىنىڭ ئاخىرقى جۈملىسى ھالقىلىق يېرىنى كۆرسىتىپ بېرىش رولىنى ئويناپ بولۇپ، مۇشتەرىلەر ئۇنىڭدىن ئاخبارات پاكىتىدىكى تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى دەرھاللا چۈشىنىۋالالايدۇ.

6. سوئال شەكلىدىكى مۇقەددىمە

بۇنىڭدا خەۋەر باشلىنىشى بىلەنلا مۇشتەرىلەر كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان بىرەر ئۆتكۈر مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىلىدۇ. مۇشتەرىلەر ئويغا سېلىنىدۇ. مەسىلەن:

«نېمە ئۈچۈن ھەر يىلى قىزىل رەقەم كۆرۈلىدۇ؟ بۇنىڭدىكى مۇھىم بىر سەۋەب ئومۇمىنىڭ كۆپلىگەن پۇلى يەپ ـ ئىچىشكە سەرپ قىلىنىۋاتقانلىقى، ھەتتا شەخسلەرنىڭ چۈنتىكىگە كىرىپ كەتكەنلىكىدە.»

سوئال شەكلىدىكى مۇقەددىمىنى يازغاندا، بىرىنچىدىن، ئامما كۆڭۈل بۆلىدىغان، بىلىشكە ئىنتىلىدىغان، ئەمما تېخى بىلەلمىگەن، شۇنداقلا ئاممىنىڭ تۇرمۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش كېرەك. ئىككىنچىدىن، سورىغان سوئالغا مۇخبىر ئۆزى دەرھال جاۋاب بېرىشى كېرەك. مۇقەددىمىدە سوئالنى جاۋابسىز قالدۇرۇشقا بولمايدۇ، چۈنكى مۇقەددىمىنىڭ ۋەزىپىسى مۇشتەرىلەرگە سوئال قويۇش ئەمەس.

7. نەقىل كەلتۈرۈش شەكلىدىكى مۇقەددىمە

خەۋەردىكى ئاساسلىق شەخسنىڭ ئۆتكۈر ياكى يېڭىلىققا ئىگە سۆزى خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسىدە نەقىل كەلتۈرۈلۈپ يېزىلغاندا، مۇشتەرىلەردە كۈچلۈك تەسىرات پەيدا قىلغىلى بولىدۇ. مەسىلەن، 1991 ـ يىلى 14 ـ ئىيۇندىكى «شىنجاڭ گېزىتى» گە بېسىلغان «يەر تەۋرەش ئاپىتىگە تاقابىل تۇرۇش ئېڭىنى كۈچەيتىپ، يەر تەۋرەش ئاپىتىدىن مۇداپىئە كۆرۈشكە دائىم تەييار تۇرايلى» دېگەن خەۋەرنىڭ مۇقەددىمىسى مۇشۇ خىل ئۇسۇلدا يېزىلغان:

«بەزى ئامما يەر تەۋرەش ئاپىتىنىڭ زىيىنىنى يەڭگىللىتىش تەقلىدىي مانېۋىرى ئۆتكۈزگەنلىك يەر تەۋرەش ئاپىتى يۈز بەرگەنلىك، دەپ قارايدۇ. بۇ پۈتۈنلەي خاتا چۈشەنچە.» بۇ سۆزنى ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ئاپتونوم رايون ۋە ئورۇمچى شەھىرى يەر تەۋرەش ئاپىتىنىڭ زىيىنىنى يەڭگىللىتىش تەقلىدىي مانېۋىرىغا سەپەرۋەر قىلىش

يۇزىسىدىن ئاچقان كادىرلار يىغىندا تەكىتلىدى.»

نەقىل شەكلىدىكى مۇقەددىمە ئانچە كۆپ ئىشلىتىلمەيدۇ. چۈنكى، نەقىل كەلتۈرۈلىدىغان سۆز ناھايىتى جازىبىلىك بىلەن تالالانمىغاندا، بۇ مۇقەددىمە ھەرقانداق بىر شەكىلدىكى مۇقەددىمىدىنمۇ ناچار مۇقەددىمە بولۇپ قالىدۇ. گاھىدا بۇ خىل ئۇسۇلنى ھۆرۈن - تەييارتاپ مۇخبىرلار قوللىنىدۇ. شۇڭا، بۇنداق مۇقەددىمىنى يازغاندا مۇخبىر قاتتىق كاللا قاتۇرۇپ، مۇشتەرىلەرنى كۈچلۈك جەلپ قىلالايدىغان ۋە ھەيران قالدۇرالايدىغان ئالاھىدىلىككە ئىگە سۆزلەرنى تالىشى لازىم. مىسال ئۈچۈن تۆۋەندىكى مۇقەددىمىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى:

«— ئۆلۈم نەقەدەر گۈزەل - ھەە؟ — ل . خاردىن ئۇنئالغۇغا قاراپ كۆڭۈل سىرلىرىنى ئاشكارىلىماقتا، — يىگىرمە ياشقا توشقان چىغىڭدا بىرىنچى قېتىم ئۆلسەك تېخىمۇ شۇنداق. ئىككى ئاي ئىلگىرى سۆڭەك راكى ئۇنى قاتتىق قىينىغاندا، ئۇ يۇقىرىقى سۆزنى ئېيتقانىدى. بۇ ياش ئانا ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى بالىلار دوختۇرخانىسىدا ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغاندا، ئېرى جامىس بېشىدا قاراپ تۇراتتى.»

يۇقىرىدا بىر قانچە خىل مۇقەددىمە شەكلىنى تونۇشتۇردۇق. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، مۇقەددىمە يېزىش ئاسان ئەمەس، ياخشى مۇقەددىمە يېزىش تېخىمۇ ئاسان ئەمەس. بۇ مۇخبىرلاردىن ئەتراپلىق بىلىم سەۋىيەسى، قېتىرقىنىپ ئىزدىنىش روھى، بولۇپمۇ ئەستايىدىللىق پوزىتسىيەسى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. نۆۋەتتىكى مىللىي ئاخباراتچىلىقىمىزنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا، خەۋەرنىڭ مۇقەددىمە يېزىقچىلىقىغا ئېتىبار بەرمەيدىغان ئەھۋال بىرقەدەر ئېغىر. تىل جەھەتتە قىلىپلىشىپ كەتكەن، شەكىل جەھەتتە بىر خىللاشقان مۇقەددىمىلەر گېزىت بەتلىرىدە ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ، بولۇپمۇ ھېچقانچە رەڭدارلىقى، ئۆزگىچىلىكى

بولمىغان ئومۇملاشتۇرۇش شەكلىدىكى مۇقەددىمە بىزدە مەزمۇن ۋە ئەكس ئەتتۇرۇش ئۇسۇلى ئوخشاش بولمىغان ھەر خىل خەۋەرلەرنىڭ ھەممىسىگە قوماندانلىق قىلىدىغان «ھەممىباب» مۇقەددىمە بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئۈچۈن مۇخبىرلىرىمىزدا پارتىيەنىڭ ئاخبارات ئىشلىرىغا، مۇشتەرىلەرگە مەسئۇل بولۇش پوزىتسىيەسى بولۇشى كېرەك. تەھرىرلىك ئورگانلىرىنىڭ ئېچىدىمۇ «مۇقەددەس» رامكىلاردىن ۋاز كېچىش جۇرئىتى بولۇشى كېرەك.

خەۋەرنىڭ ماتېرىيالنى قانداق تاللاش كېرەك

ماتېرىيال ھەرقانداق خەۋەر ئۈچۈن ماددىي ئاساس، خۇددى خىش بولمىسا، ئۆي سالغىلى بولمىغىنىغا ئوخشاش، پاكىتلىق ماتېرىيال بولمىسا، ياخشى خەۋەر يازغىلىمۇ بولمايدۇ، ماتېرىيالنىڭ سۈپىتىنىڭ ياخشى ـ يامان بولۇشى يەنە خەۋەرنىڭ سۈپىتىنى بىۋاستە بەلگىلەيدۇ. شۇڭا، خەۋەر يېزىقچىلىقىدا ماتېرىيال تاللاشقا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش كېرەك.

خەۋەرنىڭ ماتېرىيالىنى تاللاش مۇخبىرلىق جەريانىدا ئىگىلىگەن خام ماتېرىياللار ئاساسىدا ئاساسىي ئىدىيەنى تۇرغۇزۇۋالغاندىن كېيىن، قىممىتى بار ماتېرىياللارنى تاللىۋېلىپ، ئاساسىي ئىدىيەنى ئىزاھلاش ۋە شەرھلەشنى كۆزدىتىدۇ. ماتېرىيال تاللاش مەسىلىسى ھەققىدە يولداش پېڭ جېن ئوبرازلىق قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: «سىز سانىڭ چۈجە ئالغىنىنى كۆرگەنمۇ؟ سارمۇ كۆزنى يۇمۇۋېلىپ يەرگە چۈشسىلا چۈجىنى ئېلىپ قاچالمايدۇ، بەلكى ھاۋادا ئايلىنىپ يۇرۇپ چۈجىنى كۆرگەندىن كېيىن، نىشانلاپ تۇرۇپ، شاپىلدە يەرگە چۈشىدۇ ـ دە، چۈجىنى قامالالاپ تۇتقان پېتى ئۆرلەپ ئۆچۈپ كېتىدۇ، مانا بۇ ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى. سانىڭ ھاۋادا ئايلىنىپ يۇرگىنى تەكشۈرۈش، تەتقىق قىلىش ئېلىپ بارغىنى، ئۇ نىشاننى توغرىلىۋالغاندىن كېيىنلا، چۈشكەن پېتى چۈجىنى دەل تۇتۇپ كېتەلەيدۇ ... مۇخبىرلار خىزمەت ئۇسۇلىدا سانىڭ چۈجە ئېلىشىنى ئۆگىنىشى، ئالدى بىلەن ئەتراپلىق ۋە تەپسىلىي تەكشۈرۈشى، تەتقىق قىلىشى، تېپىك ۋەقە ۋە مەسىلىلەرنى

بايقىغان هامان چوڭقۇر چۆكۈپ، چىڭ تۇتۇشى، تىپىك ماتېرىياللارنى قولغا كەلتۈرمىگۈچە بوشاشماسلىقى لازىم.»

ماتېرىيال تاللاش بەلگىلىك سەۋىيەنى ۋە چوڭقۇر ئەجىر سىڭدۈرۈشنى تەلەپ قىلىدىغان ئەمگەك، نۇرغۇن پېشقەدەم مۇخبىرلار ئەمەلىيەتكە چوڭقۇر چۆكۈپ، مۇخبىرلىق قىلىدۇ. ئۇلار قايسى ماتېرىيالنىڭ ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى، قايسى ماتېرىيالنىڭ قايىل قىلىش، تەسىرلەندۈرۈش كۈچىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا، ئۇلار سارنىڭ چۈجە ئالغىنىغا ئوخشاش نىشانلاپ تۇرۇپ، بىر قېتىمدىلا كۆڭۈلدىكىدەك ماتېرىيالنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ، ئەكسىچە تەجرىبىسىز مۇخبىرلار بولسا، كۆنىۋىي ئالدىراپ - تېنەپ يۈرسىمۇ، يېڭى ۋە تەسىرلىك ماتېرىياللارغا ئىگە بولالمايدۇ، نەتىجىدە قىلغان ئەمگىكى بىكار كېتىدۇ. شۇڭا، خەۋەرنىڭ ماتېرىيالىنى تاللاش مەسىلىسى ئالدى بىلەن ئاخبارات سەزگۈرلۈكى بىلەن زور دەرىجىدە مۇناسىۋەتلىك. بۇ مۇخبىرلاردىن ياخشى تەربىيەلىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

خەۋەرنىڭ ماتېرىيالىنى تاللاشتا تۆۋەندىكى تەلەپلەرگە ئەمەل قىلىش كېرەك:

1. شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدىغان تىپىك ماتېرىياللارنى تاللاش لازىم. ھەرقانداق بىر مۇخبىر ئۇچۇن ماتېرىيال توپلاش ئانچە قىيىن ئىش ئەمەس، ئەمەلىيەتكە چۆكۈپ، ئەستايىدىل مۇخبىرلىق قىلسىلا، بىر تالاي ماتېرىياللارغا ئىگە بولالايدۇ، لېكىن بۇنداق ماتېرىياللار كۆپىنچە تارقاق، يۈزەكى ۋە ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. مۇخبىرنىڭ ھەقىقىي ئىقتىدارى مانا مۇشۇ ماتېرىياللار ئىچىدىن خۇددى ئالتۇنچى قۇم ئىچىدىن ئالتۇن تاسقىغانغا ئوخشاش ئەڭ تىپىك، ئەڭ نېگىزلىك بولغان، شەيئىنىڭ ماھىيىتى ۋە ئالاھىدىلىكىنى دەل ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدىغان

ماتېرىياللارنى تاللاپ چىقالمىشدا ئىپادىلىنىدۇ. پۈتۈن مەملىكەتنى بىر مەزگىل ۋەھىمىگە سالغان قاراقچى ئاكا ـ ئۇكا ۋاڭلار توغرىسىدا شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى يازغان «ئىككى ۋاڭ، نى ئېتىپ ئۆلتۈرۈش خاتىرىسى» دېگەن خەۋەرنىڭ بۇ جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيىتىنى كۆرۈپ باقايلى:

«9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئەتىگەن سائەت سەككىزلەردە گۇاڭچاڭ ناھىيەلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ كادىرى لىۇ جەنپىڭ سىرتقا خىزمەتكە چىقىپ كېتىۋېتىپ، بىر ئىدارىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇدۇلدىكى مىلىچىاللار دۇكىنىنىڭ ئالدىدىكى يولدا چىغ قالپاق كىيىپ، قارا كۆزەينەك تاقىۋالغان بىر ئادەمنىڭ لايغا مىلىنىپ كەتكەن ۋېلىسىپىتىكە ئارتىلىپ، بىر پۇتى بىلەن پېدالغا، بىر پۇتى بىلەن يەرگە دەسسەپ تۇرغانلىقىنى كۆرىدۇ، بىر دەمدىن كېيىن پاكار بويلۇق بىرى دۇكاندىن چىقىدۇ، ئۇلار ۋېلىسىپىتكە مىنگىشىپ مېڭىپ، بىر يايمىكەشنىڭ ئالدىدا توختاپ تاماكا ئالىدۇ، ئېگىز بويلۇق كىشى يەنىلا ۋېلىسىپىتكە مىنگىشىپ تۇرۇپ، ئەتراپىنى كۆزىتىدۇ. لىۇ جەنپىڭ بۇ ئىككىيلەننىڭ قىياپىتىدىن غەلىتىلىك ھېس قىلىپ، بىر نەرسە ئالغان بولۇپ، ئۇلارغا يېقىنلىشىدۇ. ئۇ، ئۇلارنىڭ تەلەپپۇزىدىن باشقا يەرلىك كىشىلەر ئىكەنلىكىنى ھەمدە ناھايىتى پەس ئاۋاز بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى سېزىدۇ».

«18 ـ چېسلا تاڭ سۈزۈلگەندە زېڭ ۋېنچۇەننىڭ ئون يەتتە ياشلىق قىزى دادىسىنىڭ قاسساپلىق قىلىشىغا ياردەملىشىپ بولۇپ، ئۆگزىدە تۇرۇپ دەم ئېلىۋاتقاندا، ئۇي ئالدىدىكى چىغىر يولدىن بىرى ئېگىز، بىرى پاكار ئىككى كۆلەڭگىنىڭ مۇكچەيگەن ھالدا تىمىسقىلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۇلار يېقىنلاشقاندا قىز بۇ ئىككىيلەننىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنىڭ تامامەن ھۆل بولۇپ كەتكەنلىكىنى، بىراق پاكار كىشى يۇدۇۋالغان سېۋەتنىڭ قۇرۇق تۇرغانلىقىنى بايقايدۇ. قىزنىڭ كۆڭلىدە بىردىنلا گۇمان

تۇغۇلىدۇ...»

بۇ ماتېرىياللار شۇنداق تىپىك ۋە تەپسىلىي تاللانغانكى، ئۇنىڭدا جىنايەتچىلەرنىڭ قورقۇنچاق، ھېيلىگەر ئەپت - بەشىرىسى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ يامان كىشىلەرگە بولغان يۈكسەك ھوشيارلىقى ماھىيەتلىك ھالدا روشەن ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ.

2. يېڭى، جانلىق ۋە ئالاھىدىلىككە ئىگە ماتېرىياللارنى تاللاش كېرەك. ئوخشاش بىر تېما، بىر مەزمۇن ئىپادىلىنىدىغان خەۋەرلەرنمۇ ئىمكانىيەتنىڭ بارچە يېڭى ماتېرىياللار ئاساسىدا بىر - بىرسىگە ئوخشاشمايدىغان قىلىپ يېزىش كېرەك. ھەممە خەۋەر بىرلا خىل قېلىپتا يېزىلسا، مۇشتەرىلەر ئۇلار ئاسانلا بىزار بولىدۇ. شۇڭا، مۇخبىرلار خەۋەر يازغاندا يېڭىلىقىغا ئىگە، ئالاھىدىلىكى بار ماتېرىياللارنى كۆڭۈل قويۇپ ئىزدىنىشى، باش-قىلار ئىشلىتىپ باقمىغان ماتېرىياللارنى قېزىۋېلىپ، مۇشتەرد-لەردە چوڭقۇر ۋە ئۇنتۇلماس تەسىرات قالدۇرۇشى كېرەك. بىز-نىڭ گېزىت، رادىيولىرىمىزدىكى ياخشى ئادەم، ياخشى ئىشلار توغرىسىدا يېزىلغان خەۋەرلەردە «بۇ مېنىڭ ئەلۋەتتە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىم»، «بۇ ھەقىقەتەن لېيې فېڭچە ياش ئىكەن»، «بۇ ھەقىقەتەن كۆڭلىمىزدىكى كادىر ئىكەن» دېگەن گەپلەر ۋە جان ئۇزۇش ئالدىدا تۇرغان نەمۇنىلىك شەخس بىر نەچچە ئېغىز مەردانە سۆزلەرنى قىلىۋالمىسا بولمايدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇنداق بىر - بىرسىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ياسالما سۆزلەر كىشىلەردە ئاسانلا بىزارلىق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدۇ، ئەمەلىيەتتە مۇخبىر چوڭقۇر ئىزدىنىدىغان بولسا، بۇ رەڭگارەڭ دۇنيادا ئۆزگىچە يېڭى ماتېرىياللار ناھايىتى كۆپ تېپىلىدۇ. مە-سىلەن، شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى قارىمىقىدىكى 1 - دوخ-تۇرخانا نېرۋا كېسەللىكلىرى بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋۇج-يەن توغرىسىدا يېزىلغان «لېيې فېڭچە ياخشى دوختۇر ۋۇجيەن»

دېگەن تەپسىلىي خەۋەردە مۇنداق بىر ئابزاس بار:

«لى شۇەن (ۋۇجيەننىڭ ئايالى) ۋۇجيەننىڭ چارچاپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ‹ئەتە بىر كۈن دەم ئېلىۋېلىڭ› دېدى، ۋۇجيەن بېشىنى چايقاپ، ‹بولمايدۇ، مەن ئىككى كېسەل كىشى بىلەن سۆزلىشىپ قويغانىدىم، ئۇلار ئەتە ئەتىگەندە مېنى ئىزدەپ كەلمەكچى› دېدى.

ھەر ۋاقىت كېسەللەرنىڭ غېمىنى يەيدىغان كومۇنىست دوختۇر ۋۇجيەننىڭ بىزگە قالدۇرغان ئەڭ ئاخىرقى سۆزى ئەنە شۇ ئىدى.»

باش قەھرىمانىنىڭ ئالىيجاناب روھىي پەزىلىتىنى ئاددىي - ساددا، دەبدەبىسىز ھالدا يورۇتۇپ بەرگەن بۇ تەسىرلىك ماتېرىيال بۇرۇنقى ئەسەرلەردە ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان يېڭىلىق تۈيغۇسىنى بېرىدۇ.

3. ئاكتۇئال، ئەكس تەسىر بەرمەيدىغان ماتېرىياللارنى تاللاش كېرەك. مۇخبىرلىق جەريانىدا قولغا كەلتۈرگەن ماتېرىياللار ئىچىدە ماھىيەتلىك ماتېرىياللارمۇ، ئاددىي، تارماق ماتېرىياللارمۇ، ئىجابىي ۋە سەلبىي ماتېرىياللارمۇ بولىدۇ. بۇ ماتېرىياللارنىڭ ئۆزى خىلمۇخىل مەزمۇنلارنى ئىپادىلىگەندىن سىرت، ئۇلارنى تاللاپ ئورۇنلاشتۇرۇش ئۇسۇلى ئوخشاش بولمىسا، كىشىلەرگە بېرىدىغان تەسىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. شۇڭا، مۇخبىر قايسى ماتېرىيالنىڭ قايسى خىل ئىدىيەنى ئىپادىلەشكە يارىدەم بېرىدىغانلىقىنى، قايسى ماتېرىيالنى تەپسىلىي يېزىش كېرەكلىكىنى، قايسىسىنى ئىخچام يېزىش كېرەكلىكىنى، قايسى ماتېرىيالدا نۇقسان بارلىقىنى ئەستايىدىل مۇلاھىزە قىلىپ پەرقلەندۇرۇشى كېرەك.

بەزى ئاخبارات خەۋەرلىرى پاسسىپ ۋە قاراڭغۇ تەرەپلەرگە چېتىلغاندا، ماتېرىياللارنىڭ ھەممىسىنى كۆتۈرۈپ چىقىش

هاجەتسىز، بولۇپمۇ ئوغرىلىق، باسقۇنچىلىق قاتارلىق جىنايى قىلمىشلارنىڭ جەريانىنى تەپسىلىي يېزىپ ئولتۇرمىسمۇ بولىدۇ. بۇ، مۇشتەرىلەرنىڭ شەيئىلەرنى تونۇشىغا ھېچقانچە ئىجابىي تۈرتكە بولالمايدۇ.

بەزى پاكىتلىق ماتېرىياللار مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا توغرىدەك قىلسىمۇ، لېكىن ئۇنى تەشەببۇس قىلىشقا بولمايدۇ. مەسىلەن، ساقچىلارنىڭ خىزمەت ئورنىدىن ئايرىلىپ، باشقىلارنىڭ ئىشىغا ياردەملەشكەنلىكى، ئاتا ـ ئانىسى ئالەمدىن ئۆتكەن بىراۋنىڭ ماتەم ئىشى بىلەن كارى بولماستىن، تەنتەنىلىك ئىشلارغا ئۆزىنى ئاتىغانلىقى قاتارلىقلار. «ئاجايىپ دەپنە مۇراسىمى» دېگەن خەۋەردە ئوغۇل بىلەن كېلىنىنىڭ بىرلىشىپ، قىزغا قېيىنئانا بولغۇچى ئاننى خارلاپ ئۇرغانلىقى، ئاخىرىدا موماي زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالغانلىقى يېزىلىپ، مومايغا تەزىيە بىلدۈرۈش يىغىندا ئامماننىڭ غەزەپلەنگەن ھالدا بۇ ئىككى ئەر ـ خوتۇننى ئېگىز پەلەمپەيگە چىقىرىپ، ئاممىغا قارىتىپ زوڭزايتىپ قويغانلىقى، موماي دەپنە قىلىنغان كۈنى يەنە ئۇزۇن قالماقتىن ئىككىنى ياساپ، ئۇلارغا كىيدۈرۈپ سازايى قىلىش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ چوڭلارنى خارلىغان گۇناھى ئەيىبلەنگەنلىكى بايان قىلىنىدۇ، ۋەقە گەرچە مۇشۇنداق يۇز بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى ئاخبارات خەۋەرلىرىدە كۆتۈرۈپ چىقىش، ئاممىنى تەربىيەلەشكە، يېتەكلەشكە پايدىسىز، بولۇپمۇ ئۇنى خەۋەر ئارقىلىق مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، تەشەببۇس قىلىشقا بولمايدۇ، شۇڭا مۇخبىرلار ماتېرىياللارنى تاللىغاندا سەگەك بولۇپ، ئەكس تەسىر بېرىدىغان نەرسىلەرنى ئىشلىتىشتىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىشى كېرەك.

خەۋەردىكى «مەن» ۋە نەق مەيدان تۇيغۇسى توغرىسىدا

خەۋەردىكى «مەن» نىڭ مۇخبىرنى كۆرسىتىدىغانلىقى ھەممەيلەنگە ئايان، تەپسىلىي خەۋەر ۋە زىيارەت خاتىرىلىرىدە مۇخبىر ئۆزىنىڭ پائالىيىتىنى قوشۇپ يېزىپ، «مەن» نى گەۋدىلەندۈرسە بولىدىغانلىقىمۇ كۆپچىلىككە تونۇشلۇق بولغان، شۇنداقلا يېزىقچىلىق ئەمەلىيىتىدە قوللىنىلىۋاتقان ئەقەللىي ساۋات بولۇپ قالدى. لېكىن، ئادەتتىكى خەۋەرلەردە «مەن» نىڭ پائالىيىتىنى يېزىشقا بولامدۇ، يوق؟ قىسقا خەۋەرلەردىمۇ مۇخبىر ئوتتۇرىغا چىقالامدۇ، يوق؟ مەن بىرمۇنچە خەۋەرلەرنى ئوقۇپ سىلىشتۇرۇش ئارقىلىق، ئادەتتىكى خەۋەرلەردىمۇ «مەن» نى قوشۇپ يېزىشقا بولىدىغانلىقىنى، بۇنداق يېزىش ئۇسۇلىنىڭ خېلى كۆپ ئەۋزەللىكى بارلىقىنى ھېس قىلىپ قالدىم.

ھازىر مىللىي ئاخباراتچىلىقىمىزدا خەۋەرلەرنىڭ جانلىق، ئەركىن بولۇشىنى، جەلپكارلىقىنىڭ، كۇچلۇك پاكىتلىرىنىڭ يېڭى، كونكرېت بولۇشىنى، چىنلىق تۇيغۇسىنىڭ يەنىمۇ قويۇق بولۇشىنى تەكىتلەش تەخىرسىز بىر مەسىلىگە ئايلانغانىدەك تۇرىدۇ. شۇڭا، خەۋەرلەردە «مەن» نىڭ بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش مۇشۇ مەسىلىلەرنى مەلۇم دەرىجىدە ھەل قىلىپ كېتىشتىكى ئۇنۇملۇك بىر يول بولسا كېرەك، دېگەن پىكىرنى تەكىتلىگۈم كېلىدۇ. چۈنكى:

1. خەۋەردە «مەن» بولۇش ئۈچۈن مۇخبىر جەزمەن ئاخباراتلىق ۋەقە يۈز بەرگەن جايغا بېرىپ نەق مەيداندا مۇخبىرلىق قىلىشى ۋە ياكى ئاخباراتلىق ۋەقەگە ئۆزىمۇ

قاتنىشىشى كېرەك. بۇ بىر تەرەپتىن، مۇخبىرلىرىمىزدىكى ماتېرىيال مۇخبىرلىقىغا يۆلىنىۋېلىشتەك پاسسىپ ھالەتنى ئۆزگەرتىشكە كۈچلۈك تۈرتكە بولىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، خەۋەردە «مەن» ئوتتۇرىغا چىقىقاندا، خەۋەردە نەق مەيدان كەيپىياتى شەكىللىنىپ، ۋەقە توغرىسىدىكى ئۆلۈك بايان كونكرېت ئىش ـ ھەرىكەتلىك دىراماتىك كەيپىياتنى شەكىللەندۈرىدۇ. مەسىلەن:

«چوڭ گىرانىت تاش كېسىش ماشىنىسىغا سېلىنىپ، قۇم تاش ھەرە بىلەن كېسىلگەن ۋە سىلىقلاش ماشىنىسىدا سىلىقلانغاندىن كېيىن، ئەينەكتەك پارقىراق ھەر خىل نەقىش نۇسخىلىرىدىكى ئالىي دەرىجىلىك گىرانىت تاش تاختا ماتېرىياللىرىنىڭ باھاسى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇلدى. ئېكسكۇرسىيەگە كەلگەنلەر ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي: ‹ھەقىقەتەن تاشتىن ئالتۇن ياسىلىپتۇ، قالتىس ھۈنەركەن !› دەپ ماختاشتى.

بۇ، مەن ئۇرۇمچى ئىقتىساد، تېخنىكا تەرەققىيات رايونىنىڭ گۇاڭخۇي گۈرۇھى گىرانىت تاش ماتېرىياللىرى ھەسسىدارلىق چەكلىك شىركىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش سېخىدا كۆرگەن ئەھۋال.»

«پەن ـ تېخنىكا ئىلاھەتتىكى تاشنى ‹ئالتۇنغا ئايلاندۇردى›، گۇاڭخۇي گۈرۇھى شىركىتىنىڭ تاش ماتېرىياللىرى ئاسىيادا جەۋلان قىلماقتا.»

ـــ «شىنجاڭ گېزىتى» 1996-يىلى 1-ئاينىڭ 16 ـ كۈنى

مانا بۇ خەۋەرنىڭ باشلىنىشىدىلا مۇخبىر دادىل ھەم ئەركىن قەلەم تەۋرىتىپ، زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىدىكى ھالقىلىق كۆرۈنۈشىنى ۋە ئېكسكۇرسىيە قىلغۇچىلارنىڭ قايىللىق كەيپىياتىنى ئەينەن سۈرەتلەپ بەرگەن، شۇنداقلا ئارقىدىنلا ئۆزىنىڭمۇ بۇ پاكىتنىڭ گۇۋاھچىسى ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتكەن.

قېلىپلاشقان ئۇقۇم، ئابستراكت يىغىنچاقلاش ئۇسۇلى بويىچە يېزىلىۋاتقان نۇرغۇن خەۋەرلىرىمىزگە سىلىشتۇرغاندا، بۇ خەۋەرنىڭ يۇقىرىقى بۆلۈكى «مانا مەن» دەپ چىلىقىدىغان ھەقىقىي نەق مەيدان تۇيغۇسىغا ئىگە قىلىنغان. چۈنكى، مۇخبىر بۇ يەردە ئاخبارات پاكىتىنىڭ ئەڭ تىپىك كۆرۈنۈشىنى ئوبيېكتىپ ھالدا قايتا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىش بىلەن بىللە، ئوقۇرمەنلەرنى نەق مەيدانغا ئۆزى باشلاپ كىرىشكە مۇۋاپىق بولالىغان. مۇبادا مۇخبىر نەق مەيدانغا بارمىغان بولسا، بارغان تەقدىردىمۇ ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزەتمىگەن بولسا، كۆزەتكەن تەقدىردىمۇ زاۋۇت باشلىقىنىڭ زاۋۇتنىڭ ماتېرىيالىرىنى «ئاسىيادا جەۋلان قىلدۇرغان» لىقىغا ئائىت تەنتەنىلىك شوئارسىمان تونۇشتۇرۇشلىرىدىن دادىل ۋاز كېچەلمىگەن بولسا، خەۋەرنىڭ بۇ جانلىق قىسمىمۇ يېزىلمىغان بولاتتى. مانا بۇ، خەۋەرگە «مەن» نىڭ كىرىپ كەلگەنلىكى پەيدا قىلىۋاتقان ئۇنۇم.

2. خەۋەردە «مەن» بولغاندا، خەۋەرنىڭ چىنلىق دەرىجىسى، ئىشەنچلىك دەرىجىسى يەنمۇ ئاشىدۇ. چۈنكى، بۇنىڭدا مۇخبىر ئۆزىنىڭ كۆرگەنلىرىنى سەممىيلىك بىلەن ئەينەن يەتكۈزۈپ بېرىش رولىنى ئويناپدۇ، بولۇپمۇ «ئاخباراتتا پاكىت سۆزلىنىشى كېرەك» دېگەن قائىدىنى ھەممىمىز يادقا بىلمىز. لېكىن، مەن بۇنى «ئاخباراتتا پاكىتنىڭ ئۆزىنى سۆزلىتىش كېرەك» دېگەن مەنىدە چۈشىنىشنى بەكرەك ياقتۇرمەن. چۈنكى، مۇخبىرنىڭ پاكىتقا ئاساسەن ياكى پاكىتقا ۋاكالىتەن سۆزلىگىنىگە قارىغاندا، پاكىتنىڭ ئۆزىنى سۆزلەتكىنى تېخىمۇ ئىشەنچلىك ۋە چىن بولىدۇ. بۇ يەردە ئارتۇقچە بولسىمۇ مۇنداق بىر ھېكايىنى نەقىل كەلتۈرگۈم كېلىۋاتىدۇ:

«بىر كەمبەغەل كىشى ئېشەككە مىنىپ بازارغا كېتىۋېتىپ، بىر دەرەخنىڭ تۈۋىگە كەلگەندە، ئېشىكىنى دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئۆزى سايىداپ دەم ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا ئاتقا

مىنگەن بىر باي كېلىپ ئۇمۇ دەم ئالماقچى بولۇپ ئېتىنى شۇ دەرەخكە باغلىماقچى بوپتۇ. كەمبەغەل ھېلىقى بايغا «ئېشىكىمنىڭ مىجەزى ئەسكى، ئېتىڭىزنى تېپىپ زەخمىلەندۇرۇپ قويمىسۇن. باشقا دەرەخكە باغلاڭ» دەپتۇ. باي ئۇنىڭ گېپىگە ئېرەن قىلماستىن ئېتىنى ئېشەك بىلەن بىر دەرەخكە باغلاپ قويۇپتۇ. نەتىجىدە، ئىش كەمبەغەلنىڭ دېگىنىدەك بوپتۇ. باي ئۆكتەملىك قىلىپ كەمبەغەلگە «ئېتىمنى تۆلەپ بەر» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. كەمبەغەل بۇنى رەت قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن باي كەمبەغەلنى قازىنىڭ ئالدىغا سۆرەپ بېرىپتۇ. كەمبەغەل كىشى قازىنىڭ ھامان بايلارغا يان باسىدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ گېپىگە ئىشەنمەيدىغانلىقىنى ئويلاپ، قازىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەي، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي تۇرۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قازى «بۇ كىشى گەپ قىلالمايدىغان گاچا ئىكەن، قانداق قىلىمىز» دېگەندە، باي دەرھال: «ياق، بۇ گادای خۇپسەنلىك قىلىپ گەپ قىلمايۋاتىدۇ، ئۇ باياتىن تېخى ماڭا گەپ قىلغانىدى» دەپتۇ. «ئۇ سىزگە نېمە دېگەنىدى؟» دەپ سوراپتۇ قازى. «ئېتىڭىزنى ئېشىكىمگە يېقىن باغلىماڭ، تېپىپ ئۆلتۈرۈپ قويمىسۇن» دېگەنىدى، دەپ ئىسپات بېرىپتۇ باي. شۇنىڭ بىلەن قازى «ئۇنداق بولسا گۇناھ ئۆزىڭىزدە ئىكەن، تۆلەپ بېرىش يوللۇق ئەمەس» دەپ ھۆكۈم چىقىرىپتۇ.»

دېمەك، بۇ يەردە كەمبەغەل باينىڭ ئۆزىنى سۆزلىتىش ئارقىلىق ئۇتۇپ چىققان.

ئاخىراتتىمۇ پاكىتنىڭ ئۆزىنى سۆزلىتىش ئارقىلىق خەۋەرنىڭ چىنلىق تۈيغۇسىنى، ئىشەنچلىك دەرىجىسىنى ئاشۇرۇش ئىنتايىن ئۇنۇملۇك بىر تەشۋىقات ئۇسۇلى دەپ قارايمەن. تۆۋەندىكى خەۋەرنىڭ بىر پارچىسىنى كۆرۈپ باقايلى:

«نەنجىڭ يولى»دىكى بىر چوڭ قورۇدا بىز نۇرغۇن

كىشىلەرنىڭ يېڭىچە بىر «ئويۇن» نى كۆرۈۋاتقانلىقىنى كۆردۈق. رەختتىن تىكىلگەن بىر خىل پىلاشقا تۈرۈبا ئارقىلىق خىلى ئۇزاققىچە سۇ چېچىلسىمۇ پىلاش ھۆل بولمىدى. يەنە بىر يەردە مۇشۇ خىل رەختتىن ياسالغان خالتىغا سۇ ئېلىپ قويۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن بىر تامچىمۇ سۇ تاممايتتى. بۇ رەختتىن تىكىلگەن پىلاش جۈڭگو ۋە چەت ئەللەردە داڭقى چىققان «بۇيۇك زېمىن» ماركىلىق پىلاش بولۇپ، ئۇ باشقا بىر مىڭ يەتتە خىل ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات بىلەن بىللە بۈگۈن ئېچىلغان شاڭخەي شەھەرلىك سانائەت سىستېمىسى بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتلار يەرمەنكىسىگە قويۇلدى.»

ــ «شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ ياخشى خەۋەرلىرىدىن تاللانما»

ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتلار يەرمەنكىسى توغرىسىدىكى بۇ خەۋەردە مۇخبىر كونا قېلىپ بويىچە «يەرمەنكىدىكى مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ئۇنداق ياخشى، مۇنداق ئېسىل، ئۇنداق باھاغا ئېرىشتى» دەپ ئولتۇرماستىن، ئىنتايىن ئۇستىلىق بىلەن ئەينەن، كونكرېت پاكىتنىڭ ئۆزىنى يېزىش، يەنى پاكىتنىڭ ئۆزىنى سۆزلىتىش ئارقىلىق كۆزلىگەن مەقسەتكە يەتكەن. دېمەك، خەۋەردە «مەن» بولغاندىلا خەۋەرنى نەق مەيدان تۇيغۇسىغا ئىگە قىلغىلى بولىدۇ. نەق مەيدان تۇيغۇسى بولغاندىلا خەۋەرنىڭ چىنلىق ھەم ئىشەنچلىك دەرىجىسى ھەسسىلەپ ئاشىدۇ.

3. خەۋەردە «مەن» بولغاندىلا نەق مەيدان كۆرۈنۈشلىرىنى بىۋاسىتە يېزىپ، خەۋەرنىڭ جانلىق، جەلپ قىلارلىقلىقىنى ئاشۇرغىلى، خەۋەرنىڭ قۇرغاق، زېرىكىشلىك بولۇپ قېلىشىدىن خالىي بولغىلى، شۇ ئارقىلىق ئوقۇرمەنلەرنى قىزىقتۇرغىلى ھەم ئوقۇرمەنلەرگە يېقىنلاشقىلى بولىدۇ (بىز ئوقۇرمەنلەرگە يېقىنلىشىش شوئارىنى توۋلاۋاتقان ۋاقىتىمىزدا مۇخبىرلار خەۋەردىن ئۆزىمىزنى يىراق قاچۇرساق ئوقۇرمەنلەرگە قانداقمۇ يېقىنلىشالايمىز؟ بۇمۇ مەسىلىنىڭ سەل قاراشقا بولمايدىغان

مۇھىم بىر تەرىپى بولسا كېرەك). مەن «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1996- يىلى 13 - يانۋار سانىدىكى 1 - بەتكە بېسىلغان «يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى پاختىدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە تەجرىبە يارىتىش» دېگەن خەۋەرنى بۇ جەھەتتە مۇۋەپپەقىيەتلىك سىناق ئېلىپ بارغان دەپ قارىدىم.

«يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ پاختىدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىشتىكى تەجرىبىسى يېڭى ئىكەن، كېۋەز يېتىشتۇرۇش ئىلمىنى قايتىدىن يېزىش كېرەك.، جۇڭگو كېۋەز پەن تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇتەخەسسىسى، پەن تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاڭ شۇڭۋېي ھەيران بولغان ھالدا يۇقىرىقى گەپنى قىلدى» دېگەن نەقىل بىلەن باشلانغان بۇ خەۋەردە مۇخبىر باشتىن - ئاخىر نەق مەيدانىدا ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن، ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغان بىرىنچى قول جانلىق پاكىتلىرى ئارقىلىق يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ پاختىدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىشتىكى قوللانغان كونكرېت تەدبىرلىرى ۋە تەجرىبىلىرىنى جانلىق يوسۇندا ئەكس ئەتتۇرۇپ بەرگەن، پاكىتلارنى بايان قىلىش جەريانىدا مۇخبىر يەنە غەل - پال ئوتتۇرىغا چىقىپ «... نى زىيارەت قىلدۇق»، «... كۆلەم ئۇنۇمنى جارى قىلدۇرۇپتۇ»، «... ئون مىڭ يۇەن كىرىم قىلغان ئائىلىلەر بۇ يەردە كۆپ ئىكەن»، «... تەرتىپلىك ئىشلەۋېتىپتۇ»، «... داۋام قىلىۋاتقانلىقىنى بايقىدۇق» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئاخبارات پاكىتى يۈز بەرگەن نەق مەيدانىدا بار ئىكەنلىكىنى ئۇستىلىق بىلەن جاكارلاپ تۇرغان. مانا بۇ سەل كۆڭۈل قويمىسا قۇرغاق، ئابستراكت، زېرىكىشلىك چىقىدىغان تەجرىبە خەۋىرىنى روشەن نەق مەيدان كەيپىياتىغا كىرگۈزۈپ، خەۋەرنى خېلى جانلاندۇرغان.

دەرۋەقە، بۇ خەۋەر تىپىكلىك ۋە مەزمۇن يېڭىلىقى جەھەتتە ئالاھىدە قىممەتكە ئىگە ئەمەس. لېكىن بۇ خەۋەرنى تەكىتلەشكە ئەرزىيدىغان يېرى شۇكى، بىزنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىق تەجرىبە

خەۋەرلىرىمىز ئابستراكت تەپەككۇر يولى بويىچە ماددىلارغا يىغىنچاقلىنىپ ئۇقۇملاشتۇرۇلغان ئىبارىلەر ئارقىلىق كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ. ھېچبولمىغاندا ئۇ، يېڭى پاكىت سۈپىتىدە خەۋەر قىلىنماستىن، ھۆججەت سۈپىتىدە يەتكۈزۈلىدۇ. بۇنداق خەۋەرلەردە «مەن» نى كۆرۈش تۈگۈل، تەجرىبە ھاسىل قىلغان شۇ ئورۇننىڭ بىرەر كونكرېت ئىش - پائالىيىتىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ. ئەكسىچە، يۇقىرىقى خەۋەر باشتىن - ئاخىر مۇخبىرنىڭ بۇاستە كۆزىتىش دائىرىسى ئىچىدە بولۇپ، كۈچلۈك نەق مەيدان تۇيغۇسىغا ئىگە قىلىنغان، تەجرىبە كونكرېت ئىش - پائالىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن. مۇشتەرىلەر ئۇنىڭدىن تەييار يەكۈننى قوبۇل قىلماستىن، مۇخبىرغا ئەگىشىپ يۇز بېرىۋاتقان پاكىتلارنى بۇاستە «ئاڭلاش» ۋە «كۆرۈش» كە مۇيەسسەر بولالىغان. دېمەك، خەۋەر زور جەلپ قىلىش كۈچىگە ۋە ئوقۇشچانلىققا ئىگە قىلىنغان.

يىغىپ ئېيتقاندا، ئادەتتىكى خەۋەرلەردە «مەن» نىڭ بولۇشى ھەرگىزمۇ يامان ئىش ئەمەس، ئۇنى ھەرگىزمۇ مۇخبىرنىڭ ئۆزىنى گەۋدىلەندۈرۈشى، دەپ چۈشىنىۋالماسلىق كېرەك. يۇقىرىدىكى بايانلىرىمىزدىن مەلۇم بولدىكى، خەۋەردە «مەن» نىڭ مۇۋاپىق ئوتتۇرىغا چىقىرىلىشى خەۋەرنىڭ نەق مەيدان تۇيغۇسىنى كۈچەيتىش بىلەن ناھايىتى زىچ مۇناسىۋەتلىك، شۇنداقلا ئۇ خەۋەرنىڭ جانلىقلىقىنى، ھەقىقىيلىق تۇيغۇسىنى ۋە جەلپكارلىقىنى ئاشۇرۇشتىكى مۇھىم يول.

ئاخبارات ئوچېركى

ئاخبارات ئوچېركى ـــ ئاخباراتقا خاس ئۇقۇم. هازىر بىز قوللىنىۋاتقان ئوچېرك ئاخبارات ژانىرلىرىغا تەۋە بىر تۈردىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئۇ ئاخباراتلىق ۋەقەلەر ئىچىدىكى مول ئالاھىدىلىككە ئىگە قىسمەن كۆرۈنۈشلەرنى ئىنچىكىلىك بىلەن سۈرەتلەپ، قايتا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدىغان ئاخبارات ئەسىرىدىن ئىبارەت.

بۇ يەردە «ئوچېرك» ئۇقۇمىنىڭ ئۆزگىرىشى توغرىسىدا ئازراق توختىلىپ ئۆتۈش زۆرۈردەك قىلىدۇ.

ئېلىمىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە ئاخبارات ساھەسىدە، شۇنداقلا غەرب ئەللىرى بىلەن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاخبارات ساھەلىرىدە ئوچېرك ھەققىدىكى چۈشەندۈرۈشلەر ئانچە ئوخشىشىپ كەتمەيدۇ.

گوركى: «ئوچېرك ـــ تەتقىقات خاراكتېرلىك ئىلمىي ماقالە بىلەن ھېكايە ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل ئەسەردۇر» دېگەنىدى.

سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ داڭلىق مۇخبىرى پولىفوي: «ئوچېرك ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان، گېزىتنى قوراللاندۇرىدىغان بىر خىل ئەدەبىي ژانىردۇر. ئۇنىڭ باشقا سىياسىي، نەزەرىيەۋى ماقالىلەر بىلەن ئوخشاشمايدىغان يېرى شۇكى، ئۇ ئوبرازلىق ھالدا بەدئىي سۈرەتلەش تەرىكىبلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئۇنىڭ باشقا ئەدەبىي ژانىرلارغا ئوخشىمايدىغان تەرىپى شۇكى، ئۇ كونكرېت پاكىتلارغا ئاساسلىنىدۇ. ئۇنىڭدا سىياسىي، نەزەرىيەۋى ماقالىلەر بىلەن تەتقىقات خاراكتېرلىك ئىلمىي ماقالىلەرنىڭ تەركىبىمۇ

بولىدۇ.»

بۇنىڭدىن شۇنى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاخبارات ساھەسى ئوچېرىكىنىڭ ئەدەبىيلىك ۋە سىياسىي مۇھاكىمىچانلىق جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى تەكىتلەپ، ئۇنى ئەدەبىي ژانىر دەپ كۆرسەتكەن. دېمەك، بۇ يەردە دېيىلمۇاتقان ئوچېرىك ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن زور دەرىجىدە يېقىنلىشىدۇ ياكى ئوخشىشىپ كېتىدۇ.

ئامېرىكىلىق ئاخباراتشۇناس ستېگمان مۇنداق دەپ قارايدۇ: «ئوچېرىكنىڭ ئاپتورى پاكىتنى خەۋەر قىلىش بىلەنلا قالماي، پاكىتقا دىراماتىك تۈس بېرىشى لازىم.» «مۇشتېرىلەر ئوچېرىكتىن دراماتىك كەيپىياتنى ۋە بېشارەتنى تەلەپ قىلىدۇ.»

پېروفېسسور ئىبللىنسىن: «ئوچېرىك، ئادەتتە، گېزىتلەردىكى سەھىپىسى بىرقەدەر ئۇزۇن ماقالىلەرنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ماقالىلەردە خەۋەرگە ئوخشاش رەسمىي مۇقەددىمە بولمايدۇ. ئۇنىڭدا مەلۇم بىر ئادەم ياكى مەلۇم بىر ئورۇنغا مۇناسىۋەتلىك ئاخباراتلىق ۋەقەلەر، سىياسىي ۋەقەلەر ۋە ئىجتىمائىي ۋەقەلەر يېزىلىدۇ» دەپ قارايدۇ.

ئامېرىكىلىق داڭلىق مۇخبىر ھايتون: «ئوچېرىك ساپ خەۋەر بىلەن غەيرىي ساپ خەۋەرنى ئايرىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىكىسى زادى خەۋەر قىلمىسا بولمايدىغان نەرسىلەر ئەمەس، گېزىت بۇنداق خەۋەرلەرنى باسمىسمۇ بولۇۋېرىدۇ. لېكىن، بۇنداق خەۋەرلەر مۇشتېرىلەرنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىيالايدۇ» دەپ تەكىتلەيدۇ.

يۇقىرىدىكى بايانلاردىن شۇنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، ئامېرىكا ئاخبارات ساھەسى ئوچېرىكنىڭ دائىرىسىنى ناھايىتى كەڭ چۈشەندۈرىدۇ، لېكىن تېمىسىغا ۋە يېزىش ئۇسۇلىغا قاتتىق تەلەپ قويمايدۇ، قىزىقارلىق، يۇمۇرلۇق ۋە جەلپ قىلارلىق بولۇشنى تەكىتلەيدۇ، خەۋەر تارقىتىشتىكى دراماتىك ئۇنۇمنى قوغلىشىدۇ.

داڭلىق ئەدىب لىۇ بەييۇ 1950 ـ يىللاردا يازغان «ئوچېرىك توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە: «يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان، ئوچېرىك ئەدەبىي ژانىر سۈپىتىدە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بىزگە تونۇشتۇرۇلۇپ كىردى» دېگەنىدى. ئۇ، ئوچېرىكنى شېئىر، دىراما ـ ھېكايىلەر بىلەن بىر قاتاردىكى ئەدەبىي ژانىر، دەپ قارايدۇ، بۇنىڭدىن ئوچېرىكنى ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن بىر نەرسە، دەپ قاراشقا بولىدۇ.

1960 ـ يىللاردا ئېلىمىزنىڭ ئاخبارات ساھەسى بىلەن ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەر «ئوچېرىك» نىڭ ئورنىغا «ئەدەبىي ئاخبارات»، «ئەدەبىي تەپسىلىي خەۋەر» دېگەن ئاتالغۇنى ئىشلىتىشنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. ئەمدىلىكتە ئەدەبىي ئاخبارات ھەم ئاخباراتچىلىقىقا، ھەم ئەدەبىيلىككە، ھەم سىياسىي مۇھاكىمىچانلىققا ئىگە بولغان يېڭىچە بىر خىل ئەدەبىي ژانىر بولۇپ شەكىللەندى.

نۆۋەتتە، ئېلىمىزنىڭ ئاخبارات ساھەسىدە قوللىنىلىۋاتقان «ئوچېرىك» مۇستەقىل بىر خىل ئاخبارات ژانىرى سۈپىتىدە ئاخبارات ئوچېركى دەپ ئاتالماقتا. ئاخبارات ئوچېركى ئىنتايىن كۆچلۈك ئاخباراتچانلىقى ۋە ۋاقىتچانلىقى بىلەن ئەدەبىي ئاخباراتتىن پەرقلىنىدۇ؛ ماتېرىيالنىڭ ئۇزۇپ ئېلىنغان تەسىرلىك پارچىلاردىن ئىبارەت بولغانلىقى، نەق مەيدانىنى قايتا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدىغان ئىستېرېئولۇق كەيپىياتى بىلەن باشقا خەۋەر ۋە تەپسىلىي خەۋەرلەردىن پەرقلىنىدۇ. شۇڭا، بىز ئاخبارات ئوچېركىنى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە مۇستەقىل ئاخبارات ژانىرى، دەپ ھېسابلايمىز.

كۆپ ئۇچرايدىغان ئاخبارات ئوچېركىنىڭ تۈرلىرى

1. شەخسلەرنىڭ مەلۇم بىر ھەرىكىتى ۋە ئىش ـ پائالىيىتى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىدىيەۋى قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان شەخسلەر توغرىسىدىكى ئاخبارات ئوچېركى.

مەسىلەن، «ماھارەت كۆرسىتىشىڭىز مۇۋاپىقىيەتلىك بولدى» (شۇنداق ئاگاھلاندۇرۇش مۇددىسىدىكى ۋاقىت ئەزىمەت)، «خۇشال گىگانت ئادەم» (ئامېرىكا قوشما ئىشتات ئاگاھلاندۇرۇش مۇددىسى داۋېد تېلېر)

2. مۇھىم ۋەقەلەردىكى ئالاھىدىلىككە ئىگە كۆرۈنۈشلەرنى سۈرەتلەپ بېرىدىغان ۋەقە توغرىسىدىكى ئاخبارات ئوچېركى. مەسىلەن، «ئىتتىپاقلىق مەركىسى» (يۈسۈپجان ئەخمەدى)، 1965 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىكى دۇنيا بويىچە ئەڭ زور توك توختاش ۋەقەسىدىكى خىلمۇخىل كۆرۈنۈشلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن «نيۇ يوركتىكى زور توك توختاش ۋەقەسى».

3. مۇخبىرنىڭ نەق مەيدانغا بېرىپ بىۋاستە كۆرگەن، ئاڭلىغان، ھېس قىلغانلىرى ئارقىلىق ئالاھىدىلىككە ۋە ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان مەنزىرە، قىياپەتلەر ئىستېرېئولۇق رەۋىشتە تەسىرلىك سۈرەتلەپ بېرىلىدىغان قىياپەت توغرىسىدىكى ئاخبارات ئوچېركى. مەسىلەن، «يىپەك يولىدىكى سودا بوستانلىقى ـــ قەشقەر» (رېيتېر ئاگاھلاندۇرۇش مۇخبىرى كىلىبور)، «بېيجىڭنىڭ ئەجدىھالىرى كانكى كىيىپتۇ» (ئامېرىكا قوشما ئىشتات ئاگاھلاندۇرۇش خەۋىرى)، «پوچتا ئامبىرىدا» (يۈسۈپجان ئەخمەدى).

ئاخبارات ئوچېركىنى يېزىشقا قويۇلىدىغان تەلەپ

1. ماتېرىيال يىغىنچاق بولۇشى، ۋەقەنىڭ توغرا كەسمە يۈزى ئۇزۇپ ئېلىنىپ، مەركەزلىك سۈرەتلىنىشى لازىم. دېدرو «رەسساملىق توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «رەسسام بىر دەقىقىنى تۇتۇپ ئالالىشى كېرەك، مانا بۇ بىر دەقىقە ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى نۇرغۇن ۋاقىتلارنى ئېپادىلەپ بېرەلىشى ھەم مۇستەقىل ئىندىۋىدۇئاللىققا ئىگە دەقىقە بولۇشى كېرەك». ئاخبارات ئوچېركىدىمۇ تۇرمۇشىمىزدىكى مانا مۇشۇنداق

ئىندۇندۇئاللىققا ئىگە دەقىقە قايتا گەۋدىلەندۇرۇلۇشى، يەنى ئالاھىدىلىككە ئىگە تىپىك كۆرۈنۈشلەر ئارقىلىق مەركىزىي تېما جانلىق ئەكس ئەتتۇرۇلۇشى لازىم. مەسىلەن:

«... ھېچقانداق ئاۋاز ئاڭلانمايتتى، پۈتۈن پائالىيەتلەر توختىغاندى. پۈتۈن شەھەر قىمىر قىلىپمۇ قويمايتتى.

سائەت 3 ـ قېتىم داڭ ئۇرغاندا، پاراۋوزنىڭ ئېچىنىشلىق گۇدۇكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تاشلىدى.

دەل مۇشۇ چاغدا ۋوگزال مەيدانىنىڭ ئەتراپىدىكى كانايلاردىن جۈڭگو ماتەم مۇزىكىسىنىڭ قايغۇلۇق ساداسى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

مەيداندىكى ھەممە كىشى بىردىنلا بېشىنى تۆۋەن سېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بالىلىرىنى دۇمبىسىگە تېڭىۋالغان يېزا ئىگىللىرى، خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ پېشقەدەم جەڭچىلىرى، كونىچە قارا كىيىم كىيگەن دېھقانلار بار ئىدى. ئۇلار يېڭىگە قارىلىق ۋە ئاق گۈل تاقۇۋېلىشقانىدى. ياشلار ۋە بالىلار بولسا، مەيدىلىرىگە ماۋجۇشىنىڭ ئىزنىكىنى تاقۇۋالغانىدى.

ئەتراپىمدىكى كىشىلەر يىغلاشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى ۋە نالىسىدە ھېچقانداق ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش يوق ئىدى. ئۇلار تولۇق غۇرۇرىنى ساقلايتتى.

ھېسسىيات ئەۋجىگە يەتكەن بۇ پەيتتە، مەن ئۆزۈمنى يات ئادەم دەپ ھېس قىلالمايتتىم. مەن كىشىلەر بىلەن ئوخشاش قايغۇغا چۆمۈپ، كۆز ياشلىرىمنى زادىلا توختىتالماي قالدىم.

پويىز ۋە زاۋۇتلاردىن ياڭراۋاتقان گۇدۇك توختىغاندىن كېيىنمۇ، نۇرغۇن كىشىلەر يەنىلا باشلىرىنى تۆۋەن سېلىشىپ تۇراتتى.

فىرانسىيە ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى يازغان بۇ ئاخبارات ئوچېركىدە، 1976 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 18 ـ

كۈندىكى جۈڭگو خەلقىنىڭ ماۋزېدۇڭغا تەزىيە بىلدۈرۈش پائالىيىتىنىڭ بېيجىڭ ۋوگزالىدىكى بىر نەچچە مىنۇتلۇق كۆرۈنۈشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. مۇخبىر غايەت زور كۆلەملىك بۇ تەزىيە بىلدۈرۈش پائالىيىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدىكى بىر نەچچە دەقىقىنى تۇتۇۋېلىپ، ئاددىي، ئەمما ئالاھىدىلىككە باي كۆرۈنۈشلەر ئارقىلىق تەزىيە بىلدۈرۈش پائالىيىتىنىڭ تەسىرلىك مەنزىرىسىنى، شۇنداقلا جۈڭگو خەلقىنىڭ ماۋجۇشىغا بولغان چوڭقۇر ھۆرمىتى ۋە سېغىنىشىنى ئىنتايىن ماھىرلىق بىلەن گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن.

2. بەلگىلىك مەنزىرە ۋە كۆرۈنۈشنى چىنلىق بىلەن قايتا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىش كېرەك. سۈرەتلەش — ھەقىقىي كۆرۈنۈش ئارقىلىق مەزمۇننى ئىپادىلەش، ئوبراز ئارقىلىق سۆزلەش دېمەكتۇر، مانا بۇ قايتا گەۋدىلەندۈرۈش ئۇسۇلىدۇر. ئاخبارات ئوچېركىدا كۆپىنچە ھەركەتچان كۆرۈنۈشلەر، ئەڭ جازىبىلىك ۋە تەسىرلەش قىيىن بولغان مەنزىرە سۈرەتلىنىدۇ. بىر ئادەمنىڭ ئەڭ كىچىك بىر ھەركىتىدىن تارتىپ نەچچە مىڭ كىشىلىك كەڭ كۆرۈنۈشكۈچە ئوچېركىنىڭ قايتا گەۋدىلەندۈرىدىغان نىشانى بولىدۇ. شۇڭا، مۇخبىر ئەڭ ياخشىسى، ۋەقەگە بىۋاستە قاتنىشىپ ھەم ئۆنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆزىتىپ، بىۋاستە تەسىرات ھاسىل قىلىشى لازىم. ئامېرىكا مۇخبىرى داۋېد تايلىر يازغان «خۇشال گېگانت ئادەم» ناملىق ئاخبارات ئوچېركىدىن تۆۋەندىكى پارچىنى كۆرۈپ باقايلى:

«بويىنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مېتىر يېگىرمە سانتىمېتىر كېلىدىغان جۈڭگو تەنھەركەتچىسى مۇتېيجۇ ئۇششاق قەدەم تاشلاپ تەنتەربىيە سارىيىغا كىرىپ كەلگەندە، تاماشىبىنلار سەھنىسىدىن «ۋاي ـ ۋۇي!» دېگەن ھەيرانلىق ئاۋازى ئاڭلاندى.

مۇسابىقىدىن ئىلگىرىكى مەشىق باشلاندى. مۇتېيجۇ قولىنى گارغا بىر ئۆزىتىپلا توپنى كىرگۈزۈۋەتتى. تاماشىبىنلار

سەھنىسىدىن يەنە «ياھا» دېگەن ماختاش ئاۋازى ياڭرىدى.

لېكىن، رەسمىي مۇسابىقە باشلانغاندىن كېيىن، 8 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى بويىچە بويى ئەڭ ئېگىز ھېسابلىنىدىغان بۇ تەنھەرىكەتچىنىڭ بىرىنچى توپى گارغا چۈشمىگەندە، تاماشىبىنلار سەھنىسىدىن «ھەي... ي!» دېگەن ئەپسۇسلانغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

شۇئان بۇ سپايە گىگانت ئادەمنىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ ئوڭايسىزلانغاندەك مۇشتۇمىلىرىنى چىڭ تۇگدى. بەلكىم يەنە بىر ئاز ئىچى پۇشقان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئۇنىڭ نامىنى «پولات تۆۋرۈك» دەپ ئاتىشىدۇ. مۇتېنجۇ تاماشىبىنلار دىققەت قىلىدىغان مەركىزىي شەخس، شۇنداقلا تاماشىبىنلار باشتىن ـ ئاخىر ئۇنى ياقتۇرىدۇ...»

دېمەك، بۇ ئوچىرىكىنىڭ ئاپتورى مۇسابىقە مەيدانىدىكى تەنھەرىكەتچىنىڭ ئەڭ ئىنچىكە ھەرىكىتى ۋە چىراي ئىپادىسىدىن تارتىپ، نەچچە مىڭ تاماشىبىننىڭ ئىنكاسىغىچە ناھايىتى دىققەت بىلەن كۆزەتكەن.

3. قۇرۇلمىنى ئىخچام، مەزمۇننى مېغىزلىق قىلىشقا تىرىشىش كېرەك. ئاخبارات ئوچىرىكىدە بىر ۋەقەنىڭ باش ـ ئاخىرىنى، سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىنى قالدۇرماي يېزىش تەلەپ قىلىنمايدۇ. ئۇنىڭدا ۋەقەنىڭ ھالقىلىق قىسمى تۇتۇپ سۇرەتلىنىشى كېرەك. شۇڭا، مۇخبىر ئاخبارات ئوچىرىكى يېزىشقا ئوبدان باش قاتۇرۇشى، ئىخچام سېھىپە ئارقىلىق مېغىزلىق مەزمۇننى ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشىشى لازىم. مەسىلەن، يۇسۇپجان ئەخمەدىنىڭ «ئىتتىپاقلىق مەرىكىسى» ناملىق ئاخبارات ئوچىرىكىنى ئەستايىدىل باش قاتۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزۈلگەن ياخشى ئەسەر، دەپ قاراشقا بولىدۇ، ئەسەردە ئۇرۇمچىدىكى رۇسلارنىڭ پاسخا بايرىمىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىدىكى ئەڭ ئالاھىدىلىككە ئىگە ئوچ كۆرۈنۈش پاساھەتلىك سۇرەتلەنگەندىن باشقا، ئەسەرنىڭ باشلىنىشى بىلەن

ئاخىرى ئىنتايىن ئەپچىللىك بىلەن ماسلاشتۇرۇلۇپ، ئەسەرگە چوڭقۇر ھەم يېڭىچە مەزمۇن ئاتا قىلىنغان. مەسىلەن:

«مۇھەببەت كونا نەرسە، لېكىن ھەربىر يۇرەك ئۈنى يېڭىلار، دەپ يازغانىدى تاتار شائىرى ھادى تاختاش. ھالبۇكى، رېئال تۇرمۇشتا كونا نەرسىلەردىن يېڭى تۇس ئالغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس. سىز رۇسلارنىڭ پاسخا بايرىمىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىپ باققانمۇ؟

...

ئەمدى ئۇرۇمچىدىكى رۇسلارنىڭ سەككىز مىللەت كىشىلىرى جەم بولۇپ، يىلدا بىر ئۆتكۈزىدىغان بۇ بايرىمىغا يېڭى تەبىر بېرىپ باقايلىمۇ؟ ئىتتىپاقلىق مەركىسى دېسەك قانداق؟»

4. جانلىق، قىزىقارلىق ۋە ئوبرازلىق بولۇشى كېرەك. ئاخبارات ئوچېركىدا چىنلىققا ئەمەل قىلىش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، ئۇنۇملۇك ئەدەبىي ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ، ۋەقەلەرنى بايان قىلىشقا، تەپسىلاتلارنى سۈرەتلەشكە، مۇھىت، كەيپىياتنى تەسۋىرلەشكە، مونتاژلىق كۆرۈنۈشلەرنى كىرىشتۈرۈشكە ھەمدە نەسرگە ئوخشاش، مەنزىرە بىلەن مەزمۇننى يۇغۇرۇپ گەۋدىلەندۈرۈشكە بولىدۇ. مەسىلەن، رېپىتېر ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى 1983 ـ يىلى يازغان «يېڭى يولدىكى سودا بوستانلىقى ــ قەشقەر» ناملىق ئوچېرىك بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ.

«... بۇ يەر بازارنىڭ مەركىزى، بازارلار خۇددى ھارۋا چاقىنىڭ سىملىرىغا ئوخشاش ئوتتۇرا، قەدىمكى دەۋرنىڭ كوچىلىرىنى بويلاپ تەرەپ ـ تەرەپكە سوزۇلۇپ كېتىدۇ.

ھېيتگاھ جامائەسى تېمىنىڭ ئەتراپىدا نۇرغۇن يايمىچىلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە تىككۈچىلەر، دوپپىچىلار ۋە بىر چىش

ئۇستەسىمۇ بار. بۇ ئۇستام ئامبۇر ۋە پۈتىدا دەسسەپ پىرقىرىتىدىغان ئۇشكە ئارقىلىق چىش ئاغرىقلىرىنى داۋالايتتى.

چىشچى ئۇستامنىڭ يېنىدا بىر ساتىراش بولۇپ، ئۇ ئۆتكۈر ئۇستىرا ئارقىلىق قاملاشقان ئۈيغۇر ئەرلىرىنىڭ ساقاللىرىنى ئېلىپ قويياتتى. ئۇ شۇ قەدەر ماھىر بولۇپ، ئۇستىرىسىنىڭ تىغى ساقال ئالدۇرغۇچىنىڭ بۇرۇتىغا قىلچە تېگىپ كەتمەيتتى.

...

تېخى تاڭ يورۇماستىنلا شەھەر ئەتراپىدىكى كىشىلەر قەشقەرنىڭ شەرقىي بازىرىغا قاراپ ئاقىدۇ.

قارايدىغان بولسىڭىز، ھارۋىلارنى سۆرەپ كېلىۋاتقان ئېشەك، ئات، قېچىر ۋە دۇمبىلىرى لايغا مىلىنىپ كەتكەن كالا، بەستىلىك تۆگە قاتارلىقلار ھاسىل قىلغان ھەيۋەتلىك قوشۇننىڭ باش - ئاخىرىغا كۆزىڭىز يەتمەيدۇ. ئۇلاغلارنىڭ ئايىغىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزان دەممۇدەم كۆككە ئۆرلەيدۇ.

يىراقتىن نەزەر سالىدىغان بولسىڭىز، قەشقەر شەھىرىدىكى كېسەكتىن سېلىنغان، قۇببىلىرى ئاقارتىلغان قۇرۇلۇشلار باغداد مەنزىرىسىنى ئەسلىتىدۇ.

ئۇپۇق سىزىقىنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى بىر مۇنارەدەك بىلىنىدۇ، يېقىن كېلىپ قارىسىڭىز، ئۇنىڭ غايەت زور ماۋزېدۇڭ ھەيكىلى ئىكەنلىكىنى بايقايسىز.

ھېلىقى غايەت زور سودا قوشۇنى بازارغا يېقىنلاشقان چاغدا، كىشىلەر ئۇلاغلىرىنى ھارۋىلىرىدىن چىقىرىپ دەرھالەرگە باغلاپ قويىدۇ. بەزىلىرى چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلۈپ كەتكەن تۆمۈرچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئاتلىرىنى تاقلىتىدۇ.

بۇ چاغدا نەچچە مىڭلىغان ئادەم بازارغا ئالدىرىشىدۇ، ئۇلار ئىتتىرىشىپ، قىستىلىشىپ، ئۆستەڭ يېنىدىكى بىر پاتقاق ئويمانلىققا چۈشۈپ كېتىدۇ، مانا بۇ بازار....»

«ئوچېرك»، «ئاخبارات ئوچېركى» ۋە «ئەدەبىي ئاخبارات» توغرىسىدا

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر قىسىم ئەدەب ۋە ئاخباراتچىلىر ئىمىزنىڭ ئەسەرلىرىنى ۋە تەتقىقات ماقالىلىرىنى كۆرۈپ، بىز دە «ئوچېرك»، «ئاخبارات ئوچېركى» ۋە «ئەدەبىي ئاخبارات» توغرىسىدا بەزى مۇجمەل قاراشلارنىڭ ساقلىنىۋاتقانلىقىنى، بۇلارنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇش ئەھۋالىنىڭ خېلى ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغانىدىم. بۇ يىل ئۆكتەبىردە شىنجاڭ ئەدەبىي ئاخبارات ئىلمى جەمئىيىتى ئۇيۇشتۇرغان مۇھاكىمە يىغىنىدا لېكسىيە سۆزلىگىنىمدە، جايلاردىن كەلگەن ئىختىيارىي مۇخبىرلار يۇقىرىقى يېزىقچىلىق شەكىللىرى ئۈستىدە ئۆزلىرىنىڭ قايمۇقۇپ يۈرگەنلىكىنى ئېيتىپ، نۇرغۇن سوئاللارنى سورىدى، مەن بۇ ھەقتىكى قاراشلارنى ئايدىڭلاشتۇرۇشنىڭ زۆرۈر ئىلمىي ۋە رېئال مەسىلە ئىكەنلىكىنى يەنمۇ جەددىي تونۇپ، بۇ ماقالىمىزنى يېزىشقا ئىرادە باغلىدىم. پىكرىمدىكى يېتەرسىزلىكلەرنى بۇ تېمىغا ئىشتىراك قىلىدىغان قەلەمكەشلىرىمىزنىڭ تولۇقلىشىنى قارشى ئالىمەن.

1. «ئوچېرك» بىلەن «ئەدەبىي ئاخبارات» نىڭ ماھىيەتتە بىر ژانىر ئىكەنلىكى توغرىسىدا

«ئەدەبىي ئاخبارات» دېگەن بۇ ئاتالغۇنى 1930 ـ يىللاردا جۇڭگو سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدىكى ماۋدۇن قاتارلىقلار ئىنگلىزچىدىكى «Reportage» دېگەن سۆزدىن «报告文学» دەپ تەرجىمە قىلدى. رۇس تىلىدا بۇ ژانىر «очерк» ئوچېرىك، دەپ

ئاتالغاندى. ① ئۇيغۇر ئاخباراتچىلىقى ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدە 1940 ـ يىللاردىن باشلاپ «ئوچېرك» دېگەن بۇ ئاتالغۇ ۋە ژانىر قوللىنىلىشقا باشلاپ، 1970 ـ يىللارغا كەلگەندە بۇنىڭ ئورنىنى «دوكلات ئەدەبىياتى»، «ئاخبارات ئەدەبىياتى»، كېيىنچە «ئەدەبىي ئاخبارات» دېگەنلەر ئىگىلىدى. 1980 ـ يىللارغا كەلگەندە «ئوچېرك» دېگەن ئاتالغۇ يەنە پەيدا بولۇپ، «ئەدەبىي ئاخبارات» بىلەن بىرلا ۋاقىتتا، ھەتتا ئايرىم ژانىر سۈپىتىدە قوللىنىلۋاتىدۇ. بۇ بىر كۆلكىلىك ئەھۋال، ئەلۋەتتە. ناھايىتى روشەنكى، بىز «ئوچېرك» دېگەن ئاتالغۇنى رۇس تىلىدىن قوبۇل قىلدۇق، كېيىن «ئوچېرك» ئاتالغۇسىنى تاشلاپ، خەنزۇچىدىكى «报告文学» دېگەننى «دوكلات ئەدەبىياتى» ۋە «ئاخبارات ئەدەبىياتى» دەپ تەرجىمە قىلىپ قوللاندۇق. كېيىنرەك «ئەدەبىي ئاخبارات» دېگەن مۇۋاپىق ئىسىمغا كۆچتۇق. خەنزۇلارمۇ كېيىنكى كۈنلەردە ئوچېرك «特写» بىلەن ئەدەبىي ئاخباراتنى بىر نەرسە دەپ قاراپ، پەقەت «报告文学» دېگەن ئاتالغۇنىلا قوللىنىدىغان بولدى. دېمەك، بىز بىر خىل شەيئىنى بەزىلىرىمىز «ئۇجمە»، بەزىلىرىمىز «جۇجەم»، دەپ ئاتىغانغا ئوخشاش، ماھىيەتتە بىر خىل ژانىرنى خىلمۇخىل ئاتىۋالدۇق.

بىز «ئوچېرك» بىلەن «ئەدەبىي ئاخبارات» قا بېرىلگەن تەبىر ۋە ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيىتىنى سىلىشتۇرۇپ باقىدىغان بولساقمۇ، بۇ نۇقتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالالايمىز.

نەزەريە تەتقىقاتچىلىرىمىز ۋە دەرسلىك كىتابلىرىمىز ئەدەبىي ئاخباراتنى مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ:

رېئال تۇرمۇشتىكى ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە بولغان ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلارنى ئوبرازلىق بەدىئىي ۋاستىلەر ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بىر خىل ئالاھىدە ژانىر ئەدەبىي ئاخبارات دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ ئاخبارات

① يىن جۇنشىڭ: «ئاخبارات ژانىرلىرىنىڭ يېزىقچىلىقى توغرىسىدا»، خۇبېي مائارىپ نەشرىياتى.

بىلەن ئەدەبىياتنىڭ بىر تەرەپكە تارتىلىشىدىن ھاسىل بولغان مۇستەقىل ئارتىلىق ژانىردۇر. ئۇنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى ئاخباراتچانلىق، ئەدەبىيلىك ۋە سىياسىي مۇھاكىمىچانلىقتىن ئىبارەتتۇر، يەنى ئەدەبىي ئاخباراتتا تۇرمۇشىمىزدا بارلىققا كەلگەن ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار تېز، دەل ۋاقتىدا ئەينەن ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ، كۆپتۈرمىچىلىك قىلىشقا، ۋەقەلەرنى توقۇپ چىقىشقا يول قويۇلمايدۇ، ئۇنىڭدا ئادەم ۋە ۋەقەلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەندە ئادەتتىكىچە، سىدام ۋە مېخانىك ھالدا كۆچۈرۈپ قويۇلماي، تېپىك ماتېرىياللار تاللىۋېلىنىپ، بەدىئىي جەھەتتە پىششىقلىنىدۇ. پېرسوناژ، ۋەقە، مەنزىرە گۈزەل بەدىئىي تەل ئارقىلىق سۈرەتلىنىپ، كونكرېت، جانلىق، تەسىرلىك ئوبراز قايتا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلىدۇ، ئۇنىڭدا ھەر خىل بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاستىلىرىدىن ئەركىن، كەڭتاشا قوللىنىشقا بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئاپتور ئەسەردە بىۋاستە ئوتتۇرىغا چىقىپ، شەيئى ۋە مەسىلىلەر توغرىسىدا چوڭقۇر، ئەتراپلىق مۇھاكىمە يۈرگۈزەلەيدۇ، ئۆزىنىڭ مەيدانىنى، خاھىشىنى ئوچۇق ناماياں قىلالايدۇ، ئاپتورنىڭ بەدىئىي خاسلىقىمۇ پۈتكۈل ئەسەرنىڭ روھى ۋە قۇرۇلمىسىغا چوڭقۇر سىڭدۈرۈلىدۇ، بۇ ھەممەيلەن بىردەك ئېتىراپ قىلىدىغان ئەقەللىي ساۋات.

ئوچېركىقا كەلسەك، رۇسىيەلىك ئەدىب يۈرى كىرنىلوف مۇنداق دەيدۇ: «ئوچېركىنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ كۆچلۈك ئەينەن خاتىرىلەش خاراكتېرىگە ۋە سىياسىي مۇھاكىمە خاراكتېرىگە ئىگە. ئۇنىڭ ھېكايىگە ئوخشايدىغان تەرىپى، ئۇنىڭدا ئاپتور ئوبرازلىق تەپەككۇرنى قوللىنىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىكى كونكرېت ئادەم ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىي كەچۈرمىشى ئەينەن يېزىلىدۇ، ئازراقمۇ توقۇلما قىلىشقا يول قويۇلمايدۇ.» «بۇنداق ئەسەردىن ئاپتورنىڭ خاسلىقىنى، يەنى ئۇنىڭ تۇرمۇشقا بولغان پوزىتسىيەسىنى، ۋەقەلەر ۋە شەخسلەرگە بولغان چۈشىنىشىنى ھەمدە ئۇنىڭ ئېچكى دۇنياسىنى

كۆرگىلى بولىدۇ.»[1]

ئىككى ئاتالغۇ توغرىسىدىكى يۇقىرىدىكى تەبىرلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكى توغرىسىدىكى چۈشەنچىلەر «ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن ئوچېرك، ئەمەلىيەتتە بىر ژانىردۇر» دېگەن قارىشىمىزنى ئىسپاتلىشىمىزدا تولۇق ئاساس بولالايدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، بەي رۇنشىڭ بىلەن لىۋىيىجەن «ئەدەبىي ئاخبارات توغرىسىدا قىسقىچە بايان» (شىنخۇا نەشرىياتى 1985 ـ يىلى) دېگەن كىتابىدا «رۇسلارنىڭ ئوچېرىكى ئەدەبىي ئاخبارلىقا تەۋەدۇر» (شۇ كىتاب 6 ـ بەت) دېگەن قارىشىنى يېتەرلىك ئىلمىي ئاساسلار بىلەن شەرھلىگەندىن تاشقىرى، لېنىن تىلغا ئالغان بابۇشكىن، گوركى، ژالىتىن، ئالېكساندىر پوپوۋ قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ھەممە جون، رىد، سىنو، فۇچىك قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بۇ داڭلىق ئەدىبلەرنىڭ «دۇنيانى زىلزىلىگە سالغان ئون كۈن»، «غەربكە سەپەر»، «دار ئاستىدىكى دوكلات» قاتارلىق ئەسەرلىرىنىڭ دۇنيا تارىخىدىكى نادىر ئەدەبىي ئاخبارات دەپ تونۇلۇپ كېلىۋاتقانلىقى ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتمىگەن بولسا كېرەك.

ئوچېرىك رۇسىيەدە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە كەڭ تەرەققىي قىلىپ، 1930 ـ يىللاردا راسا گۈللىنىش دەۋرىگە كىرگەن، بولۇپمۇ ئوۋچىكىنىڭ «رايون ئىچىدىكى كۈندىلىك تۇرمۇش» دېگەنگە ئوخشاش ئوچېرىكلىرى غايەت زور تەسىر قوزغىغان. بىراق، ئۇنىڭ ئوچېرىكلىرىدىكى نۇرغۇن تەپسىلاتلار پۈتۈنلەي توقۇلما بولغاچقا، پولېفوي تەرىپىدىن قاتتىق تەنقىدلەنگەن ۋە ئىنكار قىلىنغان. پولېفوي ئوچېرىكنىڭ مەزمۇنى تامامەن چىن بولۇشى كېرەك، دەپ كۆرسەتكەن. 1950 ـ، 1960 ـ يىللاردا ئېلىمىزدىمۇ كۆپلەپ «ئوچېرىك» يېزىلغان،

[1] يۈرى كىرىلوف: «گېزىت ژانىرلىرى»، موسكۋا سىياسىي كىتابلار نەشرىياتى، 1976 ـ يىلى نەشرى، 134 ـ، 135 ـ بەتلەر.

1960 ـ يىلى بەزى ئەدىبلىرىمىز ئوچېركنى ئايرىم ژانىر دەپ شەرھلىمەكچى بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئالاھىدىلىك دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتىلمىگەن. ئەمەلىيەتتە، ئايرىم ئوچېرك ژانرى شەكىللىنىلمىگەن.

ئوچېرك بىلەن ئەدەبىي ئاخباراتنى ئىككى خىل ژانىر، دەپ قاراۋاتقان بىزنىڭ بەزى ئاخباراتچىلىرىمىز يېقىندىن بېرى ماقالە ۋە مەخسۇس ئەسەر يېزىپ، ئىككىسىنىڭ پەرقىنى ئاجرىتىپ بېرىشكە تىرىشتى. ئەپسۇسكى، ئۇلار بۇ مەسىلىگە كەلگەندە ئوچېرك بىلەن ئاخبارات ئوچېركىنى ئارىلاشتۇرۇپ قويدى (بۇ يېڭى مەسىلە ئۇستىدە ئايرىم توختىلىمىز). ئۇلار «ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا بارلىققا كەلگەن ئىش ـ ۋەقە، ئادەملەر ۋە تارىخىي، ئىجتىمائىي ۋەقەلەرنى چىنلىق بىلەن ئومۇملاشتۇرۇپ، يىغىنچاقلاپ، بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئوبراز يارىتىپ، مەركىزىي ئىدىيەنى يورۇتۇپ بېرىدىغان ئاخبارات ئەسەرلىرىنىڭ بىر تۈرى ئوچېرىك، دەپ ئاتىلىدۇ» ① دېگەن قاراشنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ يەردە تۇزىتىشكە تېگىشلىك بىر نۇقتا، «ئوبراز يارىتىش» ــ توقۇلمىنى ئاساس قىلىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەرگە خاس ئۇقۇم. ئوچېرىك «ئاخبارات ئەسىرىنىڭ بىر تۈرى» بولغانىكەن، ئۇ ئوبراز يارىتايدۇ، بەلكى تۇرمۇشتىكى ھەقىقىي ئوبرازلارنى سۈرەتلەيدۇ ۋە گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ، خۇلاسە قىلىپ ئېيتساق، ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلارنى بەدىئىي ئۇسۇل ئارقىلىق ئىپادىلەش، مۇھاكىمە ۋە تەسەۋۋۇردىن تولۇق پايدىلىنىش ھەم ئوچېرىكنىڭ، ھەم ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئەڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى ئىكەنلىكىدە ھېچقانداق شەك يوق. ئەمدى مەزمۇن، شەكىل ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتىن ھېچقانچە پەرقلەنمەيدىغان بىر خىل ئەسەرنى ھەم «ئوچېرىك»، ھەم «ئەدەبىي ئاخبارات» دەپ

① «ئاخبارات مۇخبىرلىقى ۋە يېزىقچىلىقى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىلى نەشرى 184 ـ بەت.

ئىككى خىل ئاتاشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ مېنىڭچە، ئوقۇرمەنلىرىمىزنى قايمۇقتۇرۇپ يۈرمەسلىك ئۈچۈن، بۇ ئىككى ئاتالغۇنىڭ بىرسىنىلا قوللانغىنىمىز ياخشى. ئېنىقراق ئېيتقاندا، ئەدەبىي ئاخبارات ئومۇملاشقانىكەن، ئوچېركنى كۆتۈرۈپ چىقىشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمىدى.

2. ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن ئاخبارات ئوچېركنىڭ پەرقى توغرىسىدا

بەزى كىتابلاردا ئوچېركنى ئەدەبىي ئوچېرك ۋە ئاخبارات ئوچېركى، دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىيدۇ. مەن بۇنداق ئايرىشنىڭ خاتا ئەمەسلىكىگە قوشۇلمەن (مۇبادا ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئورنىغا ئوچېرىك ياكى ئەدەبىي ئوچېرىك دېگەن سۆزنى ئىشلىتىشكە توغرا كەلسە). لېكىن، شۇنى جەزملەشتۈرۈش كېرەككى، ئەدەبىي ئوچېرىك بىلەن ئەدەبىي ئاخبارات بىر نەرسە، ئاخبارات ئوچېركى پەقەت ئاخباراتقىلا خاس ئۇقۇم. شۇڭا، ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن ئوچېركنى سېلىشتۇرۇشقا توغرا كەلسە، جەزمەن بۇنىڭ ئالدىغا «ئاخبارات» دېگەن سۆزنى قوشۇش كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا، يەنە بىر مۇنچە قالايمىقانچىلىق كېلىپ چىقىدۇ.

يەنە تەكىتلەپ ئۆتىمىزكى، ئاخبارات ئوچېركى ساپ ئاخبارات خەۋەرچىلىكىگە مەنسۇپ ژانىر. ئۇنىڭ مەقسىتى تۇرمۇشىمىزدىكى ئەڭ يېڭى، تېپىك ۋە جازىبىلىك پاكىتلارنى تېز، جانلىق، ئىخچام ھەم ئوبيېكتىپ يوسۇندا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇنىڭدا ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە مەلۇم ۋەقە ۋە ئادەملەرنىڭ پائالىيىتىدىكى تەسىرلىك، ئەھمىيەتلىك بولغان بىرقانچە كۆرۈنۈش ئۇزۇقۇپلىنىپ، خۇددى كىنولاردىكى ئالاھىدە كۆرۈنۈشلەرگە ئوخشاش، «چوڭايتىش»، «قايتا گەۋدىلەندۈرۈش» ئۇسۇلى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا جانلىق ۋە ئەينەن

سۈرەتلەپ بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئومۇملاشتۇرۇلغان بايان ناھايىتى كەم ئىشلىتىلىپ، قانداق ۋەقەنىڭ يۈز بەرگەنلىكى ئەمەس، بەلكى ۋەقەنىڭ قانداق يۈز بەرگەنلىكى ئاساس قىلىپ يېزىلىدۇ. ئىخچام، سادداً، بىۋاسىتە تەسۋىر مۇخبىرنىڭ ھەقىقىي ھېسسىياتى ۋە ئوبيېكتىپ، چىن پاكىتلار بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈلىدۇ. قىسقىسى، ئاخبارات ئوچېركى خەۋەرچىلىكنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ئۇنى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان «ئوچېرك» بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ.

ئاخبارات ئوچېركى بىلەن ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ پەرقىنى تۆۋەندىكى بىرقانچە تەرەپتىن كۆرسىتىشكە بولىدۇ:

1. ھەر ئىككىسىدە گەرچە ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار يېزىلسىمۇ، لېكىن ئاخبارات ئوچېركىدا ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنىڭ ئايرىم كۆرۈنۈش، ئايرىم بۆلەكلىرى ئۇزۇۋېلىنىپ، ئىخچام سۈرەتلەپ بېرىلىدۇ. ماتېرىياللىرى تېپىك ۋە يىغىنچاق بولىدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتا ئادەم ۋە ۋەقەلەر ئەتراپلىق، مول ماتېرىياللار ئارقىلىق سىستېمىلىق، مۇكەممەل بىر پۈتۈن بەدىئىي كارتىنا سۈپىتىدە گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلىدۇ.

2. ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتە، ئاخبارات ئوچېركىدا سادداً تەسۋىر ۋە بايان ئاساس قىلىنىدۇ، كەڭ كۆلەملىك تەسۋىر، مۇھاكىمە ۋە تەسەۋۋۇر بولمايدۇ، ئەدەبىي ئاخباراتتا ھەر خىل بەدىئىي ۋاستىلەر ئەركىن، كەڭ كۆشادە قوللىنىلىدۇ. ئاپتور بىۋاسىتە ئوتتۇرىغا چىقىپ تەھلىل يۈرگۈزۈپ، ئۆزىنىڭ پوزىتسىيەسى ۋە كۆزقارىشىنى ئىپادىلىيەلەيدۇ. ئاخبارات ئوچېركىدا مۇھاكىمە يۈرگۈزۈلمەيدۇ.

3. قۇرۇلمىسى جەھەتتە، ئاخبارات ئوچېركىنىڭ قۇرۇلما شەكلى بىرقەدەر مۇقىم بولۇپ، ئومۇمەن، باشلىنىشىدا ئاساسىي پاكىت ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، بىرەر جۈملە ئارقىلىق بايان قىلىنىدۇ، ئاندىن ۋەقەنىڭ قانداق يۈز بەرگەنلىكى سۈرەتلىنىدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ مۇقىم قۇرۇلما شەكلى بولمايدۇ، ئۇ

ئاپتورنىڭ ئۇسلۇبى ۋە ماھارىتى تەرىپىدىن ئەركىن بەلگىلىنىدۇ.

4. ماتېرىيال مەنبەسى جەھەتتە، ئاخبارات ئوچېركىدا مۇخبىرنىڭ نەق مەيدانغا بېرىپ بىۋاستە كۆزىتىشى نەتىجىسىدە ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن، ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغان بىرىنچى قول ماتېرىياللىرى ئاساس قىلىنىدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتا نەق مەيدان كۆرۈنۈشىدىن باشقا، باشقىلار ئارقىلىق ئىگىلىگەن، ھۆججەت ماتېرىياللاردىن ئېلىنغان ماتېرىياللارمۇ ئاساسىي پاكىت بولالايدۇ.

5. ۋاقىت جەھەتتە، ئاخبارات ئوچېركىدا چوقۇم بىر نەچچە كۈن ئىچىدە يۈز بەرگەن ئەڭ يېڭى پاكىتلار تېزلىك بىلەن يەتكۈزۈلىدۇ، ئەدەبىي ئاخباراتتا بۇنداق قاتتىق تەلەپ قويۇلمايدۇ. ئۇنىڭدا نەچچە كۈن، نەچچە ئاي، نەچچە يىل، ھەتتا ئون نەچچە يىل بولغان ئىشلارنىمۇ يېزىشقا بولىدۇ. مەسىلەن، شۇجىنىڭ «گېئولوگ نۇرى» سەرلەۋھىلىك ئەدەبىي ئاخباراتى لى سىگۇاڭ ۋاپات بولۇپ ئون نەچچە يىلدىن كېيىن يېزىلغان.

3. ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن تەپسىلىي خەۋەرنىڭ ئوخشاشلىقى ۋە پەرقى توغرىسىدا

ئېلىمىزدە، ئەدەبىي ئاخباراتنى ئەسەر، تەپسىلىي خەۋەر ۋە چەت ئەل ئەدەبىي ئاخباراتىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى مۇجەسسەملىگەن ئاساستا تەرەققىي قىلىپ بارلىققا كەلگەن، دەپ قارىلىدۇ. تەپسىلىي خەۋەر ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ مۇھىم بىر كېلىپ چىقىش مەنبەسى بولغانكەن، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇقەررەر ھالدا مۇھىم ئورتاقلىقلار بار. گاھىدا بىر ئەسەرنىڭ بىرلا ۋاقىتتا ھەم تەپسىلىي خەۋەر، ھەم ئەدەبىي ئاخبارات دەپ قارىلىشى، مەسىلەن، ۋې ۋېينىڭ «ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىلىرىمىز كىم؟»، مۇچىڭنىڭ «ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىلىرىنىڭ ياخشى ئۇلگىسى ــ جياۋيۇلۇ» دېگەن

ئەسەرلىرى بۇ نۇقتىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئورتاقلىقى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن تەپسىلىي خەۋەرنىڭ ھەر ئىككىلىسى قويۇق ئاخبارات خاراكتېرىگە ئىگە بولىدۇ، ھەر ئىككىلىسىدە ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار يېزىلىدۇ، ھەر ئىككىلىسىدە بايان، تەسۋىر، مۇھاكىمىدىن ئىبارەت ئىپادىلەش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ. لېكىن، بىرىنچىدىن، ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن تەپسىلىي خەۋەرنىڭ تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىكى چوڭقۇرلۇق ۋە كەڭلىك دەرىجىسى ئوخشاش بولمايدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتا تەپسىلىي خەۋەرگە قارىغاندا تېخىمۇ ئەتراپلىق، مول ماتېرىياللار ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ ماھىيىتى، تەرىبىيەۋى ئەھمىيىتى چوڭقۇر، تەسىرلىك، قايىل قىلارلىق دەرىجىدە ئەكس ئەتتۈرۈش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئىككىنچىدىن، ھەر ئىككىلىسىدە پاكىتقا سادىق بولۇش قاتتىق تەلەپ قىلىنسىمۇ، لېكىن، ئەدەبىي ئاخباراتتا جەزمەن تولۇق ئوبرازلىق سۈرەتلەش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئوبرازلىق ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىن، پېرسونا‌ژلارنى سۈرەتلەشتىن، مۇھىت تەسۋىرىدىن، بەدىئىي كەيپىياتتىن ئايرىلسا، ئەدەبىي ئاخبارات بولالماي قالىدۇ؛ تەپسىلىي خەۋەر بولسا، ئوبېكتىپ خەۋەر قىلىش دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتەلمەيدۇ. ئۇچىنچىدىن، ۋاقىت جەھەتتىن قارىغاندا، تەپسىلىي خەۋەرنىڭ ۋاقىت، پۇرسەت خاراكتېرى كۈچلۈك بولۇپ، ئۇ خەۋەر بىلەن تەڭ ۋاقىتتا ياكى بىر نەچچە كۈن، بىر نەچچە ھەپتە ۋە بىر نەچچە ئاي ئىچىدە ئېلان قىلىنىدۇ. ئاخبارات پاكىتلىرىنىڭ يېڭىلىقى، ساپلىقىغا كۆپرەك ئېتىبار بېرىلىدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتا ماتېرىيال ئىگىلەش، پىكىر يۈرگۈزۈش، ئىپادىلەش جەريانى تەپسىلىي خەۋەرنىڭكىدىن ئۇزاقراق بولىدىغان بولغاچقا، ئېلان قىلىنىشىمۇ كېيىنرەك بولىدۇ. ئۇنىڭدا پاكىتلارنىڭ ۋاقىت ۋە ئىستېمال جەھەتتىكى يېڭىلىققا قارىغاندا، پاكىت ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن باش تېما ۋە دەۋر روھىنىڭ يېڭىلىقىغا،

دەللىلىنىڭ كۆپرەك ئېتىبار بېرىلىدۇ.

بىراق، شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئوبرازچانلىقنى ئىگە ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى ئەدەبىي ئاخبارات بولالمايدۇ. بەدئىيلىكى، ئوبرازچانلىقى كۈچلۈك بولغان بەزى تەپسىلىي خەۋەرلەرنمۇ ئەدەبىي ئاخبارات دېگىلى بولمايدۇ، يەنى رېئال تۇرمۇشتىكى ئايرىم ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار مەيلى قانداق ئەدەبىي ۋاستىلەر ئارقىلىق يېزىلسۇن، ئوبرازچانلىقى قانچىلىك كۈچلۈك بولسۇن، ئۇ ئەدەبىي ئاخبارات بولالمايدۇ. بۇ، خام ماتېرىيالنىڭ خاراكتېرى ۋە سىغىمچانلىقى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. شۇڭا، ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن تەپسىلىي خەۋەردىن ئىبارەت ئىككى ژانىرنى پەرقلەندۈرۈشتە ئەدەبىي ۋاستىلەرنى قوللانغان ـ قوللانمىغانلىقى، ئوبرازلىق بولغان ـ بولمىغانلىقىغا قارىغاندىن باشقا، يەنە ئۇنىڭدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئوبيېكت ئۆز ئىچىگە ئالغان تۇرمۇش مەزمۇنىنىڭ قانداقلىقىغا، يەنى ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلارنىڭ تىپىكلىكى، دەۋرچانلىقى ۋە جانلىقلىقىنىڭ كۈچلۈك ياكى كۈچلۈك ئەمەسلىكىگە، روشەن بەدئىي ئوبراز بولۇپ شەكىللىنەلەيدىغان ياكى شەكىللىنەلمەيدىغانلىقىغا قاراش كېرەك.

ئوخشاش بىر تېمىدا ھەم تەپسىلىي خەۋەر، ھەم ئەدەبىي ئاخبارات يېزىلغانلىقىغا ۋە يېزىشقا بولىدىغانلىقىغا كەلسەك، بۇ ئاپتورنىڭ ئاشۇ تېمىنى خەۋەرچىلىك ۋەزىپىسىگە ئاساسەن مۇخبىرلىق نەزىرى بىلەن چۈشەنگەنلىكى، بىر تەرەپ قىلغانلىقى، قانداق شەكىلدە يېزىشنى خالىغانلىقىغا باغلىق بولغان بولىدۇ. شۇڭا، ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن تەپسىلىي خەۋەرنى پەرقلەندۈرۈشتە يەنە ئاپتورنىڭ تېمىنى قايسى نۇقتىدا تۇرۇپ تونۇغانلىقى ۋە بىر تەرەپ قىلغانلىقىغا قاراش كېرەك.

4. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ تۈرلىرى توغرىسىدا

ئەدەبىي ئاخباراتنى مەزمۇن ئالاھىدىلىكى ۋە ئىپادىلەش

شەكلى جەھەتتىكى ئوخشاشماسلىقىغا قاراپ تۆۋەندىكى بىر قانچە تۈرلەرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. مېنىڭچە، بۇ نۇقتىنى بايان قىلىشىمىز ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن «ئوچېرك» نىڭ بىر ژانىر ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىش ئۈچۈنمۇ يارىدەم بېرىدۇ.

1. ئادەمنى يېزىش ئاساس قىلىنىدىغان ئەدەبىي ئاخبارات. بۇنداق ئەدەبىي ئاخباراتتا گەۋدىلىك شەخسلەر يېزىلىدۇ، ئۇنىڭدا شەخسلەر ئوبرازىنى سۈرەتلەش ئاساسىي نىشان قىلىنىدۇ، گەرچە ئۇنىڭدا مۇھىم بولمىغان باشقا شەخسلەر يېزىلسىمۇ، لېكىن ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى ئاساسىي شەخسنىڭ بىر پۈتۈن ھاياتىنى ۋە ياكى خاراكتېرى ھەم ئىچكى دۇنياسىنى يورۇتۇپ، گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشنى مەركەز قىلغان ئاساستا يېزىلىدۇ. مەسىلەن، «ئانا تىل ئىشقىدا»، «مەڭگۈلۈك ياشلىق»، «ئويلىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش» بۇنىڭ مىسالى بولالايدۇ.

2. ۋەقەنى يېزىش ئاساس قىلىنىدىغان ئەدەبىي ئاخبارات. بۇنداق ئەدەبىي ئاخباراتتا شەخسنى سۈرەتلەش ئاساس قىلىنمايدۇ. پۈتۈن ئەسەردە بىرەر ئاساسىي پېرسوناژ بولمايدۇ، بەلكى ۋەقە مەركەز قىلىنىدۇ. ئادەم يېزىلغان تەقدىردىمۇ، بىر ـ ئىككى ئاساسىي شەخس ئەمەس، بەلكى كوللېكتىپ ئوبرازى سۈرەتلىنىدۇ. ۋەقە باش ـ ئاخىرى بولغان بىر پۈتۈن ھېكايىچانلىققا ئىگە ۋەقە بولىدۇ. مەسىلەن، «5 ـ ئاپرېلنىڭ جىددىي ئېقىنىدا» («نۇر گېزىتى» دىن)، «دۇنيانى زىلزىلىگە سالغان ئون كۈن» بۇنىڭ مىسالى بولالايدۇ.

3. مۇئەييەن ئىجتىمائىي ھادىسە ۋە مەسىلە توغرىسىدىكى ئەدەبىي ئاخبارات. بۇنىڭدا ئادەمنى ياكى ۋەقەنى ئاساس قىلىنمايدۇ. بەلكى مەلۇم بىر خىل ئىجتىمائىي ھادىسە ئوپېراتسىيە قىلىنىپ، ئۇنىڭغا باھا بېرىلىدۇ، مۇئەييەن بىر ئىجتىمائىي مەسىلە پاكىتلار ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، مۇھاكىمە يۈرگۈزۈلىدۇ. مەسىلەن، «رەڭگارەڭ ئالۋاستىلار»، «ۋىناس ھەيكىلى ئالدىدا ئويلىغانلىرىم» («تارىم» ژۇرنىلىدىن)،

«جۇڭگونىڭ ئىگىسىز بالىلىرى»، «ئۇمىد قۇرۇلۇشى ھەققىدە خاتىرىلەر» («ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىدىن) قاتارلىقلار بۇنىڭ مىسالى بولالايدۇ.

ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتىن ئەدەبىي ئاخباراتنى ھېكايە تۈسىدە يېزىلىدىغان، مەسىلەن، «ئۆلۈكى ئۆيگە كىرەلىگەن بالا» (تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىدىن)، مۇھاكىمە تۈسىدە يېزىلىدىغان، مەسىلەن، «ئويلىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش» ۋە نەسرىي ئۇسلۇبتا يېزىلىدىغان، مەسىلەن، «رىقابەت، رىقابەت، رىقابەت» («تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىدىن)، دەپ ئوچ تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ.

زىيارەت خاتىرىسى ۋە ئۇنىڭ يېزىلىشى توغرىسىدا

ئاخبارات خەۋەرچىلىكىنىڭ مۇھىم شەكىللىرىدىن بىرى بولغان زىيارەت خاتىرىسى مىللىي ئاخباراتچىلىقىمىزدا خېلى بۇرۇنلا بارلىققا كېلىپ ئومۇملاشقان بىر تۈر. لېكىن، قانداق ئەسەر زىيارەت خاتىرىسى بولىدۇ، ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە يېزىقچىلىقتىكى تەلىپى نېمىلەردىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك، دېگەن مەسىلىلەردە قاراشلار بىردەك بولمىغانلىقى ۋە يېتەرلىك تەتقىق قىلىنمىغانلىقى سەۋەبىدىن ئاپتور ۋە مۇشتەرىلەر ئىچىدە تېخىچە مۇجمەل چۈشەنچىلەر ساقلىنىپ كەلمەكتە. زىيارەت خاتىرىسى دائىرىسىگە كىرمەيدىغان ۋە بۇنداق ئالاھىدىلىكىنى ھازىرلىيالمىغان بەزى ئەسەرلەرمۇ زىيارەت خاتىرىسى دېگەن نام بىلەن ئاتالماقتا. بۇ مەسىلە ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىنمىغاندا، زىيارەت خاتىرىسىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ۋە ئەۋزەللىكىنى ھەقىقىي جارى قىلدۇرغىلى بولماي قالىدۇ.

ئۇنداق بولسا، قانداق ئەسەرلەرنى زىيارەت خاتىرىسى دەپ ئاتايمىز؟

مۇخبىرنىڭ مۇئەييەن مەقسەتتە مەلۇم بىر زىيارەت ئوبيېكتىنى زىيارەت قىلىش ئارقىلىق زىيارەت جەريانى، سۆھبەت مەزمۇنى، نەق مەيدان كەيپىياتى ۋە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى بىرلەشتۈرۈپ يازغان تەپسىلىي خەۋەر شەكلى زىيارەت خاتىرىسى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ تەبىردىن قارىغاندا، زىيارەت ئوبيېكتى، نەق مەيدان ۋە مۇخبىر زىيارەت خاتىرىسىنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان ئۇچ مۇھىم ئامىلى، يەنى ئۇنىڭدا ئاپتور

مۇئەييەن مەسلىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، مۇئەييەن ئوبيېكتنى مۇئەييەن ئورۇندا زيارەت قىلىدۇ. زيارەتنىڭ مەزمۇنى ئېنىق مەقسەتچانلىققا ئىگە بولىدۇ، يېزىقچىلىق ئالاھىدىلىكى جەھەتتە، ئۇ شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەر، شەخسلەر ھەققىدىكى خەۋەر، ئاخبارات ئوچېركى ۋە سايامەت خاتىرىسىنىڭ يۇغۇرۇلمىسى بولۇپ، مەزمۇنى «مەخسۇس» لاشقان بولسىمۇ، ئەركىن ھەم جانلىق ئىپادىلىنىدۇ. زيارەت پائالىيىتى يىپ ئۇچى قىلىنىپ، ئېنىق گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ. دىيالوگ، تەسۋىر، باھا ۋە ئارقا كۆرۈنۈش ماتېرىياللىرى قوشۇپ يېزىلىدۇ. شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرگە قارىغاندا تېخىمۇ بېۋاستە، ئۈدۈل بايان قىلىنىدۇ، تەپسىلىي خەۋەر ۋە ئوچېركلاردا تەسۋىر بىلەن بايان بىرقەدەر تەپسىلىي، ئوبرازلىق بولسا، زيارەت خاتىرىسىدە ئىخچام، نېگىزلىك، ئاز ھەم ساز بولىدۇ، خەۋەرگە ئوخشاپراق كېتىدۇ. لېكىن، ھەجمى خەۋەرنىڭكىدىن چوڭ، قۇرۇلمىسى ئەركىن، تىلى تېخىمۇ ھېسسىياتلىق، ئوبرازلىق ۋە تەسىرلىك بولىدۇ.

زيارەت خاتىرىسى مەزمۇن جەھەتتىن تۆۋەندىكىدەك بىرقانچە خىل بولىدۇ:

1. شەخسلەر ھەققىدىكى زيارەت خاتىرىسى. بۇ مۇشتەرىلەر (ئاڭلىغۇچىلار) نۆۋەتتە ئومۇميۈزلۈك كۆڭۈل بۆلىدىغان ئاخبارات پېرسونالىرى توغرىسىدا يېزىلىدىغان زيارەت خاتىرىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا شەخسلەرنىڭ نەمۇنىلىك ئىش - پائالىيەتلىرى، ئالاھىدە سەرگۈزەشتىلىرى، كەشپىيات ۋە خىزمەت نەتىجىلىرى ئېچىدىكى ئالاھىدە تەرەپلەر مەركەزلىك ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. بۇنداق زيارەت خاتىرىسىدە يېزىلىدىغان ئوبيېكتلار ئىككى خىل بولىدۇ. بىرى، يېڭىدىن ئوتتۇرىغا چىققان ۋە كۆزگە كۆرۈنگەن مەشھۇر شەخسلەر، سىياسىي پائالىيەتچىلەر، كارخانچىلار، ئىسلاھات ئاۋانگارتلىرى، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى داڭلىق كىشىلەر، مائارىپ سېپىدىكى ئىلغارلار، يېڭى كەشپىيات

ياراتقان ئالىم، مۇتەخەسسىسلەر، جەمئىيەتكە گەۋدىلىك تۆھپە قوشقان ئىلغار شەخسلەر ۋە بىردىنلا نام چىقارغان يېڭى كىشىلەر...؛ يەنە بىرى، ھەرقايسى دەۋرلەردە ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن گەۋدىلىك تۆھپە قوشقان ئىنقىلاب پېشۋالىرى، مەشھۇر جامائەت ئەربابلىرى، خەلق قەھرىمانلىرى قاتارلىقلار، بۇ كىشىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ھايات بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ۋاستىلىك زىيارەت قىلىنىدۇ ھەم ۋەزىيەت، مۇئەييەن مەقسەت بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئۇلارنى ئەسلەش، خاتىرلەش ئاساسىي مەقسەت قىلىنىدۇ.

2. ۋەقە توغرىسىدىكى زىيارەت خاتىرىسى. بۇ، مەلۇم بىر ۋەقەنىڭ قاتناشچىلىرى، گۇۋاھچىلىرى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بولغان نوپۇزلۇق زاتلارنى زىيارەت قىلىش ئارقىلىق يېزىلىدىغان زىيارەت خاتىرىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا پەۋقۇلئاددە ئەھمىيەتكە ئىگە مەلۇم بىر تېمىك ۋەقەنىڭ ئايرىم تەرەپلىرى بايان قىلىنىپ، زىيارەت ئوبيېكتىنىڭ سۆزى ۋە مۇخبىرنىڭ مۇلاھىزىسى ئارقىلىق مۇشتەرىلەر كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىگە جاۋاب بېرىلىدۇ ھەم ۋەقەنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكى، خاراكتېرى كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ.

3. مەسىلە توغرىسىدىكى زىيارەت خاتىرىسى. بۇ، مۇخبىرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش ۋە ئەمەلىي خىزمەت جەريانىدىكى كىشىلەر ئورتاق كۆڭۈل بۆلىدىغان ۋە جىددىي ھەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان مەسىلىلەر توغرىسىدا مۇناسىۋەتلىك ئورۇن ۋە شەخسلەرنى زىيارەت قىلىش ئارقىلىق يازغان ئەسىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدا يېزىلىدىغان مەسىلە يەككە بولۇشى، تېپىكلىككە، ئاخبارات خاراكتېرىگە، قاراتمىلىقىغا ۋە ۋاقىتچانلىققا ئىگە بولۇشى كېرەك.

4. قىياپەت توغرىسىدىكى زىيارەت خاتىرىسى. بۇ، مەلۇم بىر جاينى مەخسۇس زىيارەت قىلىش ئارقىلىق، شۇ جاينىڭ تەبىئىي شارائىتى، جەمئىيەت قىياپىتى، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى ۋە

ئۆرپ ـ ئادەت ئەھۋاللىرىدىكى ئالاھىدىلىك، ئۆزگىرىشلىرى نۇقتىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان ئاخبارات ئەسىرىدىن ئىبارەتتۇر.

يۇقىرىدا زىيارەت خاتىرىسىنىڭ مەزمۇنى ۋە يېزىلىش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى ھەم تۈرى ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتتۇق. بۇ بىزگە قانداق ئەسەرنىڭ زىيارەت خاتىرىسى دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى، زىيارەت خاتىرىسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ھەل قىلىپ بېرىدۇ. تۆۋەندە، زىيارەت خاتىرىسىنى يېزىشتىكى بىرقانچە كونكرېت تەلەپ ئۈستىدە توختىلىمىز:

1. زىيارەت ئوبيېكتىنى ياخشى تاللاش كېرەك.

مەيلى شەخس، مەيلى ۋەقە، مەيلى مەسىلە يېزىلغان زىيارەت خاتىرىسى بولسۇن، ھەممىسى مۇئەييەن شەخسنى زىيارەت قىلىشتىن ئايرىلالمايدۇ. شۇڭا، زىيارەت قىلىنىدىغان ئوبيېكتىنىڭ ياخشى تاللانغان ـ تاللانمىغانلىقى مۇخبىرنىڭ زىيارەت خاتىرىسىنى يېزىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش ـ قازىنالماسلىقىدىكى ئالدىنقى شەرت ھېسابلىنىدۇ. تاللىنىدىغان ئوبيېكتلار:

بىرىنچىدىن، يېڭىدىن كۆزگە كۆرۈنۈۋاتقان، جامائەتچىلىكنىڭ دىققىتىنى قوزغاۋاتقان مۇھىم ئاخبارات پېرسونازى بولۇشى كېرەك.

ئىككىنچىدىن، مۇھىم، زور ۋەقەلەرنىڭ قاتناشچىلىرى، گۇۋاھچىلىرى ۋە مەسىلىلەرگە ئالاقىدار بولغان مۇتەخەسسىسلەر، ئالىملار، رەھبەرلەر، شۇنداقلا باشقا نوپۇزلۇق ئەربابلار بولۇشى كېرەك.

ئۈچىنچىدىن، ئۆزى خەۋەر قىلىش ئوبيېكتى بولمىسۇن، ئەمما خەۋەر ئامىلى بار، ئەھۋالدىن خەۋەردار كىشىلەر بولۇشى كېرەك.

2. زىيارەت قىلىنىدىغان ئورۇن ۋە پەيتنى مۇۋاپىق تاللاش

كېرەك.

ئورۇن ــ زىيارەت خاتىرىسىدىكى ئۇچ مۇھىم ئامىلنىڭ بىرسى. ئوبيېكتنى قايسى ئورۇندا زىيارەت قىلىشمۇ ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى ياخشى ئېچىپ بېرىش، ئەسەر مەزمۇنىغا ماس كەيپىياتنى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئالاھىدە مۇھىم رول ئويناپدۇ. شۇڭا، ئادەم، ۋەقە ۋە مەسىلىلەرگە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولغان نەق مەيدانىنى تاللاپ زىيارەت قىلىش كېرەك.

زىيارەت مەيدانىنى تاللاشتا مۇخبىر مۇئەييەن تەشەببۇسكارلىق ھوقۇقىغا ئىگە. مەسىلىنى چۈشەندۈرۈش ئېھتىياجىغا ئاساسەن، سۆھبەت ئۆتكۈزىدىغان مەيدانىنى مۇخبىر ئۆزى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرسا بولىدۇ. مەسىلەن، 1950 ـ يىللاردا شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى چەت ئەللىكلەرنىڭ «جۇڭگو خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىككە ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈشتە كاپىتالىستلارنىڭ پۈتۈن تۈرمۇش بۇيۇملىرىنى مۇسادىرە قىلدى» دېگەن ئىغۋاسىغا رەددىيە بېرىش ئۈچۈن، جۇڭگودىكى ئەڭ چوڭ كاپىتالىست رۇڭ يىرېننىي ئۇنىڭ ئۆيىدە زىيارەت قىلغان ۋە ئۇنىڭ ھەشەمەتلىك ئۆي جاھازلىرىنى، قىزىنىڭ ياخشى كۆرىدىغان پىيانىنوسىنى، ئازادە باغچىسىنى ئەينەن تەسۋىرلەپ بەرگەن. بۇ زىيارەت خاتىرىسىدىكى مۇھىم كۆرۈنۈشنىڭ ئۆزىلا نۇرغۇن مەسىلىلەرنى كۈچلۈك دەلىللەپ بەرگەن.

زىيارەت پەيتىنى مۇۋاپىق ئىگىلەش مۇنداق ئىككى مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: بىرى، زىيارەت ئوبيېكتىنىڭ تەسىراتى يېڭى، ھېسسىياتى ئۇرغۇپ تۇرغان پەيتىنى تاللاش كېرەك. چۈنكى، كىشىلەر مۇكاپاتلانغاندا، ئۆستۈرۈلگەندە، سايلامدا يېڭىپ چىققاندا، چەت ئەلگە چىقىپ كىرگەندە خىياللىرى قاناتلىنىپ، تەسىراتى جۇش ئۇرۇپ تۇرغان چاغ بولىدۇ. بۇنداق ھاياجانلىنىش پەيتى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىنلا، تەسىراتى كونىراپ، يېڭى پىكىر چىقمايدۇ. يەنە بىرى، مۇشتەرىلەرنىڭ مەلۇم ۋەقە ۋە

مەسىلىگە ئەڭ جىددىي كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان پەيتىنى تاللاش كېرەك. بۇنداق پەيت ئۆتۈپ كەتسىلا، «تويدىن كېيىن ناغرا چالغان» غا ئوخشاش ئىش بولىدۇ ـ دە، مۇشتەرىلەرنى جەلپ قىلغىلى بولمايدۇ ھەمدە ئەسەرنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ.

3. سوئال سوراش سەنئىتىگە دىققەت قىلىش كېرەك.

زىيارەت خاتىرىسىدە مۇخبىرلىق جەريانى گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ. مۇخبىرلىق جەريانى كۆز بىلەن كۆزىتىشتىن باشقا، مۇھىمى سۆھبەتلىشىش جەريانىدىن ئىبارەتتۇر. سۆھبەتلىشىش بولسا، مۇخبىرنىڭ سوئالى ۋە مۇخبىرلىق ئوبيېكتىنىڭ جاۋابى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. دېمەك، سوئال ـ جاۋاب زىيارەت خاتىرىسىنىڭ مەزمۇن تەرەققىياتى ۋە ئاساسىي روھىنى بەلگىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاستە بولغاچقا، ئۇنىڭدا سوئال سوراش سەنئىتىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك.

ئۆتكۈر سوئاللارنى سوراپ، ھالقىلىق مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈش ــ سوئال سوراش سەنئىتىنىڭ يادروسى. سوئال سوراشنى بىلمىگەن ئادەم مۇخبىر بولالمايدۇ، چوڭقۇر سوئال سوراشنى بىلمىگەن ئادەم ياخشى مۇخبىر بولالمايدۇ. لېكىن، زىيارەت داۋامىدا باشتىن ـ ئاخىر چوڭقۇر سوئاللار سورىلىۋەرمەيدۇ، زىيارەتنىڭ قەدەممۇقەدەم چوڭقۇرلىشىشى، سۆھبەت كەيپىياتىنىڭ قىزغىن، تەبىئىي ھەم ئازادە بولۇشى ئۈچۈن، ئادەتتە تۆۋەندىكىدەك ئۇچ خىل سوئال شەكلى قوللىنىلىدۇ:

1) پاراڭلىشىش شەكلى. بۇنىڭدا كەيپىيات ئازادە بولۇپ، سۆھبەت دائىرىسى چەكلەنمەيدۇ. تۇرمۇشتىكى ئادەتتىكى ئىشلاردىن سۆز باشلىنىپ، ئوبيېكتتىن تەسىراتلىرىنى، خىياللىرىنى سۆزلەپ بېرىش تەلەپ قىلىنىدۇ. لېكىن، بۇنىڭدا سوئال بىلەن جاۋابنىڭ ماسلىشىشى ئاجىز بولغانلىقى، زىيارەتتىكى ئاساسىي مەزمۇنغا چوڭقۇرراق كىرىشكە كۆپ

ياردەمى بولمايدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ خىل سوئالنى كۆپ تەكرارلىماسلىق كېرەك.

2) بىۋاستە كۆرسىتىش شەكلى. بۇنىڭدا مەقسەت ئېنىق بولۇپ، سوئال كونكرېت، كەسكىن سورىلىدۇ. بۇ خىل شەكىلدە سوئال بىلەن جاۋابنىڭ ماسلىشىشى كۈچلۈك بولۇپ، قارشى تەرەپ ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ. ماھىيەتلىك مەزمۇنلارغا ئاسانلا چۈشىنىلەپ كىرگىلى بولىدۇ.

3) مەسلىھەت شەكلى. بۇنىڭدا مەسىلىنىڭ جان يېرى تۇتۇلۇپ، كونكرېت، ئېنىق سوئال سورىلىدۇ. لېكىن، تەلەپپۇز يۇمشاق، يېقىملىق بولىدۇ، تەكلىپ ۋە ئۆتۈنۈش خاراكتېرىنى ئالىدۇ.

زىيارەت خاتىرىسىدە، بۇ ئۈچ خىل سوئال شەكلىدىن بىۋاستە كۆرسىتىش شەكلى ئاساس قىلىنىدۇ. قالغان ئىككىسى مۇڭاپىق بىرلەشتۈرۈلىدۇ. شۇنداق قىلغاندىلا، زىيارەتنىڭ ئۇنۇمى، سۈپىتىنى يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ، مەزمۇنىنىڭ يېغىنچاق، نىشانلىق، مەخسۇس بولۇشىنى ئەملگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

4. مۇخبىر ۋەقە تەرەققىياتىغا قاتنىشىپ، زىيارەت خاتىرىسىگە جانلىق تۇس بېرىشى كېرەك.

زىيارەت خاتىرىسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى بىرىنچى شەخس تىلىدا يېزىلىدۇ، يەنى مۇخبىر ئۆزىنىڭ زىيارەت پائالىيىتىنى، سوئالنى قوشۇپ يېزىپ، ۋەقە تەرەققىياتىغا قاتنىشىدۇ. شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، مۇخبىرنىڭ پائالىيىتى يېزىلمىغان، نەق مەيدان كۆرۈنۈشى بولمىغان نەق مەيداندا كۆرگەن، ئاڭلىغان بىرىنچى قول ماتېرىيال خاتىرىلەنمىگەن ئەسەرنى زىيارەت خاتىرىسى دەپ قارىغىلى بولمايدۇ. بىز باشتا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، زىيارەت خاتىرىسىنىڭ مەزمۇن تەرەققىياتىغا قارىتا مۇخبىر تامامەن تەشەببۇسكارلىق ھوقۇقىغا ئىگە. مەيلى سوئال سوراشتا بولسۇن، مەيلى زىيارەت قىلىپ كۆرۈشتە بولسۇن، مۇخبىر كۆڭلىگە پۈككەن مۇئەييەن مەقسەتكە ئاساسەن

يېتەكلەشكە ماھىر بولۇشى كېرەك.

شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، زىيارەت خاتىرىسىدە مۇخبىر ئۆز پائالىيىتىنى يازمەن دەپ، رەھبەر ياكى دانا ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋالماسلىقى، ئۆزىنى ھەددىدىن زىيادە گەۋدىلىك ئورۇنغا قويۇۋالماسلىقى، باشقىلارغا تەربىيە ۋە پەند ـ نەسىھەت قىلغۇچى بولۇۋالماسلىقى، ھە دېگەندىلا ئۆزى سۆزلەپ، باشقىلارغا گەپ بەرمەيدىغان ئىشنى قىلماسلىقى، زىيارەت ئوبيېكتىنى كۆپرەك سۆزلىتىشى لازىم (بۇ ھەرقانداق ژانىردا ئاخبارات ئەسىرى يازماقچى بولغان مۇخبىر ئۈچۈن ئومۇمىي تەلەپ).

5. مۇۋاپىق نەق مەيدان كەيپىياتى ۋە شەخس تەسۋىرى بولۇشى كېرەك.

زىيارەت خاتىرىسىنى يېزىشتا، ئاپتور مۇشتەرىلەرنى نەق مەيدان تۇيغۇسىغا ئىگە قىلىشقا، ۋەقەنىڭ پەيدا بولۇشى، تەرەققىي قىلىشى، ئۆزگىرىشىدىكى تېپىك مۇھىتقا باشلاپ كىرىشكە ماھىر بولۇشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن زىيارەت قىلىنىۋاتقان مۇھىت گەۋدىلەندۈرۈلۈشى، مۇئەييەن مۇھىت ئىچىدىكى كەيپىيات ۋە ھەرىكەت تەسۋىرلىنىشى لازىم.

زىيارەت خاتىرىسىدە دائىم دېگۈدەك شەخسلەرنىڭ ئىدىيەۋى قىياپىتىنى ۋە خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن، شەخسلەرنىڭ قىياپىتى ۋە ھەرىكىتى تەسۋىرلىنىدۇ. شەخسلەر ھەقىقىدىكى بۇنداق تەسۋىر ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشى، شەخسلەرنىڭ سالاھىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىشى، ئىخچام بولۇشى، ئىمكانقەدەر تاشقى قىياپىتىدىن ئىچكى دۇنياسىغا چوڭقۇرلاپ كىرىشى لازىم. مەسىلەن، «لېنىننى زىيارەت» ناملىق زىيارەت خاتىرىسىدىكى مۇنۇ تەسۋىرنى كۆرۈپ باقايلى: «لېنىن مەن بىلەن سۆزلىشۋاتقىنى ئورۇندۇقىنى مەن تەرەپكە پات ـ پات سۈرۈپ قويياتتى. ئاخىر بىزنىڭ تىزلىرىمىز بىر ـ بىرىگە چىڭ تېگىشىپ قالدى. ئۇنىڭ بارمىقى بۇرنۇمنىڭ ئۈچىدىلا

پۇلاڭلايتتى. ئۇنىڭ خىسلىتى ماڭا چوڭقۇر تەسىر قىلدى. بۇ خىل خىسلەت خۇددى مەلۇم بىر شەكىلسىز نەرسىنىڭ ئۆزى ئىچىگە لىق توشۇپ كەتكىنىگە ئوخشايتتى». مانا بۇ تەسۋىر لېنىنىنىڭ ئاددىي ـ ساددا، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە ئوبرازىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇۋەتكەن.

يىغىپ ئېيتقاندا، زىيارەت خاتىرىسى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ۋە يېزىقچىلىق تەلىپىگە ئىگە بولغان، مەزمۇنى يىغىنچاق، قۇرۇلمىسى ئەركىن، چىنلىق تۇيغۇسى كۈچلۈك، يېقىملىق ھەم جەلپكارلىقى يۇقىرى بىر خىل ئاخبارات ژانىرى، ئۇنى تەتقىق قىلىش ۋە تەشەببۇس قىلىش، نۆۋەتتىكى مىللىي ئاخبارات خەۋەرچىلىكىمىزدىكى مەزمۇن جەھەتتىن ئۇنىۋېرسال ۋە يۈزەكى بولۇش، شەكىل جەھەتتىن بىر خىل ۋە قاتمال بولۇشتەك خاھىشلارنى تۈگىتىشتە مۇئەييەن ئەھمىيەتكە ئىگە.

شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەر يېزىقچىلىقىدىكى بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدا

شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەر ئاخبارات خەۋەرچىلىكىمىزدە ئەڭ كۆپ قوللىنىلىدىغان، جەمئىيەت ۋە مۇشتەرىلەرگە بىرقەدەر زور تەسىر كۆرسىتىدىغان يېڭى ئاخبارات ژانىرى. لېكىن، ھازىر گېزىتلەردە بېرىلىۋاتقان شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرلەر سان جەھەتتە خېلى كۆپ بولسىمۇ، سۈپەت جەھەتتە مۇشتەرىلەرنى تازا رازى قىلىپ كېتەلمەيۋاتىدۇ. مەن مۇشۇ مەسىلىنى كۆزدە تۇتۇپ، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەر يېزىقچىلىقىدىكى بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدا ئۆز قارىشىمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇشتەرىلەر بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن.

189

1. تەبىردىن باشلانغان سۆز

شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەر ئاخباراتلىق شەخسلەرنىڭ ئىش ـ پائالىيىتىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىدىيەۋى خاراكتېرىنى جانلىق، ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ، دەۋر روھىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدىغان بىر خىل تەپسىلىي خەۋەر تۈرىدىن ئىبارەت.

بۇ تەبىر بىزگە مۇنداق ئىككى نۇقتىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ:

بىرى، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەردە ئاخباراتلىق شەخسلەرنىڭ ئىش ـ پائالىيىتى جانلىق، ئوبرازلىق ئېچىپ

بېرىلىشى لازىم، يەنى شەخسلەرنىڭ سۆزى ۋە پائالىيىتى جانلىق، ئوبرازلىق سۈرەتلىنىشى، ئۇلارنىڭ خاراكتېرى، كىشىلىك خۇسۇسىيىتىنى روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان ۋەقە ھەم تەپسىلاتلار مەركەزلىك يېزىلىشى، تېنىمۇ، جېنىمۇ بولغان ھەقىقىي سىيما مۇشتەرىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلىشى لازىم.

يەنە بىرى، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەردە شەخسلەرنىڭ ئىدىيەۋى خاراكتېرى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىلىشى لازىم. شەخسلەرنىڭ ئۆزىگە خاس روھىي دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىدىغان بۇ خىل ئىدىيەۋى خاراكتېر ئەسەردە مول، جانلىق، ئوبرازلىق پاكىتلار ئىچىگە سىڭدۈرۈلگەن بولۇشى، مۇشتەرىلەر مۇشۇ پاكىتلار ئىچىدىن ئاساسىي قەھرىمانلىنىڭ روھىي قىياپىتىنى ۋە ئىدىيەۋى خاراكتېرىنى ھېس قىلالايدىغان بولۇشى لازىم.

بۇ يەردە شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش لازىمكى، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرگە بېرىلگەن تەبىردە «ئىلغار شەخس» دېگەننىڭ ئورنىغا «ئاخباراتلىق شەخس» دېگەننى ئوتتۇرىغا قويۇش، بىرىنچىدىن، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرنىڭ ئەكس ئەتتۈرۈش دائىرىسىنى كېڭەيتىشنى؛ ئىككىنچىدىن، تەپسىلىي خەۋەرنىڭ ئىجتىمائىي رولىنى ھەقىقىي كېڭەيتىش ۋە كۆچەيتىشنى مەقسەت قىلىدۇ. چۈنكى، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرلەردە ئىلغار شەخسلەرلا تەشۋىق قىلىنىپ قالماستىن، بەلكى ئايرىم تىپىك سەلبىي شەخسلەرمۇ خەۋەر قىلىنىپ، جەمئىيەتتىكى ئايرىم پاسسىپ كۈچلەر قامچىلىنىپ، ناچار خاھىش، ناچار ئىللەت، ناچار ئىدىيەلەر پاش قىلىنىپ، خەلق ئاممىسى سەلبىي جەھەتتىن تەجرىبە ـ ساۋاقلىقا ئىگە قىلىنىدۇ. دەرۋەقە، بىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئاخباراتچىلىقىمىزنىڭ ئىلغار شەخسلەرنى خەۋەر قىلىش ئارقىلىق ئۇلىگە تىكلەپ، ئۇلىگە ئارقىلىق

باشقىلارنى تەربىيەلەش - يېتەكلەشنى، دەۋرنىڭ ئاساسىي رېتىمىغا ماسلىشىشنى تۇپ ۋەزىپە قىلىدىغانلىقىدا گەپ يوق. لېكىن، ئاخبارات خەۋەرچىلىكىنىڭ قانۇنىيىتى ۋە تەلىپىدىن ئېيتقاندا، تەپسىلىي خەۋەردە يېزىلىدىغىنى مەيلى ئىلغار شەخس ياكى سەلبىي شەخس بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى جەزمەن ئاخباراتلىق قىممەتكە، يەنىمۇ ئوچۇقراق ئېيتقاندا، خەۋەر قىلىش قىممىتىگە ئىگە بولغان بولۇشى، مۇشتەرىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلالايدىغان بولۇشى، ئۇلارغا يېڭىچە تەسىر، يېڭىچە كۆزقاراش ئاتا قىلالايدىغان بولۇشى لازىم. شۇڭا، ئىلغار شەخسلەرنىڭ ھەممىسى خەۋەر قىلىش قىممىتىنى ھازىرلىغان بولۇۋەرمەيدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ ھەر قايسى ساھەلەردىكى ئىلغار شەخسلەرنىڭ ھەممىسىنى خەۋەر قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ. بىز پەقەت ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تىپىك ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە بولغانلىرىنىلا تاللاپ خەۋەر قىلىمىز، مەسىلىگە مۇشۇنداق قارىمىغاندا، ئىلغارلارنىڭ ھەممىسىنى خەۋەر قىلىش كېرەك ياكى خەۋەر قىلىش ئۇچۇن جەزمەن ئىلغار بولغان بولۇشى كېرەك، دېگەن خاتا چۇشەنچە كېلىپ چىقىدۇ.

2. شەخسلەرنى تاللاش مەسىلىسى

شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەردە قانداق شەخسلەرنى تاللاپ يېزىش كېرەك؟ بۇ تەپسىلىي خەۋەرنىڭ ئىجتىمائىي رولىنىڭ قانداقلىقىنى بەلگىلەيدىغان ھالقىلىق مەسىلە. قانداق شەخسنى تاللاپ يېزىش، قانداق چاغدا يېزىش ۋە قايسى نۇقتىدىن يېزىش شۇ شەخسنىڭ ئىش - پائالىيىتى ئىپادىلەپ تۇرغان ماھىيەت بىلەن دەۋر تەلىپىنىڭ بىردەكلىكى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. مېنىڭچە، تەپسىلىي خەۋەردە تونۇشتۇرۇلماقچى بولغان كىشى ھەقىقەتەن خەۋەر قىلىش قىممىتىگە ئىگە بولغان بولۇشى، ئۇ مۇئەييەن ھالدا بىرەر يېڭى ھادىسە، يېڭى ئادەملەرگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان تىپىك شەخس بولۇشى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا

دەۋر روھى ۋە دەۋر خۇسۇسىيەتلىرى روشەن گەۋدىلەنگەن بولۇشى كېرەك. مۇنداقچە ئېيتقاندا، خەۋەر قىلىنىدىغان شەخسنىڭ ئىش ـ پائالىيىتى، روھىي دۇنياسى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان ئىدىيەۋى ئەھمىيەت نۆۋەتتە مۇشتەرىلەر كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان رېئال مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرەلەيدىغان بولۇشى لازىم.

شەخسلەرنى تاللاشتا چوقۇم دەۋر روھى ۋە قاراتمىلىق مەسىلىسىنى تەكىتلەش زۆرۈر. بۇنى تەكىتلەش ئاخباراتنىڭ پۇرسەتچانلىق خاراكتېرىگە قارىتىپ ئېيتىلغان. قايسى شەخسنى قانداق ۋاقىتتا يېزىش، ئۇنىڭ قايسى تەرەپتىكى ئالاھىدىلىكىنى نۇقتىلىق گەۋدىلەندۈرۈش دەۋرنىڭ تەلىپى ۋە مۇشتەرىلەرنىڭ بىلىش، قىزىقىش ئېھتىياجى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. دېمەك، تېپىك بىر شەخسنىمۇ خالىغان چاغدا يېزىۋېرىشكە بولمايدۇ، «خەبەرداركى بولمىسا، زىبالىقنىڭ نە كېرەك» دېگەندەك، مۇشتەرىلەر ئېچىدە قىزىقىش ۋە تەسىر پەيدا قىلالمىغان ئەسەر ياخشى ئەسەر ھېسابلانمايدۇ. شۇڭا، مۇخبىرلار شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرنىڭ قاراتمىلىقىغا، پۇرسەتچانلىقىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشى، ھازىرقى زامان روھىغا ۋە دەۋرنىڭ يېڭى ئېھتىياجىغا ۋەكىللىك قىلالايدىغان تېپىك شەخسلەرنى تاللىشى، ئۇلارنىڭ ئىدىيەسى ۋە پائالىيىتى ئارقىلىق جەددىي، رېئال مەسىلىلەرگە دەل ۋاقتىدا جاۋاب بېرىشى لازىم. داۋاملىق ئايال مۇخبىر گومېينى 1980 ـ يىللاردا ياشلار ئارىسىدىكى ئىشەنچ ۋە ئېتىقاد كىرىزىسىدىن كېلىپ چىققان قىيىنچىلىق ۋە ئوڭۇشسىزلىقلار ئالدىدا تېڭىرقاش، ئۇمىدسىزلىنىشتەك خاھىشقا قارىتىپ، «ھاياتلىقنىڭ تۇڭرۇكى» سەرلەۋھىلىك تەپسىلىي خەۋەرنى يېزىپ، جاڭ خەيدىنىڭ ئېغىر پاراليچ تۇرۇپ، جەمئىيەت تەرىپىدىن چەتكە قېقىلغان ئەھۋال ئاستىدىمۇ ھاياتقا كۇچلۇك ئەقىدە باغلاپ، قەيسەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، بېجىرىم ئادەملەردىنمۇ ئارتۇق نەتىجىگە ئېرىشكەنلىكىنى تەسىرلىك

پاكىتلار ئارقىلىق ئىپادىلەپ، جەمئىيەتتە كۆچلۈك تەسىر قوزغىغان.

3. ۋەقە ۋە ئادەم

ھازىر يېزىلىۋاتقان شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرلەرنى ئوقۇغىنىمىزدا، ئۇنىڭ نۇرغۇنلىرىدا مۇنداق ئىككى خىل خاھىشنىڭ ساقلىنىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز: بىرى، ئادەملا يېزىلىپ، ۋەقە يېزىلماسلىق. بۇنداق تەپسىلىي خەۋەرلەر ئاددىي تونۇشتۇرۇش ياكى تەرجىمھال شەكلىنى ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئابستراكت بايان ئارقىلىق يەتكۈزۈلۈۋاتقان شەخسلەر ئىش ـ پائالىيىتىنىڭ غۇۋا يىغىندىسىنىلا كۆرگىلى بولىدۇكى، كىشىنى تەسىرلەندۈرەلىگۈدەك بىرەر كونكرېت ۋەقە، جانلىق مىسالنى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ؛ يەنە بىرى، ۋەقەلا يېزىلىپ، ئادەم يېزىلماسلىق. بۇنداق تەپسىلىي خەۋەرلەردە شەخسلەرنىڭ سۆزى ۋە ھەرىكىتىنى، تاشقى قىياپىتىنى، ئۆزىگە خاس ئىدىيەۋى خاراكتېرىنى ھېس قىلغىلى بولمايدۇ، پۈتكۈل جەريان ئىشلەپچىقىرىشتىكى تېخنىكىلىق تەجرىبىلەر ۋە خىزمەتتىكى ئۇسۇل ـ چارىلەرنى تونۇشتۇرۇش بىلەن تولۇپ كېتىدۇ. يۇقىرىقى ئىككى خىل خاھىش شەكىل جەھەتتىن ئوخشاشمىسىمۇ، لېكىن ئۇلاردىكى ئورتاق نۇقسان شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتىنى ھازىرلىيالمىغانلىقىدا. بۇنداق نۇقسان ئادەتتە مۇنداق ئىككى خىل سەۋەبتىن كېلىپ چىقىدۇ: بىرى، پۈختا ۋە چوڭقۇر مۇخبىرلىق قىلماسلىقتىن، يەنى شەخسلەرنىڭ ئىش ـ پائالىيىتىنى تەپسىلىي ۋە چوڭقۇر ئىگىلىمەيلا، قولىدىكى ئازراقلا ھېسسىي ماتېرىيالغا تايىنىپ قەلەم تەۋرىتىش ياكى تەييار خۇلاسە ۋە باھالاش ماتېرىيالىغا باغلىنىپ قېلىش؛ يەنە بىرى، ئىگىلىگەن ماتېرىيال ئەسلىدە تەكشۈرۈش دوكلاتى ياكى خىزمەت تەتقىقاتى قىلىپ يېزىشقا لايىق بولسىمۇ، ئۇنى

زورمۇزور هالدا شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەر قىلىپ يېزىۋېلىش، شۇنداقلا كوللېكتىپنىڭ خىزمىتى، نەتىجىلىرىنى بىر شەخسنىڭ ئۇستىگە زورمۇزور تېڭىپ قويۇش.

يۇقىرىقىلار شۇنى كۆرسەتتىپ بېرىدۇكى، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرنى ياخشى يېزىشنىڭ ھالقىسى ئادەم بىلەن ۋەقەنىڭ مۇناسىۋىتىنى ماھىرلىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىش. شۇڭا، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەردە ئادەمنى ۋەقە ئارقىلىق گەۋدىلەندۈرۈشكە ماھىر بولۇش، خەۋەردىكى شەخسنىڭ ئىچكى دۇنياسى ۋە ئىندىۋىدۇئال خاسلىقىنى شۇ شەخسنىڭ ئۆز ھەرىكىتى ئارقىلىق، يەنى ئۇنىڭ ئالاھىدىلىككە باي پائالىيەتلىرىنىڭ كونكرېت پاكىتلىرى ئارقىلىق ئىپادىلەشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. ئېنگېلس: «شەخسلەرنىڭ خاراكتېرى ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى قىلغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى قانداق قىلغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى. بۇ سۆز بىزنىڭ شەخسلەرنى ۋەقە ئارقىلىق گەۋدىلەندۈرۈشىمىز، شۇنداقلا ۋەقە بىلەن ئادەمنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىشىمىزدا زور يېتەكچىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە.

4. تىل ــ قەلبنىڭ ساداسى

«مېنى مۇشۇ پېتى ئېتىزغا يەتكۈزۈپ قويۇڭلار، ئىشىكلارغا كۆز ـ قۇلاق بولغاچ جاڭزىدا ئارام ئالاي. پۇتۇن بايتوقايلىقلارنىڭ كۆزى مەندە. ئەجەل يەتسە ئېتىزدا جان بېرەرمەن» ــــ بۇ «شىنجاڭ دېھقانلىرىنىڭ پەخرى» [1] سەرلەۋھىلىك تەپسىلىي خەۋەردە يېزىلغان مەملىكەت بويىچە تاۋار ئاشلىق سېتىپ بېرىش نەمۇنىچىسى ئىبراھىم دانانىڭ دوختۇرخانىدىن يېنىپ چىقىۋېتىپ، ئوغۇللىرىغا دېگەن سۆزى. بۇ سۆزدىن ئاددىي بىر دېھقاننىڭ قەيسەر خاراكتېرىنى، يەرگە چوڭقۇر مۇھەببەت

① «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1989 ـ يىلى 4 ـ ماي سانى

باغلىغان ساپ قەلبىنى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

بۇ مىسال ئارقىلىق مەن شۇنى دېمەكچىمەنكى، شەخسلەر ھەقىقىدىكى تەپسىلىي خەۋەردە شەخسىنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى، روھىي دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىشتە، ئۇنى خەۋەردىكى شەخسىنىڭ ئۆز تىلى ئارقىلىق ئىپادىلەش ئەسەرنى پەۋقۇلئاددە ئۇنۇمگە ئىگە قىلىدۇ. چۈنكى، تىل قەلبىنىڭ ساداسى، بىر ئادەمنىڭ ئالاھىدە شارائىتتا نېمە سۆزلەرنى قىلغانلىقى، زىددىيەت ۋە مەسىلىلەرگە قانداق پوزىتسىيە تۇتقانلىقى ئارقىلىق شۇ ئادەمنىڭ ئۆزگىچە خاراكتېرىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

شەخسنى ئۆز تىلى ئارقىلىق ئىپادىلەشتە تۆۋەندىكى بىرقانچە تەرەپكە ئەھمىيەت بېرىش لازىم:

1. شەخسنىڭ ئادەتكە ئايلانغان خاسلىققا ئىگە سۆزنى قېزىشقا ماھىر بولۇش كېرەك. بەزى تىپىك شەخسلەر ئۆزىنىڭ ھايات قىلىنىماسى قىلغان مەلۇم بىر سۆزنى دائىم تەكرارلايدۇ. بۇنداق سۆز شۇ شەخسنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى يېغىنچاق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. مەسىلەن، مۇچىڭ يازغان «ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىلىرىنىڭ ياخشى ئۇلگىسى» دىكى جياۋ يۈلۈنىڭ «باشقىلار چاينىپ بەرگەن نانىنىڭ تەمى بولمايدۇ»، «جۇ زۇڭلىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئورۇندىش ئۈچۈن» دىكى ۋۇ جىڭنىڭ «ھېچنېمە يولۇمنى توسۇيالمايدۇ» دېگەن سۆزلىرى ئوقۇرمەنلەردە ئۇنتۇلماس تەسىرات قالدۇرىدۇ.

2. شەخسنى ئۆز تىلى بىلەن ئىپادىلىگەندە، دىيالوگ شەكلىدىن پايدىلىنىشقىمۇ ئەھمىيەت بېرىش لازىم. دىيالوگ ئارقىلىق خەۋەردىكى شەخسنىڭ شەيئى ۋە مەسىلىلەرگە تۇتقان پوزىتسىيەسىنى، ئىدىيەسىنى بىۋاستە ئېچىپ بەرگىلى، شۇنداقلا تەپسىلىي خەۋەرنى مول دىراماتىك تۇسكە ئىگە قىلغىلى بولىدۇ.

3. شەخسنى ئۆز تىلى بىلەن ئىپادىلىگەندە، شۇ شەخسنىڭ

سالاهىيەتىگە ماس سۆزلەرنى ئىگىلەشكە دىققەت قىلىش كېرەك. چۈنكى، ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ سۆزى (ياكى تىل ئادىتى) ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى، كەچۈرمىشى، تەربىيەلىنىشى، مەدەنىيەت سەۋىيەسى ۋە كەسىپىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ ۋە شۇ ئاساستا ئۆز ئىندىۋىدۇئاللىقىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

4. شەخسنىڭ تىلىنى چىنلىق ئاساسىدا يېزىشقا قاتتىق ئەمەل قىلىش كېرەك. تەپسىلىي خەۋەردە ھەربىر تەپسىلات، ھەربىر مەنزىرە، ھەربىر سۆز تامامەن چىن بولۇشى كېرەك. ئۇنى تەسەۋۋۇر بويىچە ياساپ، توقۇپ چىقىپ شەخسلەرگە تېڭىپ قويۇشقا قەتئىي بولمايدۇ. بىزدە يېزىلىۋاتقان بىر قىسىم تەپسىلىي خەۋەرلەردە شەخسلەرنىڭ سۆزىنى بەرگەندە، چىنلىق پىرىنسىپىدىن چەتنەش خاھىشى خېلى ئېغىر دەرىجىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ، «مەن بىر كوممۇنىست، بۇ مېنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك بۇرچۇم» دېگەنگە ئوخشاش فورمۇلىشىپ كەتكەن سۇئىئي ئىبارىلەرنى ناھايىتى كۆپ ئۇچرىتىمىز. بەزىلەر ئاددىي سۆزنىڭ تەسىر كۈچى، بەدىئىي تەسىرى بولمايدۇ، دەپ قاراپ، شەخسنىڭ ئەسلىي سۆزىنى بۇرمىلاپ، «قاش ـ كىرپىكىنى ياساپ» ناھايىتى تەنتەنىلىك «چاقناپ تۇرىدىغان» سۆزلەرگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ، بەزىلەر بولسا خەۋەردىكى شەخسنىڭ شۇنداق بىر شارائىتتا شۇ سۆزنى قىلغان ـ قىلمىغانلىقى بىلەن ھېسابلاشماي، ئۆزى توقۇپ چىقىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇشتەرىلەرنى ئالدايدۇ، خەۋەردىكى شەخسنى قارىلايدۇ. قىسقىسى، تىل قەلبىنىڭ ساداسى بولغانىكەن، ئۇ جەزمەن شۇ شەخسنىڭ ئۆز قەلبىدىن چىققان سۆز بولۇشى، شۇ شەخسنىڭ قەلبىگە ھەقىقىي ۋەكىللىك قىلالايدىغان بولۇشى، ھەرگىزمۇ مۇخبىرنىڭ قەلىمىدىن چىقىپ، خەۋەردىكى شەخسنىڭ قەلبىگە «ۋەكىللىك» قىلىدىغان بولۇپ قالماسلىقى لازىم.

5. تەپسىلات ــ شەخسلەر ئوبرازىنى چاقنىتىدىغان «ھۈجەيرە»

بىر پارچە تەپسىلىي خەۋەرنى ئوقۇغىنىمىزدا، بىزدە ئەڭ چوڭقۇر ۋە ئۇنتۇلماس تەسىرات قالدۇرىدىغىنى كۆپىنچە، زور ۋەقەلەر بايانى بولماستىن، بەلكى شەخسلەرگە ئائىت جانلىق يېزىلغان مەلۇم بىر تەپسىلات بولىدۇ، يەنى شەخسنىڭ مەلۇم بىر ئىشىنى قىلغان چاغدىكى كونكرېت ھەرىكىتى، چىراي ئىپادىسى ۋە بىرەر ئېغىز سۆز شۇ شەخسنىڭ روھىي دۇنياسىنى ۋە خاراكتېرىنى روشەن ئىپادىلەپ، ئەسەرنى جانلىق تۇسكە كىرگۈزىدۇ ھەم ئەسەر مەزمۇنىنىڭ تەسىرچانلىقىنى ئاشۇرىدۇ. جاڭ خەيدىنىڭ ئىشقا قوبۇل قىلىنغان ـ قىلىنمىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، قەھرىتان قىشتا چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، توڭلاپ كۆكىرىپ كەتكىنىگە قارىماي بىرمۇ ئادەم قالمىغۇچە بىنا ئالدىدا خەۋەر كۈتكەنلىكى، جياۋ يۈلۇنىڭ ئوك تەرىپى تېشىلىپ كەتكەن چىغ ئورۇندۇقىغا ئائىت تەپسىلاتلار كىشىلەر قەلبىنى چوڭقۇر ھاياجانغا سالىدۇ. شۇڭا، شەخسلەر ھەققىدىكى تەپسىلىي خەۋەرنى يېزىشتا ئەڭ تەسىرلىك، ئەڭ جانلىق تەپسىلاتنى ئىگىلەش ۋە تاللاشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

مۇخبىرلىق پائالىيىتىدە بىلىشكە ۋە رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك نۇقتىلار

ئاخبارات مۇخبىرلىقى مۇخبىر ۋە ئىختىيارىي مۇخبىرلارنىڭ ئاخباراتلىق پاكىتلارغا ۋە ئاخبارات خام ماتېرىياللىرىغا ئىگە بولۇشتا خەۋەر ئوبيېكتلىرىنى زىيارەت قىلىش، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشنى، زىيارەت ئوبيېكتى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشقا ماھىر بولۇشنى، ئەتراپلىق نەزەرىيەۋى، كەسپىي بىلىمگە ئىگە بولۇشنى، شۇنداقلا مۇخبىرلىقتىكى كونكرېت ئۇسۇل ۋە چارىلەرگە ئالاھىدە دىققەت قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

مۇخبىرلىق پائالىيىتىدىكى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش باشقا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش پائالىيەتلىرىدىن مەقسەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ، مۇخبىرنىڭ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش (مۇخبىرلىق قىلىش) تىكى مەقسىتى ئۇچۇر تارقىتىش، يەنى كىشىنىڭ مۇشتەرىلەرگە، رادىيو ئاڭلىغۇچىلارغا ۋە تېلېۋىزور كۆرگۈچىلەرگە يېڭى ئۇزگىرىش، يېڭى ئەھۋاللارنى تېز يەتكۈزۈش ئۈچۈن بولۇپ، بۇ تىپىك ۋە ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە ھەقىقىي پاكىتلارنى تېزلىك بىلەن ئىگىلەشنى تەلەپ قىلىدۇ. «تېزلىك» ئاخباراتنىڭ ۋاقىتچانلىقى ئىنتايىن كۈچلۈك بولۇشتەك خۇسۇسىيىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. چۈنكى، ۋاقتى ئۆتكەن ھامان ھەرقانداق بىر ھەقىقىي پاكىتمۇ ئاخباراتلىق قىممىتىنى يوقىتىدۇ. شۇڭلاشقا، مۇخبىر چەكلىك ۋاقىت ئىچىدە تېگىشلىك پاكىتلارنى تولۇق ئىگىلىشى لازىم.

مۇخبىرلىقنىڭ پائالىيەت شەكلى جەھەتتىكى

ئالاهىدىلىكىدىن ئىلىپ ئىيتقاندا، ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدا باراۋەرلىك ۋە ئەركىن، ئازادىلىك ئاساسىدا ئىلىپ بېرىلىدىغان ئىجتىمائىي ئالاقە. مۇخبىرلىقتىن ئىبارەت بۇ ئىجتىمائىي پائالىيەت تۆۋەندىكىدەك ئالاهىدىلىككە ئىگە:

1. مۇخبىرلىق پائالىيىتى شەخسىي ئالاقە شەكلىدە ئىلىپ بېرىلسىمۇ، لېكىن ئۇ خۇسۇسىي پائالىيەتتىن پەرقلىنىدۇ. مۇخبىرلارنىڭ مۇخبىرلىقى دائىم دوست تۇتۇش، شەخسىي سۆھبەت ئۆتكۈزۈش شەكلى بىلەن ئىلىپ بېرىلسىمۇ، ئەمما ئۇ، ئىجتىمائىي پائالىيەت ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ نەتىجىسى شەخسىي ئۆزىگىلا ئەمەس، بەلكى ئۆزى ئىشلەۋاتقان ئاخبارات ئورنىغا بىۋاستە ۋەكىللىك قىلىدۇ. مۇخبىرلىق ئوبيېكتىمۇ پەقەت ئۆزىگىلا ئەمەس، بەلكى، مۇئەييەن بىر ئورۇن ۋە ئىجتىمائىي ھادىسىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالاقە پائالىيىتى پۈتكۈل جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

2. بەزى مۇخبىرلار «ھۆكۈمەت تەرەپ» ئاخبارات ئورگانلىرىدىن ئەۋەتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مۇخبىرلىق پائالىيىتى مەمۇرىي پائالىيەتتىن پەرقلىنىدۇ، مۇخبىرلىقتىن ئىبارەت بۇ ئىجتىمائىي پائالىيەت مۇئەييەن نىزامنىڭ چەكلىمىسىدە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى كۆپچىلىكنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئۆزئارا ئېتىراپ قىلىش ئاساسىدا بولىدۇ. مۇخبىرلىقتا، زىيارەت قىلغۇچىغا ھەرگىزمۇ رەھبەرلىكنىڭ تۆۋەنگە مەمۇرىي بۇيرۇق چۈشۈرگىنىگە ئوخشاش ئۇسۇلنى قوللىنىشقا بولمايدۇ.

3. مۇخبىر ۋە مۇخبىرلىق ئوبيېكتىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى ۋە سالاهىيىتىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مۇخبىرلىقتىن ئىبارەت بۇ ئىجتىمائىي پائالىيەتتىكى ئورنى باراۋەر بولىدۇ. مۇخبىرنىڭ ئورنى «لەيلىمە» ئورۇن بولۇپ، ئۇ زۇكتۇكنى زىيارەت قىلغاندا، زۇكتۇك بىلەن باراۋەر

تۇرىدۇ. ھەرگىز ئۇنىڭ باشقۇرۇش تەۋەلىكىدە بولمايدۇ، ئۇ ئادەتتىكى تازلىق ئىشچىسىنى زىيارەت قىلغاندا، تازلىق ئىشچىسى بىلەن باراۋەر تۇرىدۇ. ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ «كاتتىبېشى» بولمايدۇ. بۇ، مۇخبىرنىڭ خىزمەت ئېھتىياجى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن.

مۇخبىرلىقتىن ئىبارەت بۇ ئىجتىمائىي پائالىيەتنىڭ يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشىنىش، مۇخبىر ۋە ئىختىيارىي مۇخبىرلارنىڭ زىيارەت قىلىش ۋە خەۋەر ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئۇنۇملۇك ئورۇندىشىنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

لېكىن، بۇنى چۈشىنىۋېلىشنىڭ ئۆزىلا كۇپايە قىلمايدۇ. مۇخبىرلىق مۇرەككەپ بىر جەريان بولۇپ، مۇخبىر ھەر خىل ئەھۋاللارغا، ھەر خىل قىيىنچىلىقلارغا ۋە ھەر خىل ئوبيېكتلارغا دۇچ كېلىشى مۇمكىن. مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن ئۆزگىرىپ تۇرۇۋاتقان ھەر قېتىملىق مۇخبىرلىقنىڭ كونكرېت ۋەزىپىسىمۇ مۇخبىرلاردىن مەسىلىلەرنى ئەتراپلىق ئويلىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ. تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىش مۇخبىرلىقنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە:

1. زىيارەت ئوبيېكتىنى ياخشى تاللاش. مۇخبىرلىق ئادەم بىلەن ئالاقە قىلىدىغان، ئادەم بىلەن ھەپىلىشىدىغان پائالىيەت. شۇڭلاشقا، زىيارەت قىلماقچى بولغان ئوبيېكتنى ئالدىن تاللىۋېلىش ئىنتايىن مۇھىم. مەلۇم بىر ئالىي مەكتەپنىڭ ئاخبارات كەسپىدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى گېزىتخانىدا پىراكتىكا قىلىش جەريانىدا، بىر يىغىنىنىڭ مۇخبىرلىقىنى قىلىپ يازغان خەۋىرىدە ئۇچ يەردە خاتالىققا يول قويغان، ئۇ ھەتتا يىغىنىنىڭ نامىنىمۇ خاتا يېزىۋالغان، كېيىن ئېنىقلىنىشچە، بۇ پىراكتىكانت ئوقۇغۇچى تەجرىبىسىز بولغاچقا، يىغىن مەيدانىغا بارغاندىن كېيىن، يىغىن رىياسەتچىسى ياكى يىغىنىنىڭ كاتىبات گۇرۇپپىسىدىكىلەرنى

ئىزدىمەستىن، يەنىغا قاتنىشۇاتقان «باشلىققا ئوخشاپ راق كېتىدىغان سالاپەتلىك بىر ئادەم» دىن ئەھۋال ئوقۇپلا قايتىپ كەتكەن. بۇ مۇخبىرلىقنىڭ مەغلۇپ بولۇشى، روشەنكى، زىيارەت ئوبيېكتىنى ياخشى تاللىمىغانلىقتىن كېلىپ چىققان، ئۇنداقتا قانداق قىلغاندا زىيارەت ئوبيېكتىنى ياخشى تاللىغىلى بولىدۇ؟ پېشقەدەم مۇخبىرلارنىڭ تەجرىبىسىدىن قارىغاندا، مۇنداق بىر قانۇنىيەتنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ:

ئومۇمىلۇقتىكى ئەھۋاللارنى ئىگىلەشتە، رەھبىرىي ئورگاندىكى كادىرلارنى ۋە خىزمەتچىلەرنى ئىزدەش؛ نۇقتىدىكى ئەھۋاللارنى ئىگىلەشتە، ئاساسىي قاتلامدىكى كادىرلارنى ۋە ئاممىنى ئىزدەش؛ كەسپىچانلىقى، بىلىم خاراكتېرى بىرقەدەر كۆچلۈك بولغان ئىشلارنى ئىگىلەشتە، مۇتەخەسسىسلەرنى، ئالىملارنى ئىزدەش؛ نەق مەيداندىكى ئەھۋاللارنى ئىگىلەشتە، بۇ ۋاستە كۆرگەن كىشىلەرنى ئىزدەش. بۇنى تۆۋەندىكى ئىككى نۇقتىغا يەنىنچاقلاشقا بولىدۇ:

1) ۋەقەگە قاتناشقان كىشىلەرنى ئىزدەش. ۋەقەگە قاتناشقان كىشىلەر ئاخباراتلىق ۋەقەنىڭ باش رولچىسى، شۇنداقلا خەۋەرنىڭمۇ ئاساسىي پېرسونازى بولىدۇ. بۇنداقلار ۋەقەنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بىرقەدەر ئېنىق بىلىدۇ، شۇنداقلا ئۇلار ئەڭ ئاساسلىق پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. مۇشۇلار ئارقىلىق مۇخبىر بۇ ۋاستە بىرىنچى قول ماتېرىيالغا ئىگە بولالايدۇ.

2) ئەھۋالدىن خەۋەردار كىشىلەرنى ئىزدەش. بەزىدە ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئاخباراتلىق ۋەقەنىڭ قاتناشقۇچىلىرىنى ئىزدەپ تاپقىلى بولمايدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ۋەقەنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ۋە ئەھۋالدىن خەۋەردار كىشىلەرنى ئىزدەش كېرەك.

2. زىيارەت قىلىش پەيتىنى ياخشى ئىگىلەش كېرەك. شەخسىلەرنى زىيارەت قىلىش ۋە نەق مەيداندىكى مۇخبىرلىق پائالىيىتىدە زىيارەت قىلىش پەيتىنىڭ ياخشى ئىگىلەنگەن -

ئىگىلەنمىگەنلىكى مۇخبىرلىقنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىغا ئالاھىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ. زىيارەت پەيتى ياخشى تاللانسا، مۇخبىرلىق ئوبيېكتىنىڭ زېچ ماسلىشىشنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ ـ دە، ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئەگەر زىيارەت پەيتى مۇۋاپىق تاللانمىسا، دائىم قۇرۇق يول مېڭىپ ئاۋارە بولۇش ۋە «مىخقا ئوسۇۋۇلىش» تەك ئەھۋاللار يۈز بېرىدۇ.

3. سۆھبەت جەريانىدا ئازادە كەيپىيات يارىتىش، ئوبيېكتنى رىغبەتلەندۈرۈپ پېتەكلەش لازىم. زىيارەت قىلىش ئوبيېكتى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن سۆھبەتنىڭ كەيپىياتى ۋە رىغبەتلەندۈرۈپ پېتەكلەش ئوسۇلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ئاساسىي قاتلامدىكى ئاممىنى زىيارەت قىلغاندا، كەيپىيات ئاسانلا جىددىيلىشىپ قالىدۇ، بولۇپمۇ مۇخبىرلىق ئوبيېكتى مۇخبىرنىڭ قولىدىكى خاتىرە، ئۇنئالغۇ ياكى سۈرەت تارتىش ئاپپاراتىنى كۆرگەندە تېخىمۇ تەمتىرەپ كېتىدۇ. بۇنداق ۋاقىتتا مۇخبىر ئالدى بىلەن ئائىلە ئىشلىرىدىن گەپ باشلاپ، كەيپىياتنى پەسكويغا چۈشۈرۈشى، ئاندىن رەسمىي تېمىغا بۇرۇلۇشى لازىم. زىيارەت قىلىنغۇچى رەھبىرىي كادىر بولسا، ھە دېگەندىلا چوڭ قائىدىلەرنى سۆزلەپ، كونكرېت پاكىتلارنى تونۇشتۇرۇشقا سەل قارىشى مۇمكىن. بۇنداق ئەھۋالدا مۇخبىر كېلىشتىكى مەقسىتىنى قايتا ـ قايتا تەكىتلەپ، ئۇنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىشىنى بىلدۈرۈش كېرەك.

بەزىدە زىيارەت قىلىنغۇچىنىڭ تېمىدىن چەتنەپ، ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق قۇرۇق گەپ قىلىپ، ۋاقىتنى ئېلىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە، رەسمىي تېما ئوستىدە سۆزلەشكە يېتەكلەش لازىم. بۇ، مۇخبىرلىق ئوبيېكتىنىڭ سۆزىنى قوپاللىق بىلەن ئۈزۈۋېتىش ئوسۇلى بىلەن ئەمەس، بەلكى ماھىرلىق بىلەن يېتەكلەش ئوسۇلى ئارقىلىق ئورۇندىلىشى كېرەك. مەسىلەن، مەلۇم بىر مۇخبىر يازغۇچى بولۇپ يېتىشىپ چىققان بىر ئائىلە ئايالىنى زىيارەت قىلىپ،

ئۇنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىنى قانداق ئەھۋالدا يېزىپ چىققانلىقىنى سورىغاندا، ئۇ سۆزلەپ كېلىپ، يولدىشىنىڭ ئۇنىڭغا قانداق نارازى بولغانلىقىنى، شۇ سەۋەبلىك قانداق ئېغىر زۇلۇملارنى سالغانلىقىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ، ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتكەن، مۇخبىرلىق ئوبيېكتى تېمىدىن چەتنىگەن بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مۇخبىر قوپاللىق قىلماستىن، «شۇنداق، بەزى ئەرلەر توغرا چۈشىنەلمەيدۇ، سىز جەمئىيەتكە تونۇلغاندىن كېيىن، ئۇمۇ ئاستا ـ ئاستا خاتا قىلغانلىقىنى هېس قىلىدۇ، ئەمدى سىز بۇ زىددىيەت ۋە قىيىنچىلىقلارنى قانداق يەڭگەنلىكىڭىزنى سۆزلەپ بەرسىڭىز» دەپ، ئوبيېكتنى ماهىرلىق بىلەن ئاساسىي تېمىغا قايتۇرۇپ كەلگەن.

زىيارەت ئوبيېكتى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزگەندە، ئازادە، ئەركىن كەيپىيات يارىتىشقىمۇ دىققەت قىلىش لازىم. سۆھبەت خۇددى قەدىناس دوستلار پاراڭلىشىۋاتقاندەك ياكى بىرەر مەسىلە ئۈستىدە مۇزاكىرە قىلىۋاتقاندەك قىزغىن ئېلىپ بېرىلىشى، سوراق شەكلىدە بولۇپ قالماسلىقى هەمدە يىرىكلىشىپ قېلىش هالىتى شەكىللىنىپ قالماسلىقى لازىم. بۇ، ئاخبارات خادىملىرىدىن زىيارەت ئوبيېكتىغا ئاق كۆڭۈللەرچە مۇئامىلە قىلىشنى، زۆرۈر تېپىلغاندا ئىدىيەۋى خىزمەت ئىشلەشنىمۇ تەلەپ قىلىدۇ. زىددىيەتلىك مەسىلىلەرگە دۇچ كەلگەندە مۇخبىر ئېغىر ـ بېسىق بولۇشى، ئاسانلىقچە ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئارىلاشماسلىقى، هەق ـ ناهەق مەسىلىلىرىگە قارىتا ئوبيېكتىپ ۋە ئادىل هۆكۈم چىقىرىشى لازىم.

4. ئىمكانقەدەر كونكرېت سوئاللارنى قويۇش كېرەك. سوئال قويۇش مۇخبىرنىڭ مۇخبىرلىق ئوبيېكتىدىن ماتېرىيال ئېلىشنىڭ ئەڭ ئاساسلىق شەكلى. شۇڭا، سورالغان سوئال سۈپىتىنىڭ قانداق بولۇشى كۆپىنچە زىيارەتنىڭ نەتىجىلىك بولۇش ـ بولماسلىقىغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ. سوئال مۇۋاپىق بولسا، مۇخبىر بىلەن زىيارەت قىلىنغۇچىنىڭ پىسخىك

ئارىلىقى يېقىنلىشىپ، سۆھبەت قويۇقلىشىدۇ ۋە ئاسان چوڭقۇرلىشىدۇ. شۇڭا، سوئال سوراشتا ماھارەتكە دىققەت قىلىش، زىيارەت ئوبيېكتى رازىمەنلىك بىلەن جاۋاب بېرىدىغان بولۇشى لازىم. قويۇلغان سوئال كونكرېت بولمىسىمۇ، مۇخبىرلىق ئوبيېكتىنىڭ جاۋاب بېرىشى قىيىنغا چۈشىدۇ. بىر ياش مۇخبىر 11 ـ نۆۋەتلىك 3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، بىر زاۋۇتقا مۇخبىرلىققا بېرىپ، ئۇچرىغانلا كىشىدىن «سىلەر خىزمەتچىلارنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى قانداق يۆتكىدىڭلار؟» دەپ سوريغان، زاۋۇت كادىرلىرىدىن تارتىپ ئاممىغىچە خۇددى تۆلۈمدىن توقماق چىقىقاندەك سورالغان بۇ سوئال ئالدىدا ئۇلار گاڭگىراپ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالغان. زاۋۇت پارتكومىنىڭ شۇجىسىمۇ «... ئەستايىدىل ئۆگىنىپ، تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇپ...» دېگەنگە ئوخشاش ئابستراكت ئىبارىلەر بىلەنلا چەكلىنىپ قالغان. شۇبھىسىزكى، بۇنداق سوئال سوراشنىڭ ئۇنۇمى نەتىجىلىك بولمايدۇ.

بەزى مۇخبىرلاردا، بولۇپمۇ ياش مۇخبىر ۋە ئىختىيارىي مۇخبىرلاردا سوئال سوراشتا كەتكۈزۈپ قويىدىغان سەۋەنلىكلەر خېلى ساقلانماقتا. بۇنى تۆۋەندىكى جەھەتلەردىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

1) چوڭ، تۇمتاق سوئال سوراش. مەسىلەن، 1985 ـ يىلى جۇڭگو پۈتبول كوماندىسى مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئاچقاندا، مۇخبىر تىرپىنىپ تېخى ۋېيسىدىن: «فېڭتېيەن لوڭقىسىنى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسىنى كۆرگەندىن كېيىن سىز جۇڭگو كوماندىسى بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداق پەرق بارلىقىنى ھېس قىلدىڭىز؟» دەپ سورىغان. بۇنىڭغا تېخى ۋېيسى: «ئۇنۇۋېرسال خاراكتېرلىك پەرق» دەپلا جاۋاب بەرگەن. تېخى ۋېيسى نېمىشقا بۇنداق جاۋاب بېرىدۇ؟ بۇ مۇخبىرنىڭ سوئالى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. فېڭتېيەن لوڭقىسى مۇسابىقىسىنىڭ سەۋىيەسى ئىنتايىن يۇقىرى. بۇ مۇسابىقىگە

چۈشكەنلەر ئىتالىيە يۇڭنتىس كوماندىسى بىلەن ئارگېنتىنا ياشلار كوماندىسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى ياۋروپا ۋە جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى مۇنەۋۋەر كۇلۇبلارنىڭ كوماندىلىرى، ئېلىمىزنىڭ پۈتبولچىلىرىنى ئۇلارغا سېلىشتۇرغاندا ناھايىتى زور پەرق قىلىدۇ. سېلىشتۇرغاندىمۇ، بۇ پەرق «ئۇنۋېرسال پەرق» بولۇپ، بىرمۇبىر چۈشەندۈرۈش قىينىغا چۈشىدۇ. بۇ يەردە مۇخبىر سوئالنى كىچىكلىتىپ، «جۇڭگو كوماندىسىنىڭ ۋاراتاغا توپ ئۇرۇشى ئۇ ئىككى كوماندىنىڭ ۋاراتاغا توپ ئۇرۇش تېخنىكىسىدىن قايسى جەھەتتە پەرقلىنىدۇ؟» دەپ سورىغان بولسا مۇۋاپىق بولغان بولاتتى.

2) نامۇۋاپىق سوئاللارنى سوراش. مۇخبىر سوئال سورىغاندا، قارشى تەرەپنىڭ ئەملىي ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتماي، بەزى سوراشقا تېگىشلىك بولمىغان سوئاللارنى سورىسا، قارشى تەرەپنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. مەسىلەن، مەلۇم بىر ئىختىيارىي مۇخبىر مەلۇم بىر زاۋۇتنىڭ بىر يۈرۈش قائىدە ـ تۈزۈملەرنى ئورنىتىپ، زاۋۇتنىڭ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى كۈچەيتكەنلىكى، بۇنىڭ بىلەن ئىشچىلارنىڭ مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى ۋە ئاكتىپچانلىقىنى قوزغاپ، ئىشلەپچىقىرىشنى تېز راۋاجلاندۇرغانلىقى توغرىسىدىكى ئەھۋالنى ئىگىلەشكە بېرىپ، زاۋۇت پارتكوم شۇجىسىدىن: «سىز بۇ قائىدە ـ تۈزۈملەرنى بېكىتىشكە زور ئەقىل كۆرسەتتىڭ، ئالاھىدە رول ئويناپسىز. بۇنىڭدا سىز ئىسلاھات روھىغا بىرلەشتۈرۈپ، ئويلىغانلىرىڭىزنى سۆزلەپ بەرسىڭىز قانداق؟» دەپ سورىغان. ئەملىيەتتە بۇ شۇجى بەزى قائىدە ـ تۈزۈملەرنى ئورنىتىشقا قوشۇلمىغان ۋە ئىجرا قىلىشتا مەلۇم مەزگىل سۈس پوزىتسىيە تۇتقان بولۇپ، مۇخبىرنىڭ بۇ سوئالىدىن ئوڭايسىزلىنىپ تۇرۇپ قالغان، ئاخىر ئۇ، «ئەڭ ياخشىسى بۇ سوئالىڭىزغا زاۋۇت باشلىقى بىلەن باش ئىنزىنېر جاۋاب بەرسۇن» دەپ قۇتۇلغان.

بۇنىڭدىن بىز ھەرقانداق سوئالنى سورىغاندا ئوبېكتىنىڭ

ئەمەلىي ئەھۋالىنى چىقىش قىلىش ۋە ئۇنىڭ ئىدىيەۋى ھالىتى بىلەن تونۇشۇش كېرەكلىكىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

3) «قىلتاق»قا چۈشۈرۈش. مۇخبىر سۆزلىمەكتىپ تەسەۋۋۇرغا ئاساسەن ئالدىن پىلانلىغان رامكا ئىچىدىكى سوئاللىرى ئارقىلىق، زىيارەت ئوبيېكتىنى ئۆزىنىڭ قوماندانلىق دائىرىسى ئەتراپىدا ئايلاندۇرۇشىنى ئاخبارات ساھەسىدە «قىلتاققا چۈشۈرۈش» دەپ ئاتايمىز. مەسىلەن، بىر مۇتەخەسسىس بىر پارچە ماقالە يېزىپ، ياخشى تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە ماقالە مەركەزدىكى رەھبىرىي يولداشلارنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن، شۇنىڭ بىلەن مۇخبىرلار ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشقان. ئەگەر يامىنى بەزى مۇخبىرلار ئۆز خاھىشى، خىيالى بويىچە تەييارلىغان سوئاللارنى سوراپ، مۇتەخەسسىسنىڭ چىشىغا تەگمەن، شۇڭا مۇتەخەسسىس مۇنداق دېگەن: «ئۇلار ئەنە شۇنداق سوئاللار بىلەن مېنى يېتەكلىمەكچى بولدى. لېكىن مەن ئۇلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرالمىدىم. ئۇلارنىڭ ئىچىگە كىرىپ باقسام، ئەسلىدە ئۇلار تەپسىلىي خەۋەر يېزىپ، مېنى قەھرىمان قىلىپ ياساپ چىقماقچى ئىكەن، مەن ئۇلارنىڭ سوئاللىرىدىن قورقمايمەن، مېنى يېزىشىدىن قورقىمەن، چۈنكى ئۇلار مېنى ‹سۆلتان› قىلىپ كۆرسىتىپ، باشقىلارنى ‹ئۇلتان› قىلىشماقچى.» دېمەك، مۇخبىرلىقتا سوئال سورىغاندا ئەمەلىي ئەھۋالنى ئاساس قىلىپ، كونكرېت سوئاللارنى سوراپ، ھەقىقىي، چىن بولغان خەۋەرلەرنى يېزىپ چىقىشىمىز، ئاخباراتنىڭ خەلق ئامىسى ئارىسىدىكى ئىناۋىتىنى قوغدىشىمىز لازىم.

5. كۆز بىلەن مۇخبىرلىق قىلىشنى ئۆگىنىۋېلىش لازىم. ئاخبارات مۇخبىرلىقىنىڭ مەزمۇنى ئىنتايىن كەڭ ۋە مۇرەككەپ بولغاچقا، بىرەر كىشىنى، بىرەر ۋەقەنى ھەقىقىي تۇرده چۈشىنىش نەق مەيداندا ئەمەلىي كۆزىتىش ئېلىپ بېرىپ، كۆز بىلەن مۇخبىرلىق قىلىشنى ئۆگىنىۋېلىشى، يەنى سۆھبەت

جەريانىدا ئوبيېكتىنىڭ روھىي ھالىتى، كەيپىياتى، سۆز - ھەرىكىتىگە ئىنچىكىلىك بىلەن دىققەت قىلىپ، ئىمكانقەدەر توغرا ھۆكۈمگە ئىگە بولۇشى لازىم.

مۇخبىرلىق جەريانىدا نەق مەيداننى كۆزىتىش شەيئىلەرنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئىگىلەشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، شەيئىلەرنى ئىپادىلەشتىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ، يازغان خەۋەرنىڭ توغرا، چوڭقۇر ۋە جانلىق بولۇشىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئاخبارات مۇخبىرلىقىدا نەق مەيداندا كۆزىتىشنىڭ تۆۋەندىكىدەك رولى بار:

1) سۆھبەت جەريانىدا ئىگىلىگەن ماتېرىياللارنى سىلىشتۇرۇپ ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ. بىزدە «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» دېگەن گەپ بار، ئەمەلىيەتتىمۇ بەزى چاغلاردا نۇرغۇن ئاڭلىغان نەرسىلەر نەق مەيدانغا بېرىپ كۆزەتكەندىن كېيىن، ئەمەلىيەتتىن يىراق بولۇپ چىقىدۇ ياكى تامامەن ئۇنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ. مەسىلەن، 1982 - يىلى بىز ئاقسۇ شەھىرىدىكى مەلۇم بىر ئاھالىلەر كومىتېتىنى زىيارەت قىلغىنىمىزدا، ئۇلار ئۆز تەۋەلىكىدىكى ئازغان ۋە ئوقۇشتىن مەھرۇم قالغان ياش - ئۆسمۈرلەرنى تەشكىللەپ، تەربىيەلىگەنلىكى، ھەر كۈنى كەچتە ئۇلارغا دەرس ئۆتۈپ، باشلانغۇچ ساۋاتىنى چىقىرىۋاتقانلىقى قاتارلىق ئەھۋاللارنى نۇرغۇن «پاكىت» ۋە سانلىق مەلۇماتلار بىلەن سۆزلەپ بەردى. شۇ كۈنى كەچتە بىز بۇ ئىشلارنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ، يەنمۇ جانلىق پاكىتلارنى ئىگىلەش ئۈچۈن بارساق، ئەھۋال تامامەن باشقىچە بولۇپ چىقتى. ئاتالمىش «بالىلار بىلەن لىق تولىدىغان سىنىپلار» قاراڭغۇ ۋە قورۇق تۇراتتى. ئەسلىدە ئۇلار شەكلەن ئىشلىگەن، يېرىمىدىلا ئاقساپ قالغان ئىشنى كۆپتۇرۇپ مەلۇم قىلىپ، ئاخبارات يۈزىدە ماختىنىۋالماقچى بولغانىكەن. دېمەك، نەق مەيداندا كۆزەتكەندە، ئىگىلىگەن ماتېرىياللارنى ئىسپاتلاپ، چىن، ھەقىقىي خەۋەر بېرىشكە كاپالەتلىك قىلغىلى

بولىدۇ.

2) شەيئىنىڭ بارلىقىغا كېلىش شارائىتىنى توغرا ئىگىلىگىلى، خەۋەرنى مەنزىرە بىلەن ھېسسىياتنى بىرلەشتۈرگەن ئاساستا جانلىق، تەسىرلىك يېزىشقا ئاساس تاپقىلى بولىدۇ.

3) زىيارەت جەريانىدا سۆھبەت مەزمۇنىنى بېيىتىپ، ئاخبارات يىپ ئۈچىنى كېڭەيتكىلى بولىدۇ. بەزىدە مۇخبىرلار زىيارەت ئوبيېكتى بىلەن نەق مەيداندا سۆزلەشكەندە، بىر ياقتىن سۆزلىشىپ، بىر ياقتىن كۆرۈش ئارقىلىق، مۇخبىرلىق ئوبيېكتىنىڭ خاتىرىسىنى، ئەسلىمىسىنى ۋە ھېسسىياتىنى قوزغىتالىسا، مۇخبىرلىقنى تېخىمۇ چوڭقۇرلۇققا ۋە كەڭلىككە يۈزلەندۈرگىلى بولىدۇ. نۇرغۇن مۇھىم ئاخبارات يىپ ئۈچلىرى ۋە خەۋەردىكى ئېسىل ۋەقەلىكلەر مانا مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا قولغا كېلىدۇ.

4) ھەقىقىي قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە بولغان بىرىنچى قول ئاخبارات پاكىتلىرىغا ئىگە بولغىلى بولىدۇ. ئاخبارات خەۋەرلىرىدە مۇخبىردىن بىرلەمچى پاكىتنى يېزىش ئالاھىدە تەلەپ قىلىنىدۇ. بىرلەمچى پاكىتنى ئىگىلەش نەق مەيداننى كۆزىتىپ، كۆز بىلەن مۇخبىرلىق قىلىشتىن ئايرىلالمايدۇ.

نەق مەيداننى كۆزىتىپ، كۆز بىلەن مۇخبىرلىق قىلىشتا، پەيتنى ۋە كۆزىتىش نۇقتىسىنى مۇۋاپىق تاللاشقا توغرا كېلىدۇ، شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئاخبارات مۇخبىرلىقى جەريانىدا نەق مەيداننى كۆزىتىش، يەنى كۆز بىلەن مۇخبىرلىق قىلىش پەقەت ماتېرىيالغا ئىگە بولۇش مەسلىسى بولۇپلا قالماستىن، مۇخبىرلار ئۈچۈنمۇ بىر چېنىقىش ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، مۇخبىرلارنىڭ ئاخبارات قىممىتىنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىنى ۋە ئاخبارات سەزگۈرلۈكىنى يېتىلدۈرۈشتە ئالاھىدە رول ئوينايدۇ. بۇ، «ئۆتكۈر كۆز، كۈچلۈك قەلەم» بولۇش دېگەندىن ئىبارەت. «ئۆتكۈر كۆز» ئالدىنقى شەرت ۋە بىرلەمچى

ئامىل، ئۆتكۈر كۆز بولمايدىكەن، كۈچلۈك قەلەمدىن سۆز ئاچقىلمۇ بولمايدۇ، ئامېرىكا كولومبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاخبارات پىروفېسسورى مارۋېن مانتېل «ئاخبارات خەۋەرچىلىكى ۋە پېزىتچىلىقى» دېگەن كىتابىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «مۇخبىرلار دۇنيانى بالىلارچە كۆز بىلەن كۆزىتىشنى ئۆگىنىۋېلىشى، ھەربىر شەيئىنى يېڭى ۋە ئۆز ئالدىغا ئالاھىدىلىكى بار دەپ قارىشى لازىم، شۇنداقلا ئۇ يەنە دۇنياغا ئاقىلانىلارچە نەزەر تاشلىشى، ئەھمىيەتلىك ۋە ئەھمىيەتسىز بولغان نەرسىلەرنى ئېنىق ئايرىۋالالىشى لازىم.» شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، مۇخبىرلار ھەر ۋاقىت تۇرمۇشنى كۆزىتىپ، ھەر ۋاقىت مۇخبىرلىق قىلىپ تۇرىدۇ. مۇخبىرنىڭ ئۇخلىغاندىن باشقا، «ئۇزۇل ـ كېسىل دەم ئالىدىغان» ۋاقتى بولمايدۇ. دېمەك، مۇخبىرلار ھەر ۋاقىت، ھەر سائەت كۆزىنى يوغان ئېچىپ دۇنيانى كۆزىتىدۇ، شۇڭا شەيئى، ھادىسىلەرنى باشقىلاردىن چوڭقۇرراق، كۆپرەك كۆرەلەيدۇ ۋە كۆرگەن ئەھمىيەتلىك نەرسىلىرىنى مۇشتەرىلەرگە خەۋەر قىلىپ بېرەلەيدۇ.

ئارىلىق ئاخبارات ئىلمى توغرىسىدا

ئارىلىق ئاخبارات ئىلمى ئاخباراتنىڭ ئارىلىق پەنلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ باشقا پەنلەرنىڭ ئاخبارات ئىلمى بىلەن بىرلىشىشى، سىگنىشىش جەريانىدا پەيدا بولغان يېڭىچە بىر خىل ئاخبارات ئىلمىدىن ئىبارەتتۇر.

بىزگە مەلۇمكى، مەيلى تەبىئىي پەن بولسۇن ياكى ئىجتىمائىي پەن بولسۇن، ھەممىسى ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزىگە ئوبيېكت قىلغان سىستېمىلىق نەزەريەۋى بىلىملەردۇر. تەتقىق قىلىشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، كىشىلەر ئايرىم - ئايرىم ئىلىملارنى كەشىپ قىلىپ، ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ مەلۇم بىر قىسمى، مەلۇم بىر تەرىپىنى ئايرىپ تۇرۇپ تەتقىق قىلغان. لېكىن، ئوبيېكتىپ دۇنيا يەنىلا بىر پۈتۈن نەرسە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ھەرقايسى قىسىملىرى بىر - بىرىگە زىچ باغلىنىشلىق بولىدۇ، شۇڭا ھەر خىل ئىلىملارمۇ بىر - بىرىگە باغلىنىدۇ، بىر - بىرىگە سىڭىشىدۇ. دېمەك، ھەر خىل ئىلىملارنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ۋە تەتقىقات ئۇسۇللىرىنى ئۆزئارا ئۆرنەك قىلىشقا، مەلۇم بىر ئىلمىنىڭ تەتقىقات خىزمىتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئۇنى باشقا ئىلىملار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ھازىرقى زامان پەنلىرىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى يۈكسەك دەرىجىدە بۆلۈنۈشكە قاراپ يۈزلەندى. مەسىلەن، ئاخبارات ئىلمى ـــ ئاخبارات نەزەريەسى ئىلمى، ئاخبارات تەتبىقلاش ئىلمى، ئاخبارات تارىخى ئىلمى قاتارلىقلارغا بۆلۈندى. ئاخبارات تەتبىقلاش ئىلمى يەنە ئاخبارات مۇخبىرلىق ئىلمى، ئاخبارات

يېزىقچىلىق ئىلمى، ئاخبارات تەھرىرلىك ئىلمى ۋە ئاخبارات ئوبزورچىلىق ئىلمى قاتارلىقلارغا بۆلۈندى. يەنە بىر تەرەپتىن، پەيدىنپەي ئومۇملىشىشقا، ئارىلىقلىشىشقا قاراپ تەرەققىي قىلدى. مەسىلەن، ئاخبارات ئىلمى بىلەن ئېتىكا بىرلىشىپ ئاخبارات ئېتىكىسى ئىلمى بارلىققا كەلدى. ئاخبارات ئىلمى بىلەن قانۇنچىلىق بىرلىشىپ ئاخبارات قانۇنى ئىلمى بارلىققا كەلدى. ئاخبارات ئىلمى بىلەن پسىخولوگىيە ئىلمى بىرلىشىپ، ئاخبارات پسىخولوگىيەسى ئىلمى بارلىققا كەلدى ۋەھاكازالار. ئاخبارات ئارىلىق ئىلمى ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان ئىلىملارنىڭ ئۆزئارا سىڭىشىشى، بىرلىشىشىنىڭ مەھسۇلىدۇر. ئۇ ئىككى خىل يول بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ. بىرى، «بىلىمنىڭ كۆچۈرۈلۈشى». بۇ ئاساسەن ئىلىم A نىڭ نەتىجىلىرى ۋە ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىلىم B غا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىش ۋە ھەل قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، تەنتەربىيە ئاخبارات ئىلمى، پەن ـ تېخنىكا ئاخبارات ئىلمى دېگەنگە ئوخشاش. كۆچۈرۈش ئۇسۇلى ئارقىلىق بارلىققا كەلتۈرۈلگەن ئارىلىق ئىلىم ئادەتتە يەنىلا ئەسلىدە بار بولغان ئىلىم (B ئىلىم) سىستېمىسى ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. لېكىن، ئۇ ئەسلىدىكى ئىلىمنىڭ تارماقلىرىنى كۆپەيتىدۇ ھەمدە ئىلىملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ. يەنە بىرى، بىلىملەرنى بىرلەشتۈرۈش، بۇ ئاساسەن ئەسلىدە بىر ـ بىرىگە ئوخشاش بولمىغان ئىلىم A بىلەن ئىلىم B نىڭ نەزەرىيە، پىرىنسىپ، ئۇقۇملىرىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق يېڭىدىن ئىلىم C نى بەرپا قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. يېڭى ئىلىم C گەرچە ئىلىم A ۋە B نىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى ھازىرلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ مۇستەقىل نەزەرىيەۋى سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرگەن بولىدۇ. مەسىلەن، ئاخبارات پسىخولوگىيەسى ئىلمى، ئاخبارات سوتسىيالوگىيەسى ئىلمى، ئاخبارات ئېتىكىسى ئىلمى دېگەنگە

ئوخشاشلار.

ئۇنداق بولسا، ئارىلىق ئاخبارات ئىلمىنى تەتقىق قىلىشنىڭ قانداق ئەھمىيىتى ۋە رولى بار؟

1. ئارىلىق ئاخبارات ئىلمىنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللانغاندا، ئاخبارات تەتقىقاتىنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتكىلى بولىدۇ. ئاخبارات بىر خىل ئىجتىمائىي ھادىسە سۈپىتىدە سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، پسىخولوگىيە ۋە ئېتىكا قاتارلىقلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىكتۇر. ئاخبارات ھادىسىلىرى ۋە ئاخباراتچىلىق ئىشلىرىنى كۆپ تەرەپتىن تەكشۈرۈشكە، كۆپ قاتلاملىق ۋە كۆپ تەرەپلىمىلىك تەتقىق قىلىشقا بولىدۇ ھەم شۇنداق قىلىش زۆرۈر. شۇڭلاشقا، بىز ئارىلىق پەنلەر ئوتتۇرىسىدا تەتقىقات ئېلىپ بېرىشنى ئاخبارات ئىلمى تەتقىقاتىنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىش، ئۇنى گۈللەندۈرۈشتە ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ۋە رولغا ئىگە دەپ ھېسابلايمىز.

2. ئارىلىق ئاخبارات ئىلمى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئاخبارات نەزەرىيەسى سىستېمىسىنى تولۇقلايدۇ ۋە بېيىتىدۇ. ئاخبارات ئىلمى مۇستەقىل بىر پەن بولۇش بىلەن بىللە نۇرغۇن ئىلىملار بىلەن زىچ باغلىنىشلىقتۇر. شۇڭا، ئارىلىق ئاخبارات ئىلمى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش پۈتكۈل پەنلەر تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجى بولۇپلا قالماستىن، ئاخبارات ئىلمىنىڭ ئۆزىنى تولۇقلىشى ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشىنىڭمۇ ئېھتىياجىدۇر. ئېنگېلس: «پەن ئىككىدىن ئارتۇق ئىلىم بىرلەشكەن چاغدا ئەڭ زور ئىستىقبالغا ئىگە بولىدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى. دېمەك، ئاخباراتچىلىقتىكى بۇ خىل تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغاندا، باشقا پەنلەرنىڭ نەتىجىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئاخبارات نەزەرىيەسى ئىلمىنى بېيىتقىلى بولۇپلا قالماستىن، سىستېمىلىق، مۇكەممەل، ئىلمىي بولغان سوتسىيالىستىك ئاخبارات ئىلمى سىستېمىسىنى قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن باشقا ساھەدىكى مۇتەخەسسىس، ئالىملارنىمۇ ئاخبارات

ئىلمى تەتقىقاتىغا جەلپ قىلىشقا، قاتناشتۇرۇشقا بولىدۇ.

3. ئارىلىق ئاخبارات ئىلمى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغاندا، ئاخبارات نەزەرىيەسىنى تەرەققىي قىلدۇرغىلى ۋە چوڭقۇرلاشتۇرغىلى بولىدۇ. ئاخبارات ئىلمى بىر يېڭى پەن. ئۇنىڭ نۆۋەتتە سىستېمىلىقلىقى، نەزەرىيەۋىلىكى كۆچلۈك بولماسلىقتەك ئاجىزلىقلىرى بار، ئۇ تېخى تولۇق پىشىپ يېتىلمىدى. ئاخبارات ئىلمىدا يېڭىلىق يارىتىش، ئۇنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، تەرەققىي قىلدۇرۇشتا، ھازىرقى زامان باشقا پەنلىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ۋە تەتقىقات ئۇسۇللىرىنى قوبۇل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. دېمەك، بۇ بوشلۇقنى تولدۇرۇشتا ھەمدە ئاخبارات ئىلمى نەزەرىيەسىدە يېڭىلىق يارىتىپ، ئۇنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتا، ئارىلىق خاراكتېرلىك ئاخبارات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانماي بولمايدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات توغرىسىدا

ئەدەبىي ئاخبارات ئەدەبىيات بىلەن ئاخباراتنىڭ ئۆزئارا سىڭىشىشى، ئاخباراتچانلىق بىلەن ئەدەبىيلىكنىڭ ۋە دەۋرچانلىقنىڭ مۇكەممەل بىرلىكى ئاساسىدا شەكىللەنگەن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە مۇستەقىل ئارىلىق ژانىردۇر.

ئەدەبىي ئاخبارات ئۇقۇمىنىڭ بىزدە قوللىنىلىشقا باشلىغىنىغا ئۇزاق بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبەسىنى مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزدىكى تەزكىرە ئەدەبىياتىدىن تېپىش مۇمكىن. كېيىنكى يىللاردا بۇ خىل ژانىر بىزدە «ئوچېرك»، «دوكلات ئەدەبىياتى»، «ئاخبارات ئەدەبىياتى» ۋە «ئەدەبىي ئاخبارات» دېگەندەك خىلمۇخىل ئاتالغۇلار بىلەن ئاتىلىپ كەلدى. ئۇنى قانداق ژانىرغا تەۋە قىلىش مەسىلىسىدىمۇ قاراشلار خىلمۇخىل بولدى. بەزىلەر ئەدەبىي ئاخبارات ئەدەبىي ئۇسلۇب ئارقىلىق رېئال تۇرمۇشتىكى تېپىك ئەھمىيەتكە ئىگە ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشنى تېزلىك بىلەن خەۋەر قىلىپ بېرىدىغان ئاخبارات خاراكتېرىنى ئالغان ئەدەبىي ژانىر، دەپ قارىسا، بەزىلەر ئەدەبىي ئاخبارات ئەدەبىي شەكىل ئارقىلىق بېرىلگەن ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە دوكلاتتۇر، دەپ قارىدى، يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشى ئەدەبىي ئاخبارات ھەر خىل ئەدەبىي ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ، رېئال تۇرمۇشتىكى ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلارنى بىۋاستە ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ئەدەبىي ژانىر، دەپ ھېسابلىدى. بۇلار ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ خۇسۇسىيىتىنى ئوخشاش ئاساستا چۈشەندۈرسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ قارىشى ئەدەبىي ئاخبارات دېگەن ئەدەبىي ئۇسلۇبتا

يېزىلغان ئاخباراتتۇر ياكى مەزمۇنى ئاخبارات بولغان ئەدەبىياتتۇر، دېگەندىن ئىبارەت بولدى.

مېنىڭچە، ئەدەبىي ئاخبارات مەزمۇنىدىن تارتىپ شەكلىگىچە ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە. خۇددى كۆك رەڭ بىلەن سېرىق رەڭ بىرلەشتۈرۈلۈپ، يېشىل رەڭ بارلىقتا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، يېشىل رەڭ كۆك رەڭگىمۇ، سېرىق رەڭگىمۇ تەۋە بولمىغىنىغا ئوخشاش، ئەدەبىي ئاخبارات ئاخباراتچانلىق بىلەن ئەدەبىيلىكنىڭ مۇكەممەل بىرلىكى ئاساسىدا شەكىللەنگەن بىر خىل مۇستەقىل ئارىلىق ژانىردىن ئىبارەت.

شۇ نۇقتا ئېنىقكى، ئارىلىق ژانىر ھېسابلانغان ئەدەبىي ئاخبارات مەيلى ئاخبارات بىلەن بولسۇن، مەيلى ئەدەبىيات بىلەن بولسۇن، ئايرىۋەتكىلى بولمايدىغان زىچ مۇناسىۋەتكە ئىگە. كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ تەزكىرە ئەدەبىياتىنى مەنبە قىلىش، نەسرچىلىك ئەنئەنىمىزگە ئىجابىي ۋارىسلىق قىلىش، چەت ئەلنىڭ ئەدەبىي ئاخبارات شەكلىنى ئۆرنەك قىلىش ۋە ئاخباراتتىكى تەپسىلىي خەۋەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاساسىدا شەكىللەنگەن.

ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى چۈشىنىشتىن ئىلگىرى، ئالدى بىلەن ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ «ئوچېرىك» ۋە تەپسىلىي خەۋەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەم پەرقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئوچېرىك = ئەدەبىي ئاخبارات

يۇقىرىدا ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ رېئال تۇرمۇشتا يۈز بەرگەن ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلارنى بەدىئىي ۋاستىلەر ئارقىلىق جانلىق، تەسىرلىك ھەم تېز ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ئەدەبىيلىككە، ئاخباراتچانلىققا، دەۋرچانلىققا ئىگە بىر خىل مۇستەقىل ژانىر ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتىم.

ئەمدى «ئوچېرىك»كە كەلسەك، بۇ ئۇقۇم 1940 ـ، 1950 ـ يىللاردا بىزگە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرىپ كەلدى. 1960 ـ

يللاردىن كېيىن ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئوچېرىكنىڭ ئورنىنى «دوكلات ئەدەبىياتى»، «ئاخبارات ئەدەبىياتى» ۋە «ئەدەبىي ئاخبارات» دېگەن ناملار ئىگىلىدى. كۈلكىلىك يېرى شۇكى، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى مەزمۇنى، يېزىلىش ئالاھىدىلىكلىرى بىر - بىرىدىن ھېچقانچە پەرقلەنمەيدىغان بىر مۇنچە ئەسەرلەر بەزىدە «ئوچېرىك» نامى بىلەن، بەزىدە «ئەدەبىي ئاخبارات» نامى بىلەن گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىۋاتىدۇ. بۇ ئەسەرلەرنى ئىنچىكە سېلىشتۇرغاندا، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق ئالاھىدە پەرقنىڭ يوقلۇقىنى بايقايمىز. ئەمەلىيەتتىمۇ خۇددى «ئۇجمە» بىلەن «جۇجەم»نىڭ پەرقىنى ھېچكىم چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىگىنىگە ئوخشاش، «ئوچېرىك» بىلەن «ئەدەبىي ئاخبارات»نىڭ پەرقىنى ئايرىپ بېرىش مۇمكىن بولمىسا كېرەك.

ئوچېرىك بىلەن ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ بىر نەرسە ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلىنىۋاتقان ئەسەرلەرنىڭ ئۆزى ئىسپاتلاپ بەرگەندىن باشقا، ئوچېرىك ھەققىدىكى تەبىر ۋە چۈشەندۈرۈشمۇ تولۇق دەللەلەپ بېرىدۇ. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاخباراتشۇناسى يۈرى كرىلوف تۈزگەن «گېزىت ژانىرلىرى» دېگەن كىتابتا، ئوچېرىك تۈرمۈشتىكى ھەقىقىي يۈز بەرگەن ئىشلار، ھەقىقىي ياشاپ تۇرۇۋاتقان ئادەملەر مۇبالىغە ۋە توقۇلما قىلىنماستىن ئەينەن، ئەمما جانلىق، تەسىرلىك قىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان، خەۋەردىكى شەخسنىڭ خاراكتېرى، ئاپتورنىڭ خاسلىقى ۋە كۆزقارىشى روشەن گەۋدىلەندۈرۈلىدىغان بىر خىل ژانىر دەپ چۈشەندۈرۈلىدۇ. ئومۇمەن، ئوچېرىكنىڭ خۇسۇسىيىتىنى ئەينەن خاتىرىلەش، بەدىئىي تەسىرچانلىق ۋە سىياسىي مۇھاكىمىچانلىقتىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپكە يىغىنچاقلايدۇ. بۇنىڭدىن، ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئوچېرىك بىلەن بىر ژانىر ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن تەپسىلىي خەۋەرنىڭ پەرقى

ئەدەبىي ئاخبارات ئەدەبىيات بىلەن ئاخباراتنىڭ بىرلىشىدىن، تەپسىلىي خەۋەرنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىن شەكىللەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ تەپسىلىي خەۋەردىن پەرقلىنىدىغان تەرەپلىرىنى بىرمۇبىر كۆرسىتىپ بېرىش ھەقىقەتەن قىيىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە نۇرغۇن تەپسىلىي خەۋەرلەر تەتقىقاتچىلارنىڭ نەزىرىدە ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن. مەسىلەن، ۋېي ۋېينىڭ «ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىلىرىمىز كىم؟»، مۇچىڭنىڭ «ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىلىرىنىڭ ياخشى ئۇلگىسى ــ جياۋ يۈلۈ» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلىرىنى بەزىلەر تەپسىلىي خەۋەر دەپ قارىسا، بەزىلەر ئەدەبىي ئاخبارات دەپ قارايدۇ. لېكىن، ئۇلار ھامان ئىككى خىل ژانىر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى پەرقلەندۈرىدىغان ئامىللار يەنىلا مەۋجۇت.

1. ئىچكى خۇسۇسىيىتىدىن قارىغاندا، تەپسىلىي خەۋەر ئوبيېكتىپ خەۋەر قىلىش جەريانىدىن ھالقىپ كېتەلمەيدۇ. چۈنكى، تەپسىلىي خەۋەر خەۋەرنىڭ چوڭايتىلىشى ۋە كېڭەيتىلىشى دېمەكتۇر. ئەدەبىي ئاخبارات ئۇنىڭغا ئوخشاشمايدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ يېرىمى ئەدەبىياتقا خاس بولۇپ، ئۇ روشەن بەدئىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە. گوركىي مۇنداق دەيدۇ: «بەدئىيلىكتە تەسەۋۋۇر بولماي مۇمكىن ئەمەس، تەسەۋۋۇرسىز ئۇ مەۋجۇت بولۇپمۇ تۇرالمايدۇ». لېكىن، بۇ خىل تەسەۋۋۇر ھەرگىزمۇ توقۇلما قىلىش دېگەنلىك ئەمەس. توقۇلما قىلىش قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق ئويدۇرۇپ چىقىرىش دېمەكتۇر. ھالبۇكى، ئەدەبىي ئاخباراتتىكى تەسەۋۋۇر بولسا، پۈتكۈل يېزىقچىلىق جەريانىدىكى بەدئىي پىكىر يۈرگۈزۈش ۋە بەدئىي ئىپادىلەشكە سىڭىپ كەتكەن بولىدۇ. ئاپتور پەقەت تەسەۋۋۇر ئارقىلىقلا ئوبيېكتىپ پاكىتلارنى روشەن، ئېنىق، جانلىق، ھەقىقىي، بەدئىي ئوبراز، كۆرۈنۈش، مەنزىرە سىياقىدا قايتا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ.

2. ئىپادىلەش شەكلىدىن قارىغاندا، تەپسىلىي خەۋەر تەپسىلىي بايان قىلىنغان پاكىتلارنى ئاساس قىلىدۇ، ئوبرازلىق ۋاستىلەر پەقەتلا قوشۇمچە رول ئويناپدۇ، ئەدەبىي ئاخباراتتا بولسا ئوبيېكتىپ شەيئىلەر تامامەن ئوبرازلىق بەدئىي شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. دېمەك، ئەدەبىي ئاخباراتتا ئوبيېكتىپ پاكىتلار جانلىق ئوبراز ۋە كۆرۈنۈشلەرگە ئايلاندۇرۇلۇپ، قايتا گەۋدىلەندۇرۇلىدۇ، يەنى ئادەم، ۋەقە، مۇھىت، كەيپىيات قاتارلىقلار بىر پۈتۈن ئوبراز، كۆرۈنۈش سۈپىتىدە كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا جانلىق سۈرەتلىنىدۇ.

3. ۋاقىت جەھەتتىن قارىغاندا، تەپسىلىي خەۋەرنىڭ ئېلان قىلىنىشى تېزرەك، پۈرسەتچانلىقى كۈچلۈك بولىدۇ، ئاخبارات پاكىتلىرىنىڭ يېڭىلىقى، ساپلىقىغا كۆپرەك ئېتىبار بېرىلىدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ پىكىر يۈرگۈزۈش، ئىپادىلەش جەريانى تەپسىلىي خەۋەرنىڭكىدىن ئۇزاقراق بولىدۇ. ئۇنىڭدا پاكىتلارنىڭ ۋاقىت ۋە ئىستېمال جەھەتتىكى يېڭىلىقىغا قارىغاندا، پاكىتلار ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان مەركىزىي ئىدىيە ۋە دەۋر روھىنىڭ يېڭىلىقى، دەللىكىگە كۆپرەك ئېتىبار بېرىلىدۇ.

4. ئىپادىلەش ۋاستىلىرى جەھەتتىن ئالغاندا، تەپسىلىي خەۋەرگە قارىغاندا ئەدەبىي ئاخباراتتا ھەر خىل ئىپادىلەش ۋاستىلىرى، مەسىلەن، تەسۋىر، لىرىكا ۋە مۇھاكىمە تېخىمۇ ئەركىن، بىمالال قوللىنىلىدۇ. ئاپتورنىڭ سۈبيېكتىپ خاسلىقى قويۇق تۇس ئالىدۇ، بولۇپمۇ مۇھاكىمە خاراكتېرىدىكى ئەدەبىي ئاخبارات تەپسىلىي خەۋەرلەردىن روشەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن تەپسىلىي خەۋەرنىڭ پەرقىنى يەنە باشقا تەرەپلەردىنمۇ كۆرسىتىشكە بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ئايرىم ئەدەبىي ئاخبارات بىلەن تەپسىلىي خەۋەرلەردە يۇقىرىقى بەزى پەرقلەرمۇ بىرلىشىپ كەتكەن بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ئاساسلىقى ئۇلارنىڭ ئىپادىلەش شەكلىدىكى ئومۇمىي كەيپىياتقا، يەنى پاكىتلارنىڭ ئوبيېكتىپ بايان قىلىنغانلىقى

ياكى جانلىق ئوبرازلار ئارقىلىق بەدىئىي يوسۇندا قايتا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلگەنلىكىنى مۇھىم شەرت قىلىش لازىم.

ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى

مۇستەقىل ئارىلىق ژانىر ھېسابلانغان ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئاخباراتچانلىق، ئەدەبىيلىك ۋە سىياسىي مۇھاكىمىچانلىقتىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپتىن كۆرسىتىشكە بولىدۇ.

1. ئاخباراتچانلىق. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئاخباراتچانلىق خۇسۇسىيىتى ئۇنىڭ ماتېرىيالى ۋە مەزمۇنىغا قارىتا ئېيتىلغان. ئاخبارات كۆچلۈك ۋاقىتچانلىققا ئىگە، ئەدەبىي ئاخباراتتىمۇ رېئال تۇرمۇشنى نۆۋەتتىكى كۆرەش ئەھلىيىتىگە زىچ بىرلەشتۈرگەن ئاساستا دەل ۋاقتىدا ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىش تەلەپ قىلىنىدۇ، ئۇنىڭدا تۇرمۇشمىزدا يېڭىدىن يۈز بەرگەن، كىشىلەر قەلبىنى ھاياجانغا سالالايدىغان ھەقىقىي ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە ۋەقەلەر، دەۋر خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن يېڭى كىشىلەر ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ، مۇشتەرىلەرگە تېز يەتكۈزۈپ بېرىلىدۇ. ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە بولمىغان ھەرقانداق ۋەقە ۋە ئادەم ئەدەبىي ئاخباراتقا مەنبە بولالمايدۇ.

بۇ يەردە دېيىلمۇاتقان ئاخبارات قىممىتى ۋەقەلەرنىڭ يېقىندا يۈز بەرگەن مۇھىم ۋەقە بولۇشى، يەنى دۆلەت ۋە خەلقنىڭ ھاياتى، تەقدىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىش بولۇشى، ئادەملەرنىڭ دەۋر مۇھىتىدا يېتىلگەن، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە تىپىك شەخس بولۇشى ۋە بۇلار ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن مەزمۇننىڭ نۆۋەتتىكى كىشىلەر كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مۇھىم مەسىلىلەر بولۇشى كۆزدە تۇتۇلغان.

ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئاخباراتچانلىقى ئۇنىڭ يېڭى مەسىلىلەرنى تېز ئەكس ئەتتۈرۈشىدىلا ئەمەس، تېخىمۇ مۇھىمى

ئۇنىڭ چىن بولۇشىدا ئىپادىلىنىدۇ. چىن، ھەقىقىي بولۇش ئەدەبىي ئاخباراتىنىڭ جېنى. ھېكايىدە پېرسوناژلار ئوبرازى يارىتىلىدۇ، بۇ پېرسوناژلار مۇئەييەن بىر ئادەم بولماستىن، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ يۈغۇرۇلمىسىدىن قۇراشتۇرۇلغان ياكى ئاپتورنىڭ تۇرمۇش چىنلىقى ئاساسىدا تەسەۋۋۇر قىلىشى ئارقىلىق توقۇپ چىقىلغان غايىۋى ئوبراز بولىدۇ. لېكىن، ئەدەبىي ئاخباراتتا مۇنداق قىلىشقا يول قويۇلمايدۇ. ئۇنىڭدا يېزىلغان شەخسلەر جەمئىيىتىمىزدە ھەقىقىي ياشاپ ئۆتكەن ۋە ياشاۋاتقان، ئېنىق ئورنى، ئادرېسى، ئىسمى بولغان راست ئادەم بولۇشى، ۋەقەلەر مۇشۇ ئادەمنىڭ ھاياتىدا ھەقىقىي يۈز بەرگەن، پەقەت شۇ ئادەمنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن ئورۇندالغان ئىش بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ھەتتا ئەدەبىي ئاخباراتتىكى پېرسوناژلارغا ئائىت ھەربىر تەپسىلات، ۋەقەنىڭ يۈز بەرگەن ۋاقتى، ئورنى، پېرسوناژلارنىڭ قىياپەت تەسۋىرى، خاراكتېرى، مىجەز ـ خۇلقى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ھەقىقىي ۋە ئەينەن يېزىلىدۇ. ئۇنى ئۆزگەرتىشكە، «مۇۋاپىق تەسەۋۋۇر» ئارقىلىق توقۇپ چىقىشقا بولمايدۇ.

2. ئەدەبىيلىك. ئەدەبىي ئاخبارات ئۆزىنىڭ ئاخباراتچانلىقى بىلەن ئادەتتىكى ئەدەبىي ئەسەرلەردىن پەرقلەنسە، ئەدەبىيلىكى بىلەن يەنە ئاخبارات ئەسەرلىرىدىن پەرقلىنىدۇ.

ئەدەبىي ئاخبارات چىن، ھەقىقىي بولىدۇ دېگەنلىك ھەرگىزمۇ ئۇنىڭدا تۇرمۇش ھادىسىلىرى ئادەتتىكىچە، مېخانىك كۆچۈرۈپ قويۇلسا بولىدۇ، دېگەندىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئۇ ئەدەبىي بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاخبارات ئىچىگە مۇئەييەن ئەدەبىيلىك سىڭدۈرۈلگەن بولۇشى لازىم. ئۇنىڭدا توقۇلما قىلىشقا يول قويۇلمىسىمۇ، لېكىن ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ۋەقەلەر ئاساسىدا بەدىئىي پىششىقلاش ئېلىپ بېرىشقا، ماتېرىياللارنى ئىنچىكىلىك بىلەن تاللاپ شاللىۋېتىشكە ۋە ئېلىپ قېلىشقا، تاۋلاپ چىقىلغان مەركىزىي ئىدىيەگە ئاساسەن مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ

بېرىشقا، پېرسوناژلارنى، مەنزىرىلەرنى بەدىئىي يوسۇندا سۈرەتلەپ، كونكرېت، جانلىق مۇھىت ۋە ئوبراز يارىتىشقا بولىدۇ.

دېمەك، ئەدەبىي ئاخباراتتا ئاپتور ئۆزىنىڭ بەدىئىي ئىقتىدارىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ھەر خىل بەدىئىي ۋاستىلەردىن ئەركىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتى ئاستىدا ماتېرىياللارنى پىششىقلاشتىن ئۆتكۈزۈپ، پېرسوناژلارنى ئەڭ تىپىك پاكىتلار ئارقىلىق گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ. ئورۇن، جاي، ئوخشاش بولمىغان ۋەقە، ئىشلارنى ئاساسىي سۈزۈت بىلەن گارمونىك باغلىنىشقا ئىگە قىلىپ، شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ. ئۇنىڭ بۇ خىل بەدىئىي قۇرۇلما ئۇچۇن ئىشلەتكەن تىلمۇ توغرا، ئېنىق، جانلىق بولغاندىن تاشقىرى، ئوبرازلىق، ھېسسىياتقا باي ۋە ئۆزگىچە خاسلىققا ئىگە بولىدۇ.

3. سىياسىي مۇھاكىمىچانلىق. ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ سىياسىي مۇھاكىمىچانلىقى ئۇنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسىدە، ماتېرىياللىرىدا، دەۋرچانلىقىدا ۋە رېئال قاراتمىلىقىغا ئىگە بولىدىغانلىقىدا ئىپادىلىنىپلا قالماستىن، يەنە ئاپتورنىڭ قويۇق مۇھاكىمىنى قوللانغانلىقىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتا ئاپتور ئۆزىنىڭ سىياسىي خاھىشىنى ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلىگەندىن تاشقىرى، بىۋاسىتە ئوتتۇرىغا چىقىپمۇ سۆزلەيدۇ. چۇنكى، ئاپتور «خەۋەر قىلغۇچى» بولىدىغانلىقى ئۇچۇن، يەتكۈزۈۋاتقان مەزمۇنغا ئاساسەن شەخسلەر ۋە ۋەقەلەر توغرىسىدا ھەرقانداق چاغدا باھالاش ئېلىپ بارالايدۇ، مۇئەييەن شارائىتتا ئۆزىنىڭ كۆزقاراشلىرىنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئالماشتۇرالايدۇ ياكى ئۆز ھېسسىياتىنى بىۋاسىتە بايان قىلالايدۇ. مانا بۇ ئەسەرنى كۇچلۇك سىياسىي مۇھاكىمىلىك خاراكتېرگە ئىگە قىلىدۇ.

ئاخباراتچانلىق، ئەدەبىيلىك ۋە سىياسىي مۇھاكىمىچانلىق

ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئۇچ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى. ئۇلار ھەم قارىمۇقارشىلىققا، ھەم بىردەكلىككە ئىگە. بۇ ئۇچ تەرەپ بىر - بىرىنى شەرت قىلىدۇ، بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بۇ ئۇچ تەرەپ توغرا سىياسىي مەزمۇن بىلەن مۇكەممەل بەدىئىي شەكىلنىڭ دىيالېكتىك بىرلىكىدىن ئىبارەتتۇر. ئەدەبىي ئاخبارات ئاپتورنىڭ ماھارەت جەھەتتە ئەنە شۇ مۇناسىۋەتنى توغرا، مۇۋاپىق ئىگىلىشى ۋە بىر تەرەپ قىلىشىدا ئىپادىلىنىدۇ.

ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ تېمىغا بولغان تەلىپى

ئەدەبىي ئاخباراتتا ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار يېزىلىدۇ، لېكىن ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئەدەبىي ئاخبارات قىلىپ يېزىۋېرىشكە بولمايدۇ. ئۇنىڭدا تاللانغان تېما جەزمەن دەۋر روھىغا ئىگە بولۇشى، تېمىك ۋە جانلىق بولۇشى لازىم.

1. دەۋر روھى. دەۋر ساداسىغا قۇلاق سېلىپ، ئاممىا جىددىي كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي جەھەتتىكى ئۆتكۈر مەسىلىلەرنى، زىددىيەتلەرنى ماھىرلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ، خەلقنىڭ روھىي قىياپىتىنى، ھېسسىياتىنى، قەلب سادالىرىنى ئىپادىلەش، دەۋرنىڭ ماھىيىتىنى، ئاساسىي ئېقىمىنى يورۇتۇش ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ تېماتىك جەھەتتىكى ئالاھىدە مۇھىم تەلىپى. ئەدەبىي ئاخبارات تەزكىرە ئەدەبىياتىغا ئوخشاش تارىخىي چىنلىقىنى خاتىرىلەپ قويۇش بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. ھازىرقى دەۋرنىڭ تەلىپى ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى نۇقتىسى. رېئال كۆرەش ئەمەلىيىتىگە خىزمەت قىلالايدىغان ئەدەبىي ئاخباراتنى دەۋر روھىغا ئىگە دېگىلى بولمايدۇ.

2. تېپىكلىك. ئەدەبىي ئاخباراتتا ئاپتور تاللىۋالغان تېمىنىڭ ئوبىيېكتىپ جەھەتتە مۇستەقىل پۈتۈنلۈككە ۋە تېپىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇش - بولماسلىقى ئىنتايىن مۇھىم

مەسىلە. ئۇنىڭدا ھېكايە، دىرامىلارغا ئوخشاش توقۇلما ئارقىلىق تېپىكلەشتۈرۈشكە يول قويۇلمىغاچقا، ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان تېما ئومۇميۈزلۈك يېتەكچىلىك ئەھمىيىتىگە ئىگە بولۇشى، ئۇنىڭدا شەيئىلەرنىڭ قىسمەنلىكى ئەمەس، ئومۇملۇقى، ھادىسە ئەمەس، ماھىيىتى، تارماق ئېقىمى ئەمەس، ئاساسىي ئېقىمى دەۋر يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ كۆرسىتىپ بېرىلىشى لازىم.

3. جانلىقلىق. ئەدەبىي ئاخباراتتا ماتېرىياللارنىڭ جانلىق، روشەن بولۇشى ھەم مۇكەممەل ئەدەبىي ئوبراز بولۇپ شەكىللىنىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. رېئال تۇرمۇشتىكى نۇرغۇن ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلارنى تەپسىلىي خەۋەر قىلىپ يازغىلى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى ئەدەبىي ئاخبارات قىلىپ يازغىلى بولمايدۇ، بۇ خام ماتېرىيالنىڭ خاراكتېرى ۋە قىممىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. شۇڭا، ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ ئاپتورى ھايات قاينامىلىرىدىن كىشىلەرنىڭ روھىنى زىلزىلىگە سالالايدىغان، ئۇلارنى ھەقىقىي تەسىرلەندۈرەلەيدىغان ئەڭ جانلىق تۇرمۇش خام ماتېرىياللىرىنى تاللاپ، ئۇ ئارقىلىق ئۆز ئەسىرىگە مۇستەھكەم ئاساس سېلىشى كېرەك.

تېمىنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى بىر نەچچە دىيالېكتىك مۇناسىۋەت

1. ۋاقىتچانلىققا ئېتىبار بېرىش بىلەن ماھىيەتنى ئىگىلەش. ئەدەبىي ئاخباراتتا تۇرمۇشى تېز، دەل ۋاقتىدا ئەكس ئەتكۈزۈلىدىغانلىقى ئۈچۈن، تېمىنىڭ ۋاقىتچانلىقىغا ئېتىبار بېرىش لازىم. لېكىن، ۋاقىتچانلىقنى نوقۇل چۈشىنىۋالماسلىقىمىز، ئۇنى مۇتلەقلەشتۈرۈپ، ئەدەبىي ئاخبارات پەقەت نۆۋەتتىكى نەرسىلەرنىلا خەۋەر قىلىدۇ، دەپ قارىماسلىقىمىز لازىم. دەل ۋاقتىدا بولۇش كېرەك دېگىنىمىز، ئاساسلىقى ئاپتورنىڭ دەۋر ساداسىغا قولاق سېلىپ، تۇرمۇشتىكى ئەڭ يېڭى نەرسىلەرنى ۋاقتىدا قولغا كەلتۈرۈپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەلىپىگە ۋاقتىدا جاۋاب بېرىشنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا، ماتېرىياللارنىڭ ۋاقىت

ئۇنۇمىگە ئەھمىيەت بېرىش بىلەن بىللە، ئۇلارنىڭ ماھىيەتلىك مەزمۇن ۋە ئەھمىيىتىنىڭ دەۋر تەلىپى بىلەن ھەقىقىي باغلىنىشقا ئىگە بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇرۇشمىز لازىم.

2. مەشھۇر زاتلار بىلەن ئادەتتىكى شەخسلەر. نۇرغۇن ئاپتورلار مەشھۇر زاتلارنىلا تاللاپ يازىدۇ. چۈنكى، مەشھۇر زاتلارغا نۇرغۇن ئادەملەر كۆڭۈل بۆلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىش-ئىزلىرى ئېلان قىلىنغان ھامان جەمئىيەتتىكى تەسىرى ۋە ئۇنۇمى بىرقەدەر زور بولىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئالغاندا، بىر ئادەم كۆزگە كۆرۈنۈپ شۆھرەتلىك شەخس بولۇش ئۈچۈن ئەگىرى-توقاي سەرگۈزەشتىلەرنى ۋە مۇشەققەتلىك جەريانلارنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ. شۇڭا، ئۇنى يازغاندا جانلىق ھەم جەلپ قىلارلىق چىقىدۇ. بۇ نۇقتىدا مەشھۇر زاتلارنى يېزىشنىڭ ھېچقانداق ئەيىبى يوق، ئەلۋەتتە.

لېكىن، دۇنيادا مەشھۇر زاتلار ھامان ئاز سانلىقنى تەشكىل قىلىدۇ، ئاددىي كىشىلەر ھامان كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتا مىليونلىغان خەلقنىڭ يۈرەك سادالىرىنى، چۈقانلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش، ئۇلارنىڭ تارىختىكى كەم بولسا بولمايدىغان رولى ۋە ئوبرازىنى تىكلەش ئۈچۈن ئۇلارنى مۇھىم ئەكس ئەتتۈرۈش ئوبيېكتى قىلىش، بولۇپمۇ دەۋر قەھرىمانلىرىنىڭ ئىسلاھات ۋە تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى جەريانىدىكى تىللاردا داستان بولغۇدەك ئىش ئىزلىرى ۋە تۆھپىلىرىنى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مەدھىيەلەش لازىم. چۈنكى، ئاددىيلىق ئىچىدە ئەڭ بۈيۈك ئۇلۇغۋارلىق نامايان بولىدۇ.

3. مەدھىيەلەش بىلەن پاش قىلىش. مەدھىيەلەش بىلەن پاش قىلىشنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنىڭ ھېسسىياتىنى تاۋلاپ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە كەم بولسا بولمايدۇ. بۇ يەردىكى مەسىلە نېمىنى مەدھىيەلەپ، نېمىنى پاش قىلىشتا. شۇ نەرسىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش كېرەككى، جەمئىيىتىمىزدە يورۇقلۇق ئاساسىي تەرەپ، ئەدەبىي ئاخباراتتا

يورۇقلۇقنى مەدھىيەلەشنى ئاساس قىلىپ، خەلقنىڭ روھىغا ئىلھام ۋە مەدەت بېرىش، شۇنداقلا يەنە جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىلگىرىلىشىگە توسقۇنلۇق قىلىۋاتقان چىرىك نەرسىلەرنى، قاراڭغۇ تەرەپلەرنىمۇ كۆرۈش لازىم. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى جەريانىدا نۇرغۇن پۈتلىكاشاڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، پارتىيە ئىستىلىنى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىتىۋاتقان، كىشىلەرنىڭ روھىنى چىرىتىۋاتقان ناچار خاھىش ۋە جىنايى قىلمىشلار تېخى تۈگىتىلگىنى يوق. بۇ نەرسىلەرنى پاش قىلىپ، خەلقنى سەگەكلەشتۇرۇپ، ئۇلارغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىش ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ مۇھىم بىر ۋەزىپىسى. ئومۇمەن خەلقنى تەربىيەلەشكە، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە پايدىلىقلا بولىدىكەن، ھەرقانداق پاش قىلىش ۋە مەدھىيەلەشكە ئەدەبىي ئاخباراتتا تامامەن يول قويۇلىدۇ.

ماتېرىياللارنى تاللاش

رېئال تۇرمۇشتىن ئېلىنغان خام ماتېرىياللارنى ئىنچىكە تاللاش ۋە شاللاشتىن ئۆتكۈزۈش ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ قۇرۇلمىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇشتىكى ھالقىلىق ئۆتكەل. ماتېرىيالنىڭ ياخشى تالانغان ـ تالانمىغانلىقى ئەسەرنىڭ ئىدىيەۋى مەزمۇنىنى ئىپادىلەشكە بېۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

1. ئەڭ نېگىزلىك ماتېرىياللارنى تاللاش كېرەك. ئەدەبىي ئاخباراتتا توقۇلمىغا يول قويۇلمايدۇ، ئۇنىڭدا پەقەت تۇرمۇشنىڭ ئۆزى تەمىن ئەتكەن ھەقىقىي ماتېرىياللار ئاساسىدىلا تاللاش ئىمكانىيىتى بولىدۇ. شۇڭا، ماتېرىيال تاللاشتا مەركىزىي ئىدىيەنى، پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى، شۇنداقلا ئەسەردىكى مەركىزىي ۋەقەنى چۆرىدىگەن ئاساستا ئەڭ تىپىك ۋە نېگىزلىك ماتېرىياللارنى تاللاش لازىم.

2. «قىرقىش»قا ماھىر بولۇش كېرەك. ئەدەبىي ئاخباراتنى

قۇراشتۇرۇشتىكى ماھارەت نېمىلەرنى تاللىۋېلىشتا بولماستىن، بەلكى تېخىمۇ مۇھىمى نېمىلەرنى قىرقىپ تاشلاشتا ئىپادىلىنىدۇ. بىر ھەيكەلتىراش نېمە ئۈچۈن تەبىئەت ئاتا قىلغان ياغاچ، قاشتېشى ۋە قۇلۇللەردىن ئىنتايىن نەپىس ۋە جانلىق ئوبرازلارنى ياساپ چىقالايدۇ؟ بۇنىڭدىكى سەۋەب، كېرەكسىز بولغان يەرلىرىنى پىچاق بىلەن بىر - بىرلەپ قىرقىپ چىقىرىۋەتكەنلىكىدە. ئەدەبىي ئاخبارات قۇرۇلمىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ھەيكەلتىراشنىڭ خىزمىتى بىلەن ماھىيەت جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ماتېرىياللارنى شاللاشقا دىققەت قىلمىغاندا، ماتېرىيال ھەرقانچە ھەقىقىي بولغان تەقدىردىمۇ پېرسوناژلار ئوبرازىنى روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگىلى بولمايدۇ.

ئەدەبىي ئاخباراتتىكى تەسۋۋۇر

ئەدەبىي ئاخباراتتا چىنلىقنىڭ تەكتلىنىشى شۇبھىسىزكى ئۇنىڭغا مەلۇم چەكلىمىلەرنى ئەكېلىدۇ. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ئاپتورنىڭ پۈت - قولى تامامەن چۇشەپ قويۇلمايدۇ. چىنلىق سەھنىسىدە تۇرۇپ ھەر خىل بەدىئىي ۋاستىلەردىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش ئەدەبىي ئاخبارات يېزىقچىلىقىدىكى مۇھىم بىر ئالاھىدىلىك ۋە ئەۋزەللىك، بولۇپمۇ پىكىر يۈرگۈزۈش جەھەتتە چىنلىق ئاساسىدىكى بەدىئىي تەسۋۋۇرنىڭ رولىغا تولۇق ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

ئەدەبىي ئاخباراتتا پاكىتلارنى تۇزلا بايان قىلىپ قويۇشقا، خۇددى ھېسابات دەپتىرىگە ئوخشاش رەت تەرتىپى بويىچە قاتارلىسىغا تىزىپ قويۇشقا، شۇنداقلا پاكىتتىن ئايرىلغان ھالدا ۋەقە ۋە تەپسىلاتلارنى توقۇپ چىقىشقا بولمايدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭدا پىكىر يۈرگۈزگەندە، «قاپارتما سۇرەت سەنئىتى» گە ئېتىبار بېرىش لازىم. بۇ دەل چىنلىق ئاساسىدىكى تەسۋۋۇرنىڭ رولىغا قارىتىلغان.

ئەدەبىي ئاخباراتتىكى تەسۋۋۇر ئاساسلىقى باغلىما

تەسەۋۋۇردىن ئىبارەت. باغلىما تەسەۋۋۇر ئادەتتىكى چەكسىز بوشلۇقتا خالىغانچە پەرۋاز قىلىدىغان تەسەۋۋۇر ئەمەس، بۇرمىلاش ئەمەس، «گۇروچ يەتمىسە سەۋزە بىلەن جۆندەش» مۇ ئەمەس. باغلىما تەسەۋۋۇر ئاپتورنىڭ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن، ئۆز قولىقى بىلەن ئاڭلىغان نەرسىلىرى ئاساسىدا ئوخشاش شەيئى ئارقىلىق، بۇ نەرسىدىن ئۇ نەرسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش، شۇ ئارقىلىق ئاپتورنىڭ ئىدىيەۋى ھېسسىياتىنى تېخىمۇ روشەن ئىپادىلەش دېمەكتۇر. بۇ ئۇسۇل ئەسەرنىڭ مەزمۇن ئەھمىيىتى ئۆز ئىچىگە ئالغان دائىرىنى كېڭەيتىپ، ئەسەرنىڭ بەدىئىي رەڭدارلىقىنى ۋە تەسىرچانلىقىنى ئاشۇرىدۇ.

شىيائەن «ياللانما ئىشچىلار» دېگەن ئەدەبىي ئاخباراتنى يازغاندا، ياللانما ئىشچىلارغا بولغان چەكسىز ھېسداشلىقىنى ئىپادىلەپ، جېجياڭنىڭ غار ـ غار ئۆردەكلىرىنى ئەسكە ئالىدۇ: «قاغىغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان بۇ ئاجايىپ غار ـ غار ئۆردەكلەر كېمە ئۈستىدە رەتلىك تىزىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ پۇتلىرى يىپ بىلەن مەھكەم باغلاپ قويۇلىدۇ. ئۇلار سۇغا شۇڭغۇپ چۈشۈپ بېلىقنى تۇتۇپ چىققاندىن كېيىن، بېلىقچىلار ئۇلارنىڭ گېلىنى سىقىپ تۇرۇپ بېلىقنى قۇستۇرۇۋالىدۇ. قۇسۇۋۇتكەندىن كېيىن يەنە تۇتىدۇ، تۇتقاندىن كېيىن يەنە قۇستۇرىدۇ. غار ـ غار ئۆردەك كۈنبويى بېلىق تۇتىدۇ، كېمىچى بولسا بېلىقنى سېتىپ پۇلغا ئىگە بولىدۇ. بالىلارچە نەزەر بىلەن قارىغىنىمىزدا، كېمىچى غار ـ غار ئۆردەكنى ھېچقانچە خارلىمىغاندەك كۆرۈنىدۇ. چۈنكى، كېمىچى ئۇلارنى بېقىپ قورسقىنى تويغۇزىدۇ ـ دە! ھازىر بولسا بۇ خىل مۇناسىۋەت ئىنسانلار ئارىسىغا كۆچتى، بەلكى ئەنە شۇ كىچىككىنە ئىلتىپاتمۇ تۇگەپ كەتتى.»

ئاپتور بۇ يەردە ياللانما ئىشچىلار ئارقىلىق كىچىك ۋاقىتتا كۆرگەن غار ـ غار ئۆردەكلەرنى ئەسلەپ، ئوبرازلىق سىلىشتۇرۇش يولى بىلەن، يەنى باغلىما تەسەۋۋۇرنىڭ ياردىمى بىلەن ئەينى چاغدىكى جەمئىيەتنىڭ ماھىيىتىنى چوڭقۇر ئېچىپ

بەرگەن.

ئەدەبىي ئاخباراتتىكى مۇھاكىمە

ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ جەڭگىۋارلىقى ۋە تەسىرچانلىقى ئاپتورنىڭ تۇرمۇش ئىچىدىن ئۆتكۈر تېمىلارنى تاللاپ رېئال كۆرەش ئۇچۇن بىۋاستە خىزمەت قىلىدىغانلىقىدا ئىپادىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ئۇنىڭ كۆچلۈك سىياسىي، نەزەرىيەۋى تۇسكە ئىگە ئىكەنلىكىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتا ئاپتور ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنى بىۋاستە تەسۋىرلەش بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ سۇبيېكتىپ تەسىراتىنى بىۋاستە بايان قىلىپ، شەخسلەر ۋە شەيئىلەرنى باھالايدۇ، ئۇلار ئۇستىدە مۇلاھىزە يۇرگۈزىدۇ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئەسەرگە بولغان چۇشىنىشى ۋە تەسىراتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا تۇرتكە بولىدۇ.

مۇھاكىمىنىڭ ئەدەبىي ئاخباراتتىكى رولى مۇنداق تۆت تەرەپتىن ئىپادىلىنىدۇ:

1. ماھىيەتنى ئېچىپ بېرىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ شەيئىنىڭ ئەھمىيىتىنى تونۇشىغا ياردەم بېرىدۇ. مەسىلەن، «سەنمىنلىدىكى ئاجايىپ ئىشلار» دېگەن ئەدەبىي ئاخباراتتا سەنمىنلى 4 ـ دۇيى مەشغۇلات گۇرۇپپىلىرىغا ئايرىتۇپتىلگەندە بەش پارتىيە ئەزاسىنىڭ «يېتىم قالغان» لىق ۋەقەسىگە قارىتا مۇنداق مۇھاكىمە يۇرگۈزۈلىدۇ:

«ئاممىا بىزگە سوغۇق مۇئامىلە قىلىۋاتقىنى يوق، بەلكى بىز ئاممىنىڭ ئۇمىدىنى يەردە قويدۇق. ئاممىا پارتىيە ئەزالىرىنى كېرەك قىلمايدۇ ئەمەس، بەلكى بىز پارتىيە ئەزاسىغا ئوخشىمايلا قالدۇق...»

بۇ قىسقىغىنا مۇھاكىمىدە ھادىسىدىن ئۆتۈپ ماھىيەت كۆرسىتىپ بېرىلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئېسىل ئىستىلىنى قانداق قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش كېرەكلىكىدىن ئىبارەت ئۆتكۈر ۋە جىددىي مەسىلە ئوتتۇرىغا

قويۇلغان.

2. كۆڭۈلدىكىنى بىۋاستە ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئاپتونۇمنىڭ شەيئىگە تۇتقان پوزىتسىيەسىنى ئېنىق ئىپادىلەيدۇ. ئەدەبىي ئاخباراتتىكى مۇھاكىمە ئاپتونۇمنىڭ ئۆزى تەسۋىرلەۋاتقان شەيئى توغرىسىدىكى تەسىراتىنى، پوزىتسىيەسىنى ۋە مۇھەببەت - نەپرىتىنى بىۋاستە بايان قىلىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىدۇ. مەسىلەن، «يېڭى تارىخىي دەۋر قەھرىمانلارغا موھتاج» ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتتا، چىن ئەيۇبنىڭ ئالاھىدە ئىمتىيازغا قارشى تۇرۇپ، سودا مىنىستىرىنىڭ «ئالاھىدە تائام» يېگەنلىكىنى پاش قىلىش جەريانى سۆزلەنگەندىن كېيىن مۇنداق مۇھاكىمە بېرىلىدۇ:

«يولداش چىن ئەيۇب، سىز تارىخنىڭ يېڭى بىر باسقۇچىغا، يەنى ئىمتىيازنى كېرەك قىلمايدىغان، ئېكسپلاتاتسىيەنى، بىيۇروكراتلىقنى كېرەك قىلمايدىغان، پادىشاھ، ئەۋلىيالارنى تېخىمۇ كېرەك قىلمايدىغان يۇكسەك دېموكراتىيەگە، يۇكسەك مەدەنىيەتكە ئېگە سوتسىيالىزمغا، تۆتنى زامانۋىلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت گۈزەل ئارزۇنى ئەملگە ئاشۇرۇش يولىدا كۈرەش قىلىۋاتقان تارىخىي دەۋرگە مەنسۇپسىز! بۇ ئۇلۇغ، سۆيۈملۈك تارىخنىڭ يېڭى باسقۇچى سىز ۋە سىزگە ئوخشاش بىر ئەۋلاد، ھەتتا نەچچە ئەۋلاد ھەقىقىي قەھرىمانلارغا نەقەدەر موھتاج - ھە؟!»

بۇ بىر ئابزاس مۇھاكىمىدە ئاپتونۇمنىڭ چىن ئەيۇبنىڭ يۈرەكلىك ھەرىكىتىگە بولغان تونۇشى ئېنىق ئىپادىلىنىپ، ئۇنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن ھەمدە ئاپتونۇمنىڭ باش قەھرىمانغا بولغان ھۆرمەت تۇيغۇسى بايان قىلىنغان.

3. ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

مەسىلەن، كىم يەنىمۇ «ئۇمىد قەيەردە؟» ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتىدا مۇنەۋۋەر خەلق ئوقۇتقۇچىسى لىۋ رۇيخېڭنىڭ ئىش ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسەرنىڭ ئاخىرى مۇنداق مۇھاكىمە بىلەن تاماملىنىدۇ:

«جۇڭگودا ئۇمىد بارمۇ، يوق؟ ئۇمىد بولسا قەيەردە؟ ئۇمىد ــ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كۈچلۈك رەھبەرلىكىدە، ئۇمىد ــ پارتىيەنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، پارتىيەنىڭ توغرا لۇشيەن، فاڭجېنلىرىنى قەتئىي ئىجرا قىلىۋاتقان، يۇكسەك ئىرادىگە ئىگە بولغان ھەم كەسپىنى بىلىدىغان مانا مۇشۇ ئەمەلىي ئىشلىگۈچىلەردە، بۇنداق ئاددىي ـ سادىدا پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلاردىن يۈز مىڭلاپ بار، ئۇلار بىزنىڭ يېنىمىزدا، بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا!»

بۇ مۇھاكىمىدە پۈتۈن ئەسەر خۇلاسىلىنىپ، مەركىزىي ئىدىيە بۇۋاستە كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

4. ئەسەرنىڭ ئىدىيەسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. «كىشىنى ئويغا سالىدىغان ئىشلار» دېگەن ئەدەبىي ئاخباراتتا مەلۇم زاۋۇت پارتكومىنىڭ ئىشچىلارنىڭ ئىدىيەۋى ـ سىياسىي خىزمىتىنى ماھىرلىق بىلەن ئىشلىگەنلىكى تونۇشتۇرۇلغاندىن كېيىن، مۇنداق بىر ئابزاس مۇھاكىمە بېرىلگەن:

«ھەربىر تال گىياھ باھارنىڭ ئەلچىسى، ئۇلاردا باھارغا بولغان ئۇمىد چاقناپ تۇرىدۇ. بۇرۇن بىزنىڭ خەلقىمىز پارتىيە تەشكىلىنى جان پىدالىق بىلەن ئىزدىگەنىدى. چۈنكى، خەلقنىڭ ئۇمىدى ئۇلاردا ئىدى. ھازىر بولسا پارتىيەمىز خەلقنى ئىزدىمەكتە، چۈنكى بەزى كىشىلىرىمىزنىڭ كۆڭلى چېچىلىپ كەتتى، ئىشەنچىسى يوقىلىشقا باشلىدى.

مانا ئەمدى بىز كىشىلەرنى ئويغىتىدىغان ئىشلارنى ئېلىپ

بېرىۋاتقىنىمىزدا خەلق قايتىپ كەلدى.»

بۇ يەردە ئىدىيەۋى ـ سىياسىي خىزمەتنىڭ مۇھىملىقى پارتىيە بىلەن ئاممىنىڭ مۇناسىۋىتى نۇقتىسىدىن ئوبرازلىق چۈشەندۈرۈلۈپ، ئاممىۋى ئاساس پارتىيەنىڭ ھاياتى ئىكەنلىكى كۆرسىتىپ بېرىلگەن. بۇنداق تونۇش ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش بىلەن بىللە، ئەسەرنىڭ ئىدىيەسىنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ بەرگەن.

مۇھاكىمگە قويۇلىدىغان تەلەپ

1. مۇھاكىمە چوڭقۇر بولۇشى كېرەك. ئەدەبىي ئاخباراتتىكى مۇھاكىمە دائىم پەلسەپىۋى خاراكتېر ئالىدۇ. شۇڭا، ئۇ ئاپتورنىڭ جەمئىيەتكە بولغان ماھىيەتلىك قارىشى، كىشىلىك ھاياتنى چوڭقۇر كۆزەتكەندىن كېيىنكى يەكۈنى، تۇرمۇش ئېقىمىدىن سۈزۈۋالغان جەۋھەر ۋە ئەسەر مەركىزىي ئىدىيەسىنىڭ نېگىزى بولۇشى، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشكە ئۆتۈشىگە ياردەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئەخلاق ۋە ئىستېتىك سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرەلىشى ھەمدە ئاپتورنىڭ تۇرمۇشقا بولغان ئەڭ يېڭى ۋە ھەقىقىي باھاسى بولۇشى لازىم.

2. مۇھاكىمە ئىخچام بولۇشى لازىم. ئەدەبىي ئاخباراتتىكى مۇھاكىمىنىڭ قىممىتى كۆپ بولۇشتا ئەمەس، بەلكى نېگىزلىك، دەل جايىدا بولۇشىدا. شۇڭا، مۇھاكىمە يۈرگۈزگەندە مەسىلىنىڭ ئەڭ جان يېرىنى تۇتۇشقا ماھىر بولۇش لازىم. «ئادەم ۋە ئالۋاستىلار ئارىسىدا» دېگەن ئەدەبىي ئاخباراتتا، چوڭ خىيانەتچى شۇ شىڭنىڭ ئىشلىرىنىڭ توسالغۇسىز يۈرۈشۈپ كەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبى بەزى كادىرلارنىڭ «يۇمشاق باش» لىق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇپ، «ئىسيانچىلار» دىن قورقىدىغانلىقى سۆزلەنگەندىن كېيىن، مۇنداق مۇھاكىمە بېرىلگەن:

«ئۇلار بۇ رەنجىپ قالارمىكىن، ئۇ رەنجىپ قالارمىكىن، دەپ ئۆلگۈدەك قورقىدۇ. پەقەت جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ غوجايىنى بولغان خەلقنى رەنجىتىشتىن قورقمايدۇ...»

بۇ مۇھاكىمە قىسقا، ئەمما تولىمۇ جانلىق دەبدەبىلىك ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

3. مۇھاكىمە ھېسسىياتلىق بولۇشى كېرەك. ئەدەبىي ئاخباراتتىكى مۇھاكىمە كىشىلەرنىڭ ھېسسىياتىغىمۇ تەسىر كۆرسىتەلىشى لازىم. چۈنكى ئۇ، ئاپتوروننىڭ ئىدىيەۋى ھېسسىياتىنىڭ كۈچلۈك پارتلىشىدىن پەيدا بولغان نۇر ھەم مۇھەببەت ـ نەپرىتىنىڭ سۈبيېكتىپ بايانى. ئۇ كۆپىنچە ئاپتور پاكىتلارنى بايان قىلىۋېتىپ تەسىرلەنگەن، ھاياجانلانغاندا ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. شۇڭا ئۇ، قويۇق لىرىك تۈسكە ئىگە بولىدۇ.

4. مۇھاكىمە كونكرېت ئوبرازلار بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈشى لازىم. ئەدەبىي ئاخباراتتىكى مۇھاكىمە ھەقىقىي پاكىت ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئەدەبىي خاراكتېردىكى سىياسىي مۇھاكىمىدۇر. ئۇ ئاخباراتلىق پاكىتنى گەۋدە قىلىپ، ئەدەبىي تەل ئارقىلىق يېزىلىدۇ. ئۇنىڭدىكى ھۆكۈم ۋە پىكىرلەر ئوبرازچانلىققا ئىگە بولىدۇ. بۇنداق بولغاندا، ئوقۇرمەن ھۆكۈمنى ئاسان چۈشىنىپلا قالماستىن، مۇھاكىمىدىن مەلۇم دەرىجىدە بەدئىي زوق ئالالايدۇ.

5. مۇھاكىمە ھالقىلىق پەيتتە ئېلىپ بېرىلىشى لازىم. ئەدەبىي ئاخباراتتىكى مۇھاكىمە ۋەقە تەرەققىياتىنىڭ ئەڭ كەسكىن نۇقتىسىدا ئېلىپ بېرىلىشى، ئاپتور يېزىپ شۇ يەرگە كەلگەندە ھاياجىنىنى، ھېسسىياتىنى باسالمىغان ھالدا ئوتتۇرىغا چۈشۈپ مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشى، ئوقۇرمەنلەرمۇ ئوقۇپ شۇ يەرگە كەلگەندە تەسىرلىنىپ، ئاپتورنىڭ يۈرەك سۆزلىرىگە تەبىئىي ئاپىرىن ئوقۇشى لازىم. دېمەك، مۇھاكىمە جايىدا ئېلىپ بېرىلغاندىلا ئوقۇرمەنلەر بىلەن ھېسسىيات، پىكىر جەھەتتىن ئورتاقلاشقىلى، پىكىرلەرنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر سىڭدۈرگىلى بولىدۇ.

تەكشۈرۈش دوكلاتى توغرىسىدا

تەكشۈرۈش دوكلاتى ئاخبارات خەۋەرچىلىكىدىكى بىر خىل شەكىل بولۇپ، ئۇ نۆۋەتتىكى زور، تىپىك، مۇھىم تەجرىبىلەرنى ۋە مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە قوللىنىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تېپلار، تەجرىبىلەر ۋە مەسىلىلەر كۆپىنچە يۆنىلىشچانلىققا ئىگە بولۇپ، مۇكەممەل ۋە قانۇنىيەتلىك نەرسىلەر ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. خەۋەرگە سېلىشتۇرغاندا، تەكشۈرۈش دوكلاتىدا بىرقەدەر كەڭ سەھىپە ئاجرىتىلىپ، مول قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە پاكىتلار ئارقىلىق نۆۋەتتىكى زور مەسىلىلەر سىستېمىلىق، مەركەزلىك ھالدا ئوپېراتسىيە قىلىنىپ شەرھلىنىدۇ. تەپسىلىي خەۋەرلەرگە سېلىشتۇرغاندا، ئۇنىڭدا پاكىت ئارقىلىق مەسىلىلەرنى چۈشەندۈرۈشكە، تەجرىبە، چارىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا كۆپرەك ئېتىبار بېرىلىدۇ، ئىلمىيلىكى، سىياسەتچانلىقى بىرقەدەر كۈچلۈك بولىدۇ، ئومۇملاشتۇرۇش كۆپرەك بولۇپ، ھېكايىۋىلىككە، ئوبرازچانلىققا ئىگە بولۇش تەلەپ قىلىنمايدۇ. تەكشۈرۈش دوكلاتىدا گەرچە تەھلىل ۋە مۇھاكىمە كۆپرەك سالماقنى ئىگىلىسىمۇ، ئۇ قائىدە سۆزلەش ئاساس قىلىنىدىغان ئوبزور خاراكتېرلىك ماقالىلەرگە ئوخشاشمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭدا پاكىتلارنى بايان قىلىش ئاساس قىلىنىپ، تەكشۈرۈلگەن ئەھۋال ۋە يەكۈن كۆپچىلىككە «دوكلات» قىلىنىدۇ. تەكشۈرۈش دوكلاتى خىزمەت خۇلاسىسى بىلەنمۇ ئوخشاشمايدۇ، خىزمەت خۇلاسىسى كۆپىنچە بىرىنچى شەخس تىلىدا يېزىلىدۇ، ئۇنىڭدا خىزمەت جەريانى ئومۇميۈزلۈك بايان قىلىنىپ، نەتىجە، تەجرىبە، تەسىراتلارنى ئەكس

ئەتتۇرۇشكىمۇ، كەمچىلىكلەرنى كۆرسىتىپ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىلگىرىلەش نىشانىنى، كونكرېت پىلاننى كۆرسىتىپ بېرىشكىمۇ بولىدۇ. تەكشۈرۈش دوكلاتىدا بولسا، بىر نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، بىر ياكى ئىككى ئەھلىي مەسىلە ھەل قىلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىلىدۇ، ئادەتتە ئۇ ئۇچىنچى شەخس تىلىدا يېزىلىدۇ، كەڭ ئامما، مۇشتەرىلەر ئوبيېكت قىلىنىدۇ، تەكشۈرۈش دوكلاتىدا ئادەتتىكى ئەھۋاللار ياكى خىزمەت جەريانى يۈزەكى ھالدا ئەكس ئەتتۇرۇپ قويۇلمايدۇ، بەلكى ھادىسىدىن ئۆتۈپ شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتى ئېچىپ بېرىلىدۇ. سىياسەتچانلىقى بولغان يۇنىلىش خاراكتېرلىك ئومۇمىيۈزلۈك ئەھمىيەتكە ئىگە مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ئىلمىيلىكى ۋە قايىل قىلىش كۈچى كۈچلۈك بولىدۇ، ئۇنىڭدىكى يەكۈنلەر خېلى ئۇزاققىچە تەسىر كۆرسىتىش رولىغا ئىگە بولىدۇ.

تەكشۈرۈش دوكلاتىنىڭ تۈرى تۆۋەندىكىدەك تۆت خىل بولىدۇ:

1. مەخسۇس تېمىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى

بۇ، مەلۇم مەسىلە، مەلۇم شەيئى، مەلۇم تەجرىبە توغرىسىدىكى مەخسۇس تەكشۈرۈش دوكلاتى بولۇپ، مەركەزلىك، چوڭقۇر يېزىلىدۇ. ئۇنىڭدا رېئال تۇرمۇشتىكى ئومۇمىيۈزلۈك ئەھمىيەتكە ئىگە مەسىلە، شەيئى ۋە تەجرىبە تۇتقا قىلىنىپ، چوڭقۇر تەھلىل قىلىنىدۇ، يېغىنچاقلىنىپ يەكۈن چىقىرىلىدۇ. ئۇنى يېزىشتا رېئال تۇرمۇشتا بارلىققا كەلگەن يېڭى شەيئىلەر، مەسىلەن، رايون ۋە كەسىپلەردىن ھالقىغان ئىقتىسادىي بىرلەشمە گەۋدە، كارخانىلارنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ بازار رىقابىتىگە قاتنىشىش، ئومۇمىيۈزلۈك كۆتۈرە ئېلىشنى يولغا قويۇپ، داشقازاننى ۋە «ئۈچ تۆمۈر» نى چېقىش، شۇنداقلا جەمئىيەتتىكى پەن ـ تېخنىكىدىن ۋە قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش

قاتارلىقلارنى بىرقەدەر مۇكەممەل ۋە ئومۇميۈزلۈك يەكۈنلەپ، پاكىتلىق ماتېرىياللار ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئەھمىيىتىنى، رولىنى چۈشەندۈرۈشكە، ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىشكە ياكى بىرەر مەسىلە توغرىسىدىكى ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ پىكرىنى، ھەر خىل ئادەملەرنىڭ ئىنكاسىنى يىغىپ ئەكس ئەتتۈرۈشكە، ئىلغار ئورۇنلارنىڭ پارتىيەنىڭ فاڭجېن ـ سىياسەتلىرىنى ئوبدان ئىجرا قىلىش جەريانىدىكى كونكرېت تەجرىبە، تەدبىر، چارە، تەسىراتلىرىنى يەكۈنلەپ ئالماشتۇرۇشقا، مەلۇم بىر سىياسەت خاراكتېرلىك، تېخنىكا خاراكتېرلىك، كەسپىي خاراكتېرلىك مەسىلە ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشكىمۇ بولىدۇ.

2. پاش قىلىش خاراكتېرىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى

بۇ خىل تەكشۈرۈش دوكلاتىدا يېتەرلىك بولغان ھەقىقىي، كۆچلۈك پاكىتلار ئارقىلىق نۆۋەتتىكى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان، پارتىيە ئىستىلى، جەمئىيەت كەيپىياتىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇزىدىغان، دۆلەت ۋە خەلقنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان ھەر خىل ئەھۋال ۋە خاھىشلار پاش قىلىنىپ، جەمئىيەت ۋە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارى قوزغىتىلىدۇ، شۇنداقلا مەسىلىنى ھەل قىلىشتىكى چارە ـ تەدبىرلەرنى تېپىپ چىقىپ مۇھاكىمە قىلىنىدۇ. مەسىلەن، ماشىنا ۋە دېھقانچىلىق ئوغۇتلىرىنى قولدىن ـ قولغا ئۆتكۈزۈپ ھايىنىغا سېتىش، ساختا دورا، ساختا ئالىي ھاراق، تاماكىلارنى ياساپ سېتىش، بۇنىڭدىن باشقا ھەر خىل شەكىلدىكى ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىش، قانۇن ـ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش قاتارلىق دېلولار يۈزەكلىك پاش قىلىنغاندا، كىشىلەرنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىغىلى، تونۇشىنى ئۆستۈرگىلى ۋە زىددىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى، ھەل بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى

بولىدۇ. بۇنداق تەكشۈرۈش دوكلاتىدا مەسىلە ئۆتكۈر، ماتېرىياللار پۈختا بولۇپ، تەنقىد جان يېرىگە تەگكۈزۈلىدۇ. بۇلارنىڭ ئاز بىر قىسمى تاللاش ئارقىلىق ئوچۇق - ئاشكارا تارقىتىلغاندىن باشقا، كۆپىنچىسى ئىچكى ئەھۋال قاتارىدا رەھبەرلىك ئورگانلىرىغا يوللىنىپ، مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىشتا، ھەل قىلىش تەدبىرلىرىنى تۈزۈشتە پايدىلىنىدۇ.

3. سېلىشتۇرۇش خاراكتېرىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى

بۇ خىل تەكشۈرۈش دوكلاتىدا بىر ئورۇن ياكى بىر تارماقنىڭ بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئەھۋالى سېلىشتۇرۇلۇپ، مەلۇم جەھەتتىكى سىياسەتنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە مەلۇم ئىدىيەۋى لۇشىيەننى ئىجرا قىلىش جەھەتتىكى ئەمەلىي ئۇنۇم چۈشەندۈرۈلۈش ئارقىلىق، ئەمەلىي خىزمەتلەرنى ئىلگىرى سۈرۈش مەقسەت قىلىنىدۇ. بەزىلىرىدە ئىككى ئورۇندىكى ئىككى خىل ۋەقە سېلىشتۇرۇلۇپ ھەم ئىلغار تەجرىبە تونۇشتۇرۇلىدۇ، ھەم خىزمەتلەردە ساقلانغان مەسىلە ۋە زىددىيەت پاش قىلىنىدۇ. بۇنداق تەكشۈرۈش دوكلاتىدا جانلىق پاكىتلار ئاساسىدىكى روشەن سېلىشتۇرما بولغانلىقى ئۈچۈن، قايىل قىلىش كۈچى زور بولىدۇ، مۇشتەرىلەر ئىچىدە غۇلغۇلا قوزغاپ، ئاسان تارقىلىدۇ.

4. ئاساسىي ئەھۋال توغرىسىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى

بۇ خىل تەكشۈرۈش دوكلاتىدا جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى، بولۇپمۇ جەمئىيەتتىكى ھەرقايىسى سىنىپلارنىڭ تارىخى، ھازىرقى ھالىتى، شۇنداقلا ھەر خىل كەسىپتىكى خىلمۇخىل ئادەملەرنىڭ ئۆتمۈشتىكى ۋە ھازىرقى ھالىتى سىستېمىلىق، چوڭقۇر تەھلىل قىلىنىپ، رەھبىرىي ئورگانلارنىڭ ئەھۋالنى ئومۇميۈزلۈك ئىگىلىشى، فاكتىجەن، سىياسەت، تەدبىرلەرنى تۈزۈشىدە پايدىلىنىش ماتېرىيالى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

بۇلاردىن باشقا ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرىنىڭ ئىلمىي تەكشۈرۈش دوكلاتى، ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ مەخسۇس دېلو ئۇستىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى ۋە ھەرقايسى تارماق، ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئۆز كەسىپ، ئۆز خىزمىتى دائىرىسىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتىمۇ بولىدۇ.

تەكشۈرۈش دوكلاتىنى ياخشى يېزىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى تەلەپلەرنى ئورۇنداش كېرەك:

1. پۈختا تەكشۈرۈپ، مەلۇم شەيئى، مەلۇم مەسىلىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ماتېرىياللارنى ئەتراپلىق ئىگىلەش لازىم.

«تەكشۈرمىگەننىڭ پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى بولمايدۇ.» تەكشۈرۈش دوكلاتىنى يېزىشتا جەزمەن پۈختا تەكشۈرۈشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇش، ئالاقىدار ماتېرىياللارنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە كۆپرەك، تەپسىلىي قولغا كەلتۈرۈش لازىم.

ئەتراپلىق ماتېرىيال توپلاش ئۈچۈن تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا دىققەت قىلىش كېرەك:

1) ۋاستىلىك ماتېرىياللارنى ئىگىلەش بىلەن بىللە يەنە بىۋاستە بىرىنچى قول ماتېرىياللارنى ئىگىلەش لازىم. تەكشۈرۈش دوكلاتىنى يېزىشتا تەييار ماتېرىياللارغا، رەھبەرلىكنىڭ تونۇشتۇرغان ئەھۋالىغا تايىنىپ قالسا، شەيئىلەر توغرىسىدا ئەتراپلىق، چوڭقۇر ۋە كونكرېت چۈشەنچىگە ئىگە بولغىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاساسىي قاتلامدىكى ئاممىا ئارىسىغا بېرىپ، ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلاپ، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش، ھەتتا ئىمكانىيەت يار بەرگەن ئەھۋال ئاستىدا بەزى پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ، بىرىنچى قول ماتېرىيالغا ئىگە بولۇش لازىم. دېمەك، ۋاستىلىك ماتېرىيال بىلەن بىۋاستە ماتېرىيالنى بىرلەشتۈرگەندىلا شەيئىلەرنى چۈشىنىشكە، ئىپادىلەشكە زور ياردىمى بولىدۇ.

2) رېئال ماتېرىياللارنى ئىگىلەش بىلەن بىللە تارىخىي ماتېرىياللارنىمۇ ئىگىلەش كېرەك. شەيئىلەرنىڭ بارلىققا

كىلىشى، تەرەققىياتنى چوڭقۇر تونۇش ۋە چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، ۋەقەنىڭ سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىنى ئىگىلەشكە، ئۇنىڭ رېئال ماتېرىياللىرى بىلەن تارىخىي ماتېرىياللىرىنى بىرلەشتۈرۈپ قاراشقا توغرا كىلىدۇ. گەرچە تەكشۈرۈش دوكلاتىدا رېئال ئەھۋال، يېڭى تەجرىبە ۋە مەسىلىلەر ئەكس ئەتتۈرۈلسىمۇ، يەنىلا شەيئىلەر توغرىسىدىكى زۆرۈر ئارقا كۆرۈنۈش ماتېرىياللىرىغا ئىگە بولۇشقا، شەيئىلەرنى مۇئەييەن تارىخىي شارائىتقا قويۇپ كۆزىتىشكە، تەھلىل قىلىشقا، يەكۈنلەشكە ئەھمىيەت بېرىش لازىم. چۈنكى، مەيلى رېئال ماتېرىيال بولسۇن، مەيلى تارىخىي ماتېرىيال بولسۇن، ھەممىسى يېڭى ئىدىيە، يېڭى تەجرىبىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

3) ئومۇمىي دائىرىدىكى ماتېرىياللارنى ئىگىلەش بىلەن بىللە، نۆۋەتتىدىكى ماتېرىياللارنىمۇ ئىگىلەش كېرەك. تەكشۈرۈش دوكلاتىدا كىشىلەرنى مەلۇم بىر شەيئى توغرىسىدا ئومۇمىيۈزلۈك چۈشەنچىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، ئومۇمىي دائىرىدىكى ماتېرىياللارنى ئىگىلەش بىلەن بىللە، يەنە شەيئىلەرنىڭ كونكرېت ئەھۋالىنى چوڭقۇر چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان نۆۋەتتىدىكى ماتېرىياللارنىمۇ ئىگىلەش كېرەك. چۈنكى، شەيئىنىڭ ئومۇمىيلىقى بىلەن خاسلىقىنى زىچ بىرلەشتۈرگەندىلا، ئەھۋاللارنى مۇكەممەل ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگىلى ھەمدە كىشىلەرنى قايىل قىلغىلى بولىدۇ.

4) ئىجابىي ماتېرىياللارنى ئىگىلەش بىلەن بىللە سەلبىي جەھەتتىكى ماتېرىياللارنىمۇ ئىگىلەش كېرەك، پاش قىلىش خاراكتېرىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتىدا سەلبىي جەھەتتىكى ماتېرىياللارنى ئىگىلەش ئاساس قىلىنىدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، سەلبىي جەھەتتىكى ماتېرىياللار ئىجابىي نەرسىلەرنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىشىمىزگە، شەرھلىشىمىزگە، مەسىلىلەرنى يەنىمۇ ئەتراپلىق، چوڭقۇر ئويلىنىشىمىزغا، ئاددىيلىق، بىر

تەرەپلىملىكتىن ساقلىنىشىمىزغا ياردەم بېرىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئىجابىي مەزمۇنلار گەۋدىلەندۈرۈلۈپ يېزىلىدىغان باشقا تەكشۈرۈش دوكلاتلىرىنى يېزىشتىمۇ سەلبىي تەرەپتىكى ماتېرىياللارنى ئىگىلەشكە ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

2. ماتېرىياللارنى ئەستايىدىل تەھلىل قىلىپ، يېڭى مەسىلەرنى بايقاپ، يېڭى تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ، قانۇنىيەتلىك نەرسىلەرنى تېپىپ چىقىش لازىم.

بىز تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ۋاقتىمىزدا، ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز، يەنى كۆپىنچە ھاللاردا ھادىسە بىلەن ماھىيەت، ئاساسىي ئېقىم بىلەن تارماق ئېقىم ئارىلىشىپ كەتكەن بولىدۇ، كىشىلەرنىڭ بىر خىل شەيئى ۋە مەسىلە توغرىسىدىكى قارىشىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا بىز ۋەقەنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنى سەۋرچانلىق، ئىنچىكىلىك بىلەن ئىگىلىشىمىز، ھەر خىل ئوخشاش بولمىغان پىكىرلەرنى ئاڭلىشىمىز، مول ماتېرىياللارنى ئىگىلەش ئاساسىدا ماركسىزملىق مەيدان، كۆزقاراش، ئۇسۇل بويىچە تەھلىل يۈرگۈزۈشىمىز، ھېسسىي ماتېرىياللارنىڭ «شاكىلىنى چىقىرىۋېتىپ، مېغىزىنى قوبۇل قىلىش، ساختىلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، چىنلىرىنى ئېلىپ قېلىش» جەھەتتە تولۇق ئەمگەك سىڭدۈرۈشىمىز، شۇنداقلا زىددىيەتلەرنى تېپىپ چىقىپ، شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى، ئاساسىي ئېقىمنى تۈتۈپ تۇرۇپ ئىلمىي خۇلاسىلەش ئېلىپ بېرىپ، قانۇنىيەتلىك نەرسىلەرنى تېپىپ چىقىشىمىز لازىم.

3. كۆزقاراشنى روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىش، ماتېرىياللارنى مۇۋاپىق ئىشلىتىش، ماتېرىيال بىلەن كۆزقاراشنىڭ زىچ بىرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم.

تەكشۈرۈش دوكلاتىدىكى يەكۈن ياكى ئاپتورنىڭ كۆزقارىشى قۇرۇق خىيال سۈرۈش ئارقىلىق قولغا كەلمەيدۇ، بەلكى ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتتىن ۋە رېئال تۇرمۇشتىن ئالغان مول

ماتېرىياللار ئاساسىدا تاۋلاپ چىقىلىدۇ. دېمەك، كۆزقاراش بىلەن ماتېرىيال تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا ئىچكى باغلىنىشقا ئىگە بولىدۇ، بۇ يەردىكى تۈپ مەسىلە ـــ كۆزقاراشنى قانداق قىلىپ روشەن گەۋدىلەندۈرۈش، ماتېرىياللارنى مۇۋاپىق ئىشلىتىش، كۆزقاراش بىلەن ماتېرىيالنى ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشتە، بولۇپمۇ تەكشۈرۈش دوكلاتىدىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان كۆزقاراش چوقۇم توغرا بولۇشى، رەت قىلىپ بولمايدىغان پاكىتلار ئارقىلىق كۈچلۈك ئاساسقا ئىگە قىلىنىشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا، يەكۈن ۋە كۆزقاراش پۈت تىرەپ تۇرالايدۇ، ئەسەر پېتەكلەش قىممىتىگە ئىگە بولىدۇ.

تەكشۈرۈش دوكلاتى شەيئىلەرنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان، يېڭى تەجرىبە، يېڭى مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىش خاراكتېرى كۈچلۈك بولغان ژانىر بولغاچقا، ئۇنىڭدا كىشىلەرنى قايىل قىلالايدىغان تولۇق پاكىتلىق ماتېرىياللار ئاساس قىلىنىشى لازىم. لېكىن، كۆزقاراشنى ئوتتۇرىغا قويماستىن، ئۇنى نوقۇل ماتېرىيال دۆۋىسىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. ئۇنىڭدا ئاپتورنىڭ نېمىنى قۇۋۋەتلەپ، نېمىگە قارشى تۇرىدىغانلىقى ئېنىق ئىپادىلىنىشى، ئىگىلىگەن ماتېرىياللار يۈكسەك دەرىجىدە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ تاۋلىنىشى، ئۇنىڭدىن روشەن بىر كۆزقاراش يەكۈنلىنىشى، كىشىلەرمۇ ئەسەردىن يېڭى تەجرىبە، يېڭى مەسىلە ۋە بەزى قانۇنىيەتلىك نەرسىلەرنى ھېس قىلىۋالالايدىغان بولۇشى لازىم.

ئاخبارات ئېتىكىسى ھەققىدە

ئاخبارات ئېتىكىسى ئىلمىي ئاخباراتنىڭ ھەربىر قائىدىسى ۋە ئەخلاق مىزانىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم بولۇپ، ئۇ ئاخبارات خادىملىرىنىڭ كەسىپىي ئەخلاقى ۋە ئاخبارات خىزمىتىنىڭ كەسىپىي ئەخلاقىدىن ئىبارەت (مەسىلەن، مۇخبىرلىق ئوبيېكتى، مۇشتەرىلەر، ئىختىيارىي مۇخبىرلار ھەمدە خەۋەر مەنبەسىنىڭ كەسىپىي ئەخلاقى قاتارلىق) ئىككى چوڭ قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەخلاق پۈتكۈل جەمئىيەتتىكى كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەيدىغان ھەربىر قائىدىسى ۋە مىزانى. كەسىپىي ئەخلاق بولسا، مەلۇم بىر ساھەنىڭ كەسىپ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھەربىر قائىدىسىدۇر. مەسىلەن، سودا ساھەسىدىكىلەر «سودىدا ئادىل بولۇش» نى ئۆزىنىڭ ھەربىر مىزانى قىلىدۇ، سەھىيە ساھەسىدىكىلەر «ئاغرىقلارنى داۋالاپ، ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇش» نى ئۆزىگە ھەربىر مىزانى قىلىدۇ. ئاخباراتنىڭ كەسىپىي ئەخلاقى بولسا، ئاخبارات ساھەسىنىڭ ئىچكى قىسمىدا خەۋەر مەنبەسى، تارقاتقۇچى (مۇخبىر، تەھرىر) ۋە مۇشتەرىلەرنىڭ پائالىيىتىنى تەڭشەيدىغان ھەربىر مىزانىدۇر.

ئاخبارات ئەخلاقى بىلەن ئاخبارات قانۇنچىلىقى زىچ مۇناسىۋەتلىك. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، ئاخبارات قانۇنى پەقەت بىرلا خىل بولىدۇ. ئاخبارات قانۇنى ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىرادىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، دۆلەت تەرىپىدىن مەجبۇرىي ئىجرا قىلىنىدۇ. ئاخبارات ئەخلاقى بولسا،

مۇئەييەن تارىخىي دەۋردە ۋە ئىجتىمائىي شارائىتتا تەدرىجىي شەكىللىنىدۇ. ئۇ ئاساسەن ئېتىقاد ئادىتى ۋە جامائەت پىكرىنىڭ كۈچى ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى چەكلەپ تۇرىدۇ.

ئۇنداق بولسا، ئاخبارات ئېتىكىسىنى تەتقىق قىلىشنىڭ قانداق ئەھمىيىتى ۋە رولى بار؟ ئاخبارات ئەخلاقى بىلەن مۇخبىرلارنىڭ ئىناۋىتىنىڭ مۇناسىۋىتىدىن قارىغاندا، ئاخبارات مۇخبىرلىرىنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش جەريانىدىكى ئورنى، ئاممانىڭ ئارىسىدىكى تەسىرى ئۇلارنىڭ خىسلىتى ۋە ئىستىلى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. مۇخبىرلارنىڭ ئىستىلى توغرا بولمىسا، يالغانچىلىق، ساختىلىق قىلسا، شۇ شەخسنىڭ ئۆزىگە ئېغىر زىيان بولۇپلا قالماستىن، جەمئىيەت ۋە دۆلەتكىمۇ زور زىيانلارنى كەلتۈرىدۇ. ئاخبارات ئېتىكىسىنى تەتقىق قىلىپ، ئاخبارات ئەخلاقىنى قوغداش ئاخبارات ساھەسىنىڭ ئىناۋىتىنى ئۆستۈرىدۇ، شۇنداقلا مۇخبىرلارنىڭمۇ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى كۆتۈرۈشكە ياردەم بېرىدۇ. بىزنىڭ سوتسىيالىستىك دۆلىتىمىزدە ئاخبارات خىزمىتى شەرەپلىك ۋە ئالىيجانابكەسىپ، ئاخبارات ئەخلاقىغا قەتئىي رىئايە قىلىش جەمئىيەتكە بولغان مەسئۇلىيەت بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مۇخبىرنىڭ ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشىنىڭمۇ زۆرۈر شەرتى.

ئاخبارات ئەخلاقى بىلەن ئاخبارات خىزمىتىنىڭ مۇناسىۋىتىدىن قارىغاندا، ئاخبارات خىزمىتى ئاممىۋى خاراكتېرى كۈچلۈك خىزمەت. ئۇنىڭدا، ھەر خىل مۇناسىۋەتلەرنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىش تولىمۇ زۆرۈر. ئاخبارات ئورگانلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، تەھرىر بۆلۈمى، مۇخبىرلار بۆلۈمى، ئىختىيارىي مۇخبىرلار بۆلۈمى ۋە مەمۇرىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلغاندىلا، تەھرىر بۆلۈمى يۇقىرى خىزمەت ئۈنۈمىگە ئىگە جەڭگىۋار كوللېكتىپ بولالايدۇ. ئاخبارات ئورگانىنىڭ سىرتىدىن قارىغاندا ھۆكۈمەت، پارتىيە - گۇرۇھلار،

كەسپداشلار، مۇخبىرلىق ئوبيېكتى، مۇشتەرى قاتارلىقلارنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈشتە، يەنىلا ئاخبارات ئەخلاقىنى تەكىتلىمەي بولمايدۇ. ئاخبارات ئىشلىرى سوتسىيالىزم ئىشلىرىدا مۇھىم ئورۇنغا ئىگە، ئاخبارات ئىشلىرىنىڭ قانداق بولۇشى ئاخبارات خىزمىتىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك بولۇپلا قالماستىن، پۈتكۈل جەمئىيەتكىمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭلاشقا، ئاخبارات ئەخلاقىنى تەشەببۇس قىلىش سوتسىيالىستىك ئاخبارات ژاستىلىرىنىڭ ۋە ئاخبارات خىزمىتىنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشقا زور تۈرتكە بولىدۇ.

سوتسىيالىستىك ئاخبارات ئەخلاقىنىڭ مەزمۇنى ۋە قائىدىلىرى ئۇستىدە توختالساق، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ئاخبارات ساھەسىدە ئاخبارات ئەخلاقى مەسىلىسىگە ئومۇميۈزلۈك كۆڭۈل بۆلۈنىدىغان بولدى. بۇنىڭ سەۋەبى: بىرىنچىدىن، ئاخبارات ئەخلاقى مەسىلىسى خەلق ئاممىسىنىڭ ئاخبارات ژاستىلىرىدىن تاشقى دۇنيا توغرىسىدىكى ھەقىقىي، ئىشەنچلىك بولغان ئۇچۇرغا ئىگە بولۇش - بولالماسلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ قالدى؛ ئىككىنچىدىن، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلىشتا ئاخبارات خادىملىرىنىڭ ئۆزىدە ئاخبارات ئەخلاقى، ھەق - ناھەقنى، ياخشى - ياماننى ئايرىش كۆزقارىشى ۋە ئىستىلى بولۇشى لازىم. ھەممىگە مەلۇمكى، ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق جەريانىدا ئاخبارات ئەخلاقىمۇ ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. «مۇناسىۋەت ئىلمى» دىن ئىبارەت بۇ رەزگى كېسەللىك ئاخبارات ساھەسىگىمۇ خىلى چوڭقۇر تارقالغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بىزنىڭ نۇرغۇن مۇخبىرلىرىمىز يېتەرلىك كەسپىي ئەخلاق تەربىيەسىگە ئىگە بولمىغان؛ ئۇچىنچىدىن، سىرتقا قارىتا ئىشكىنى ئېچىۋېتىش، ئىچكى جەھەتتە ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش ۋە سوتسىيالىستىك دېموكراتىيەنىڭ كېڭەيتىلىشىگە ئەگىشىپ، ئاخبارات

مۇخبىرلىرىنىڭ ئاخبارات ئەركىنلىكى بارغانسېرى كېڭەيمەكتە، مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئاخبارات ئەركىنلىكىنىڭ ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلىشتا، پارتىيە ۋە خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا يەنىلا كەسپىي ئەخلاق كۆزقارىشىنى ھەقىقىي تۇرده كۆچەيتىشكە، ئۆز - ئۆزىنى چەكلەپ تۇرۇشقا تىرىشىدۇ. شۇڭا، زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى جەريانىدا ئاخبارات ئەخلاقىغا ئەھمىيەت بېرىش مۇخبىرلارنىڭ ئىناۋىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

سوتسىيالىستىك ئاخبارات ئەخلاقىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مۇخبىر ۋە تەھرىرلەر خەۋەر بىلەن پاكىتنىڭ، تارقاتقۇچىلار بىلەن مۇشتەرىلەرنىڭ، ئاخبارات خەۋەرلىرى بىلەن جەمئىيەت مەنپەئەتىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك. يېغىنچاقلاپ ئېيتقاندا، ئاخبارات خادىملىرى پارتىيەگە، خەلقە، پاكىتقا سادىق بولۇشى، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىشى، شەخسىي ھېسسىياتقا بېرىلىپ كەتمەسلىكى، چاكار بولۇشقا جۈرئەت قىلىشى، ئىنتىزامغا قاتتىق رىئايە قىلىشى، كىشىلەرگە باراۋەر مۇئامىلە قىلىشى لازىم. ئاخبارات ئىلمى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان بەزى يولداشلار بۇنى مۇنداق ئون ماددىغا يىغىنچاقلىغان:

1. ھەقىقىي، ئوبيېكتىپ، ئەتراپلىق ۋە ئادىل خەۋەر قىلىش؛

2. مۇخبىرلىق ۋە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشتا چوڭقۇر، ئىنچىكە بولۇش؛

3. خەۋەر بەرگۈچىنى قوغداش ۋە ئاپتورغا ھۆرمەت قىلىش؛

4. خەۋەر ساغلام، كىشىنى ئالغا يېتەكلەيدىغان بولۇش؛

5. ئاپتورلارغا كۆڭۈل بۆلۈش ۋە مۇشتەرىلەر ئۈچۈن قىزغىنلىق بىلەن خىزمەت قىلىش؛

6. ئاخبارات خىزمىتىدىكى قولايلىقتىن پايدىلىنىپ، ئۆز نەپسىگە چوغ تارتماسلىق؛

7. رىقابەتنى پائال، توغرا قانات يايدۇرۇش، قامال قىلىۋېلىشقا، مونوپول قىلىۋېلىشقا قارشى تۇرۇش؛

8. ئاخبارات ئېلانلىرىنىڭ نوپۇزىغا ئېتىبار بېرىش، جەمئىيەت ئەخلاقىغا نىسبەتەن پايدىلىق تەسىر كۆرسىتىدىغان بولۇش؛

9. گېزىتنىڭ سېتىلىشىنى ئۆستۈرۈش ۋە مۇشتەرىلەرنى جەلپ قىلىشتا ناتوغرا ۋاستىلەرنى قوللانماسىتىن، گېزىتنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشكە تايىنىش؛

10. ئاخبارات يېزىقچىلىقى مەنىۋى مەسۇلات ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى بولغاچقا، كۆچۈرمىچىلىك قىلىشتەك نومۇسسىز ھەرىكەتلەرگە قەتئىي قارشى تۇرۇش.

سوتسىيالىستىك ئاخبارات ئەخلاقىنىڭ يادروسى پارتىيەۋىلىكتە چىڭ تۇرۇش، ئاممىغا يۈزلىنىش، خەلق ئۈچۈن جان ـ دىل بىلەن خىزمەت قىلىش، ھەقىقەتتە، ھەققانىيلىقتا، ئالغا ئىلگىرىلەشتە چىڭ تۇرۇش ۋە خەلق مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان بارلىق سۆز ـ ھەرىكەتلەرگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت. ئاخباراتنىڭ چىنلىقىنى قوغداش، پاكىتنى ھەقىقىي قىياپىتى بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈش ــ ئاخبارات خادىملىرىنىڭ ئەڭ تۈپ ئەخلاق قائىدىسى.

چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا

ئېلىمىز ئىسلاھات ئىشلىرىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئاخبارات ئىشلىرىمىز مەزمۇن، شەكىل ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتە چوڭقۇرلۇققا ۋە خىلمۇخىللىققا قاراپ تەرەققىي قىلىپ، قاتمال قېلىپ ۋە ئىسكەنجىلەر تەدرىجىي چېقىپ تاشلىنىۋاتىدۇ، بولۇپمۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئاخبارات ساھەسىدە كۆچلۈك تەۋرىنىش پەيدا قىلغان چوڭقۇر قاتلاملىق خەۋەر ياكى چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى گېزىت سەھىپىلىرىدىن رادىيو ـ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىغىچە كېڭىيىپ، ئاخبارات ۋاستىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەتنىڭ مۇھىم بىر شەكلى بولۇپ قالدى. تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇ ئاخبارات قوبۇل قىلغۇچىلىرىمىزنىڭ كۆنسېرى ئېشىۋاتقان بىلىش ۋە زوقلىنىش ئارزۇسىغا ئۇيغۇنلىشىپ، ئۇلارنىڭ خىلمۇخىل ھادىسە ئارقىسىدىكى ماھىيەتنى كۆرۈش تەلىپىنى قاندۇرۇپ، ئاخبارات خەۋەرچىلىكىمىزنىڭ نوپۇزىنى ۋە جامائەت پىكرىنى يېتەكلەش رولىنى يەنمۇ كۈچەيتتى. چوڭقۇر خەۋەر قىلىش شەكىللىرىنىڭ ئومۇملىشىشى ۋە كەڭ قوللىنىلىشىغا ئەگىشىپ، ئاخباراتىمىز ئۆزىنىڭ جەلپكارلىقى ۋە ھەقىقىي كۈچ ـ قۇدرىتىنى تېخىمۇ روشەن نامايان قىلىشقا باشلىدى. بۇ، ئىسلاھات پارتلاش خاراكتېرلىك مەزمۇنلارنى ئاتا قىلىۋاتقان يېڭى دەۋرنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى ۋە ئىنكاسى، ئەلۋەتتە.

شۇنى سەممىيلىك بىلەن ئېتىراپ قىلىشىمىز كېرەككى، مىللىي ئاخباراتچىلىقىمىزدا چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ھەققىدە

خىلى بۇرۇنلا سۆزلەپ كېلىۋاتقان بولساقمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مەزمۇنى، ئالاھىدىلىكى، تۈرى، مۇخبىرلىق ۋە يېزىقچىلىق تەلىپى توغرىسىدا مۇھاكىمە يۈرگۈزۈلۈپ، ئېنىق چۈشەنچە تۈرغۇزۇش يېتەرلىك بولمىغاچقا، بۇ جەھەتتىكى ئەمەلىي نەتىجىمىزدىنمۇ راسا پەخىرلىنىپ كېتەلمەيمىز ۋە ياكى مۇخبىرلىرىمىز بۇ خىل ئۇسۇلدىن ئاڭلىق پايدىلىنىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكە مۇۋاپىق بولالمىدى. شۇ سەۋەبتىن، مەن ئۆزۈمنىڭ دەسلەپكى ئۆگەنگەنلىرىم ۋە كۆزقاراشلىرىمنى كەسىپداشلىرىم بىلەن ئورتاقلىشىشنى توغرا تاپتىم.

چوڭقۇر خەۋەر قىلىش دېگەن نېمە؟ بىز ئاۋۋال بۇ ھەقتە بىرلىگەن بىر قانچە خىل چۈشەنچە بىلەن تونۇشۇپ چىقايلى:

بەزىلەر، چوڭقۇر خەۋەر قىلىش دېگىنىمىز، ۋەقەنىڭ سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىنى شەرھىلەيدىغان ۋە ۋەقەنىڭ تەرەققىيات يۈزلىنىشىنى مۆلچەرلەيدىغان خەۋەر قىلىش شەكلىدىن ئىبارەتتۇر، ئۇ مۇشۇ ئەسىرنىڭ 1940 ـ يىللىرىدا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئاخباراتتىكى «W5» ۋە بىر «H»نىڭ يەنمۇ چوڭقۇر تەرەققىي قىلىشىدۇر، دەپ قاراپ كېلىۋاتىدۇ. يەنە بەزىلەر، ئۇنى ئاخبارات ۋەقەسىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈش ماتېرىيالىلىرىنى سىستېمىلىق يەتكۈزۈپ بېرىش ئارقىلىق ئوبيېكتىپ شەكىل بىلەن چۈشەندۈرۈپ ۋە تەھلىل قىلىپ، خەۋەر قىلىش ساھەسىنى چوڭقۇرلاشتۇرىدىغان ھەم كېڭەيتىدىغان بىر خىل خەۋەر قىلىش ئۇسۇلىدۇر، دەپ قاراپ كېلىۋاتىدۇ. بەزىلەر بولسا، ئۇنى چوڭقۇرلۇقنى تۈپ ئالاھىدىلىك قىلغان بىر خىل ئاخبارات ژانىرى دەپ ھېسابلاپ كېلىۋاتىدۇ. يەنە بەزىلەر، چوڭقۇر خەۋەر قىلىشنى زور ئاخبارات ۋەقەلىرىنى ياكى جامائەت پىكرىنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى تارتىۋاتقان مۇنازىرە ئۇستىدىكى مەسىلىلەرنى خەۋەر قىلىدىغان، ئەھۋال توغرىسىدىكى خەۋەر بىلەن ئاخبارات ئوبزورى ئوتتۇرىسىدىكى نىسپىي مۇستەقىل بولغان بىر خىل ژانىر، ئۇ بىر خىل خەۋەر

قىلىش شەكلى بولۇپ، ئارقا كۆرۈنۈش ماتېرىياللىرى بىلەن تەمىنلەش، ئاخبارات پاكىتىنىڭ خاراكتېرى، بارلىققا كېلىش سەۋەبى، ئاقىۋىتى ۋە يۇزلىنىشى قاتارلىقلارنى تەھلىل قىلىش، چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق ئىجتىمائىي ھادىسىلەردە، ئىقتىسادىي ھادىسىلەر ۋە تۈرمۇش ھادىسىلىرى ئۈستىدە چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزىدۇ، زىددىيەتلەرنى تەھلىل قىلىدۇ، ماھىيەتنى يېشىپ بېرىدۇ، دەپ قاراپ كېلىۋاتىدۇ.

يۇقىرىدىكى قاراشلاردا چوڭقۇر خەۋەر قىلىشنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى كۆرسىتىپ بېرىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنى مۇكەممەل چۈشەنچە دەپ قارىغىلى بولمايدۇ. بەزى ئاتالغۇلار ئۈستىدە مۇھاكىمە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. مېنىڭ قارىشىمچە، چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ــ زور ئاخبارات ۋەقەلىرىنى ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى سىستېمىلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى يېشىپ بېرىدىغان، ئۇنىڭ تەرەققىيات يۇزلىنىشى ئۈستىدە ئىزدىنىش ئېلىپ بارىدىغان بىر خىل خەۋەر قىلىش ئۇسۇلىدۇر. بۇ خىل خەۋەر قىلىش ئۇسۇلىدا خەۋەر قىلىش ئوبيېكتى بىر پۈتۈن گەۋدە ۋە بىر پۈتۈن جەريان سۈپىتىدە ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ ھەمدە ئۇ بىرلا ۋەقە، بىرلا ئادەم، بىرلا ئورۇن، بىرلا ۋاقىت توغرىسىدا ھالەت ئۇچۇرلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىدىغان يەككە كۆرۈنۈش توغرىسىدىكى خەۋەر قىلىش ئۇسۇلىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ.

مەن بۇ يەردە چوڭقۇر خەۋەر قىلىشنى بىر خىل ئاخبارات تۈرى ياكى ژانىرى دېمەستىن، بىر خىل خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى دەپ قارىدىم. چۈنكى، خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى بىلەن ئاخباراتتىكى تۈر ۋە ژانىر تامامەن ئوخشاشمايدىغان ئىككى خىل ئۇقۇم. چوڭقۇر خەۋەر قىلىش بىلەن چوڭقۇرلۇققا ئىگە خەۋەرمۇ باشقا ـ باشقا نەرسە. چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ئاخباراتنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرۈشتىكى ئۇسۇلىغا قارىتىلغان بولسا، چوڭقۇرلۇققا ئىگە خەۋەر ئەكس ئەتتۈرۈش سۈپىتىنىڭ يۇقىرى ـ

تۆۋەنلىكىگە قارىتىلغان. بۇلارنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىشكە بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە چوڭقۇر خەۋەر قىلىشنى بىر خىل شەكىل دەپ ئېيتىشقىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى، خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنى خەۋەر قىلغان چاغدا قوللىنىلغان ئۇسۇل ۋە شەكىلنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ھەر خىل ئاخبارات ژانىرلىرى ۋە شەكىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ھەمدە خەۋەر قىلغۇچىنىڭ ئەكس ئەتتۈرۈش ئۇسۇلى ۋە مېتودىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا، چوڭقۇر خەۋەر قىلىشنى ئاخبارات ژانىرى ھەققىدىكى ئۇقۇم دېمەي، بەلكى بەلگىلىك مەزمۇنغا ئىگە خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى توغرىسىدىكى ئۇقۇم دېسەك مۇۋاپىق بولىدۇ.

چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ئېلىمىز ئاخباراتچىلىقىدا خېلى ئۇزاق جەريانىنى بېسىپ ئۆتتى. مەسىلەن: «مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە» دىن ئىبارەت خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى بۇرۇندىنلا بىزگە تونۇشلۇق. ئىستېرېئولۇق خەۋەر، چاتما خەۋەر، سىجىل خەۋەر (ئۇزۇلدۇرمەي خەۋەر قىلىش) ۋە بىرىكمە خەۋەر دېگەنلەر بىزدە 1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدىن تارتىپ كۆرۈلۈشكە باشلىدى ۋە تەدرىجىي تەرەققىي قىلدى. مەسىلەن، «خەلق گېزىتى» دىكى «جۇڭگو ئىسلاھاتىنىڭ تارىخىي ئورنى»، «ئىسلاھات تولغىقىدىكى ئويغىنىش»؛ «ياشلار گېزىتى» دىكى «بەشىنچى ئەۋلاد»، «غەربىي رايونلارنىڭ نامراتلىشىپ كېتىشىدىكى مەنبە ئۈستىدە ئىزدىنىش»؛ «نۇر گېزىتى» دىكى «بىر ئىنژېنېرنىڭ چەتكە چىقىپ كېتىشىدىن كېيىن ئويلىغانلىرىمىز»، «جۇڭگو تۆمۈريولىنىڭ ماتەم كۈيى»، شۇنداقلا ئاخبارات ساھەسىنىڭ چوڭ ھېنگان ئورمانلىقىدىكى ئوت ئاپىتى توغرىسىدىكى سىجىل خەۋەرلىرى قاتارلىقلار بۇنىڭغا تىپىك مىسال بولالايدۇ.

بىز يۇقىرىدىكى خەۋەرلەر پەيدا قىلغان كەڭ تەسىردىن شۇنداق خۇلاسىگە كېلەلەيمىزكى، چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ئاخباراتنىڭ خەۋەر قىلىش ساھەسىنى كېڭەيتىدىغان، چوڭ

تېمىلار توغرىسىدىكى خەۋەرنى كۆچەيتىدىغان مۇھىم يول، ئۇ ئومۇمىي ۋەزىيەتنى كۆزىتىش، كەلگۈسىنى مۆلچەرلەشتە روشەن ئەۋزەللىككە ئىگە. ئۇ ئاخباراتنىڭ چوڭقۇر، تەسىرلىك، جانلىق بولۇش شەكلىگە قاراپ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن يول ئېچىپ بېرىدۇ. ئۇ گېزىتنىڭ رادىيو، تېلېۋىزىيە بىلەن ئادىل رىقابەتلىشىشىدىكى بىر خىل ئۇسۇل. يېقىندىن بۇيان مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا ۋە يەرلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىدا بىرقانچە مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەرلەر كۆرسىتىلىپ، تېلېۋىزور كۆرگۈچىلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. بۇ چوڭقۇر خەۋەر قىلىش ئۇسۇلىنىڭ ناھايىتى زور ھاياتىي كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئومۇمەن، چوڭقۇر خەۋەر قىلىش تۆۋەندىكى بىرقانچە ئالاھىدىلىككە ئىگە:

1. سۈبيېكتنىڭ تەپەككۇرى ئىستېرېئولۇقتا ئىگە بولىدۇ. ئىستېرېئولۇق دېگەن سۆز ئەسلىدە بوشلۇق كوردىنات سىستېمىسىدىكى چوڭقۇرلۇقتا، كەڭلىككە، ئېگىزلىككە ئىگە بولغان ئۇچ يۆنىلىشنى ۋە ئۇنىڭ كۆپ تەرىپىنى كۆرسىتەتتى. چوڭقۇر خەۋەر قىلىشتا مۇخبىر ياكى ئاخبارات ئورگىنى ئىستېرېئولۇق تەپەككۇر ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، خەۋەر ئوبيېكتىنى ئىستېرېئولۇق، ھەرىكەتچان، پائالىيەتچان رەۋىشتە ئومۇمىي يۆنىلىش بويىچە ئەكس ئەتتۈرىدۇ ۋە كۆپ نۇقتىدىن سۈرەتلەپ بېرىدۇ. مەسىلەن، «جۇڭگو ياشلىرى گېزىتى» گە بېسىلغان «جۇڭگو تۆمۈرىولىنىڭ ماتەم كۈيى» دە مۇخبىر جۇڭگونىڭ تۆمۈرىول ئىسلاھاتىدىكى مەسىلىلەرگە قارىتا تەپەككۇر يۈرگۈزگەندە، بىرىنچى پىكىر نۇقتىسىنى دىڭ گۇەنگېڭنىڭ تۆمۈرىولدا ئېلىپ بارغان ئىسلاھاتىغا، ئىككىنچى پىكىر نۇقتىسىنى تۆمۈرىولنىڭ كۆتۈرۈش مىقدارىدىن ئارتۇق توشۇش مەسىلىسىگە، ئۈچىنچى پىكىر نۇقتىسىنى تۆمۈرىول ئەسلىھەلىرىنىڭ كونىراپ كېتىش مەسىلىسىنى تەھلىل

قىلىشقا، تۆتىنچى پىكىر نۇقتىسىنى تۆمۈرىيول سىستېمىسىنىڭ ئەمگەك تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە خادىملارنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈشكە، بەشىنچى پىكىر نۇقتىسىنى تۆمۈرىيولنىڭ توشۇش باھاسىنى ئىسلاھ قىلىشقا قاراتقان. ئوخشاش بولمىغان بۇ بەش نۇقتا مۇكەممەل تەپەككۇر تورىنى شەكىللەندۈرۈپ، مەسىلىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى چوڭقۇر يېشىپ كۆرسىتىپ بەرگەن. شۇڭا، بۇ خەۋەر ماھىيەتلىك مەسىلىلەر ئىچىگە ئىچكىرىلەپ كىرىپ، كۆچلۈك زىلزىلە پەيدا قىلالىدى.

2. ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان تېما مۇھىم بولىدۇ. چوڭقۇر خەۋەر قىلىشتا ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان ۋەقە، مەسىلىلەر تېما، مەركىزىي ئىدىيە ۋە تۈرمۈشقا ئارىلىشىش نۇقتىسىدىن بولسۇن، بىرقانچە مۇھىم بولىدۇ. ئۇ، رېئال تۈرمۈشتىكى نازۇك ئۇچۇرلار (قىزىق نۇقتىلار، قىيىن نۇقتىلار، گۇمانلىق نۇقتىلار ۋە خىزمەتتىكى مۇھىم نۇقتىلار) ئۈستىدە ماكرولۇق پىكىر يۈرگۈزۈپ، جەمئىيەتنىڭ ئومۇميۈزلۈك قىزىقىشىنى قوزغايدۇ ياكى ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن ۋەقەلەر (مەسىلەن، كەڭ كۆلەملىك تەبىئىي ئاپەت، تېررورلۇق ھەرىكەتلىرى، نامايىش، كۈچ كۆرسىتىش، يىغىلىش، توپلاڭ قاتارلىقلار) نى بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە ئوپېراتسىيە قىلىپ، كىشىلەرنى مۇشۇ ۋەقەلەر توغرىسىدا تېخىمۇ چوڭقۇر ۋە ئېنىق تونۇشقا ئىگە قىلىدۇ.

3. مەزمۇنى، ژانىرى ۋە قىممىتى ئۇنۇمۇبرسالالىقا ئىگە بولغان بولىدۇ، يەنى بۇنداق خەۋەردە خەۋەر مەزمۇنى ماكان، زامان، كەسىپ، ئىدارىدىن ھالقىپ، زور بىر مەركىزىي تېما ئاستىدا ئومۇملاشتۇرۇلىدۇ ۋە كۆپ خىل ئىجتىمائىي ھادىسىلەر ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. بۇنداق خەۋەرلەر كۆپ خىل قىممەتتىن تەركىب تاپىدۇ، يەنى ئۇ ئاخبارات قىممىتىگە ۋە ئىلمىي قىممەتكە ئىگە بولغان بولىدۇ. بۇنداق خەۋەرلەر بىرقانچە خىل ئاخبارات ژانىرىنىڭ ئامىللىرى، يەنى خەۋەر، تەپسىلىي خەۋەر ۋە ئوبزورنىڭ ئامىللىرى بولغان بولىدۇ.

4. خەۋەر تەپسىلىي بايان قىلىنمىدۇ. بۇ خىل خەۋەرنىڭ مەزمۇنى مول، ئارقا كۆرۈنۈش ماتېرىياللىرى تولۇق بولۇپ، ئۇ مۇخبىرنىڭ ئەتراپلىق، كەڭ كۆلەملىك ۋە چوڭقۇر زىيارەت قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. بۇ خىل خەۋەرلەردە رېئاللىق ئەكس ئەتتۈرۈلۈپلا قالماي، ئۆتمۈشكە نەزەر سېلىنىدۇ، كەلگۈسى ئىستىقبال قىياس قىلىنىدۇ. ئادەتتىكى ئەھۋالدا ئۇنىڭ ئون ئىككى خىل ئامىلنى، يەنى ئاخبارات قىممىتى، ئارقا كۆرۈنۈش، مۇناسىۋەتلىك ماتېرىيال، ئىزاھات، سەۋەب، ئەھمىيەت، جەريان، تەھلىل، كېلەچەك مەنزىرىسى، ۋاقىت ئۇنۇمى، ۋەزىيەت، ئىجابىي پىكىر قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

5. خەۋەر قىلىنىدىغان تېما چوڭقۇر قېزىلىدۇ، يەنى بۇنداق خەۋەرلەردە «W5» يېزىلىپلا قالماي، تېخىمۇ مۇھىمى، بۇنىڭ ئىچىدىكى «WHY»، يەنى «نېمە ئۈچۈن؟» دېگەنگە ئەتراپلىق جاۋاب بېرىلىدۇ، بۇ مۇخبىرلاردىن ئەتراپلىق مۇخبىرلىق قىلىشنى، چوڭقۇر قېزىشنى، ئاخبارات ھادىسىلىرىنىڭ خاراكتېرى، كېلىپ چىقىش سەۋەبى، ئاقىۋىتى، يۈزلىنىشى ۋە شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى چوڭقۇر كۆرسىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئەمدى چوڭقۇر خەۋەر قىلىشنىڭ تۈرلىرى ئۈستىدە توختىلايلى. ئادەتتە، چوڭقۇر خەۋەر قىلىش يەكىكە تۇردىكى چوڭقۇر خەۋەرلەر ۋە بىرىكمە تۇردىكى چوڭقۇر خەۋەرلەر، دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

يەكىكە تۇردىكى چوڭقۇر خەۋەرلەر تەھلىل قىلىش خاراكتېرىدىكى خەۋەر، چۈشەندۈرۈش خاراكتېرىدىكى خەۋەر، تەكشۈرۈش خاراكتېرىدىكى خەۋەر، قىياس خاراكتېرىدىكى خەۋەر ۋە ئويغىتىش خاراكتېرىدىكى خەۋەر قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يۇقىرىدىكى مۇتلەق كۆپ خەۋەر تۈرلىرى كۆپچىلىككە تونۇشلۇق. ئويغىتىش خاراكتېرىدىكى خەۋەر دېگىنىمىز، چەتتىن

قوبۇل قىلىنغان ئاخبارات ئاتالغۇسى بولۇپ، ئۇ قىممىتى بار، جەمئىيەتتە خېلى كەڭ تەسىرگە ئىگە ھەمدە مۇشتەرىلەرنىڭ كۆڭلىدە يوشۇرۇنۇپ ياتقان، ئۇلارنى ئويغا سېلىۋاتقان ئايرىم كونا ئىشلارنى يېڭى يۇزلىنىش، يېڭى ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىيات بولغان ئەھۋال ئاستىدا، پۇرسەتنى تۇتۇپ، يېڭى خەۋەر قىلىپ تېرىلدۇرۇۋېلىش، مۇشتەرىلەرنىڭ ئارزۇسىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا قاندۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. ئامېرىكىلىق ئاخباراتشۇناس مەكدوگلىنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا، نەچچە ھەپتە، نەچچە ئاي، ھەتتا نەچچە يىلدىن كېيىن، مۇخبىرنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن پالانى ئادەمدە قانداق ئەھۋاللار يۈز بەردى، پالانى ئىش ھازىر قانداق بولدى؟ دېگەنلەرنى يېزىش ئويغىتىش خاراكتېرىدىكى خەۋەر بولىدۇ. بىزدىكى «تىەنئەنمېن ۋەقەسى تامامەن ئىنقىلابىي ھەرىكەت»، «داجەيلىكلەر داش قازانىڭ تامىقىنى يېمەيدىغان بولدى» دېگەن خەۋەرلەرنى تېپىك ئويغىتىش خاراكتېرىدىكى خەۋەر دېيىشكە بولىدۇ.

بىرىكمە تۈردىكى چوڭقۇر خەۋەرلەر ئىستېرېئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەر، سىجىل خەۋەر، چاتما خەۋەر، بىرىكمە خەۋەر ۋە مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە دېگەنلەرگە ئايرىلىدۇ (مەن بۇ خىل خەۋەرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە يېزىقچىلىق تەلىپى ئۈستىدە ئايرىم توختىلىمەن).

چوڭقۇر خەۋەر قىلىش جەمئىيەتنى تونۇش پائالىيىتى دېمەكتۇر. ئۇنىڭ ئېلىمىز ئاخبارات ساھەسىدە گۈللىنىۋاتقانلىقى ئاخبارات خادىملىرىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنياغا بولغان تونۇشىنىڭ چوڭقۇرلاشقانلىقىنى، جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى ئاخبارات ئەندىزىلىرىنىڭ يېڭىلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بىر نەچچە يىللىق ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، بۇ، دەۋرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە، ئېچىۋېتىش ئەمەلىيىتىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان، زور ھاياتىي كۈچكە ئىگە خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى. ئۇ ئاخبارات ئورگانلىرى ۋە ئاخبارات

خادىملىرىنىڭ تۇرمۇشقا تېخىمۇ يېقىندىن ئارىلىشىش، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە ئارىلىشىش، جامائەت پىكرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە ئۇنى توغرا يېتەكلەش، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتتىكى رولىنى تېخىمۇ گەۋدىلىك ئورۇنغا كۆتۈرىدۇ. چوڭقۇر خەۋەر قىلىشنى تەتقىق قىلىش، تەشەببۇس قىلىش ۋە كۈچەيتىش، بولۇپمۇ مىللىي مۇخبىرلىرىمىزنىڭ يىغىن خەۋەرلىرى، ماتېرىيال مۇخبىرلىقى ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇپ، ئىجتىمائىي ھادىسىلەر ئۈستىدە لەيلەپ يۈرىدىغان، زور ۋە ئۆتكۈر مەسىلىلەرگە تېگىلمەيدىغان خەۋەرچىلىك ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، ئۆزلىرىنى كەسپىي ۋە نەزەرىيەۋى جەھەتتىن ئۇنۇملۇق يېتىلدۈرۈشىدە، ئۇلارنىڭ ئىسمى جىسمىغا لايىق ئىجتىمائىي پائالىيەتچى ھەم سىياسىيونلاردىن بولۇشىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئىستېرېئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەر توغرىسىدا

يېقىندا «خەلق گېزىتى» گە «جۇڭگو ئىسلاھاتىنىڭ تارىخىي ئورنى»، «ئىسلاھات تولغىقىدىكى ئويغىنىش» سەرلەۋھىلىك ئىككى پارچە خەۋەر كەينى - كەينىدىن بېسىلىپ، مۇشتەرىلەر ئارىسىدا كۆچلۈك تەسىر قوزغىدى. بۇ ئىككى پارچە خەۋەردە جۇڭگودىكى ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش دۇنيا ئىقتىسادىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىغا قويۇلۇپ، ئۇ ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش جەريانىدا ئوتتۇرىغا چىققان خىلمۇخىل ئىجتىمائىي ھادىسىلەر بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ چۈشەندۈرۈلگەن ۋە تەھلىل قىلىنغان. پاكىت ۋە دەلىل - ئىسپاتلىرى ناھايىتى ئەتراپلىق، پارچىلاش ھەم بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى بويىچە يېزىلىپ سەلتەنەت بىلەن تويۇنغان بۇ خەۋەر كىشىنىڭ ئىلھامىنى قوزغايدۇ.

مۇشۇ خىل خەۋەرلەرنى زادى قايسى خەۋەر قىلىش شەكلىگە تەۋە قىلىش كېرەك؟ ئۇنى ئەدەبىي ئاخبارات دەيلى دېسەك، ئۇنىڭدا تېپىكلىك ۋە بەدىئىي تۈس قويۇق ئەمەس، ئۇنى تەپسىلىي خەۋەر دەيلى دېسەك، ئۇنىڭغىمۇ ئوخشمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا تەپسىلىي خەۋەرگە ئوخشاش خاھىشچانلىق روشەن ئىپادىلەنمىگەن ھەمدە مۇئەييەن ئىدىيە ئارقىلىق ئوقۇرمەنلەرنى تەربىيەلەشمۇ مەقسەت قىلىنمىغان. ئۇ ئاخبارات ئوبزورىغىمۇ ئوخشمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭدا ئاخبارات ئوبزورىغا ئوخشاش پەقەت مۇئەييەن بىر ئاخباراتلىق ۋەقە ئۇستىدىلا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلۈپ، كۆزقارىشى ئېنىق بايان قىلىنمىغان. ئۇ ئومۇملاشتۇرۇلغان خەۋەرگىمۇ ئوخشمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا پاكىتلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپلا قالماستىن، يەنە ئىدىيە ۋە

مەسىلىلەرمۇ ئومۇملاشتۇرۇلغان. ئۇ ئومۇملاشتۇرۇلغان خەۋەرگە قارىغاندا مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن خىلىلا مۇرەككەپ، لېكىن ئەستايىدىل قارايدىغان بولساق، بۇ خىل خەۋەرنىڭ يېقىنقى يىللاردىن بېرى يېزىلىۋاتقان جەمئىيەت مەسىلىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەدەبىي ئاخباراتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقىنى، شۇنداقلا تەپسىلىي خەۋەر، ئاخبارات مۇلاھىزىسى ۋە ئومۇملاشتۇرۇلغان خەۋەرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ھازىرلىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. ژانىر جەھەتتىن ئۇنى بايان ۋە مۇلاھىزە خاراكتېرىدىكى تەپسىلىي خەۋەر دېسە بىر ئاز مۇۋاپىق بولغۇدەك. خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى جەھەتتىن قارىغاندا، ئۇ بىر خىل يېڭىچە خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى بولۇپ، بىز ئۇنى ئىستېرېئولۇق ئۇنۇۋېرسال خەۋەر قىلىش دەپ ئاتىدۇق.

ئىستېرېئولۇق ئۇنۇۋېرسال خەۋەر دېگىنىمىز، ئىستېرېئولۇق تەپەككۇر ئۇسۇلى ۋە ئەتراپلىق ئومۇملاشتۇرۇش ۋاستىسى ئارقىلىق رېئال تۇرمۇشنى ئومۇمىي تەرەپتىن قېزىپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان خەۋەر قىلىش ئۇسۇلىدۇر. ئۇنى چوڭقۇر قاتلاملىق خەۋەر قىلىشنىڭ بىر تۈرى، دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

ئۇنداقتا ئىستېرېئولۇق ئۇنۇۋېرسال خەۋەر قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە؟

1. ئىستېرېئولۇق ئۇنۇۋېرسال خەۋەر مۇھىملىقا، ئۇنۇۋېرساللىققا، تەپسىلىيلىككە، چوڭقۇرلۇققا ۋە كۆچلۈك تەسىر چانلىققا ئىگە بولىدۇ.

مۇھىملىق دېگىنىمىز، بۇ خىل خەۋەرلەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئاخبارات ۋەقەلىرى، ئاخبارات مەزمۇنى مەيلى تېما ياكى مەركىزىي ئىدىيە ۋە ياكى تۇرمۇشقا ئارىلىشىش نۇقتىسىدىن بولسۇن، بىرقەدەر مۇھىم بولىدۇ. ئۇنىڭدا كۆپىنچە رېئال تۇرمۇشتىكى قىيىن نۇقتا، قىزىق نۇقتا، گۇمانلىق نۇقتا، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ خىزمىتىدىكى مۇھىم نۇقتا، كەڭ

كادىر ۋە ئاممىنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان، دىققەت قىلىدىغان مەسىلە، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى نازۇك تەرەپلەر، شۇنداقلا خىزمەتتىكى ھەل بولماي كېلىۋاتقان كونا مەسىلىلەر ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ.

يۇقىرىدىكى مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىگە، دۆلەتنىڭ، خەلقنىڭ ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان، خەلق ئاممىسى ئورتاق كۆڭۈل بۆلۈپ غۇلغۇلا قىلىۋاتقان، ئىسلاھات جەريانىدىكى ئۆتكۈر دەپ قارالغان كەڭ ئىجتىمائىي تەسىرگە ئىگە مەسىلىلەردۇر.

ئىستېرىئولۇق ئۇنۇۋېرسال خەۋەردە چوڭ تېما ئەكس ئەتتۈرۈلۈپلا قالماستىن، ئۇنىڭدا ئۇچۇر مىقدارىمۇ كۆپ بولىدۇ. «مال باھاسى توغرىسىدىكى خەت ـ چەكلەر» دېگەن خەۋەرنى ئالىدىغان بولساق، ئۇنىڭدا ئۇچۇر مىقدارى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بىرىنچى بۆلىكىدىلا «مال باھاسىنىڭ ئۆسۈشىگە ھەمەيلەن بەرداشلىق بېرەلمەيۋاتىدۇ» دېگەن تېما ئاستىدا «مىنىستىر دەرىجىلىك بىر كادىر»، «بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى»، «بىر ئاسپىرانت»، «بىر جۇپ ياش ئەر ـ خوتۇن»، «بىر قىسىم ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى»، «بىر تۈركۈم كارخانىلار» دېگەنگە ئوخشاش تەرەپلەردىن ھەمدە خىلمۇخىل تەكشۈرۈش، ئىستاتىستىكا ماتېرىياللىرىدىن ئون بىر پارچە ئۇچۇر بېرىدۇ.

ئۇنۇۋېرسالىلىق دېگىنىمىز، بۇ خەۋەرنىڭ مەزمۇنى، ئىپادىلەش ئۇسۇلى، خەۋەر قىلىنغان قىممىتى، ئىجتىمائىي ئۇنۇمى قاتارلىقلارنىڭ ئۇنۇۋېرساللىققا ئىگە بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق خەۋەرلەر بىرلا ۋاقىت، بىرلا ئورۇن، بىرلا ئادەم، بىرلا ئىش توغرىسىدىكى خەۋەرلەرگە ئوخشىمايدۇ. ئۇ ماكان، زاماندىن، كەسىپتىن، ساھەدىن ھالقىپ، چوڭ بىر مەركىزىي تېما ئاستىدا ئومۇملاشتۇرۇلىدۇ. بۇ خىل خەۋەرلەر كۆپ خىل قىممەتتىن تەشكىل تاپىدۇ، يەنى ئۇ ئاخباراتلىق

قىممىتىگە، ئېستېتىك قىممەتكە، تەشۋىقات قىممىتىگە ۋە ئىلمىي قىممەتكە ئىگە بولىدۇ. ئۇ نۇرغۇن ئادەم ۋە نۇرغۇن ئىشلارغا چېتىلىدۇ. ئىجابىي ۋە سەلبىي جەھەتتىكى ماتېرىياللار گىرەلەشتۈرۈپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتىن، ئۇنىڭدا بايان تەسۋىر، مۇھاكىمە زىچ بىرلەشتۈرۈلۈپ قوللىنىلىدۇ، ئەسەر نەپىس، جىددىي ھەم ھەيۋەتلىك تۈس ئالىدۇ. ئۇ ئىككى خىل تېپنى يېزىشتەك ئەنئەنىۋى ئۇسۇلدىن مۇستەسنا بولۇپ، ئۇنى نوقۇل ئىجابىي جەھەتتىن خەۋەر قىلىش ياكى سەلبىي جەھەتتىن خەۋەر قىلىش دەپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭدا كۆپىنچە ئوتتۇرا ھالەتتە تۇرۇپ خەۋەر قىلىش ئوبيېكتى كۆپ تەرەپ، كۆپ قاتلامدىن تەھلىل قىلىنىپ، سۈرەتلىنىدۇ.

كۆچلۈك تەسىرچانلىق ئاساسەن ئۇنىڭ تەشۋىقات ئۇنۇمىگە قارىتىلغان بولۇپ، ئۇ كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى زىلزىلىگە سالىدۇ ھەمدە ئۇ كۆچلۈك رېئال قاراتمىلىقا ئىگە بولىدۇ. چۈنكى، بۇنداق خەۋەرلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە رېئال تۇرمۇشتىكى ئەڭ زور، ئەڭ ئۆتكۈر مەسىلىلەر ئۇستىدە پىكىر بايان قىلىنىپ، رېئال تۇرمۇشنىڭ ئەڭ نازۇك تەرەپلىرى ئالاھىدە گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭدىن دەۋر ساداسى ياڭرىتىلىدۇ، كىشىلەرنى ئويلىنىشقا ئۈندەيدۇ، ئويغىتىدۇ.

2. شەيئىلەرنى ئىستېرېئولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ، تۇرمۇشنى ئومۇمىي تەرەپتىن يورۇتۇپ بېرىدۇ.

بۇ ئىستېرېئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەرنىڭ ئەڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى، شۇنداقلا ھادىسىلەرنى يەككە، يۈزەكى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ئەنئەنىۋى خەۋەرلەردىن پەرقلىنىدىغان ئەڭ روشەن تەرىپى.

بىزگە مەلۇمكى، ئاخبارات دەۋرىنىڭ ئەينىكى، رېئال تۇرمۇشنىڭ ئەڭ تېز ئىنكاسى. رېئال تۇرمۇش ئەسلىدىنلا خىلمۇخىل ۋە مۇرەككەپ بولىدۇ، جەمئىيەتتىكى ئادەم، ۋەقەنىڭ

هېچقايسىسى يەككە ـ يېگانە، جەمجەت ۋە بىر تەرەپلىمە ھالدىكى ماددىي ھالەت بولماستىن، ئۇ تەرەققىي قىلىپ، ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان جانلىق، كۆپ قاتلاملىق، كۆپ تەرەپلىك، ئەتراپىدىكى شەيئىلەر بىلەن زىچ باغلىنىشقا ئىگە، مەلۇم ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى ئىپادىلەيدىغان جەمئىيەت سىستېمىسىدىكى بىر ھالقىدىن ئىبارەتتۇر. بىزنىڭ فوتو سۈرەت شەكلىدىكى ئەنئەنىۋى خەۋەرچىلىكىمىز بۇنداق مۇرەككەپ جەمئىيەت ھادىسىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە ماس كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئىستېرىئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەر مۇخبىرلاردىن شەيئىلەرنى ئىجابىي تەرەپتىن ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن بىللە سەلبىي تەرەپتىنمۇ ئەكس ئەتتۈرۈشنى، ئىلگىرىكى مۇقىم، ئۆزگەرمەس كۆزىتىش نۇقتىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، شەيئىنى كۆپ يۆنىلىش بويىچە تەكشۈرۈشنى، شەيئىنى نۇرغۇن ھالەتتە ئەكس ئەتتۈرۈشتىن ھەرىكەت ھالىتىدە ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئۆتۈشنى، شەيئىنى يەككە ھالدا ئەمەس، بەلكى بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە ئەكس ئەتتۈرۈشنى، بىرلا ۋەقە، بىرلا ئادەم، بىرلا تېپىنى يېزىشتىن، تۇرمۇشنى ماكان، زاماندىن ھالقىغان ھالدا تورسىمان ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئۆتۈشنى تەلەپ قىلدى.

3. ئىستېرىئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەر كۇچلۇك ئويلاندۇرۇش خاراكتېرىگە ئىگە بولىدۇ.

بۇنداق خەۋەرلەردە مۇخبىرلار كۆپىنچە دەۋر يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ، رېئال تۇرمۇشقا قارىتا ئۆتكۈر مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئۇ مۇشتەرىلەرگە نوقۇل ھالدا ئاخبارات ئۇچۇرلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىپلا قالماستىن، ئىلمىي ئۇچۇرلارنىمۇ يەتكۈزۈشكە تىرىشىدۇ. بۇنداق خەۋەرلەردە يەنە مۇخبىرنىڭ سۈبېيېكتىپ ئېڭى كۇچلۇك گەۋدىلىنىدۇ، يەنى مۇخبىر ھەر خىل ئىدىيە، كۆزقاراشلارنى ئوبېيېكتىپ ھالدا بايان قىلىپلا قالماستىن، خىلمۇ خىل ئىدىيە، كۆزقاراشلارنى تەھلىل قىلىپ، ئومۇملاشتۇرۇپ، بۇلار ئۈستىدە چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزىدۇ،

هەقىقەت ئۇستىدە ئىزدىنىدۇ، يەنى ئوبيېكتىپ پاكىتلار مۇخبىرنىڭ سۇبيېكتىپ ھېسسىياتى ۋە ئېڭى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كېتىدۇ.

ئىستېرېئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەرنىڭ ئويلاندۇرۇش خاراكتېرى نوقۇل مۇخبىرلارنىڭ پىكىر يۈرگۈزۈشى، ئىزدىنىشىدە گەۋدىلىنىپ قالماستىن، بەلكى مۇشتەرىلەرنىمۇ ئويلىنىشقا، ئىزدىنىشكە يېتەكلەيدىغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا، بۇ خىل خەۋەرلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، كۆزقاراشتىن بېشارەت بېرىلىدۇ، مۇشتەرىلەر مۇھاكىمىگە يېتەكلىنىدۇ.

ئۆزگىچە ئەكس ئەتتۈرۈش ئۇسۇلىغا ئىگە بۇ خىل ئىستېرېئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرنىڭ مۇخبىرلىقى ۋە يېزىقچىلىقىغىمۇ تۆۋەندىكىدەك ئالاھىدە تەلەپلەر قويۇلىدۇ:

1. خەۋەر قىلىنىدىغان تېمىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تاللاش كېرەك.

خەۋەر قىلىنىدىغان تېمىنى تاللاش ئىستېرېئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەردە ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ، ئۇ خەۋەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇش - بولماسلىقىدا ھالقىلىق رول ئوينايدۇ. تېما تاللاش نېمىنى خەۋەر قىلىش، قايسى مەسىلىنى تۇتۇش دېگەنلىكتۇر. قانداق مەسىلىنى تۇتۇش تېما تاللاشتىكى مۇھىم نۇقتا. بۇ يەردىكى مەسىلە ئوبيېكتىپ شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان زىددىيەتنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلە تۇتۇشنىڭ ئىستېرېئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەردىكى تېما تاللاشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇشىدىكى سەۋەب شۇكى، بۇنداق خەۋەرلەردە ئەنئەنىۋى تېپىك خەۋەرلەرگە ئوخشاش تېپىك ئادەم، تېپىك ۋەقەلەر مۇھىم نۇقتا قىلىنماستىن، ئوخشاش بولمىغان ۋاقىت، ئوخشاش بولمىغان ئورۇن، ئوخشاش بولمىغان ئادەم ۋە ئوخشاش بولمىغان ئىشلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ بايان قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدا مەسىلە ئارقىلىق ئادەم ۋە ئىشلار

بىرلەشتۈرۈلمدۇ. دەرۋەقە ئىستېرىئولۇق ئۇنۇۋېرسال خەۋەرلەردە تېپىك ئادەم، تېپىك ۋەقەلەر نەزەردىن ساقىت قىلىنمايدۇ. لېكىن، بۇ مۇھىم نۇقتا ئەمەس. تېپىك ئادەم، تېپىك شەخسلەر تۇتۇلغان تەقدىردىمۇ، يەنىلا مەسىلە نۇقتا قىلىنمدۇ.

ئىستېرىئولۇق ئۇنۇۋېرسال خەۋەرنىڭ تېمىسىنى تاللاشتا، يېڭىلىققا، مۇھاكىمە تۇسىگە، ئومۇميلىققا ئىگە تېمىلارنى، يەنى جامائەت پىكرىدىكى قىزىق نۇقتىلارنى، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى قىيىن نۇقتىلارنى، خىزمەتتىكى مۇھىم نۇقتىلارنى ۋە ھەرخىل زىددىيەتلەرنىڭ گىرەلەشكەن نۇقتىسىنى تالاش كېرەك.

2. جەمئىيەتشۇناسلارغا خاس پائالىيەت شەكلى ۋە تەتقىقات ئۇسۇلى بويىچە مۇخبىرلىق قىلىش كېرەك.

ئىستېرىئولۇق ئۇنۇۋېرسال خەۋەردە زور مىقداردىكى ماتېرىياللارنى ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ ماتېرىياللار ئىجابىي تەرەپتىكى، سەلبىي تەرەپتىكى، نۇقتىدىكى ھەم دائىرىدىكى ماتېرىياللار بولىدۇ، شۇنداقلا يىغىنچاقلانغان ماتېرىيال، ئېنىق سان ـ سىپىرلار، كونكرېت مىسىللار ۋە ئومۇملاشتۇرۇلغان ماتېرىياللاردىن ئىبارەت بولىدۇ. بۇنداق كەڭ كۆلەملىك بولغان ئېنىق ئىستاتىستىكىلىق مەلۇماتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ماتېرىياللارغا مۇخبىر ئەنئەنىۋى مۇخبىرلىق ئۇسۇلىغا تايىنىپ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئېرىشەلىشى مۇمكىن بولمايدۇ. شۇڭا، جەمئىيەتشۇناسلارغا خاس پائالىيەت شەكلىنى ۋە تەتقىقات ئۇسۇلىنى قوللىنىشقا توغرا كېلىدۇ.

1) ئۆزىنىڭ تار دائىرىسىدىن ھالقىپ چىقىپ، كەڭ دۇنياغا يۈزلىنىش كېرەك. مۇخبىرلارغا ئەسلىي قويۇلغان تەلەپ ئىجتىمائىي پائالىيەتچى بولۇشتىن ئىبارەت. ۋاھالەنكى، بۈرۇنقى مۇخبىرلىق ئەمەلىيىتى جەريانىدا خېلى كۆپ مۇخبىرلىرىمىزنىڭ پائالىيەت شەكلى جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ

پائالىيەت شەكلىگە ئوخشىماي قالدى. ئەنئەنىۋى مۇخبىرلىق ئەندىزىسىنىڭ تەسىرىدە ئاز ساندىكى زاپاس مۇخبىرلاردىن باشقا ھەممىسىنىڭ دېگۈدەك پائالىيەت دائىرىسى خىلمۇخىل چەكلىمىگە ئۇچرىدى. يەنى بىرىنچىدىن، ئىش تەقسىماتىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىدى، سانائەتكە مەسئۇل مۇخبىرلار سانائەت سىستېمىسىدىلا چۆرگىلەپ يۈردى. يېزا ئىگىلىكىگە مەسئۇل مۇخبىرلار يېزىلاردىلا چۆرگىلەپ يۈردى. مۇخبىرلارنىڭ خىزمەت چېگرىسى ناھايىتى ئېنىق بېكىتىلدى. ئىككىنچىدىن، ئىلغارلار قاتلىمىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىدى. مۇخبىرلىرىمىزنىڭ كۆپىنچىسى ئىلغار رايون، ئىلغار شەخسلەر ئارىسىدىلا پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ، شەيئىلەرنىڭ بىرلا تەرىپىنى كۆرىدىغان، بىرلا تەرەپنىڭ پىكرىنى تىڭشايدىغان بولۇۋالدى. ئۈچىنچىدىن، رەھبەرلەر قاتلىمىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىدى. نۇرغۇن مۇخبىرلار تۇرمۇشنىڭ بىرىنچى سېپىگە بارماستىن، «ئوردا» غىلا چېپىشقا ئادەتلىنىۋالدى. تۆتىنچىدىن، نۇقتىدا تۇرۇشنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىدى، يەنى تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش مەسلىسى تەكىتلەنسىلا مەلۇم زاۋۇت ياكى يېزىغا بېرىۋېلىپ قۇشقاچنى ئوپېراتسىيە قىلىدىغان، ھەپتىلەپ، ئايلاپ تۇرۇۋېلىپ، ئومۇمىي دائىرىگە سەل قارايدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى. بىز ئەنئەنىۋى مۇخبىرلىق شەكلىنىڭ تەسىرىگە يەنىلا ئۇچراۋاتقانلىقىمىزنى ئېتىراپ قىلىشىمىز ھەمدە ئۇنىڭ چەكلىمىسىدىن ھالقىپ چىقىپ كېتىشكە تىرىشىشىمىز لازىم. بۇ ئىستېرىئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەرنى يېزىشتىكى مۇھىم بىر نۇقتا. شۇڭا، بىزنىڭ مۇخبىرلىرىمىز ئۇنىۋېرسال ساپاغا ئىگە بولۇشى، ھەممە نەرسىگە كۆڭۈل بۆلۈشى، بىرلا جايغا بېرىپ، بىرلا خىل مەسىلە ئۈستىدىلا زىيارەت قىلىپ يۈرۈشتىن خالىي بولۇشى، ئىلغار ئورۇنلارغىمۇ، قالاق، ئارقىدا قالغان ئورۇنلارغىمۇ بېرىشى ھەم ئىجابىي، ھەم سەلبىي ئەھۋاللارنى ئىگىلىشى، رەھبەرلەرنىڭ ئەتراپىدىلا چۆرگىلەپ يۈرمەي،

هەرقايسى قاتلامدىكى خەلق ئاممىسى بىلەن كەڭ دائىرىدە ئۇچرىشىشى، جەمئىيەت ئۇچۇرلىرىغا، نەزەريەۋى ئۇچۇرلارغا، ئىقتىسادىي ئۇچۇرلارغا ھەم مەدەنىيەت ئۇچۇرلىرىغا دىققەت قىلىشى لازىم، يەنى پۈتكۈل دۇنيانى جەمئىيەتشۇناسلارغا خاس نەزەر بىلەن كۆزىتىشكە ئادەتلىنىشى لازىم.

2) ئۇنىۋېرسالىلىق ۋە بىر پۈتۈنلۈك پىرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش كېرەك. ئۇنىۋېرسالىلىق بىلەن بىر پۈتۈنلۈك جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ جەمئىيەت ھادىسىلىرىنى تەتقىق قىلىشتا ئەمەل قىلىدىغان مۇھىم بىر پىرىنسىپ، بۇ پىرىنسىپ بىزنىڭ ئىستېرىئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەرنىڭ مۇخبىرلىقىنى قىلىشىمىزدا زور ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى، ئىستېرىئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەر مەلۇم بىر ئىجتىمائىي ھادىسىنىڭ ئومۇمىي باغلىنىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇمۇ بىر خىل جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقات پائالىيىتى. لېكىن، بۇ پائالىيەت ئاخبارات ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىپ، تەتقىقات نەتىجىسى ئاخبارات خەۋەرلىرى ئارقىلىق ئېلان قىلىنىدۇ، ئىلمىي يەكۈن چىقىرىش تەلەپ قىلىنمايدۇ، خالاس.

ئاخبارات مۇخبىرلىقى جەريانىدا ئۇنىۋېرسالىلىق ۋە بىر پۈتۈنلۈك پىرىنسىپىدا قانداق چىڭ تۇرۇش كېرەك؟ ئۇنىۋېرساللىق پىرىنسىپى بىزدىن مۇخبىرلىقىنى كۆپ نۇقتا، كۆپ تەرەپ، كۆپ قاتلام بويىچە ئېلىپ بېرىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭدا مۇخبىرلىق ئوبيېكتىنى تەتقىق قىلغان چاغدا ھەر خىل ئىجتىمائىي ئاممىلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئومۇمىيۈزلۈك ئۇنىۋېرسال كۆزىتىشكە، تەكشۈرۈشكە تۇغرا كېلىدۇ. بىر پۈتۈنلۈك پىرىنسىپى بىزدىن زىيارەت ئوبيېكتىنى ئەينى ۋاقىتتىكى مۇئەييەن ئىجتىمائىي گەۋدە ئىچىگە قويۇپ تۇرۇپ كۆزىتىشىمىزنى ھەمدە مۇشۇ كۆزىتىش ئارقىلىق مۇشۇ بىر مەسىلە ۋە جەمئىيەت توغرىسىدا بىر پۈتۈن تونۇشقا ئىگە

بولۇشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. مەسىلەن، مۇخبىر مال باھاسى توغرىسىدىكى بىر پارچە ئىستىخبارىئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەر يازماقچى بولسا، ئۇنىۋېرساللىق ۋە بىر پۈتۈنلۈك پىرىنسىپى بويىچە ئىستېمالچىلارنىڭ پوزىتسىيەسى ۋە پىكرىنى ئىگىلەپلا قالماستىن، يەنە ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ ۋە ساتقۇچىلارنىڭمۇ پوزىتسىيەسى، پىكرىنى ئىگىلىشى، مەسىلىلەرنى ئىستېمالچىلار نۇقتىسىدىن كۆزىتىپلا قالماستىن، دۆلەت ۋە كارخانىلار نۇقتىسىدىنمۇ كۆزىتىشى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، نۆۋەتتىكى مال باھاسى توغرىسىدىكى كونكرېت مەسىلىنى ئېلىمىزدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى، مائاش ئىسلاھاتى ۋە مال باھاسى ئىسلاھاتىدىن ئىبارەت چوڭ مۇھىت ئىچىگە قويۇپ تۇرۇپ تەتقىق قىلىشى، شۇ ئارقىلىق مال باھاسى توغرىسىدا بىر پۈتۈن قاراشقا ئىگە بولۇشى لازىم.

3. مۇخبىرلىقتا جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىش كېرەك.

تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئېلىمىز ئاخبارات خادىملىرىنىڭ ئەنئەنىۋى مۇخبىرلىق شەكلى. ئۇ تېپلارنى تەكشۈرۈش، نۇقتىدا تۇرۇپ تەكشۈرۈش، نەق مەيداندا تەكشۈرۈش، ئايرىم زىيارەت قىلىش، سۆھبەت يىغىنلىرىنى ئېچىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ خىل تەكشۈرۈش ئۇسۇللىرىنى ئىستېخبارىئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەردە يەنىلا قوللىنىشقا بولىدۇ. لېكىن، بۇ ئۇسۇللار سۈرئىتى ئاستا بولۇش، دائىرىسى تار بولۇش، بىر پۈتۈنلۈكى ئاجىز بولۇشتەك يېتەرسىزلىكلەرگە ئىگە بولغاچقا، يەككە مەزمۇنلۇق خەۋەرلەرگە بىرقەدەر مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئىستېخبارىئولۇق ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەردە زور مىقدارداكى ئۇچۇرلارنى ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق مەلۇم بىر زور مەسىلىنىڭ ئومۇمىي كارتىنىسىنى سۈرەتلەپ بېرىشكە توغرا كەلگەچكە، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرقى مۇرەككەپ جەمئىيەت شارائىتىدا ئۇچۇرلارنىڭ بارلىققا كېلىشى، ئالماشتۇرۇلۇشى،

ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتى تېز بولغاچقا ھەمدە قوبۇل قىلغۇچىلار ئۈچۈرغا، پاكىتقا، جەمئىيەتنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىگە ئەھمىيەت بېرىدىغان، ئىجتىمائىي تۈرمۇشقا تەنقىدىي ئانالىز پوزىتسىيەسىنى تۇتىدىغان بولغاچقا، ئەنئەنىۋى مۇخبىرلىق ئۇسۇلىنىڭ ئۆزىلا ئىستېرېئولۇق ئۇنۇمۇبرسال خەۋەرلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئۈچۈن جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى بەزى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئۆرنەك قىلىشقا تۇغرا كېلىدۇ. مەسىلەن، سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلى، ھۆججەتلەرگە مۇراجىئەت قىلىش ئۇسۇلى (يەنى ھۆججەت، ئارخىپ، گېزىت، كىتاب ـ ژۇرنال ۋە تارىخىي ماتېرىيال قاتارلىق ھەرخىل ئىجتىمائىي ئۈچۈر مەنبەلىرىدىن ئېھتىياجلىق ماتېرىياللارغا ئىگە بولۇش) نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئۇسۇلى، ئىستاتىستىكا قىلىش ئۇسۇلى، ئارىلىشىپ كۆزىتىش ئۇسۇلى قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

4. ئومۇملاشتۇرۇپ ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى قوللىنىش كېرەك. بۇ، ئىستېرېئولۇق ئۇنۇمۇبرسال خەۋەر يېزىقچىلىقىدىكى مۇھىم بىر ئالاھىدىلىك ۋە تەلەپ. ئۇ ئىككى خىل مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىرى، بۇ خەۋەرلەردە بىرلا ئىش، بىرلا ئادەم، بىرلا ئورۇننىڭ چەكلىمىسىدىن ھالقىپ چىقىپ، ئىداره، كەسىپ، رايون، ۋاقىتتىن ئاتلاپ ئۆتۈپ كېرەكلىك بولغان ھەرقانداق ئىش، ھەرقانداق ئادەم، ھەرقانداق سۆز ۋە كۆزقاراشنى توپلاش، تەپسىلىي خەۋەر، خەۋەر، ئوبزور، ئەدەبىي ئاخبارات، شۇنداقلا ھېكايە، كىنولاردىكى ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىش كېرەك. يەنە بىرى، بۇ خىل خەۋەرنى يازغاندا، ئاپتور ئوخشاش بولمىغان ۋاقىت، ئوخشاش بولمىغان ئورۇنلاردىكى نۇرغۇن ئادەم ۋە ۋەقەلەرنى مۇئەييەن بىر مۇددىئا ئاساسىدا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ئومۇملۇققا، ئەڭ ۋەكىل خاراكتېرىگە ئىگىلىرىنى ئىجادىي يوسۇندا بىرلەشتۇرۇپ، مول ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە ئورگانىك

گەۋدىگە ئايلاندۇرۇشى لازىم. مۇنداق ئومۇملاشتۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللانغاندا، چوقۇم ماتېرىياللىستىك دىيالېكتىكىنىڭ پىرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلىپ، خام خىيالغا ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇش ياكى مېخانىك ھالدا ئومۇملاشتۇرۇشتىن ساقلىنىش كېرەك.

مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا

مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر مەلۇم بىر شەيئى ياكى مەسىلىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئۆزئارا باغلىنىشقا ئىگە بولغان بىر قاتار خەۋەرلەر ئارقىلىق ئاشۇ تېما ساھەسىنى كېڭەيتىپ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى يېشىپ كۆرسىتىپ بېرىدىغان چوڭقۇر خەۋەر قىلىش شەكلىدىن ئىبارەتتۇر.

ئېلىمىزدە ئىسلاھات ۋە سىرتقا ئىشىكنى ئېچىۋېتىش ئىشلىرىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر كۆپلەپ بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. «جۇڭگو ياشلىرى گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىختىساسلىشىشى ئۈستىدە ئىزدىنىش»، «غەربىي رايونلارنىڭ نامراتلىقى توغرىسىدا»، «دېڭيۈەن ناھىيەسىدىكى ياش دېھقان ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ قېچىپ كېتىشى توغرىسىدا زىيارەت» دېگەن چاتما خەۋەرلەر ئېلان قىلىندى. «ئىقتىساد گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىش ھارپىسىدىكى ئەسلىمە» قاتارلىقلار مۇشۇ تۈردىكى كۆچلۈك تەسىر قوزغىغان ئەسەرلەر ھېسابلىنىدۇ. يۇقىرىقى ئەسلىمىدە «جۇڭگودىكى ھۆكۈمەت ئىشلىرىنىڭ دېموكراتىك يۈرگۈزۈلۈشى»، «جۇڭگودىكى پەرقلىق نامزات بويىچە سايلام ئېلىپ بېرىلىش»، «جۇڭگودىكى قىممەت قانۇنىيىتى»، «جۇڭگودىكى قانۇن ۋە نوپۇز»، «جۇڭگودىكى يېڭى قاراشلار» دېگەن ماقالىلەر چاتما قىلىپ بېرىلىپ، جۇڭگونىڭ بەش يىلدىن بېرى قانۇن ۋە دېموكراتىيە جەھەتتىن بېسىپ

ئۆتكەن مۇساپىسى ئەسلىنىپ، «ئىسلاھات تەرەققىياتىنىڭ ھەربىر باسقۇچىدا ئۆزگۈچى كۈچى» دېگەن باش تېما يورۇتۇپ بېرىلگەن. دېمەك، مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر ئىسلاھات چوڭقۇرلىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە چوڭ تېمىلارنى قېزىشتىكى، ئاخباراتنىڭ ئارىلىشىش دەرىجىسىنى ئاشۇرۇشتىكى ۋە يېتەكلەش رولىنى كۈچەيتىشتىكى ياخشى بىر شەكىل، ئۇنداقتا مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە؟

1. ئۇ يورۇتۇشچانلىققا ئىگە بولىدۇ. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان يورۇتۇشچانلىق مۇنداق ئۈچ خىل مەزمۇنغا ئىگە:

1) مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر بىر يۈرۈش خەۋەرلەرنىڭ بىرىكمىسى ئارقىلىق ئورۇنلىنىدىغان ئىستېرىئولۇق خەۋەر قىلىش بولۇپ، ئۇ ئايرىم - ئايرىم خەۋەرلەر ئارقىلىق ئاخباراتئوبيېكتىنى ئوخشاش بولمىغان نۇقتا، ئوخشاش بولمىغان تەرەپ ۋە ئوخشاش بولمىغان قاتلامدىن بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە يورۇتۇپ بېرىدۇ.

2) مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر خەۋەر قىلىش ئوبيېكتىنى مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈش ئاستىغا قويۇپ، كۆچلۈك سىلىشتۇرما قىلىش ئارقىلىق، كىشىلەرنى ئاخبارات پاكىتلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىغا باشلاپ كىرىدۇ. خۇددى ئادەمنىڭ ئەزالىرىنى رېنتگېن بىلەن تەكشۈرگەنگە ئوخشاش، شەيئىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

3) مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىش ۋە تەھلىل قىلىشنى ئاساسىي نىشان قىلىپ، كىشىلەرنى مۇرەككەپ، خىلمۇخىل ھادىسىلەردىن ئۆتۈپ، شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى كۆرۈۋېلىشقا يېتەكلەيدۇ. مەسىلەن، «غەربىي رايونلارنىڭ نامراتلىقى توغرىسىدا» دېگەن چاتما خەۋەردە غەربىي رايونلارنىڭ نامراتلىق ئەھۋالىنى خىلمۇخىل تەرەپتىكى ئامىللاردىن ئوپېراتسىيە قىلىش، تەھلىل قىلىش ئارقىلىق غەربىي رايونلارنىڭ نامراتلىقى ـــ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى

نامراتلىق، مەدەنىيەت جەھەتتىكى نامراتلىق، ئاڭ جەھەتتىكى نامراتلىق، ئىجادچانلىق جەھەتتىكى نامراتلىق، يېغىپ ئېيتقاندا، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى، يەنى ئادەمنىڭ نامراتلىقى. شۇڭا، غەربىي رايونلارنى زامانىۋىلاشتۇرۇشتا، ئالدى بىلەن ئادەملەرنى زامانىۋىلاشتۇرۇش كېرەك، ئۇمىد ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشتا؛ تەبىئىي يۇكسىلىشكە قاراپ تۇرۇشتىن ئۇمىد كۈتكىلى بولمايدۇ، ھەقىقىي ئۇمىد داش قازاننى چېقىپ تاشلاپ، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشتا، ئۇمىد پۈتكۈل ئىجتىمائىيلاشقان ئەندىزىدىكى بازار ئىگىلىكى سىستېمىسىنى بەرپا قىلىشتا، ئۇمىد ــ ئارقىدا قالغان رايونلارنىڭ ئۆزىدىكى «قان» ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشتە، ئۇمىد ــ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى روناق تاپقۇزۇش روھىنى ئۇرغۇتۇشتا، دەپ كۆرسىتىدۇ.

2. ئۇ مەخسۇس تېمىنى مەركەز قىلىدۇ. مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇش، مەسىلىنى تەھلىل قىلىش ۋە مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈستىدە ئىزدىنىش ئارقىلىق، ئىلگىرى بەلگىلەنگەن مەلۇم بىر ئۆلچەم توغرىسىدا گۇمانىنى، تەنقىدىنى ۋە پىكىر ـ تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئۆلچەملەرنى دەلىللەش خاراكتېرىدىكى ھەمدە نوقۇل ھالدا مۇئەييەنلەشتۈرۈش ياكى ئىنكار قىلىش خاراكتېرىدىكى خەۋەرلەر مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر بولالمايدۇ.

مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەرلەرنىڭ مەخسۇسچانلىقى ئىپادىلەش شەكلى جەھەتتە مۇنداق ئۈچ نۇقتىغا ئەھمىيەت بېرىدۇ: بىرىنچى، ئۇنىڭدا كۆپىنچە كىشىلەرنى ئويغا سالىدىغان بىر ياكى بىر قانچە مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئىككىنچى، بۇنداق خەۋەرلەر جەمئىيەت ئېڭىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان كۈچلۈك خاھىشچانلىققا، قويۇق مۇنازىرە تۇسىگە ئىگە بولىدۇ. ئۈچىنچى، بۇنداق خەۋەرلەر ئەنئەنىۋى ئىككى قۇتۇپلۇق خەۋەر

قىلىش بولماستىن، بەلكى مەسىلىلەرنى ئومۇمىي دائىرىدىن ئەتراپلىق يورۇتۇپ بېرىشتىن ئىبارەتتۇر.

3. ئۇ بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولىدۇ. مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەرلەر مەيلى قايسى تېما، قايسى خىل شەكىلدە يېزىلسۇن، ئۇ بىر پۈتۈن گەۋدە، بىر سىستېما بولۇپ شەكىللىنىدۇ. بۇ سىستېمىنى شەكىللەندۈرىدىغان ھەرقايسى قىسىملار مۇشۇ تېمىنى نىسپىي ئىلمىيلىك بىلەن تويۇندۇرۇپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەلىپىنى قانائەتلەندۈرىدۇ. ئۇ بىر پۈتۈن كۆزقاراش، بىر پۈتۈن ئۇنۇم پەيدا قىلىش بىلەن بىللە، ھەربىر ئايرىم پارچىسى ھەم نىسپىي ھالدىكى بىر گەۋدە بولالايدۇ. مەسىلەن، «ئالىي مەكتەپ پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىختىساسلىشىشى ئۈستىدە ئىزدىنىش» دېگەن چاتما خەۋەر «توسالغۇنى تۈرتكىگە ئايلاندۇرۇش»، «قارا يۇمۇر»، «مۇھەببەتنىڭ بىرلىشىش نۇقتىسى»، «يېڭىدىن باش كۆتۈرۈپ چىقىش»، «قۇياش ئاستىدىكى كۆلەڭگە»، «ئىختىساسلىقلارنىڭ يېتىلىش مۇھىتىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى» دېگەندىن ئىبارەت سەككىز پارچىدىن تەركىب تاپقان.

4. ئۇ ئورتاق باغلىنىشچانلىققا ئىگە بولىدۇ، يەنى مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەرلەرنى تەشكىل قىلىدىغان ھەرقايسى قىسىملار ئورگانىك باغلىنىشنى ساقلاپ قالىدۇ. ئۇلار ئورتاق بىر قىممەت پىرىنسىپىغا ئەمەل قىلىدۇ، سۈپىتى، قۇرۇلمىسى، ئۇسلۇبى ئاساسەن ئوخشاش سەۋىيەدە بولىدۇ.

مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەرنىڭ تېمىغا بولغان تەلىپى:

1) يوشۇرۇنلۇق. مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەرلەردە يەتكۈزۈلمەكچى بولغان ئاخبارات ئۇچۇرلىرى دائىم دېگۈدەك ئادەتتىكى تۈرمۇش ئىچىگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ، ئۇنىڭدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن مەسىلە نۇرغۇن ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ئارىسىغا يوشۇرۇنغان بولىدۇ. بۇ ئۇچۇر، مەسىلەرنىڭ كۆپىنچىسى

كىشىلەر تېخى بىلمەپ يەتمىگەن ۋە ئاشكارىلانمىغان بولىدۇ. ئۇنى مۇخبىرلار ئاشكارىلاپ، قېزىپ چىقىرىپ يورۇتۇپ بېرىدۇ.

2) مۇھاكىمىچانلىق. مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەرلەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلە ۋە خەۋەر قىلىنغان تېما نوقۇل مۇئەييەنلەشتۈرۈلىدىغان ياكى ئىنكار قىلىنىدىغان نەرسىلەر ئەمەس، ئۇنىڭ خاراكتېرى بېكىتىلمىگەن بولىدۇ. ئۇ مۇھاكىمە قىلىشقا، پەرقلەندۈرۈشكە، ئىزدىنىشكە تېگىشلىك ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3) ئىجابىيلىق. مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەر مەلۇم ئۆلچەملەرگە قارىتا گۇمانىي سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويسىمۇ، ئۇنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى يەنىلا ئىجابىي جەھەتتىن پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئەسلىدىكى ئۆلچەمنى تۈزىتىش ۋە تولۇقلاشتىن ئىبارەت بولىدۇ. شۇڭا، ئەسەردە مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇش، مەسىلىنى تەھلىل قىلىشتىن تارتىپ، مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ يۆنىلىشى، ئۇسۇلىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقۇچە مۇخبىرنىڭ كۆچلۈك قاتنىشىش ئېڭى ئىپادىلىنىشى لازىم.

4) مۇھىملىق، يەنى مەخسۇس تېمىدىكى چاتما خەۋەرلەردە تاللانغان تېما ئەھمىيىتى زور، تەسىرى كەڭ، رېئال تۇرمۇش ئۆزگىرىشىدىكى مۇھىم، زور مەسىلىلەر، ئىسلاھات جەريانىدىكى قىزىق نۇقتىلار ۋە قىيىن نۇقتىلار بولۇشى لازىم.

روشەنكى، بۇنداق تېمىلارنى ھۆججەت خالتىلىرىدىن، تەھرىر بۆلۈمىنىڭ كۆرسەتمىلىرىدىن تاپقىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن مۇخبىرلار ھەقىقىي تۇرمۇشنىڭ بىرىنچى سېپىگە بېرىپ چوڭقۇر كۆزىتىشى، چوڭقۇر قېزىشى، ماتېرىياللارنى ماھىرلىق بىلەن تاللىشى كېرەك. بۇ يەنە مۇخبىرلاردىن ئەتراپلىق نەزەرىيە، سىياسەت، پەن ـ مەدەنىيەت بىلىملىرى جەھەتتە تەربىيەلىنىشىنى، ئۇلارنىڭ ئېگىزدە تۇرۇپ يىراقنى كۆرەلىشىنى، قەلبىگە ئومۇمىي ۋەزىيەتنى پۈكۈشىنى،

تۈرمۇشتىكى كىشىلەرگە تونۇشلۇق بولغان ئادەتتىكى ئىشلارنى چوڭقۇر تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈش ئاستىغا قويۇپ كۆزىتىش ۋە ئىپادىلەشنى، شەيئى ۋە مەسىلىلەرنى ھادىسىدىن ئۆتۈپ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرەلەيدىغان ئىقتىدارىنى نامايان قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

سجىل خەۋەر ۋە ئۇنىڭ يېزىلىشى توغرىسىدا

سجىل خەۋەر دېگىنىمىز، ئاخبارات ۋەقەلىرى ۋە ئاخبارات پېرسونالىرىنى مۇئەييەن بىر مەزگىل ئىچىدە ئۇزۇكسىز داۋاملاشتۇرۇپ خەۋەر قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ يۇز بېرىۋاتقان ئاخبارات ۋەقەلىرىنى يىغىنچاقلاپ، گەۋدىلەندۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرۈش ئارقىلىق مەركىزىي ئىدىيەنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، كىشىلەرنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى جەلپ قىلىش رولىنى ئوينايدۇ. سجىل خەۋەر بىزگە ئانچە ناتونۇش ئەمەس. لېكىن، ئىلگىرىكى سجىل خەۋەرلەر كۆپىنچە بىر قاتلام، بىر يۆنىلىش، بىر خاراكتېردىكى تەكرارلىنىدىغان خەۋەرلەر بولۇپ، ئۇ ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئۆزىدىكى مۇقىم داۋاملىشىشى، جەريانىنىڭ بىر خىل خاراكتېردىكى ئىنكاسى ئىدى. ئۇنىڭ مەقسىتى نىشانلىق تەكرار خەۋەر قىلىش ئارقىلىق ئالدىن پىلانلانغان مەلۇم بىر تەشۋىقات باش تېمىسىنى كۈچەيتىش، مەلۇم بىر تىپىك شەخسنى گەۋدىلەندۈرۈش، تامچە سۇ تاشنى تەشكەنگە ئوخشاش، ئاستا ـ ئاستا تەسىر كۆرسىتىشتەك تەشۋىقات ئۇنۇمىگە ئېرىشىشتىن ئىبارەت. بىز بۇنداق سجىل خەۋەرنى تۈرغۇن سجىل خەۋەر دەيمىز. مەسىلەن، پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلتايلىرى ئېچىلغان ياكى مەلۇم بىر سىياسىتى ئېلان قىلىنغان ۋە ياكى مەلۇم بىر مۇھىم ئاخبارات پېرسونالىرى ئوتتۇرىغا چىققاندىن كېيىن، تەشۋىقات ۋاستىلىرى بىر مەزگىلگىچە شۇ يىغىن، شۇ سىياسەت ۋە شۇ شەخسنى چۆرىدىگەن ھالدا ئۇزۇكسىز ئېلىپ بارغان تەشۋىقاتنى تۈرغۇن

سجىل خەۋەر دەيمىز. ئادەتتە تۇرغۇن سىجىل خەۋەرنىڭ تەشكىللىگۈچىسى ئىشتىن ئىلگىرى شەيئى تەرەققىياتىنىڭ نەتىجىسىنى بىلگەن ھەم يەتمەكچى بولغان تەشۋىقات نىشانىنى ئالدىن بېكىتىپ قويغان بولىدۇ.

راۋاجەن سىجىل خەۋەر شەيئىلەرنىڭ تەرەققىيات جەريانىغا ئەگىشىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان سىجىل خەۋەردىن ئىبارەت. ئۇنىڭدا شەيئى تەرەققىياتىنىڭ يېڭى ئۇچۇرلىرى ئۇزۇكسىز يەتكۈزۈلۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئوخشاش بولمىغان ژانىر ۋە شەكىلدە خەۋەر بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئادەتتە خەۋەرنى تەشكىللىگۈچى شەيئى تەرەققىياتىنىڭ نەتىجىسىنى بىلمەيدۇ، قانداق تەشۋىقات نىشانىغا يېتىشنىمۇ بېكىتىپ قويمايدۇ. بۇنداق خەۋەرلەرنىڭ مەقسىتى قوبۇل قىلغۇچىلارغا يۈز بەرگەن ياكى تەرەققي قىلىۋاتقان پاكىتنىڭ سەۋەب ـ نەتىجىلىرىنى بىلدۈرۈش ياكى مەلۇم بىر مەسىلىنىڭ پەيدا بولۇش مەنبەسى ۋە ھەل قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا ئىزدىنىش، جامائەتنىڭ دىققىتىنى ۋە ئويلىنىشىنى قوزغاشتىن ئىبارەت.

راۋاجەن سىجىل خەۋەر ئاخباراتنىڭ قانۇنىيەتىگە ئۇيغۇنلاشقان بىر خىل خەۋەر قىلىش ئۇسۇلى بولۇپ، ئۇ تولۇق، مۇكەممەل بولۇشنى تەلەپ قىلىپ كەتمەيدۇ. مۇخبىرلارمۇ تۇرمۇشنى بىر پۈتۈن يۈرۈشلەشتۈرۈپ، مۇكەممەل ئەكس ئەتتۈرمەستىن، ئۇنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىغا ئاساسەن نۇقتىلىق خەۋەر بېرىدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، بىر پارچە خەۋەر خۇددى كىنونىڭ بىر كۆرۈنۈشىگە ئوخشايدۇ. بۇ كۆرۈنۈشلەرنىڭ باش ـ ئاخىرى بىر ـ بىرىگە باغلىنىدۇ ھەمدە مەلۇم جەھەتتىن ئوخشاشمايدۇ. ئۇ كىشىلەرگە تۇرمۇشنىڭ ھەرىكىتىنى ۋە تەرەققىياتىنى نامايان قىلىپ بېرىدۇ.

بۇ خىل سىجىل خەۋەر تۆۋەندىكىدەك ئالاھىدىلىككە ئىگە:

1. كەڭلىك. راۋاجەن سىجىل خەۋەرلەرنىڭ مەزمۇنى مول، چېتىلىدىغان دائىرىسى ۋە قاپلىنىش دائىرىسى كەڭ بولىدۇ.

سجىل خەۋەر كۆپ خىل ژانىرلاردىن تەشكىل تاپىدۇ، ئۇ مەلۇم بىر شەيئىنى ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن ئۇزۇكسىز ئەكس ئەتتۈرىدىغان بولغاچقا، خەۋەر قىلىشنىڭ كېڭىيىشى ۋە چوڭقۇرلىشىشىغا ئاسانلىق يارىتىلىدۇ. مەسىلەن، «ياڭچىڭ كەچلىك گېزىتى» گە بېسىلغان «بوۋاق توغرىسىدىكى گۇمانلىق دېلو» نى ئالمىغان بولساق، بۇ سجىل خەۋەر گېزىتىگە ئۇچ ئاي ۋاقىت بېرىلدى. «ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى كىم؟» دېگەن تەپسىلىي خەۋەردىن تارتىپ بوۋاق ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قوينىغا قايتىپ كەلگۈچە جەمئىي يىگىرمە پارچىدىن ئارتۇق ھەر خىل ژانىردىكى خەۋەر، يەتتە پارچە رەسىم بېرىلدى. بۇ خەۋەر دېلودىكى دەۋاگەر گۇاڭدۇڭ ئۆلكىلىك خەلق دوختۇرخانىسى بىلەن جاۋابكار سۇمىڭجېيگە چېتىلىپلا قالماستىن، يەنە ھۆكۈمەت تارماقلىرى، سوت ئورۇنلىرى ۋە خەلق ئىشلىرى ئورۇنلىرىغىمۇ چېتىلىپ، بىر مەزگىل جەمئىيەتتە مۇنازىرە تېمىسىغا ئايلاندى.

2. ئۇزۇكسىزلىك. ئۇزۇكسىزلىك سجىل خەۋەرلەرنىڭ مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكى. بۇ نۇقتا ئۇنى خۇلاسە ۋە يەكۈن شەكلىدىكى خەۋەرلەردىن روشەن پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇ يەردە دېيىلمۇاتقان ئۇزۇكسىزلىك ئۇچ خىل مەنىگە ئىگە:

1) بۇ خەۋەرلەر ۋاقىت جەھەتتىن داۋاملىشىشچانلىقىغا ئىگە، ئۇنىڭدا كۆپىنچە ۋاقىتنىڭ داۋاملىشىشىغا ئەگىشىپ خەۋەر بېرىلىدۇ. شۇڭا، بەزىلىرى تۆت ـ بەش كۈن، بەزىلىرى يېرىم يىل، ھەتتا بىر يىل داۋاملىشىدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، سجىل خەۋەر بىر قېتىم ياكى بىرلا ۋاقىت بىلەن چەكلىنىدىغان خەۋەر ئەمەس.

2) سجىل خەۋەرنىڭ مەزمۇنى (ۋەقەلىكى) ئېنىق جەريانغا ئىگە بولىدۇ. ھەرقانداق بىر شەيئى جەريان سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، راۋاجەن سجىل خەۋەر مانا مۇشۇ جەريانىنى نامايان قىلىپ بېرىدۇ، يەنى ۋەقەنىڭ مۇقەددىمىسى، تەرەققىياتى،

يۇقىرى پەللىسى، يەكۈنى يېزىلىدۇ. بۇنىڭدا گاھىدا شەيئىنىڭ تەبىئي تەرەققىيات يۆنىلىشى بويىچە يېزىلسا، گاھىدا ئالدى بىلەن نەتىجە يېزىلىپ، ئاندىن بۇ نەتىجىنى بارلىققا كەلتۈرگەن خىلمۇخىل سەۋەبلەر ۋە جەريان يېزىلىدۇ. مەيلى قايسى خىل ئۇسۇلدا يېزىلسۇن، بۇنداق خەۋەرلەردە شەيئىنىڭ بارلىققا كېلىش، تەرەققي قىلىش، ئۆزگىرىش ۋە يەكۈنىدىن ئىبارەت مۇكەممەل جەريانى كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ.

3) سىجىل خەۋەرلەردىكى مەسىلە زەنجىرسىمانلىقىغا ئىگە بولىدۇ. زەنجىرسىمانلىق دېگىنىمىز، بۇ بىر مەسىلىنى خەۋەر قىلىش ئارقىلىق، يەنە بىر مەسىلىگە تېگىپ ئۆتىدۇ. بۇ بىر مەسىلىنى ھەل قىلىش ئارقىلىق، يەنە بىر مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ. پۈتكۈل سىجىل خەۋەر خۇددى زەنجىرسىمان باغلانغان ئىنكاس بولىدۇ. بۇ خىل زەنجىرسىمان ئىنكاس ئوبيېكتىپ شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەنتىقىلىق باغلىنىشنىڭ بىر خىل ئىپادىسى بولۇپ، ئۇ ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ مەسىلە ۋە ۋەزىيەتكە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنىڭ نەتىجىسى.

3. تەبىئىيلىك. سىجىل خەۋەر بىر خىل ئاشكارىيلىققا ۋە تەبىئىيلىككە ئىگە خەۋەر بولۇپ، مۇخبىر ۋە قوبۇل قىلغۇچىلار ۋەقە تەرەققىياتىنىڭ نەتىجىسىنى ئالدىن بىلمىگەن بولىدۇ. شۇڭا، بۇنداق خەۋەرلەردە مۇخبىرنىڭ سۇبيېكتىپ ئېڭى ئانچە قويۇق بولمايدۇ. ئۇ قوبۇل قىلغۇچىلارغا ئوبيېكتىپ شەيئى تەرەققىياتنىڭ ھەقىقي قىياپىتىنى تېخىمۇ بۇۋاستە، تېخىمۇ چىن ۋە تېخىمۇ تەبىئي ھالدا يەتكۈزىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، بۇنداق خەۋەرلەر ئوتتۇرىغا چىققان ھامان ئوبيېكتىپ شەيئى تەرەققىياتىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ ۋە قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا بولىدۇ. ئۇ پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى تارتىپ، قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئورۇندلىنىدۇ.

تەبىئىيلىك بۇ خىل خەۋەرلەرنىڭ ئاشكارىيلىقىغىمۇ قارىتىلغان، يەنى مۇخبىرلار ۋەقەنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى يوشۇرۇپ قالالمايدۇ. گەرچە ئۇلار ۋەقەنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدا بەزى پەرەزلەرنى ئوتتۇرىغا قويسىمۇ، ئېنىق ھۆكۈم قىلالمايدۇ. پەقەت ۋەقە تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ھەر خىل ياخشى، يامان ئەھۋاللارنى چىنلىق، سادىقلىق بىلەن مەلۇم قىلىدۇ.

4. ئۆزگىرىشچانلىق. سىجىل خەۋەرلەردە ئاساسەن يۇز بېرىۋاتقان ۋە يېڭىدىن يۇز بەرگەن، ئۆزگىرىش جەريانىدا تۇرۇۋاتقان ۋەقە ۋە مەسىلىلەر ئوبيېكت قىلىنىدۇ. خەۋەر قىلىش بىر قېتىمدا ئورۇندالمايدۇ، بەلكى ۋەقە ۋە مەسىلىلەرنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىدىكى ئاخبارات قىممىتىگە ئىگە بۆلەك ۋە پارچىلىرى ئۇزۇپ ئېلىنىپ، كەينى - كەينىدىن خەۋەر قىلىنىدۇ.

5. دەللىك. راۋاجەن سىجىل خەۋەرلەردە ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى تېز ۋە دەل ئەكس ئەتتۇرۇلىدۇ. ئۇ كۆچلۈك ۋاقىتچانلىقتا ئىگە. بۇنىڭدا مۇخبىرلار خۇددى قوغلاپ زەربە بەرگۈچى ئاتلىق ئەسكەرلەرگە ئوخشاش ۋەقە تەرەققىياتىنى ئىزمۇئىز قوغلىشىپ، يېڭى تەرەققىيات ئەھۋاللىرىنى ئۇزۇكسىز ئىزدەپ تېپىپ، تېزلىك بىلەن مەلۇمات يەتكۈزىدۇ. قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ ئاخبارات تەلىپىنى دەل ۋاقتىدا قانائەتلەندۈرىدۇ.

راۋاجەن سىجىل خەۋەرلەر ئەكس ئەتتۇرگەن مەزمۇنغا ۋە ئۇسۇلغا قاراپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ:

1. مەسىلە تېپىدىكى، ۋەقە تېپىدىكى ۋە شەخسلەر تېپىدىكى سىجىل خەۋەر.

مەسىلە تېپىدىكى راۋاجەن سىجىل خەۋەر مەلۇم بىر مەسىلىنى پۈتكۈل خەۋەرنىڭ جەريانىغا سىڭدۈرىدۇ. ئۇنىڭدا بىرەر مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يېشىپ، تەھلىل قىلىپ، ھەل

قىلىش ئاساس قىلىندۇ. بىر قىسىم پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش ۋە سىياسەت خاراكتېرىدىكى سىجىل خەۋەرلەر مۇشۇ تۈرگە تەۋە بولىدۇ.

ۋەقە تېپىدىكى راۋاجەن سىجىل خەۋەر مەلۇم بىر ۋەقەنى ئاساسىي يېپ ئۇچى قىلىدۇ. ۋەقەنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش، يەكۈن چىقىرىلىش لىنىيەسى بويىچە يېزىلىدۇ. مەسىلەن، ئوت ئاپىتى، قانۇندىكى ماجىرالار، ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن ۋەقەلەر، مەلۇم بىر زور پائالىيەت توغرىسىدىكى سىجىل خەۋەرلەر مۇشۇ تۈرگە تەۋە بولىدۇ.

شەخسلەر تېپىدىكى راۋاجەن سىجىل خەۋەر مەلۇم بىر ئاخبارات پېرسونازىنى ئاساسىي يېپ ئۇچى قىلىدۇ. پۈتكۈل خەۋەر مەلۇم بىر ئاخبارات پېرسونازىنىڭ بىرەر ئاساسلىق پائالىيىتىنى نۇقتا قىلىپ يېزىلىدۇ.

2. جەريان تېپىدىكى، ئىنكاس تېپىدىكى ۋە ئىز سۈرۈشتۈرۈش تېپىدىكى سىجىل خەۋەر.

جەريان تېپىدىكى راۋاجەن سىجىل خەۋەر ئاخبارات پېرسونازىلىرىنى ۋە ئاخبارات ۋەقەلىرىنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش ۋە ئۆزگىرىش جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بىر خىل سىجىل خەۋەر بولۇپ، جەريانىنى يېزىش ئۇنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكىدۇر، يەنى ئۇ شەيئى تەرەققىياتىدىكى ئەڭ يېڭى ھالەتلەرنى مۇشتەرىلەرگە ئۇزۇلدۇرمەي يەتكۈزۈپ تۇرىدۇ.

ئىنكاس تېپىدىكى راۋاجەن سىجىل خەۋەر قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ خەۋەر ئوبيېكتلىرىغا بولغان پىكرى ۋە پوزىتسىيەسىنى ئۇزۇكسىز ئىنكاس قىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بىر خىل سىجىل خەۋەر. ئۇ خەۋەر قىلىنغان ۋەقە، يەنى شەخسلەر توغرىسىدىكى قوبۇل قىلغۇچىلارنىڭ كۆزقارىشى، پوزىتسىيەسىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئارقىلىق كۆچلۈك جامائەت پىكرىنى ۋە ۋەزىيەت كەيپىياتىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

ئىز سۈرۈشتۈرۈش تېپىدىكى راۋاجەن سىجىل خەۋەر

ئاخبارات ۋەقەلىرى ۋە ئاخبارات پېرسونازلىرى ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىش، مۇناسىۋەتنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان ھەمدە ئۇنىڭ تارىخىي ئىزىنى سۈرۈشتۇرىدىغان بىر خىل سىجىل خەۋەر بولۇپ، ئۇنىڭدا، تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشنى تاپشۇرۇشقا، سەۋەب - نەتىجە مۇناسىۋىتىنى ئىز قوغلاپ سۈرۈشتۇرۇشكە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ.

راۋاجەن سىجىل خەۋەرلەرنىڭ ئادەتتىكى مۇخبىرلىق ۋە يېزىقچىلىق ئۇسۇلى:

1. ئەھۋالنىڭ تەبىئىي تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ خەۋەر قىلىش.

سىجىل خەۋەر قىلىشنىڭ جەريانى بىلەن شەيئىلەرنىڭ تەبىئىي تەرەققىيات جەريانى ئوخشاش نىشان ۋە ئوخشاش قەدەمدە بولىدۇ. ۋەقە تېپىدىكى بىر قىسىم سىجىل خەۋەرلەردە كۆپىنچە مۇشۇ خىل ئۇسۇل قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ چوڭ ھېنگان ئورمانلىقىدىكى ئوت ئاپىتى توغرىسىدىكى سىجىل خەۋىرى.

بۇنداق خەۋەرلەرنى يازغاندا، ھەربىر قېتىملىق ئايرىم خەۋەر ۋەقە تەرەققىياتى بىلەن ماس قەدەمدە ئېلىپ بېرىلىشى، ۋاقىتچانلىقى كۆچلۈك بولۇشى، پۈتكۈل سىجىل خەۋەردە ئاساسىي لىنىيە ئېنىق بولۇشى، كېيىنكى خەۋەر ئالدىنقى خەۋەرگە ماسلىشىشى، ھەربىر خەۋەردە يېڭى مەزمۇن بولۇشى، شۇنداقلا خەۋەر قىلىش جەريانىدا كېيىنكى خەۋەر ئۇچۇن ئىمكانىيەت قالدۇرۇلۇشى، گەپ ئۇزۇۋېتىلمەسلىكى لازىم.

2. ئەھۋالنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسىتىش ئۇسۇلى بويىچە خەۋەر قىلىش. بۇنداق خەۋەر قىلىش ئۇسۇلىدا مۇخبىرلار سۇبېيكتىپ پائالىيەتچانلىقىنى جارى قىلدۇرۇپ، مەلۇم ۋەقە ۋە مەسىلىنى خەۋەر قىلىش ئارقىلىق ئەھۋال، ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ ياكى مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئۇ ئادەتتە مەسىلىنى

ئوتتۇرىغا قويۇش، مەسلىنى تەھلىل قىلىش ۋە مەسلىنى ھەل قىلىش تەرتىپى بويىچە يېزىلىدۇ. بىر قىسىم مەسىلە تېپىدىكى راۋاجەن سىجىل خەۋەرلەردە مۇشۇ خىل ئۇسۇل قوللىنىلىدۇ. بۇنداق ئۇسۇلدا يېزىلغان خەۋەرلەرنىڭ سۈبيېكتىپچانلىقى، رېئال قاراتمىلىقى، خاھىشچانلىقى، تۇرمۇشقا ئارىلىشىش دەرىجىسى بىرقەدەر كۆچلۈك ھەم روشەن بولىدۇ.

3. ئەھۋالنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىش بىلەن تەسىر كۆرسىتىشنى بىرلەشتۇرۇپ خەۋەر قىلىش. بۇنىڭدا بىر تەرەپتىن، ئەھۋالنىڭ تەرەققىيات ۋە ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ماس قەدەمدە خەۋەر بېرىش بىلەن بىللە، يەنە بىر تەرەپتىن، مۇخبىرلار تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئەھۋال تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. «بوۋاق توغرىسىدىكى گۇمانلىق دېلو» دېگەن خەۋەر بۇنىڭ تېپىك مىسالى.

تەرجىمە خىزمىتىنى كۈچەيتىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرەيلى

رادىيو ـ تېلېۋىزىيە پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئاممىغا تەشۋىقات ئېلىپ بارىدىغان، ئاممىنى تەربىيەلەيدىغان، ئاممىنى يېتەكلەيدىغان جامائەت پىكرى قورالى بولۇش سۈپىتى بىلەن، مىللەتنىڭ ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈشتەك مۇھىم بۇرچىنى ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، ئىناق، مەدەنىيەتلىك جەمئىيەت قۇرۇشتەك ئۇلۇغ ئەمەلىيەت جەريانىدا رولىنى ياخشى جارى قىلدۇرماقتا. تەرجىمە خىزمىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، ئۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرۈشتە مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. شۇڭا، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ رادىيو ـ تېلېۋىزىيە خىزمىتىگە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق تەرەققىي قىلىش، ئورتاق ئالغا ئىلگىرىلىشىدەك يۈكسەكلىكتە تۇرۇپ ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك.

1. شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ھازىرقى ھالىتى

ئاپتونوم رايونىمىز ئەزەلدىن كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون بولۇپ، ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل، قىرغىز، تاجىك، شۇۋە، مانجۇ، ئۆزبېك، رۇس، داغۇر، تاتار قاتارلىق ئون ئۈچ ئاساسلىق مىللەت بار. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى يىگىرمە مىليوندىن ئارتۇق ئاھالە ئىچىدە ئاز

سانلىق مىللەتلەر 61.9 پىرسەنتنى ئىگىلەيدۇ. ئەللىك نەچچە يىلدىن بۇيان، پارتىيەنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ شانلىق نۇرى ئاستىدا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئىشلىرى پۈتۈن دۇنيانىڭ دىققىتىنى تارتقۇدەك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ماددىي، مەدەنىيەت تۇرمۇش سەۋىيەسى ئۇزۇكسىز ئۆستى، رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى تەرەققىي قىلىپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ پارتىيەنىڭ سىياسەتلىرىنى چۈشىنىش، ئۇچۇر ئىگىلەش، دۇنيانى چۈشىنىش، بىلىم ئىگىلەش، كۆڭۈل ئېچىشدىكى مۇھىم ۋاستە بولۇپ، كۈندىلىك تۇرمۇش، خىزمەت، ئۆگىنىش ۋە ئۆسۈپ يېتىلىشىدە كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى.

شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات تارىخىنى ئەسلىگىنىمىزدە ئىپتىخارلىنىمىز، شۇنداقلا ئىشەنچكە تولىمىز. شىنجاڭ خەلق رادىيو ئىستانسىسى 1950 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە، بەش خىل تىلدا ئاڭلىتىش بېرىلۋاتىدۇ. 1994 ـ يىلى، بۇ بەش خىل تىلدىكى ئاڭلىتىشنى سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق تارقىتىش ئومۇمىيۈزلۈك ئىشقا ئېشىپ، يىگىرمىدىن ئارتۇق دۆلەت ۋە رايونىنى قاپلىدى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 1960 ـ يىلى ۋە 1970 ـ يىلى ئىككى قېتىم سىناق قىلىپ كۆرسىتىش ئارقىلىق، 1972 ـ يىلى تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى رەسمىي كۆرسىتىشكە باشلىدى. ھازىر ئون ئىككى قانالدا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، قىرغىزچە، ئىنگلىزچە بەش خىل تىلدا پروگراما تارقىتىلىۋاتىدۇ. ئاز سانلىق مىللەت تىلدىكى رادىيو ئاڭلىتىشدا پروگراممىنى يادرو قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، رادىيونىڭ پارتىيەنىڭ كانىيى بولۇش رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، «ئۇچقە يېقىنلىشىش» پىرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ،

رادیو ئاڭلىغۇچىلارنى بىۋاستە ئاڭلىتىشقا قاتناشتۇرۇش، قىزىق لىنىيە قاتارلىق پىروگراما باشقۇرۇش شەكىللىرى ئارقىلىق «بوغدا ساداسى»، «ياشلىق مېلودىيەسى»، «ئىقتىسادىي تۇرمۇش»، «ئۇنىۋېرسال خەۋەرلەر» قاتارلىق بىر تۈركۈم كوزىر پىروگراما، سەھىپىلەر ۋۇجۇدقا چىقىرىلدى. تېلېۋىزىيەدە «مۇنبەت تۇپراق»، «كۆڭۈلدىكى سۆزلەر»، «تەڭرىتاغ گۈلزارى»، «مەدەنىيەت بوستانى»، «ئىقتىساد مۇنبىرى»، «جەمئىيەت كۆزنىكى» قاتارلىق كوزىر سەھىپىلەر تەسىس قىلىنىپ، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە ئىشلىرى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشى، بولۇپمۇ «شىزاڭ، شىنجاڭنىڭ رادىيو - تېلېۋىزىيە قۇرۇلۇشى» ۋە «ھەممە كەنتىلەرگە رادىيو - تېلېۋىزىيەنى يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشى» يولغا قويۇلغاندىن بۇيان ناھايىتى تېز تەرەققي قىلدى. ئۇل ئەسلىھەلەر شارائىتى زور دەرىجىدە ياخشىلىنىپ، پىروگراممىلارنىڭ سۈپىتى ۋە سەۋىيەسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە يەرلىك ئالاھىدىلىك، مىللەتلىك، رايون ئالاھىدىلىكى ۋە خاسلىقنى گەۋدىلەندۈرۈش جەھەتلەردە يېڭى يول ئاچتى. زىيارەت قىلىپ ئىشلەشنى ئاساس قىلىش، زىيارەت قىلىش، تەھرىرلەش، تەرجىمە قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق رادىيو - تېلېۋىزىيەنىڭ ئاۋاز، سۈرەت مەزمۇننى موللاشتۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ ئۇزۇكسىز ئۆسۈۋاتقان مەنىۋى مەدەنىيەت ئېھتىياجىنى قاندۇرىدىغان تارقىتىش ئىدىيەسى بويىچە پىروگراما فاكتىنى ۋە چاستوتا، قاناللارنىڭ خاراكتېرى بېكىتىلىپ، ھەر قايسىسى ئۆز خىزمەت دائىرىسىدە ئۆزىنىڭ ئۈسلۇبى ۋە ئالاھىدىلىكىنى تەدرىجي شەكىللەندۈردى. بۇنىڭ بىلەن شۇ مىللەت ئاممىسىنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشىپلا قالماستىن، مەملىكەتتىكى كۆپلىگەن ئۆلكە، رايونلارنىمۇ

قاپلىدى. نۆۋەتتە، شىنجاڭ خەلق رادىيو ئىستانسىسىنىڭ «جۇڭگو ئاۋازى» پروگراممىسى ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئۆزبېكىستان ۋە قىرغىزستانغا ئاڭلىتىلدى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ قىرغىزستانغا تارقىتىۋاتقان «جۇڭگوغا سەپەر» پروگراممىسى ياخشى باھاغا ئېرىشتى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ قازاق تىلىدىكى پروگراممىسى موڭغۇلىيەنىڭ سىملىق تېلېۋىزىيە تورى ۋە قازاقىستان سېپىرلىق تېلېۋىزىيە تورىغا كىردى. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ رادىيو - تېلېۋىزىيە ئىشلىرى ۋە جايلارنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئىشلىرىنىڭ تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رادىيو - تېلېۋىزىيە ئەمەلىي كۈچى ئۈزۈكسىز ئاشتى. 2004 - يىلىغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى رادىيو ئىستانسىلىرى ئالتىگە، ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىلىرى قىرىق بىرگە، تەجرىبە ئىستانسىلىرى توققۇزغا، چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىيونى ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىسى بەش يۈز ئىككىگە يېتىپ، بىر يۈز ئون بىر يۈرۈش رادىيو پروگراممىسى تەسىس قىلىندى. جۈملىدىن، مىللىي تىلدىكى پروگراما ئەللىك ئىككى يۈرۈشكە يېتىپ، رادىيونىڭ قاپلاش نىسبىتى 92.87 پىرسەنتكە يەتتى؛ ئاپتونوم رايوندىكى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردا شەھەردىن يۇقىرى دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى يىگىرمە سەكىزگە يېتىپ، بىر يۈز ئاتمىش ئالتە يۈرۈش تېلېۋىزىيە پروگراممىسى تەسىس قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاتمىش تۆت يۈرۈشنى مىللىي تىلدىكى پروگراممىلار ئىگىلەيدۇ، تېلېۋىزىيەنىڭ قاپلاش نىسبىتى 92.53 پىرسەنتكە يەتتى. ئەتراپتىكى دۆلەتلەر ۋە رايونلارغا سىلىشتۇرغاندا، شىنجاڭنىڭ رادىيو - تېلېۋىزىيەسىدە ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا ئاڭلىتىلىدىغان چاستوتا، كۆرسىتىلىدىغان قانالار كۆپ، ئاڭلىتىش، كۆرسىتىلىش ۋاقتى ئۇزاق، شۇنداقلا مەزمۇنى مول، سەرخىل، پروگراما شەكلى ئىلغار، تېخنىكا مۇھىمى، كىنو -

تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش ئىقتىدارى خېلىلا يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن بولۇپ، مەيلى تېلېۋىزىيە تىياتىرى تۈرلىرى بولسۇن ياكى ئۇنى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش سۈپىتى جەھەتتە بولسۇن، ھەممىنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ. تەكرارلىنىش نىسبىتىنىڭ تۆۋەن بولۇشى بىزنىڭ كۆرۈنەرلىك ئالاھىدىلىكىمىز ھېسابلىنىدۇ.

2. تەرجىمە خىزمىتى مىللىي تىلدىكى تەشۋىقاتتا ھالقىلىق ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇنىڭغا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىش زۆرۈر

بىر قانچە ئون يىللىق ئەمەلىيەت داۋامىدا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي تىلدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيەسىدە سىياسىي جەھەتتە كۈچلۈك، كەسىپتە پىشقان، ئىنتىزامى چىڭ، ئىستىلى دۇرۇس بولغان ئاخباراتچىلار قوشۇنى بارلىققا كېلىپ، ئۆزى زىيارەت قىلىپ ئىشلەش ئىقتىدارى زور دەرىجىدە ئاشتى. ھەر قايسى تىللاردىكى ئۆزلىرى باشقۇرغان پىروگراممىلار شۇ مىللەت ئاڭلىغۇچىلىرى ۋە تېلېۋىزور كۆرگۈچىلىرىنىڭ ياقتۇرۇپ ئاڭلىشىغا ۋە كۆرۈشىگە سازاۋەر بولدى. بۇنىڭدىن كېيىن، ئۆزى باشقۇرغان پىروگراممىلارنى تېخىمۇ ياخشى باشقۇرۇپ، پەللىمۇ پەللە يۇقىرى ئۆرلىتىپ، داۋاملىق يېڭىلاپ بېرىش كېرەك. بۇ، بىز چوقۇم چىڭ تۇرىدىغان نىشان ۋە يۆنىلىش.

بىراق، بىز مۇنداق بىر رېئاللىققا دىققەت ـ ئېتىبارىمىز بىلەن قارىمىساق بولمايدۇ؛ شىنجاڭ ئىقتىسادى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان رايون بولۇپ، رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى تەرەققىياتىنىڭ ئەمەلىي كۈچى نىسبەتەن ئاجىز. بىز تېخنىكا، ئۇسكۇنىلەر ۋە سېلىنىدىغان مەبلەغ نىسبەتەن زور بولىدىغان، ئۆزى باشقۇرىدىغان پىروگراممىلارغا، بولۇپمۇ ئۆزى زىيارەت قىلىپ ئىشلەيدىغان سەھىپىلەرگە كۆپلەپ مەبلەغ چىقىرالمايمىز. مۇشۇنداق ئەھۋالدا، تەكرارلىنىش نىسبىتىنى

تۆۋەنلىتىپ، بىلىم خاراكتېرى، قىزىقارلىقى، كۆرۈشچانلىقىنى ئاشۇرۇپ، ئاڭلاش، كۆرۈش نىسبىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن چوقۇم تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش خىزمىتى سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ئاڭلىغۇچىلىرى ۋە تېلېۋىزور كۆرگۈچىلىرىنىڭ ياقتۇرۇپ ئاڭلىشى، كۆرۈشىگە ئېرىشەلەيدىغان پروگراممىا، سەھىپىلەرنى كۆپلەپ تەرجىمە قىلىپ ئىشلىشىمىز كېرەك. مانا بۇ، ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيەنىڭ مەزمۇن قۇرۇلۇشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم بىر يولى.

1980 ـ يىللاردىن ئىلگىرى، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ رادىيو ـ تېلېۋىزىيەسىدە سەنئەت تۈرىدىكى ۋە قىسمەن مەخسۇس پروگراممىلاردىن باشقا، زور كۆپ ساندىكىسى تەرجىمە قىلىنىپ ئىشلىنىپ ئاڭلىتىلاتتى ياكى كۆرسىتىلەتتى. 1980 ـ يىللاردىن كېيىن، ئاز سانلىق مىللەت مۇخبىر، تەھرىرلەر قوشۇنىنىڭ يېتىلىشىگە ئەگىشىپ، تەدرىجىي ھالدا بىر قىسىم ئۆزى باشقۇرىدىغان پروگراممىلار بارلىققا كەلدى. سانلىق مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، مىللىي تىلدىكى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەنگەن پروگراممىلار بىلەن ئۆزى زىيارەت قىلىپ ئىشلىگەن پروگراممىلارغا سېلىنغان مەبلەغ نىسبىتى تەخمىنەن 1:3 نىسبەت بولغان، يەنى ئۆزى زىيارەت قىلىپ ئىشلىگەن بىر مىنۇتلۇق پروگراممىغا سېلىنغان مەبلەغ تەرجىمە قىلىپ ئىشلەنگەن بىر مىنۇتلۇق پروگراممىغا سېلىنغان مەبلەغدىن ئۈچ ھەسسە ئارتۇق بولغان. دېمەك، مالىيە كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە ئادەم كۈچى چەكلىك بولۇۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش، تەكرارلىنىش نىسبىتىنى ئازايتىپ، ئاز سانلىق مىللەت رادىيو ئاڭلىغۇچىلىرى، تېلېۋىزور كۆرگۈچىلىرىنىڭ ئوخشاش بولمىغان تەلىپىنى قاندۇرۇشنىڭ ئۇنۇملۇك يولى. شىنجاڭ خەلق

رادىيو ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە ئاڭلىتىشىدا بىر قىسىم مۇھىم خەۋەرلەر بىر تۇتاش ئاڭلىتىلغاندىن سىرت، باشقا مەخسۇس خەۋەرلەر، سەنئەت ۋە زىيارەت قىلىپ ئىشلەش تۇرىدىكى پروگراممىلارنى ئاساسەن ئۆزلىرى زىيارەت قىلىپ، تەھرىرلەپ ئاڭلىتىشقا تەييارلىغان. لېكىن، شۇنىمۇ ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇكى، ئۆزى تۇزگەن پروگراممىلارنىڭ كۆپ قىسىم مەزمۇنى يەنىلا تەرجىمىدىن كەلگەن. مەسىلەن، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 2 - يۇرۇش ئاخبارات ئۇنىۋېرسال قانىلىدا ئۆزى باشقۇرغان سەھىپىدىن ئون ئىككىسى، تەرجىمە قىلىپ كۆرسىتىلىدىغان سەھىپىدىن 12 سى بار؛ يەنە كىنو - تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەشنى قوشقاندا 70 پىرسەنتى تەرجىمە قىلىنىپ كۆرسىتىلىدۇ.

ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيەنىڭ ئەمەلىي كۈچى تەدرىجىي ئېشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، نېمە ئۈچۈن يەنىلا تەرجىمە قىلىنىپ ئىشلىنىدىغان پروگراممىلار ۋە تەرجىمە مەزمۇنىنى كۆپەيتىشنى تەكىتلەيمىز؟ بۇنى ئالدى بىلەن ئىلغار مەدەنىيەت ۋە ئۈچۈر ئالماشتۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى بەلگىلىگەن. تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش ئارقىلىق ئۆز مىللىتىنىڭ رادىيو - تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى موللاشتۇرۇش ھەر قانداق بىر مىللەت، ھەرقانداق بىر دۆلەت ئۈچۈن ئورتاق. ھەرقايسى دۆلەت، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ رادىيو - تېلېۋىزىيە ئارقىلىق ئۈچۈر ئالماشتۇرۇشى، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشى، باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى تولۇقلاپ ئورتاق تەرەققىي قىلىشى بىر قانۇنىيەت. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆزلىرىنى چۈشىنىش، ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيىتىدىن بەھرىلىنىشتىن سىرت، يەنە باشقا مىللەتلەرنى چۈشىنىشى، پۈتۈن مەملىكەتنى، دۇنيانى بىلىشى، باشقا مىللەتلەر ۋە دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئىلغار

مەدەنىيەتىدىن بەھرىلىنىشى كېرەك. ئۆز ئارا ئۆگەنگەندە، ئۆز - ئارا ئالماشتۇرغاندا، بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرگەندە، ئۆز ئارا بىرلەشكەندە، رادىيو - تېلېۋىزىيەنى ئېچىۋېتىش ئۇسۇلى بويىچە باشقۇرغاندا، ئورتاق ئىلگىرىلىگىلى بولىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، بۇنى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىنىڭ كۆنسېرى ئېشىۋاتقان مەدەنىيەت ئېھتىياجىنى ئەڭ زور دەرىجىدە قاندۇرۇشتىن ئىبارەت ماھىيەتلىك تەلەپ بەلگىلىگەن. نۆۋەتتە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر شەھەر، بازارلاردا ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىدا ئىككى، ئۈچ چاستوتىنىڭ رادىيو ئاڭلىتىشىنى ئاڭلىيالايدۇ ۋە ئىككىدىن تۆت يۈرۈشكىچە قانالدا كۆرسىتىلگەن پىروگراممىلارنى كۆرەلەيدۇ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا بولسا، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ۋە ئامما ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىدا رادىيو ئاڭلايدىغان چاستوتا ۋە تېلېۋىزىيە قانالىرى تېخىمۇ ئاز بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، زور كۆپ ساندىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى خەنزۇ تىلىنى بىلمەيدۇ، شۇڭا، ئۇلار رادىيو - تېلېۋىزىيەنىڭ ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىدا ئاڭلىتىلىشى، كۆرسىتىلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. مانا بۇ بىزنىڭ ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا ئاڭلىتىش بېرىلىدىغان چاستوتا ۋە تېلېۋىزىيە قانالىرىنى تېزدىن كۆپەيتىش بىلەن بىللە، كوزىر پىروگراممىلار، سەھنىلەر ۋە كىنو - تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنى كۆپلەپ تەرجىمە قىلىپ ئىشلەپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيەنىڭ ئاڭلىتىلىشى، كۆرسىتىلىشىنى تېخىمۇ بېيىتىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، ئادەم كۈچى ۋە مالىيە جەھەتتىكى شارائىت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە ئىشلىرى گەرچە تېز تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرى سەۋىيەلىك كەسپىي خادىملار كەمچىل، ئۇسكۇنىلەر قالاق، يەنە بەزى جايلارنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيەسى يۇقىرى بولمىغانلىقتىن، مەبلەغ كاپالىتى

يېتەرلىك ئەمەس، شۇڭلاشقا كوزىر سەھىپىلەرنى كۆپەيتىپ، پىروگرامما مەزمۇنىنى بېيىتىشتا يەنىلا تەرجىمە قىلىپ ئىشلەشنى كېڭەيتىش ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇشقا تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئۇنداقتا، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە تەرجىمە خىزمىتىنىڭ مۇھىم رولىنى قانداق جارى قىلدۇرۇشىمىز كېرەك؟

1. تەرجىمە خىزمىتىگە تايانغاندىلا ئاندىن پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ئاۋازىنى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىغا ۋاقتىدا، توغرا يەتكۈزەلەيمىز. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە، قازاقچە تىللىرىدىكى قانىاللار ئۆزلىرى باشقۇرغان سەھىپىلەرنى ياخشى باشقۇرغاندىن سىرت، يەنە «شىنجاڭ خەۋەرلىرى»، «بۈگۈنكى سۆھبەت»، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «مەملىكەت خەۋەرلىرى، خەلقئارا خەۋەرلەر»، «قىزىق نۇقتا ھەققىدە سۆھبەت»، «جاھاندىكى ئىشلار»، «دۇنيا ھەپتىلىكى»، «ئادەم ۋە تەبىئەت»، «بېيىش يولى» قاتارلىق سەھىپىلەرنى تەرجىمە قىلىپ كۆرسىتىۋاتىدۇ. 1999 ـ يىلى مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «مەملىكەت خەۋەرلىرى، خەلقئارا خەۋەرلەر» سەھىپىسىنى تەرجىمە قىلىپ، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن بىر كۈندە كۆرسىتىپ كەلگەندىن كېيىن، بۇلتۇر ئاپتونوم رايونلۇق رادىيو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسى تۆت مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەھرىر ـ تەرجىمە بۆلۈمىنىڭ خىزمەت شارائىتى ۋە ئۈسكۈنىلىرىنى ياخشىلىدى. بۈنىڭ بىلەن مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «مەملىكەت خەۋەرلىرى، خەلقئارا خەۋەرلەر» سەھىپىسىنى تەرجىمە قىلىپ كۆرسىتىش ۋاقتى بىر يېرىم سائەت ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ئاۋازىنى ئەڭ تېز، ئۇنۇملۇك ۋاقىت ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىغا يەتكۈزۈشكە كاپالەتلىك قىلىندى.

بۇنىڭ بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەت، فاكتىجىن، لۇشيەنلىرىدىن ۋاقتىدا خەۋەر تېپىپ، پارتىيەنىڭ تەشەببۇسى بىلەن خەلقنىڭ ئارزۇسىنىڭ بىردەك بولۇشى ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

2. تەرجىمە خىزمىتىگە تايانغاندىلا ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى موللاشتۇرۇپ، تەكرارلىنىش نىسبىتىنى تۆۋەنلىتىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىنىڭ رادىيو ئاڭلاش، تېلېۋىزور كۆرۈشتىكى تەلىپىنى قاندۇرالايمىز. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئۇيغۇرچە خەۋەرلەر ئۇنۇۋېرسال قانلىنىنى ئېلىپ ئېيتساق، بۇ قانال كۆپ يىللاردىن بۇيان داۋاملىق تەرىشىش ئارقىلىق تەكرارلىنىش نىسبىتىنى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەتتى. ھازىرغا قەدەر، بۇ قانالدا كۆرسىتىلىۋاتقان ئۆزلىرى باشقۇرغان سەھىپىلەرنىڭ كۆندە يېڭى كۆرسىتىلىش ۋاقتى توقسان مىنۇتقا، تەكرار كۆرسىتىلىش ۋاقتى يەتمىش سەككىز مىنۇتقا يەتتى (سەھىپىلەرنى تونۇشتۇرۇش تەكرار كۆرسىتىلمەيدۇ). تەرجىمە قىلىنغان كىنو ـ تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنىڭ كۆندە يېڭى كۆرسىتىلىش ۋاقتى توقسان مىنۇتقا يېتىپ (ئىلگىرى كۆندە يېڭى كۆرسىتىلىش ۋاقتى قىرىق بەش مىنۇت ئىدى)، تەكرارلىنىش ۋاقتى كۆنىگە ئىككى سائەتكە يېقىن ئازايدى (ئىلگىرىكى بەش يۈز ئاتمىش يەتتە مىنۇتتىن تۆت يۈز ئەللىك مىنۇتقا ئازايدى). شۇنداق بولسىمۇ، ئاز سانلىق مىللەت تېلېۋىزور كۆرگۈچىلىرىنىڭ تەلىپىدىن يەنىلا يىراقتا بولۇپ، يەرلىك ئىستانسىلارنىڭ ئۆزلىرى باشقۇرغان سەھىپىلىرى ئاز، تەكرارلىنىش كۆپ. شۇڭلاشقا، تەرجىمە قىلىپ ئىشلەشنى كۆپەيتكەندىلا، تەكرارلىنىش نىسبىتىنى ئازايتقىلى بولىدۇ.

3. تەرجىمە خىزمىتىگە تايانغاندىلا، ئىنسانلارغا ئورتاق بولغان مەنۇى بايلىقنىڭ تۈرلۈك بىلىملىرى ۋە ئۇچۇرلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، مىللەتلەرنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت ساپاسىنى

ئۆستۈرگىلى بولىدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، رادىيو - تېلېۋىزىيە بىر خىل ئۇنىۋېرسال ئالىي مەكتەپ بولۇپ، كىشىلەر بۇ مەكتەپ ئارقىلىق دۇنيادىكى ئۇچۇرلارنى، تۈرلۈك بىلىملەرنى ئىگىلەيدۇ. ئۇچۇر بىلەن بىلىمنىڭ چەك - چېگرا سى بولمايدۇ، مىللەت ئايرىمايدۇ. شۇڭلاشقا، ئۇچۇر ۋە ئىلىم - پەن بىلىملىرىنى تەرجىمە قىلىپ تارقىتىش مىللەتلەرنىڭ ئۇنىۋېرسال ساپاسىنى ئۆستۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ، دەيمىز.

4. تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش ئارقىلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئىشلەش سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈشنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيەنى ياخشى باشقۇرۇپ، پروگراممىلارنىڭ سۈپىتى ۋە سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە، ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى چىقىش قىلىپ پىكىر يۈرگۈزۈش، نىشانىنى تاللاپ بېكىتىش لازىم. بىراق، قانداق ئىشلەش، پروگراممىنىڭ شەكلى، مەزمۇنىنى سەرخىللاشتۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە باشقا مىللەتلەرنىڭ تەجرىبىلىرى ۋە ئۇسۇللىنى ئۆگىنىش ھەم قوبۇل قىلىش لازىم. ياخشى پروگرامما، ياخشى سەھنە، نادىر ماقالە ۋە نادىر ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىش ئارقىلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى بېيىتىپلا قالماستىن، يەنە پروگراممىنىڭ سۈپىتى ۋە سەۋىيەسىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.

3. تەرجىمە قىلىپ ئىشلەشنى كۆچەيتىپ، پروگراممىلارنى كۆپەيتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت تەلىپىنى قاندۇرايلى

تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش رادىيو - تېلېۋىزىيە پروگراممىسىدىكى مۇھىم ھالقا، ئاساسلىق تەركىبىي قىسمى،

شۇنداقلا رادىيو ـ تېلېۋىزىيە پىروگراممىلىرى (بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە پىروگراممىلىرى) نى بېيىتىش، شۇنداقلا ئىلگىرى سۈرۈپ تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى بىر مۇھىم خىزمەت. بۇنىڭدىن كېيىن ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيەنىڭ تەرەققىياتى ھەر قانچە تېز بولسىمۇ، سەۋىيەسى ھەرقانچە يۇقىرى بولسىمۇ، يەنىلا تەرجىمە خىزمىتىدىن ئايرىلالمايدۇ. شۇڭلاشقا، تەرجىمە خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى يۇكسەلدۇرۇشتىكى بىر مۇھىم ۋەزىپە.

تەرجىمە خىزمىتىنى قانداق قىلغاندا ياخشى ئىشلىگىلى بولىدۇ؟

1. تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش تۇرلىرى ۋە تاللاش

بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە پىروگراممىلىرى ئاساسلىقى خەۋەر ۋە تۇرلۇك مەخسۇس پىروگراممىلاردىن سىرت، قالغان پىروگراممىلار ئاساسەن ئۆزلىرى تاللاپ، زىيارەت قىلىپ تەھرىرلەپ ئاڭلىتىشقا تەييارلانغان، تېلېۋىزىيەدە تەرجىمە قىلىنغان پىروگراممىلار مەلۇم سالماقنى ئىگىلەيدۇ. شۇڭلاشقا، مەن بۇ يەردە ئاساسلىقى تېلېۋىزىيە پىروگراممىلىرىنىڭ تەرجىمىسى ھەققىدە توختىلىمەن.

نۆۋەتتە، تېلېۋىزىيە پىروگراممىلىرى خەۋەر تۇرىدىكى پىروگرامما، مەخسۇس پىروگرامما، سۆھبەت تۇرىدىكى پىروگرامما، كۆڭۈل ئېچىش تۇرىدىكى پىروگرامما، مۇلازىمەت تۇرىدىكى پىروگرامما ۋە تەرجىمە قىلىپ ئىشلەنگەن كىنو ـ تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرى قاتارلىقلار. كۆڭۈل ئېچىش تۇرىدىكى پىروگراممىلار بىلەن مۇلازىمەت تۇرىدىكى پىروگراممىلارنىڭ شەكىل ۋە ئوبيېكت جەھەتتىكى مىللىي ئالاھىدىلىكى، رايون ئالاھىدىلىكى نىسبەتەن كۆچلۈك بولغاچقا، تەرجىمە قىلىنىدىغان

پروگراممىلار ئاساسەن خەۋەرلەر، مەخسۇس پروگراممىلاردىن تاللىنىۋاتىدۇ. مەسىلەن، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە، قازاقچە تىللىرىدىكى قاناللار مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە، قازاقچە تىللىرىدىكى قاناللار مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «مەملىكەت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەر»، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «شىنجاڭ خەۋەرلىرى»نى تەرجىمە قىلىپ كۆرسىتىشنى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئاۋازىنى يەتكۈزۈشتىكى مۇھىم ۋەزىپە دەپ قاراش بىلەن بىللە، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىنىڭ تەلىپى ۋە قوبۇل قىلىش پىسخىكىسىغا ئاساسەن مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «قىزىق نۇقتا ھەققىدە سۆھبەت»، «جاھاندىكى ئىشلار»، «دۇنيا ھەپتىلىكى»، «ئادەم ۋە تەبىئەت»، «بېيىش يولى» شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى خەنزۇچە قانالدىكى «بۇگۈنكى سۆھبەت» قاتارلىق پروگراممىلارنى تەرجىمە قىلىپ كۆرسىتىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

ئۇنىڭدىن باشقا مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «تەكشۈرۈش خەۋەرلىرى»، «ئىقتىسادقا دائىر يېرىم سائەتلىك خەۋەرلەر»، «ئىزدىنىش ۋە بايقاش»، «يۇقىرى دەرىجىلىكلەر بىلەن سۆھبەت»، «قانۇننىڭ ئالدىنقى سېپىدە» قاتارلىق سەھىپىلەر ۋە سېرىك، سېھىرگەرلىك، چەت ئەل سەنئىتى قاتارلىق ئەينى چاغدىكى سىياسىي ئىشلار، كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىدىكى پروگراممىلارنىمۇ ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئىنتايىن ياقتۇرۇپ كۆرىدۇ. ئەگەر راسخوت ۋە تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش كۈچى يېتەرلىك بولسىلا، ئۇلارنىڭ تېلېۋىزور كۆرۈشكە بولغان تەلىپىنى تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە قاندۇرغىلى بولىدۇ.

تەرجىمە قىلىنىدىغان پروگراممىنى تاللاشتا ئاساسلىقى ئۇنىڭ مەزمۇنى ۋە شەكلىگە قاراش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكى ۋە قوبۇل قىلىش پىسخىكىسىنى

ئويلىشىش، مەلۇم ئۆلچەم ۋە پىرىنسىپ بويىچە قىلىش كېرەك. مېنىڭچە تەرجىمە قىلىنىدىغان پىروگراممىلارنى تاللاشتا تۆۋەندىكى پىرىنسىپلارغا دىققەت قىلىش لازىم:

1) ئورتاق بەھرىلىنىش پىرىنسىپى. يەنى تەرجىمە، قىلىشقا تاللىغان پىروگراممىنىڭ مەزمۇنى، شەكلى ۋە ئىپادىلىنىش ئۇسۇلى جەھەتتە ئورتاقلىق بولۇشى، ھەر قايسى مىللەتنىڭ قوبۇل قىلىش تەلىپى ۋە ئورتاق پىسخىكىسىغا ماس كېلىشى كېرەك.

2) قوبۇل قىلىش پىرىنسىپى. تەرجىمە قىلىنىدىغان پىروگراممىنى تاللىغاندا، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ مەدەنىيەت، مائارىپ، دىنىي ئېتىقادى، ئۆرپ ـ ئادىتى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت، تۇرمۇش، خىزمەت ۋە ھۇزۇرلىنىش تەلىپىگە يېقىنلاشىتۇرۇش، ئىمكانقەدەر مىللىيچىلاشتۇرۇش، رايونلاشتۇرۇش، يەرلىكلەشتۇرۇش ۋە تۇرمۇشقا يېقىنلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ياقتۇرۇپ كۆرىدىغان قىلىش لازىم.

3) نەمۇنىلىك پىرىنسىپى. تەرجىمە قىلىشقا تاللانغان پىروگراممىلار شەكلى ۋە ئىپادىلىنىش ئۇسۇلى جەھەتتە يېڭىچە، ئالدىنقى قاتاردىكىسى بولۇپلا قالماستىن، ئۈلگىلىك ۋە باشلامچىلىق رول ئويناليدىغان، شۇنداقلا مەزمۇنى، شەكلى ۋە ئۇچۇر تارقىتىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىغا يېڭىلىق ئاتا قىلالايدىغان لازىم.

4) بىلىم خاراكتېرلىك پىرىنسىپى. بىلىمنىڭ چەك ـ چېگرالىق بولمايدۇ، مىللەت ئايرىمايدۇ. پەقەت ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسىنىڭ ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈشكە، كىشىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلىشى ۋە ئالغا ئىلگىرىلىشىگە پايدىسى بولغان بىلىم كىشىلەرنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ۋە قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشىدۇ.

شۇڭلاشقا، چوقۇم بىلىم خاراكتېرى يۇقىرى، ئەمەلىيەتچانلىقى كۈچلۈك پىروگراممىلارنى تاللاپ تەرجىمە قىلىش لازىم.

2. كىنو ـ تېلېۋىزىيە تېياتىرلىرىنى تەرجىمە قىلىش تەلىپى

كىنو ـ تېلېۋىزىيە تېياتىرى تەرجىمىسى تېلېۋىزىيە پىروگراممىسى ئىچىدە زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى تېلېۋىزىيە پىروگراممىسى ئىچىدە ئىگىلىگەن سالمىقى خېلى زور. يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن بىر قىسىم سانلىق مەلۇماتلار شۇنى كۆرسىتىدۇكى، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى تېلېۋىزىيە قانالىلىرىدا كۆرسىتىلگەن پىروگراممىنىڭ 80 پىرسەنتىنى جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ تەرجىمە قىلىنغان كىنو ـ تېلېۋىزىيە تېياتىرلىرى ئىگىلەيدۇ، ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردىكى تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىدا بولسا ئىگىلىگەن سالماق تېخىمۇ زور. تەرجىمە قىلىنغان كىنو ـ تېلېۋىزىيە تېياتىرلىرىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى تېلېۋىزىيە پىروگراممىسىدا بۇنداق ئالاھىدە ئورۇندا تۇرۇشى بىزنىڭ كىنو ـ تېلېۋىزىيە تېياتىرلىرىنى تەرجىمە قىلىش ئىشلىرىغا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ.

شۇڭلاشقا شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، كىنو ـ تېلېۋىزىيە تېياتىرى تەرجىمە خىزمىتى ئىنتايىن مۇھىم. چۈنكى، بىرىنچىدىن، تېلېۋىزىيەنىڭ ئۇچۇر تارقىتىش، تەشۋىقى تەربىيە ئېلىپ بېرىش رولى بولۇپلا قالماي، ئۇ خەلق ئاممىسىنى ساغلام ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان كۆڭۈل ئېچىش بوشلۇقى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئىككىنچىدىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى يۇكسەلدۈرۈپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش يۇكسەكلىكىدە تۇرۇپ، كىنو ـ تېلېۋىزىيە

تىياتىرلىرىنىڭ تەرجىمە خىزمىتىگە كۆڭۈل بۆلدى ۋە ئۇنى زور كۈچ بىلەن قوللىدى، مەركەز 2005 - يىلىدىن باشلاپ كىنو - تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنىڭ تەرجىمە ئىشلىرىغا مەخسۇس مەبلەغ ئاجراتتى، رادىيو، كىنو، تېلېۋىزىيە باش ئىدارىسى ھەر يىلى مىلىڭ قىسىم تېلېۋىزىيە تىياترى بىلەن ھەقسىز تەمىنلەشنى قارار قىلدى. بۇنىڭ بىلەن كىنو - تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنى تەرجىمە قىلىش ئىلگىرىكى يىللاردىكى ئىككى مىڭ قېسىمدىن ئازراق بولۇشتىن بىراقلا ئېشىپ تۆت مىڭ قېسىمدىن كۆپرەككە يېتىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى تېلېۋىزىيە قانالىلىرىدا كۆرسىتىلىدىغان كىنو - تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنىڭ تەكرارلىنىش نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى.

ئۇچىنچىدىن، ئىلغار مەدەنىيەتنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىنىڭ ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈشنىڭ ئېھتىياجى.

تۆتىنچىدىن، پۇقرالارنىڭ تەلىپى ۋە ئېھتىياجى.

بەشىنچىدىن، كىنو - تېلېۋىزىيە ئىشلىرى بازىرى تەرەققىياتىنىڭ يۇزلىنىشى ۋە ئوبيېكتىپ تەلەپ.

كىنو - تېلېۋىزىيە تىياترى تەرجىمە ئىشلىرىغا قويۇلىدىغان تەلەپلەر:

1) تەرجىمە قىلىشقا تالىلىنىدىغان كىنو - تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنىڭ ژانىرى، مەزمۇنى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ - ئادىتى، دىنىي ئېتىقاد ئالاھىدىلىكى ۋە گۈزەللىكتىن بەھرىلىنىش كۆز قارىشىغا ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك.

2) ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىنىڭ ھەر قاتلامدىكى ئوخشاش بولمىغان ئېھتىياجى ۋە ھۇزۇر ئېلىش سەۋىيەسىنى ئويلىشىش كېرەك.

3) تەرجىمە قىلىش ئۇسلۇبى جەھەتتە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل ئالاھىدىلىكى ۋە قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت

قىلىش لازىم.

4) ئەسلىدىكى ئەسەر ئاساسىدا قايتا ئىجاد قىلىش، بەدئىيلىكى جەھەتتە يېڭىلىق يارىتىشقا جۈرئەت قىلىش لازىم.

3. قوشۇن قۇرۇلۇشىنى كۆچەيتىپ، كىنو ـ تېلېۋىزىيە تىياتىرى تەرجىمىسىنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش.

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كىنو ـ تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى تەرجىمە قىلىش خىزمىتى يىگىرمە نەچچە يىللىق مۇساپىنى بېسىپ ئۆتۈپ، تەرجىمان، ئاۋاز ئارتىسى، تېخنىك خادىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر قەدەر كۆچلۈك قوشۇننى ھاسىل قىلدى. شۇنداقلا، بۇ قوشۇننىڭ تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش سەۋىيەسىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 2006 ـ يىلى يۇقىرىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش بۆلۈمى بىلەن تەڭرىتاغ كىنو ئىستۇدىيەسىنىڭ تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش بۆلۈمى بىرلەشتۈرۈۋېتىلىپ، نازارەتكە بېۋاستە قاراشلىق كىنو ـ تېلېۋىزىيە تىياتىرى تەرجىمە مەركىزى بولۇپ قۇرۇلدى. خوتەن، قەشقەر، ئىلى، ئۈرۈمچى قاتارلىق ئون ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەردىمۇ كىنو ـ تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇپ، تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش ئەمەلىي كۈچى يەنىمۇ ئاشتى. لېكىن، زور كۆپ ساندىكى خادىملار رەسمىي تەربىيەلەنگەن بولمىغاچقا، كەسپىي ئۇنۇمۇبرسال ساپاسى نىسبەتەن تۆۋەن بولۇپ، شەخسلەرنىڭ ئىقتىدارى ۋە ئەمەلىي تەجرىبىسىگە تايىنىپلا ئىشلىگەندە نۆۋەتتىكى تەلەپكە ماسلاشقىلى بولمايدۇ. بۇ، كىنو ـ تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش سەۋىيەسى، سان ـ سۈپىتىنىڭ يۇقىرى ئۆرلىشىگە مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىپ كەلمەكتە. شۇڭلاشقا، تۈرلۈك يوللار ئارقىلىق خادىملارنى تەربىيەلەشنى كۈچەيتىپ، پۈتكۈل قوشۇننىڭ سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش نۆۋەتتىكى جىددىي ۋەزىپە ھېسابلىنىدۇ.

4. تەرجىمە قىلىپ ئىشلەشكە سېلىنىدىغان مەبلەغنى داۋاملىق ئاشۇرۇش، يۇقىرى ساپالىق ئىختىساس ئىگىلىرى ۋە ياخشى قوشۇننىڭ بولۇشى هالقا، مەبلەغ سېلىش بولسا ئاساس ۋە ئۇنىڭ كاپالىتى.

دۆلەتنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشى ئارقىسىدا، نازارەتكە بېۋاستە قاراشلىق كىنو ـ تېلېۋىزىيە تېياتىرىنى تەرجىمە قىلىش مەركىزىنىڭ ئاساسىي ئەسلىھەلەر شارائىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى، لېكىن تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن هەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەهەرلەردىكى كىنو ـ تېلېۋىزىيە تېياتىرىنى تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش ئورۇنلىرىنىڭ خىزمەت شارائىتى نىسبەتەن جاپالىق، ئۇسكۇنىلىرى كونا بولۇپ، خىزمەتنىڭ ئېهتىياجىدىن زادىلا چىقالمايدۇ. شۇڭلاشقا، خىزمەت شارائىتىنى ياخشىلاش ۋە فىلىم كىرگۈزۈش، مەبلەغ سېلىنمىسىنى ئاشۇرۇش نۆۋەتتىكى جىددىي ئىش، شۇنداقلا ئۇزاق مۇددەتلىك تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ تۈپ كاپالىتى.

ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىش ئىدىيەسىنى تۇرغۇزۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى پروگراممىلارنىڭ تەسىر كۆرسىتىش كۈچىنى كۈچەيتەيلى

ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىش — ئىلمىي تەرەققىيات قارىشى يېتەكچىلىكىدىكى ئاخبارات نەزەريەسىدە يارىتىلغان يېڭىلىق ۋە تەرەققىيات. ئۇ جامائەتنىڭ مەسلىھەت سوراش ۋە كۆڭۈل ئېچىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ ۋە ئۇلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، ئاخباراتنى ئوبيېكتىپ، ئادىل، تەڭپۇڭ، ئاقىلانە خەۋەر قىلىشتەك ماھىيەتلىك خاراكتېرىنى گەۋدىلەندۇردى ۋە كۈچەيتتى. ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە خەلقئارا ئۇزلىنىۋاتقان شارائىتتا ئۆز ئاۋازىنى تارقىتىش ئۈچۈن «ئۇچكە يېقىنلاشتۇرۇش، بەشتە يېڭىلىق يارىتىش» ئەمەلىيەتى داۋامىدا «دېمەكچى بولغانلىرىم دەل سىزنىڭ بىلمەكچى بولغانلىرىڭىزدىن ئىبارەت» دېگەنلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇش لازىملىقىنى ئوتتۇرىغا قويىدى، بۇ دەل پروگراممىلارنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىشتىكى يادرولۇق غايە.

1. بېيجىڭ ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنىنى ماس قەدەمدە تەرجىمە قىلىپ ئاڭلىتىشنىڭ ئىلھامى

2008 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە 5 ـ قانىلى ۋە قازاقچە 8 ـ قانىلى تاماشىبىنلارنىڭ قەلبىدە يېڭىباشتىن ئېتىراپ قىلىنىشقا ئېرىشتى. نۇرغۇن تاماشىبىنلار ئۇيغۇرچە 5 ـ قانال ۋە قازاقچە 8 ـ قانالنىڭ بېيجىڭ ئولىمپىك تەنھەرىكەت

يغىنىنى ماس قەدەمدە تەرجىمە قىلىپ ئاڭلاتقانلىقىدەك مۇڭەپپەقىيەتسىنى ماختىشىپ، بۇ «ناھايىتىمۇ ئۇلۇغ ئىش بولدى»، «قالتىس ئىش بولدى» دەپ باھا بېرىشتى. ئىلىم ساھەسىدىكىلەر ڭە كەسپىي ساھەدىكىلەرمۇ «بۇ ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە تارقىتىشنىڭ تەرەققىيات تارىخىدىكى بىر مۆجىزە» دەيىشتى. ئۇلار مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەنزۇچە پىروگراممىسىنالىدىن ئۇدا ئون يەتتە كۈن پايدىلىنىپ، 29 ـ نۆۋەتلىك بېيجىڭ ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ مۇھىم مۇسابىقىلىرىنى بىۋاستە ئۇيغۇرچە ڭە قازاقچىغا تەرجىمە قىلىپ ماس قەدەمدە ئاڭلىتىپ، شۇ جايدىكى تاماشىبىنلارنىڭ بىرىنچى ڭاقىتتىكى كۆرۈش ئېھتىياجىنى قاندۇرغانلىقى ئۈچۈن مۇكاپاتلاندى. دۆلەت رادىيو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە باش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى خۇ جەنفەن ئۆزى بىۋاستە تېلېفون بېرىپ، ئۇلارنى تەبرىكلىدى ڭە ئۇلارغا ئىلھام بەردى. يېقىندا شىنجاڭ رادىيو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، شىنجاڭ رادىيو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە جەمئىيىتى مەخسۇس مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىپ، «بىرىنچى ڭاقىتتا بېيجىڭ ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنى مۇسابىقىلىرىنى ماس قەدەمدە تەرجىمە قىلىپ كۆرسىتىش» تىن ئىبارەت بۇ يېڭىلىقنى مۇھاكىمە قىلدى.

2008 ـ يىلى 8 ـ ئاي جۇڭگونىڭ رادىيو ـ تېلېۋىزىيەسى 5 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىكى يەر تەۋرەشىنى خەۋەر قىلغاندىن كېيىنكى يەنە بىر قېتىم دۇنيا كۆز تىككەن بىر ئاي بولدى. پۈتكۈل دۇنيا «بېيجىڭ ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنى» غا جەم بولدى، «بېيجىڭ ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنى» كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، ئاخبارات ۋاستىلىرى كۆڭۈل بۆلىدىغان يېڭى قىزىق نۇقتىغا ئايلاندى. ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيەدە قانداق قىلغاندا ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ باشلىنىش مۇراسىمىنىڭ ئەھلي ئەھۋالىنى،

مۇھىم مۇسابىقىلەرنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى ۋە يېپىلىش مۇراسىمىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى ماس قەدەمدە تەرجىمە قىلىپ كۆرسەتكىلى بولىدۇ، دېگەن مەسىلە شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ بىرىنچى ۋاقىتتا تاماشىبىنلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش، قانالدا داڭلىق ماركا يارىتىش، ھەر مىللەت تاماشىبىنلىرى ئۈچۈن ئەلا مۇلازىمەت قىلىشتىكى يارقىن نۇقتىسى بولۇپ قالدى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، شىنجاڭ رادىيو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ كۈچلۈك تۈرتكىسىدە شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى باش شۇجى خۇجىنتاۋنىڭ 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى سۆزلىگەن «بىرىنچى ۋاقىتتىكى نوپۇزلۇق تارقىتىش» دېگەن سۆزىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قىلىپ، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئىچكى ـ تاشقى بايلىق مەنبەلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ھەر بىر مەيدان مۇسابىقىنى ماس قەدەمدە تەرجىمە قىلىپ ئاڭلىتىشتا يۇز بېرىش ئېھتىمالى بولغان كۈتۈلمىگەن ئەھۋاللار ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ تەييارلىق لايىھىلىرىنى تەپسىلىي تەتقىق قىلىپ، ئىنچىكە تەييارلىق كۆرۈش، كۈتۈلمىگەن ئەھۋاللارغا تاقابىل تۇرۇشتا ئەركىنرەك بولۇشنى ئىشقا ئاشۇردى. ئون يەتتە كۈن ۋاقىت ئىچىدە ئۇيغۇرچە، قازاقچە قانالدا ماس قەدەمدە تەرجىمە قىلىپ ئاڭلىتىلغان مۇھىم مۇسابىقە پائالىيەتلىرى ئىككى يۇز يىگىرمە توققۇز مەيدانغا، ئومۇمىي ۋاقتى ئىككى مىڭ يىگىرمە ئىككى سائەتكە يەتتى. ماس قەدەمدە تەرجىمە قىلىپ ئاڭلىتىشنى ئۈستىگە ئالغان ئۇيغۇرچە، قازاقچە پروگراممىا رىياسەتچىلىرىنى ئاز سانلىق مىللەت تاماشىبىنلىرى «ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ ئەھۋالىنى بۇاستە ئاڭلىتىۋاتقان ئۆزىمىزنىڭ ئالتۇن مېدالىلىق رىياسەتچىلىرىمىز» دەپ تەرىپلەشتى.

ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنىنى ماس قەدەمدە تەرجىمە

قىلىپ ئاڭلىتىش بىزگە مۇناسىق ئۇچ جەھەتتىن ئىلھام بەردى: بىرىنچى، بىرىنچى ۋاقىتتىكى نوپۇزلۇق ئاڭلىتىش — ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيەنى زورايتىش ۋە كۆچەيتىش، خەنزۇ تىلىدىكى ئاخبارات تارقىتىش بىلەن بولغان پەرقنى كىچىكلىتىش، خەلقئارالاشتۇرۇپ ئاڭلىتىش بېرىش بىلەن تۇتاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە كاپالىتى؛ ئىككىنچى، بۇنى داۋاملىق ئىزچىللاشتۇرۇشمىز، مەڭگۈ بوشاشماسلىقىمىز لازىم. ئۆز مىللىتىمىزنىڭ يۇقىرىلىغا ئەڭ تونۇشلۇق بولغان تىل ئارقىلىق ئەڭ يۇقىرى قىممەتكە ئىگە ئۇچۇرلارنى تارقىتىپ، ئاز سانلىق مىللەت تېلېۋىزىيە تاماشىبىنلىرىنىڭ بالدۇر ۋە تېز بىلىشكە ئىنتىلىشتەك ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش، تارىخ ۋە دەۋر ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە ئاڭلىتىشىغا يۈكلىگەن شەرەپلىك بۇرچ؛ ئۇچىنچى، كۆچنى مەركەزلەشتۇرۇپ، قەتئىي داۋاملاشتۇرۇشىمىز لازىم. «ئۇچكە يېقىنلاشتۇرۇش، بەشتە يېڭىلىق يارىتىش» نىڭ مېتودولوگىيەسىدە يېڭىلىق يارىتىش كۆچى ئىدارە قىلىش ۋە رەھبەرلىك قىلىش رولىنى ئوينايدۇ. كۆز قاراشتا يېڭىلىق يارىتىش ئەڭ ئەمەلىي ئىشلىتىلىش قىممىتىگە ئىگە، شۇڭا ھەر بىر قېتىملىق ئاڭلىتىشنى قەتئىي تەۋرەنمەي، قىلچە بوشاشماي داۋاملاشتۇرۇشتا چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم.

2. ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنىڭ مەزمۇنىنى ئىگىلەش

پارتىيەمىزنىڭ 17 - قۇرۇلتىيىدا ئىلمىي تەرەققىيات قارىشىنىڭ مەزمۇنى ئومۇميۈزلۈك ۋە چوڭقۇر شەرھىلىنىپ مۇناسىق دەپ كۆرسىتىلدى؛ ئىلمىي تەرەققىيات قارىشىنىڭ بىرىنچى مۇھىم مەزمۇنى — تەرەققىيات؛ ئۇنىڭ يادروسى — ئادەمنى ئاساس قىلىش؛ ئاساسىي تەلەپ — ئومۇميۈزلۈك ماسلاشتۇرۇپ سىجىل تەرەققىي قىلىش؛ تۈپ ئۇسۇل — بىر

تۇتاش پىلانلاپ، تەڭ ئېتىبار بېرىش. بۇ، ماركسىزمنىڭ تەرەققىيات توغرىسىدىكى دۇنيا قارىشى ۋە مېتودولوگىيەسىنىڭ مەركەزلەشتۈرۈلگەن ئىپادىسى.

ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىش ــ ئىلمىي تەرەققىيات قارىشىنىڭ يېتەكچىلىكىدە جامائەتچىلىكنىڭ مەسلىھەت سوراش، كۆڭۈل ئېچىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ھەمدە شۇلارغا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئوبيېكتىپ، ئادىل، ئاقىلانە ۋە توغرا خەۋەر بېرىش جەريانىدۇر. بۇ تەبرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋە ئاساسلىق ۋەزىپىسى ــ «سۆزلىمەكچى بولغانلىرىم دەل سىزنىڭ ئەڭ ياقتۇرۇپ ئاڭلىماقچى بولغانلىرىڭىزدۇر» دېگەنلەردىن ئۈزۈل ـ كېسىل قول ئۈزۈپ، «سىز ئەڭ ياقتۇرۇپ ئاڭلىماقچى بولغان» ئۇچۇر، ساۋات، ئۇسۇل ـ چارە، كۆرمەكچى، ئاڭلىماقچى بولغان مەزمۇنلار ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تەييارلىنىپ، ئەمەلىي ئىشلىتىلىش داۋامىدا قىممىتىنى ئۆستۈرۈش ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ، دېگەندىن ئىبارەت. ئۇنىڭدا ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ۋاستىلىرىنىڭ ئادەمنى ئاساس قىلىشتىن ئىبارەت يېڭىچە ئاخبارات تارقىتىش نۇقتىسىدا تۇرۇپ، «بىرىنچى ۋاقىتتىكى نوپۇزلۇق تارقىتىش»نىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، پروگراممىا مەزمۇنىنى ئەڭ يېڭى مەنىگە، ئەڭ يۇقىرى قىممەتكە ئىگە قىلىش. كىشىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك تەرەققىياتىدىكى مەسىلىلەرنى ئەڭ تېز سۈرئەتتە ھەل قىلىش. جىددىي ياخشىلاشقا تېگىشلىكلىرىنى ياخشىلاش ھەمدە ئۇنى ئىلگىرى سۈرۈش ئارقىلىق، جۇڭگوچە سوتسىيالىزمنىڭ «ئوچ مەدەنىيىلىك» قۇرۇلۇشىنى مەركەز، دۆلەت مەنپەئەتى، مىللەتنىڭ ئىرادىسى، مەدەنىيەت ۋارىسلىقى، دەۋر روھى ۋە ئەخلاقىنى قېلىپلاشتۇرۇشنى ئۇلۇغ قىلىپ مەزمۇننى تاللاش، رەتكە تىزىش ئاساسىدا كىشىلەرنىڭ خۇشال ۋە قايىل بولغان ھالدا قوبۇل قىلىشى ھەمدە تەتبىقلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش، تاماشىبىنلارنى

تولۇق ۋە ئۈنۈملۈك ئەمەلىي مۇلازىمەتتىن ھۇزۇرلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىنىدۇ.

يۇقىرىقى تونۇش ئاساسىدىن ئېيتقاندا، ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىش نەزەريىە بىلەن ئەمەلىيەت، مەزمۇن بىلەن شەكىل، سۈبيېكت بىلەن ئوبيېكت، مۇددىئا بىلەن ئۇنۇم، تارقىتىش بىلەن قوبۇل قىلىش، تۇتاشتۇرۇش بىلەن ئالماشتۇرۇش، ئىشلىتىش بىلەن قانائەت ھاسىل قىلىش، ئېھتىياج بىلەن مۇلازىمەتتىن ئىبارەت ئىچكى بىرلىككە ئىگە بولۇپ، ئۇنى كونكرېتلاشتۇرغاندا تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى ئىگىلەش لازىم:

1. دەل ۋاقتىدا توغرا بولۇش، ئىنكاس تېز بولۇش.

ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىشتا، بىرىنچى بولۇپ تارقىتىشنى قولدىن بەرمەسلىك، ئەڭ تېز سۈرئەتتە تارقىتىپ جامائەت پىكرىنى يېتەكلەش، بىرىنچى ۋاقىتتىلا ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ رادىيو ـ تېلېۋىزىيەدىن بىلمەكچى، ئالدىن بىلمەكچى ۋە تېز سۈرئەتتە بىلمەكچى بولغان ئۇچۇرلاردىن خەۋەردار بولۇش ھوقۇقى، قاتنىشىش ھوقۇقى، ئىپادىلەش ھوقۇقى ۋە نازارەت قىلىش ھوقۇقىنى قاندۇرۇش لازىم. تارقىتىش ئىلمىنىڭ قارىشىچە، ئاخبارات ئۇچۇر سۈپىتىدە تۇنجى بولۇپ تارقىتىلىپ، «تۇنجى تەسىر»نى شەكىللەندۈرگەندىن كېيىن ئۇنى ئۆزگەرتىش تولىمۇ تەس. ناۋادا ئۆزگەرتىش توغرا كەلسە، نەچچە ھەسسە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ نۇقتا لاسادا يۇز بەرگەن «14 ـ ماي» ۋەقەسىنى خەۋەر قىلىشتا يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاندى، كانادا سىمون فىرىز ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تارقىتىش ئىلمى دوكتورى، يەر شارى تارقىتىش ئىلمى سىياسىي ئىقتىسادشۇناسلىقى، كانادا دۆلەتلىك تەتقىقات ئورنىنىڭ پىروفېسسورى، خەلقئارالىق ۋاستە ۋە تارقىتىش تەتقىقاتى ئىلمى باھالاش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، «يەر شارى ۋاستە ۋە تارقىتىش» ئىلمىي ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرلىرىدىن بىرى بولغان جاۋ يۆجى خانىم فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتى

باشقۇرىدىغان «ئاخبارات ئۇنىۋېرسىتېتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان «بۈگۈنكى كۈندە بىز نېمە ئۈچۈن غەربنىڭ ئاخبارات ئوبيېكتىپلىقىدىن ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىمىز؟ ــ مەزكۇر ماقالىنى ‹ئىسلاهات، ئېچىۋېتىشنىڭ ئوتتۇز يىللىقىغا بېغىشلاي› مەن» (2008 ـ يىلى ياز پەسلىنىڭ سانىنىڭ 6 ـ ئاي نەشرى) ماۋزۇلۇق ئىلمىي ماقالىسىدە غەرب ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ «14 ـ ماي» ۋەقەسىدىن پايدىلىنىپ، ئېلىممىز ئەھۋالىنى بۇرمىلاپ خەۋەر قىلغانلىقى ئۈستىدە چوڭقۇر مۇلاهىزە يۈرگۈزگەن. ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «دالاينىڭ غەرب ئاخبارات ۋاستىلىرىدىكى ئوبرازى هەرگىزمۇ يەككە ـ يېگانە هالدىكى سىياسىي رولى بولماستىن، بەلكى تېخىمۇ كۆپرەكى ‹قەلب ئۈستازى، لىق رولىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنداق بىلىش خەلق رايىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغىچە سىڭىپ، غەرب ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىق ئالدىن بەلگىلەنگەن ئورتاق تونۇشى بولۇپ شەكىللەندى». دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، «ئۇ غەرب مەدەنىيەت زومىگەرلىكىنىڭ بىر مۇهىم بەلگىسى بولۇپ قالدى. بۇ دەل بەزىبىر غەرب ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ شىزاڭ مۇستەقىللىقى كۈچلىرى ۋە دالاي توغرىسىدىكى خەۋەر لىرىمىزدە ئوبيېكتىپلىقنىڭ ۋە زۆرۈر بولغان چوڭقۇر قاتلاملىق مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشى يوق دېگەنلىكىنىڭ سەۋەبى. بۇ غەرب ئاخبارات ۋاستىلىرىدىكى بىز دۇچ كېلىۋاتقان پاكىت، بۇ بىر تەرەپتىن، دالاي ۋە ئۇنىڭ قوللىغۇچىلىرىنىڭ غەرب ئاخبارات ۋاستىلىرىدىكى تىجارىتىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانلىقىنى نامايان قىلىپ بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، جۇڭگودىكى ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ قانداق قىلغاندا شىزاڭ مەسىلىسى توغرىسىدىكى خەۋەرلىرىمىزدە خەلقئارا جامائەت پىكرىدىكى تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرۈشمىزگە بولغان قاتتىق خىرىس». ماقالىدە تەكىتلەپ مۇنداق كۆرسىتىلگەن: «شىزاڭ توغرىسىدىكى خەۋەرلەر هەققىدە جۇڭگونىڭ باشقا مەسىلىلىرى توغرىسىدىكى

خەۋەرلەرگە ئوخشاشلا تەكشۈرۈش ۋە يەر شارى خاراكتېرلىك كۆرۈش بۇلۇڭى ئۈستىدە ئىزدىنىشىمىزنىڭ زۆرۈرىيىتى بار. جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش، غەرب ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ئوبيېكتىپلىقسىدىكى ساختىلىق ۋە غەرىبنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىكى زومىگەرلىككە جەڭ ئېلان قىلىپ قويۇش كۈپايە قىلمايدۇ، پۈتكۈل مىللەت جۇڭگونىڭ باش كۆتۈرۈشىدىكى يول ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈۋاتقان ئاچقۇچلۇق تارىخىي پەيتتە، شىزاڭ مەسىلىسى بىزگە ھازىرقى زامان خاراكتېرىدىكى مەسىلىنى ۋە جۇڭگونىڭ تەرەققىيات يولىدىكى يەر شارى خاراكتېرلىك قايتا ئويلىنىش پۈرسىتىنى ئېلىپ كەلدى، شۇنداقلا بىزنىڭ غەربنىڭ مەدەنىيەت مەركەزچىلىكىدىن ھالقىپ كېتىشىمىز ۋە خەلقئارا كاپىتالىزمنىڭ سىياسىي - ئىقتىساد زومىگەرلىكىگە جەڭ ئېلان قىلىش جەريانىدا يەر شارىدا ئادىللىق ئۈستىدە ئىزدىنىشىمىزنى پۈرسەت بىلەن ئەمەس ئەتتى». جاۋيۆجىننىڭ تەھلىلى ئورۇنلۇق بولغان. باش شۇجى خۇجىنتاۋ «خەلق گېزىتى» ئىدارىسىنى كۆزدىن كەچۈرگەندە سۆزلىگەن مۇھىم سۆزىدە (6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى سۆزلىگەن سۆز) «بىرىنچى ۋاقىتتا نوپۇزلۇق ئۇچۇرلارنى ئېلان قىلىش» ۋە «كۈنتەرتىپنى ئورۇنلاشتۇرۇش»نىڭ مۇھىملىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن. يۇقىرىدا شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە، قازاقچە قاناللىرىدا بېيجىڭ ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنىنى ماس قەدەمدە تەرجىمە قىلىپ كۆرسەتكەنلىكىدەك مىساللارنى سۆزلەپ ئوتتۇق، بۇ ئىجادىي جەھەتتىن دەل ۋاقتىدا توغرا بولۇش، ئىنكاس تېز بولۇشنىڭ «تۈنجى تەسىر»نىڭ شەكىللىنىشىدىكى مۇھىم رولىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

شۇنى كۆرۈش كېرەككى، تارقىتىشنىڭ ئۇنۇمدارلىقى جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە تارقىتىشىنى ياخشىلاشتا ئىمكانىيەت يەنىلا بىر قەدەر زور، بەزىبىر تىلدىكى ئاڭلىتىشتا كونا ئۇچۇرلار يەنىلا

مەۋجۇت. نەق مەيداندىن بىۋاستە ئاڭلىتىش يەنىلا ئومۇملاشمىدى. «باستۇرۇپ قويۇشقا تېگىشلىكلىرىنى باستۇرۇپ قويۇش»تىن تېخى ئۇزۇل ـ كېسىل قول ئۇزەلمىدۇق. ۋاقتى ئۆتكەن كونا كۆز قاراشلار يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. يولداش لىيۇيۇنشەن جامائەت پىكرى يېتەكچىلىكى ئىقتىدارىنى ئۆستۇرۇش مەسىلىسى ئۈستىدە توختالغاندا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «ئۇچۇر تارقىتىشنىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيىتى بار. ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنى خەۋەر قىلىش ۋە جامائەت پىكرىنى يېتەكلەشنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا قانۇنىيىتى بار. ئۇچۇرغا ئېرىشىشنىڭ يوللىرى كۆنسايىن كۆپ خىللىشىۋاتقان، ئۇچۇر يەتكۈزۈشنىڭ سۈرئىتى تېز، ئۇنۇمى يۇقىرى بولۇۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، ياخشى ئىش بولسۇن ياكى يامان ئىش بولسۇن، ئۇنى يوشۇرۇپمۇ يوشۇرغىلى بولمايدۇ. يوشۇرۇپ خەۋەر قىلماسلىق مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئۈسۈلى ئەمەس، شۇنداقلا ئۇ ئاخبارات تارقىتىشنىڭ قانۇنىيىتىگمۇ ئۇيغۇن ئەمەس. بىز تونۇشمىزنى يەنمۇ ئۆستۇرۇپ، ئىدىيەنى ئازاد قىلىپ، جايلاردىكى ھەرقايسى تارماقلارنىڭ كۆز قاراشنى ئۆزگەرتىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشمىز، ئاڭلىق تۇردە ئاخبارات تارقىتىشنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە ئىش كۆرۈشمىز كېرەك». ئاخبارات تارقىتىش يەر شارىلىشىۋاتقان يېڭى شارائىتتا، ئۆزىمىزنىڭ ئاۋازىنى ۋە كۆز قارىشىنى تالىشىپ تۇرۇپ ئالدى بىلەن تارقىتىشىمىز كېرەك. سۇمۇرغ سۇنئىي ھەمراھ تېلېۋىزىيەسى، يېرىم ئارال سۇنئىي ھەمراھ تېلېۋىزىيەسى ۋە دىپلوماتىيە مۇنبىرلىقىمىز تەرىپىدىن نامى ئاتالمىش تەنقىد قىلىنغان CNN تېلېۋىزىيەسى قاتارلىق ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسى كۆز قاراش جەھەتتە ئۆزىنىڭ كۆز قارىشى، ئاۋازىنى ئىپادىلەش، ئۆزىنىڭ ئاۋازىنى تارقىتىش جەھەتتە دۇنياغا داڭلىق. ئىنتېرنېت توري جەھەتتە ئۆز تورىنى زورايتىش ئارقىلىق، ھەرقانداق ئاۋازنى ۋە ئۇچۇرنى بىسىپ چۈشەلەيدۇ. ئەنئەنىۋى ۋاستىلەرنىڭ ئاۋازى كۇنسايىن

ئۇششاقلىنىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، ئۆزىمىزنىڭ ئاۋازىنى تالىشىپ تۇرۇپ ئاۋۇال تارقىتىشىمىز، «دۇنيادىكى تۇنجى ئاۋاز» ئارقىلىق جامائەت پىكرى ئومۇمىي خورىنى يېتەكلىشىمىز لازىم.

2. ئىجابىي ئۇنۇمنى كۆچەيتىش، سەلبىي ئۇنۇمگە خاتىمە بېرىش.

ئاخباراتنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقاتقاندا، ئىجابىي ئۇنۇم بېرىشى، ھەرگىزمۇ سەلبىي ئۇنۇم بەرمەسلىكى كېرەك. دۇنيادىكى شەيئىلەر مۇرەككەپ بولىدۇ، شۇنداقلا كۆپ تەرەپلىمىلىك ئامىللارغا باغلىق بولىدۇ. تارقىتىش ئۇنۇمىنى تەكشۈرگەندە، ئاددىيلا قىلىپ بىرەر جۈملە سۆز بىلەن ئۇنىڭ خاراكتېرىنى توغرا بېكىتكىلى بولمايدۇ. شۇڭا، ھەرقانداق بىر قېتىملىق تارقىتىش جەمئىيەتتە ئىجابىي ياكى سەلبىي ئۇنۇم بېرىشتەك ئوخشاش بولمىغان نەتىجە بېرىشى مۇمكىن. ئىقتىساد يەر شارىلىشۇاتقان، مەدەنىيەت كۆپ خىللىشۇاتقان، كۆز قاراش كۆپ مەنبەلىشۇاتقان شارائىتتا، ئىدىيەۋى كۆز قاراش ۋە قىممەتنى ھۆكۈم قىلىشمۇ كۆپ خىللىشىشى كېرەك. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئىجابىي، ئۇنۇملۇك تارقىتىشنى كۈچەيتىش، سەلبىي ئۇنۇملۇك تارقىتىشقا خاتىمە بېرىش، نەتىجىسىز تارقىتىشنى تۈگىتىش ئىنتايىن مۇھىم رېئال ۋە ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئىجابىي ئۇنۇمنى كۈچەيتىش، پارچە - پۇرات ئۇنۇمنى قوغلاشماسلىق، سەلبىي ئۇنۇمگە خاتىمە بېرىش ئۈچۈن، بىرىنچىدىن، ئىجابىي ۋە سەلبىي جەھەتتىكى مەسىلەرنىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرۇش مەسىلىسىنى ئوبدان ھەل قىلىش ئۈستىدە ئويلىشىش كېرەك. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيان، ئاخباراتنى «ئۇچقە يېقىنلاشتۇرۇش» ئەمەلىيىتى داۋامىدا پۇقرالار ياقتۇرۇپ كۆرىدىغان ۋە خەلق تۇرمۇشى مۇھىم مەزمۇن قىلىنغان پىروگراممىلارنى باشقۇرۇپ، ئىنتايىن ياخشى

تارقىتىش ئۇنۇمىگە ئېرىشتۇق. كىشىلەر ئىلگىرى قوپاللىق بىلەن كىشىلەرنىڭ ئەدىپىنى بېرىدىغان، قول شىلتىپ تۇرۇپ كىشىلەرگە تەنقىد، تەربىيە بېرىدىغان مەزمۇن ۋە شەكىللەردىن تولىمۇ بىزار بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، پات ـ پاتلا چاستوتا ۋە قانالالارنى يۆتكەپ تۇراتتى ياكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيەنى ئۆچۈرۈۋېتەتتى. تەشۋىقات ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بۇنداق پىروگراممىلارنىڭ ئاڭلىغۇچىلار ۋە كۆرۈرمەنلەردىن ئايرىلىپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇ پىروگراممىلار ئاممىدىن بەكلا يىراقلىشىپ كەتكەن ياكى «بەك مۇكەممەل» ۋە كاتتا بولۇپ كەتكەن.

ئىككىنچىدىن، كونا تەپەككۇر ۋە ئىپادىلەش شەكلىنى بۇزۇپ تاشلاپ يېڭى بولۇش، ئېسىل بولۇش ۋە ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىش جەھەتتە ئىزدىنىش كېرەك. 2003 ـ يىلى 5 ـ ئايدا «نىڭبو گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «يەنە بىر قېتىم پارتىيە باگۇسىغا قارشى تۇرايلى» ماۋزۇلۇق ئوبزور ئاخبارات ساھەسىدە يېڭىچىلىق ئىستىلىنى ياخشىلاشنىڭ زەپەر سىگنالىنى چالدى. بەش يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئوبزوردا ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ قارشى تۇرغان «باگۇ خەۋەرلىرى» ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئاڭلىتىشىدا تۇگەش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭ ئەكسىچە، خەۋەرلىرىمىزدە «يىغىن داغدۇغىلىق ئېچىلدى، غەلىبىلىك يېپىلدى. سۆز ئىنتايىن مۇھىم بولدى، قىزغىن چاۋاك چېلىندى، رەھبەرلىك يۈكسەك كۆڭۈل بۆلدى، ئاممىنى سەمىمىي يوقلىدى، ئىلگىرىلەش ئوڭۇشلۇق بولدى، ۋەزىپە تولۇق، مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندالدى، نەتىجە زور بولدى، خىزمەت پۇختا ئىشلەندى، ئۇنۇم كۆرۈنەرلىك بولدى، رەھبەرلىك بەنزە ئىتتىپاقلاشتى، ئامما رازى بولدى، مەسىلە ھەل قىلىندى، ھەل قىلغۇچ تەدبىر توغرا بولدى، ۋەزىيەت چوڭ ياخشى بولدى» دېگەندەك كونا سۆز ـ ئىبارىلەر يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋەردى، يەنە بەزى خەۋەرلەردە «يېڭى تەرەققىياتلار» بولدى.

مەسىلەن، تۇرلەردە بوشلۇقنى تولدۇرمايدىغىنى، ئېچىش ئابىدە خاراكتېرىنى ئالمايدىغىنى، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش چوڭقۇر ۋە ئىنچىكە بولمايدىغىنى، رەھبەرلىكىنىڭ غەمخورلۇقى دەردكە دەرمان بولمايدىغىنى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتكە رەھمەت ئېيتىپ كۆز يېشى قىلمايدىغىنى، نەتىجىلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ ماختىمايدىغىنى يوق، ۋەھاكازالار. ئاجىزلار توپىغا يىلدا بىر قېتىم ئىللىقلىق يەتكۈزۈلگەن (چاغاندىكى ھال سوراش مەزمۇنىدىكى) خەۋەرلەردە ئامالنىڭ بارىچە ئاجىزلار توپىدىكىلەرنىڭ ھېسسىياتىنى قوزغاش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ كۆز يېشى قىلغانلىقىنى ئىپادىلەش ئەھۋاللىرى يەنىلا كۆرۈلۈۋاتىدۇ، يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى ئادەمنى ئاساس قىلىپ، ئاخباراتنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىشنىڭ روھىغا تۇپتىن خىلاپ.

يېڭى بولۇش، ئېسىل بولۇش، ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ئۈستىدە ئىزدەنگەنده ھەم مۇھىم شەخس بولۇش، «مەن» بولماسلىق، ھەم مۇھىم شەخس بولۇش، «مەن» گە ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش كېرەك. يەنى ھەم كۆزىتىشكە، ھەم بايقاشقا ماھىر بولۇشى، تېخنىمۇ مۇھىمى يېڭىلىق يارىتىشقا ماھىر بولۇشى، ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى، ئارتۇقچىلىقىنى جارى قىلدۇرۇشى، يېتەرسىزلىكلەرنى تولۇقلىشى، تېخنىمۇ مۇھىمى ئۆزىنىڭ ئاۋازىنى ئوبدان تارقىتىشى؛ ھەم ئۆزىدىكى ئەۋزەللىكنى جارى قىلدۇرۇشى، ھەم سىرتقى كۈچنىڭ يارىدىمىدە ئۆزىنى زورايتىشى، تېخنىمۇ مۇھىمى ئىجتىمائىي تەسىر كۈچىنى كۈچەيتىشى كېرەك. ئومۇمەن ئېيتقاندا، تەرەققىيات ۋە مۇكەممەللىككە، ئاڭلاش ۋە كۆرۈشكە، مەدەنىيەتلىك، ساغلاملىققا ۋە ئالغا ئىلگىرىلەشكە پايدىلىق بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىش ۋە بۇ جەھەتتە ئىزدىنىپ بېقىش كېرەك.

ئۈچىنچىدىن، «جامائەتچىلىك مەركەز قىلىنغان» تېمىلارنى تەسىس قىلىش ئارقىلىق، ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇش ھوقۇقىنىڭ سۆزلەش ھوقۇقىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى

ھەمدە سۆزلەش ھوقۇقىنى بەلگىلەش كېرەك. ۋاستىلەرنىڭ «سۆزلەش ھوقۇقىنى زادى كىم ئىگىلىشى ۋە بەلگىلىشى كېرەك؟» بۇ ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە ئاخباراتچىلىقىدا ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا كەسكىن مۇئامىلە قىلىشقا ۋە ئەستايىدىل جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىك مەسىلە. بۇ مەسىلىنى ئوبدان ھەل قىلالىساق، «پارتىيەنىڭ تەشەببۇسى ۋە خەلق ئىرادىسىنىڭ بىرلىكى»دە ئىجابىي جەھەتتىن يېتەكلەش كۈچىنى كۈچەيتەلەيمىز، جامائەت پىكرىنى يېتەكلەش جەريانىدا دۆلەتنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچىنى، مىللەتنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىش كۈچىنى ۋە خەلقنىڭ مەركەزگە ئىنتىلىش كۈچىنى يەنمۇ كۈچەيتەلەيمىز. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سۆزلەش ھوقۇقى خەۋەردار بولۇش ھوقۇقىنى قانائەتلەندۈرەلمىسە، تېما جەلپكارلىقا ۋە تەسىرچانلىققا، تارقىتىش ھاياتىي كۈچكە تولىدۇ. «كۈنتەرتىپ ئورۇنلاشتۇرۇش» ئومۇميۈزلۈك ماختاشقا ۋە چۈشىنىشكە سازاۋەر بولىدۇ، ۋاستىلەرنىڭ ئابرۇيى، نوپۇزى ۋە ئامما-نىڭ ئىشىنىش كۈچى، تەسىر كۈچىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ كۈنسايىن ئاشىدۇ. ناۋادا جامائەتچىلىكنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇش ھوقۇقى قانائەتلەندۈرۈلمىسە، تېمىنى قوبۇل قىلىش ئوبيېكتى بولمىسا، ئۇ ھالدا «سۆزلەش ھوقۇقى» ئۆزىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش قىممىتى ۋە ئەھمىيىتىنى يوقىتىدۇ، ئاممىنىڭ ئىشىنىش كۈچى، نوپۇزى ۋە تەسىر كۈچىمۇ قاتتىق خىرىسقا دۇچ كېلىدۇ.

شىنجاڭ خەلق رادىيو ئىستانسىسىنىڭ «كەسىپ ئىستىلى قىزىق لىنىيەسى» قاتارلىق پروگراممىلىرى «جامائەتچىلىك مەركەز قىلىنغان» تېمىلارنى تەسىس قىلىش جەھەتتە يۇرەكلىك ھالدا ئىزدىنىپ، مۇۋەپپەقىيەتلىك تەجرىبىلەرنى توپلىدى. ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان پۇقرالار مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇش، ئەمەلدارلار جاۋاب بېرىش، ئىنتىزام ۋە تەپتىش تارماقلىرى

نازارەت قىلىش ئۇسۇلى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك رادىيو ئىستانسىلىرىدا ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتىلىپ، ھەرقايسى ۋاستىلەرنىڭ تارقىتىشىدىكى «بەلگىلەنگەن ھەرىكەت» شەكلىگە ئايلاندى. پۈقرالار دەرد ـ ئەلەمنى تۆكۈۋالىدىغان، ئاممىغا ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان، ئەمەلدارلار سورىقىنى قىلىپ قويسا ئۆزگەرتىدىغان بۇنداق نازارەتچىلىك ئۇنۇمى كىشىنى تەسىرلەندۈرىدۇ. بىز ھەمىشە مۇقىملىق ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ دەيمىز، بىراق جەمئىيەتنىڭ مۇقىم بولۇش ـ بولماسلىقى تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا كىشىلەر قەلبىنىڭ مۇقىم بولۇش ـ بولماسلىقى بەلگىلەيدۇ. جەمئىيەتتە «كەيپىياتنى ياتلاشتۇرىدىغان» ئۇنۇملۇك يول ۋە ئالماشتۇرۇش ئېغىزى بولغاندىلا، روھىي جەھەتتىكى بېسىمنى ئازايتىش ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ياردەم بېرىش دەرھال ئۇنۇم بېرىش رولىنى ئويناىدۇ. روھىي جەھەتتىكى بېسىمنى ئازايتىش ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ياردەم بېرىشتىكى تەڭپۇڭلۇقنى تاپقاندىلا، يۈرتنى ئورتاق غايە، ئورتاق ئېتىقاد، ئورتاق روھ ئاساسىدا قۇرۇش ئاساس ۋە كاپالەتكە، پارتىيەنىڭ تەشەببۇسى ۋە خەلق ئىرادىسىنىڭ بىرلىكىنۇ ئۆز ماكانىغا، پارتىيە 17 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەملىيلەشتۇرۇش ئەقلىي بىلىشكە ۋە يۈكسەك ئاڭلىقلىققا ئىگە بولىدۇ. كىشىلەر قەلبىنى ئۇيۇشتۇرۇش، روھىنى ئۇرغۇتۇش، جاپالىق ئىگىلىك تىكلەش، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەش، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئىشلەش يىلتىز تارتىپ مېۋە بېرىدۇ، قۇرۇق شوئار بولۇپ قالمايدۇ.

تارقىتىشنىڭ ئىجابىي ئۇنۇمى كۈچەيتىلسە، ۋاستىلەرنىڭ «كۈنتەرتىپ ئورۇنلاشتۇرۇشى» پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ كەڭ كۆلەمدە كۆڭۈل بۆلۈشىنى قوزغايدۇ. جەمئىيەتنىڭ كۆڭۈل بۆلۈش دەرىجىسى قانچە يۇقىرى بولسا، ۋاستىلەرنىڭ جەمئىيەتتىكى ئوبرازىمۇ، ئىقتىسادىي ئۇنۇمىمۇ شۇنچە يۇقىرى

كۆتۈرۈلىدۇ.

3. ۋەقەلىكنى ئوبدان سۆزلەش، شان ـ شەرەپنى بىلىۋېلىش، نومۇسنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش.

ۋەقەلىكنى ئوبدان سۆزلەش ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىشتىكى تەبىئىي يېپىشتۇرغۇچى بولۇپ، جەلپ قىلىش كۈچى، تەسىر كۆرسىتىش كۈچى ۋە قايىل قىلىش كۈچىنى كۈچەيتىشتىكى ئوبدان چارە، شۇنداقلا «خەلقئارالىق تارقىتىشتىكى بىر خىل ئۇسلۇب». باشقا رايونلار ۋە باشقا مىللەتلەر ئۈچۈن ئىپتىقاندا، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيىتى، يەر تۈزۈلۈشى، پائالىيەت شەكلى ۋە تۇرمۇش ئۇرۇپ ـ ئادەتلىرى ھەمدە دىنىي ئېتىقادى قاتارلىقلارنى جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە. قانچىكى مىللىيلىققا ئىگە بولسا، شۇنچە دۇنياۋىلىققا ئىگە بولىدۇ. قانچىكى دۇنياۋى مىللەت بولسا، شۇنچە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان گەۋدىلىك مىللەت بولىدۇ. موڭغۇللارنىڭ «سوزۇلما ئاھاڭلىق ناخشىلىرى»، ئۇيغۇرلارنىڭ «ئون ئىككى مۇقامى»دا باشقىلارنىڭكىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، باشقىسىنى ئۇنىڭ ئورنىغا دەسسەتكىلى بولمايدىغان مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ئالاھىدە خاراكتېرى گەۋدىلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ئايلاندى، ئادەمنى ئاساس قىلىش تەكتلىنىۋاتقان يېڭى دەۋردە، كىشىلەرنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى ۋە خاراكتېرىنى نامايان قىلىشى ئەڭ ئەركىن ئۇسۇپ يېتىلىشتەك ماكانغا ئىگە بولدى. كىشىنى قايىل قىلىدىغان، كىشى قەلبىنى لەرزىگە سالىدىغان، كىشىنى تەسىرلەندۇرىدىغان ھەقىقىي، مۇكەممەل ۋە گۈزەل ۋەقەلىكلەرنى قېزىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ يۇرتىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىش، بەختلىك، گۈزەل يېڭى تۇرمۇشقا ئېرىشىش ئۈچۈن جان تىكىپ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە ئىلھام بېرىش ـــ ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ۋەقەلىكنى ئوبدان سۆزلەشنىڭ ئاچقۇچى.

شاڭخەي سەنئەت رادىيو ـ تېلېۋىزىيە گۇرۇھى «ئالتۇن چاستوتسى»نىڭ «مەدەنىيەتلىك جۇڭگو» سەھىپىسىدە قەدىمكى مەشھۇر كىشىلەرنىڭ ۋەقەلىكلىرى بايان قىلىنىدۇ. سىچۇەن تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «ۋېنچۇەندىكى يەر تەۋرەش ئەھۋالىنى نەق مەيداندىن بېۋاستە ئاڭلىتىش» ئالاھىدە سەھىپىسىدە «12 ـ ماي» ۋېنچۇەندىكى يەر تەۋرەشتە يۈز بەرگەن ۋەقەلىكلەر بايان قىلىنىدۇ، مەيلى ئۆتمۈشتىكى ياكى بۈگۈنكى ۋەقەلىك بولسۇن، ياكى ئەتراپىمىزدا يۈز بېرىۋاتقان ۋەقەلىكلەر بولسۇن، ھەممىسىگىلا جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەمگەكچان ۋە باتۇر، تىنچلىقنى قىزغىن سۆيىدىغان، تۈرمۈشنى قىزغىن سۆيىدىغان، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان، تۆھپە قوشۇشقا جۈرئەت قىلىدىغان مىللىي روھى سىڭگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا شان ـ شەرەپنىمۇ بىلمەيدىغان، نومۇسنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش، ئۆزىنى ئۆزى كامالەت تاپقۇزۇش، ئۆز خاراكتېرىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۇرۇش، دۆلەتنى، مىللەتنى ۋە باشقىلارنى كۆزلەشتەك ئاقىلانىلىكى ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ، ۋەقەلىكلەرنى بايان قىلغاندا، سوتسىيالىستىك شەرەپ ۋە نومۇس قارىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇشى، تېخنىمۇ نۇرغۇن كىشىلەرنى ۋەقەلىكلەرنى ئاڭلاش ۋە كۆرۈش جەريانىدا باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى تۈگىتىشكە ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش كېرەك. سىلىشتۇرۇش، ئۆگىنىش، يېتىشۋېلىش، ياردەم بېرىش ۋە ئېشىپ كېتىشتەك توغرا كەيپىياتنى ئەۋج ئالدۇرغاندىلا، ھەرقانداق ئېغىر ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىققىلى بولىدۇ.

4. مەسىلىنى مۇھىم نۇقتىغا تاقاش، ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق پەرقلەندۇرۇش.

ئادەمنى ئاساس قىلغان ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىشنىڭ يېڭى باشلىنىش نۇقتىسىدا تۇرۇۋاتقان ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى

رادىيو ـ تېلېۋىزىيە خىزمەتچىلىرى ئومۇملۇق ئېڭىغا، دۆلەتنى كۆزلەيدىغان نەزەر دائىرىگە ۋە پۈتكۈل يەر شارى كۆز قارىشىغا ئىگە بولۇشى، تېخنىكا تەپسىلىي كۆزىتىش، تېخنىكا چوڭقۇر بايقاش، تېخنىكا توغرا ھۆكۈم قىلىش، تېخنىكا پۈختا ئىلمىي ھۆكۈم چىقىرىش ئارقىلىق يۇز بېرىۋاتقان ئاخبارات ۋەقەلىكلىرىنىڭ خاراكتېرىنى توغرا، مىقدارىنى مۇۋاپىق بېكىتىپ خەۋەر قىلىشى، ئۇنىڭ تەرەققىيات يۇزلىنىشى ۋە يۇز بېرىش ئېھتىماللىقى بولغان مەسىلىلەرنى ئىلمىي ئۇسۇلدا ئالدىن پەرەز قىلىشى، ئاخبارات ۋەقەلىكلىرىنى، بولۇپمۇ يۇز بەرگەن مۇھىم ۋەقەلىكلەرنى لاياقەتلىك خەۋەر قىلغۇچىلاردىن بولۇشى، ئامالنىڭ بارچە ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيەنىڭ جامائەت پىكرىنى يېتەكلەش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈشى لازىم.

نۆۋەتتە، GDP نىڭ كىشى بېشى ئوتتۇرىچە نىسبىتى مىڭ ئامېرىكا دوللىرىدىن ئۇچ مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىشتەك ئۆتكۈنچى تارىخىي باسقۇچتا تۇرۇۋاتىمىز، بۇ مەزگىلدىكى كۆرۈنەرلىك ئالاھىدىلىك شۇكى، مەنپەئەت مۇناسىۋىتى زور دەرىجىدە تەڭشىلىدۇ، ئىجتىمائىي زىددىيەت كۈنسايىن گەۋدىلىك بولىدۇ، ئىجتىمائىي مۇقىملىققا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئىناقسىزلىق ئامىللىرى كۆرۈنەرلىك ھالدا كۆپىيىدۇ. قىزىق نۇقتا، گۇمانىي نۇقتا، قىيىن نۇقتا، مەركىزىي نۇقتا مەسىلىلىرى ۋە ئەھۋاللاردا ئارقا ـ ئارقىدىن يۇز بېرىدۇ. مەلۇم بىر مەزگىلدە ئومۇملۇق خاراكتېرىنى ئالغان، پارتىيە، ھۆكۈمەت تارماقلىرى ۋە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى ئارقىلىق ھەل قىلغىلى بولىدىغان مەركىزىي نۇقتا مەسىلىلىرىنى دەل تاللاپ، ئۇنۇملۇك ۋە نەتىجىلىك يېتەكلەپ، تۇرلۇك پايدىسىز ئامىللارنى پايدىلىق ئامىللارغا ئايلاندۇرۇپ، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ھەر تەرەپلىمە ئاكتىپلىقىنى قوزغاپ، ئۆز جايىنىڭ ۋە ئۆز تارمىقىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى، سىياسىي

جەھەتتىن رونىق تېپىشى، مەدەنىيەت جەھەتتىن گۈللىنىشى، ئىجتىمائىي جەھەتتىن ئالغا ئىلگىرىلىشى ئۈچۈن تۆھپە قوشۇش — ھەم ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ۋاستىلىرىنىڭ جامائەت پىكرى يېتەكچىلىكى ئىقتىدارىغا بولغان بىر سىناق، ھەم زىممىسىگە ئېلىشقا تېگىشلىك ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت. بۇ مەسىلىدىن، ئەگىپمۇ ئەگىپ ئۆتۈپ كەتكىلى بولمايدۇ، بىردىنبىر تاللاش پەقەت ئۇنىڭغا پائال تۈردە ماسلىشىشتىن ئىبارەت. مەسىلىنى مەركىزىي نۇقتىغا تاقاشقا جۈرئەت قىلىش، زىددىيەتلەرنى يۇمشىتىشقا ماھىر بولۇش، تارقاق ئىجتىمائىي دىققەت ـ ئېتىبار ئىچىدىن زىددىيەتلەرنى يۇمشىتىش. مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش، مۇھاكىمە ۋە ئالماشتۇرۇش داۋامىدا كىشىلەرگە قانداق چۈشىنىش، قانداق تونۇش، قانداق بىر تەرەپ قىلىش ۋە قانداق ھەرىكەتكە كېلىشنى بىلدۈرۈش، مەسىلىنى مەركىزىي نۇقتىغا تاقاش، زىددىيەتنى يۇمشىتىش، ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق پەرقلەندۈرۈش، چۈشەنچىنى كۆچەيتىش، كىشىلەر قەلبىنىڭ مايىللىقىنى مەركەزلەشتۈرۈش، ئورتاق تونۇش ھاسىل قىلىش كۆچلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ ئىناقلىقنى ئورتاق بەرپا قىلىشنىڭ يادرولۇق غايىسى. بۇنىڭ ئۈچۈن قاتتىق سەگەك بولۇش، قاتتىق چىڭ تۇرۇش كېرەككى، ھەرگىزمۇ ئىككىلىنىپ تۇرۇشقا، تېڭىرقاپ قېلىشقا بولمايدۇ.

مەسىلىنى مەركىزىي نۇقتىغا تاقاش، يوللۇق بولۇشقا جۈرئەت قىلىش، ئاساسلىق زىھنىمىزنى كۆچلەرنى ئۈيۈشتۇرۇش، ئورتاق ھالدا ئىناق جەمئىيەت قۇرۇشقا قارىتىشىمىز لازىم. ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى بارلىق ئاممىۋى تارقىتىش پائالىيىتى باشتىن ـ ئاخىر كىشىلەرگە ھۆرمەت قىلىش، كىشىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈش، كىشىلەرنى چۈشىنىش، كىشىلەرنى ئاسراشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ، گۈمانىستارلىق غەمخورلۇقنى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ. جامائەت پىكرىنى ئاشكارا ۋە سىجىل يېتەكلەش داۋامىدا مەركىزىي نۇقتىغا دائىر مەسىلىلەرنى

جەمئىيەتنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە تۈرتكە بولىدىغان ھەربىر كىشىلىك ئورگۇچ كۈچكە ئايلاندۇرۇۋاتىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە تارقىتىش ئىشلىرىدا بۇ جەھەتتىكى ئەۋزەللىكى، ئىقتىدارى ۋە ئۇسۇللىرى جارى قىلدۇرۇلۇشى كېرەك. بۇ جەھەتتىكى ئىقتىدار كۈچەيتىلسە، كىشىلەرنى ھۆرمەت قىلىش، كىشىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈش، كىشىلەرنى چۈشىنىش، كىشىلەرنى ئاسراشتىكى جامائەت پىكرى سەپەرۋەرلىكى ھەمدە تەشكىلىنىڭ ئىقتىدارى ۋە سەۋىيەسىنى مۇقەررەر ھالدا تېز ئىلگىرىلىتىشتەك ۋەزىيەت شەكىللىنىپ، يېڭى، يۇقىرى پەللىگە ئۆرلىگىلى بولىدۇ.

3. ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىشنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ ئۇسۇللىرى

ئادەمنى ئاساس قىلىپ ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنىڭ ئەڭ كۆرۈنەرلىك ئالاھىدىلىكى «خەلق رايى ۋىۋىسكىسى»نى ئوبدان ئېسىشتىن ئىبارەت. خەلق رايىغا ماسلىشىش، خەلق رايىنى ئىگىلەش، خەلق رايىدىن ئوبدان پايدىلىنىش، جان ـ دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ـــ پارتىيەنىڭ تۈپ مەقسىتى ۋە كۆرەش قىلىدىغان ئاداققى نىشانى. ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدا رادىيو ـ تېلېۋىزىيە تارقىتىش خىزمىتىنى ئوبدان ئىشلەشتىكى ئەڭ مۇھىم نۇقتا. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا يۇز بەرگەن خەلق تۈرمۇشىغا دائىر خەۋەرلەر «خەلق رايى ۋىۋىسكىسى»نى ئوبدان ئېسىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇلگىسى.

خەلق رايىغا ماسلىشىش، خەلق رايىنى ئىگىلەش، خەلق رايىدىن ئوبدان پايدىلىنىش جەھەتتە ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئاڭلىتىشىدا ياخشى باشلىنىش بولۇۋاتىدۇ، قەدەم ئوبدان ئېلىنىۋاتىدۇ. بۇنى كۆپ دېگەندەمۇ «ئون مىڭ چاقىرىملىق ئۇزۇن سەپەرنىڭ تۇنجى قەدىمىنى باسقانلىق» دېيىشكە بولىدۇ. ئادەمنى ئاساس قىلىش، ئىلمىي

ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنىڭ ئالاھىدىلىكىنى چوڭقۇر چۈشىنىش، توغرا ئىگىلەش، دەۋر قەدىمگە يېتىشىپ مېڭىش ئۈچۈن، «ئۈچكە يېقىنلاشتۇرۇش، بەشتە يېڭىلىق يارىتىش» نىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئىدىيەنى، ئىستىلىنى ۋە يېزىقچىلىق ئۇسلۇبىنى ياخشىلاشنى ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك. ئىدىيەنى ئۆزگەرتىش، كۆز قاراشنى يېڭىلاش ئادەمنى ئاساس قىلىپ ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنى ئەمەلىيلەشتۇرۇشنىڭ ئاساسى بولۇپ، ئىستىلنى ۋە يېزىقچىلىق ئۇسلۇبىنى ياخشىلاش ئۈچۈن يول ئاچقىلى بولىدۇ. ئىستىلنى ئۆزگەرتىش كۆز قاراشنى يېڭىلاشنىڭ تاشقى شەكلى ۋە ئىپادىسى بولۇپ، ئىستىل چوڭقۇرلاشقاندا، «باگۈچە يېزىقچىلىق ئۇسلۇبى» بىلەن خوشلاشقىلى، ساپ ۋە تەبىئىي، ئاددىي ـ ساددا يېزىقچىلىق ئىستىلىنى ھەمىشە ئاڭلىغۇچىلار ۋە كۆرۈرمەنلەرگە تەقدىم قىلغىلى بولىدۇ، ئېسىل سەھىپە ۋە ئوبدان ئەسەرلەرمۇ يامغۇردىن كېيىنكى بامبۇك نوتىسىدەك ئۇزۇلمەي مەيدانغا كېلىدۇ.

ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا باھاردىكى رەڭگارەڭ گۈللەردەك پۈرەكلىتىپ ئېچىلدۇرۇش ئۈچۈن، «ئۇچنى ئۆزگەرتىش» جەريانىدا كۆز قاراشنى تۈتۈش، يېڭىلىق يارىتىشنى تۈتۈش، يېقىنلاشتۇرۇشنى تۈتۈش. بىرلەشتۇرۇشنى تۈتۈش، ئۆگىنىش ئىستىلىنى تۈتۈشتىن ئىبارەت «بەشنى تۈتۈش»نى گەۋدىلەندۈرۈش كېرەك.

1. كۆز قاراشنى تۈتۈش. باش شۇجى خۇجىنتاۋ جۇڭگوچە سوتسىيالىستىك ئاخبارات نەزەريىسى ۋە ئەمەلىيىتىدە يېڭىلىق يارىتىش ئۇستىدە توختىلىپ، ئۇنى يېڭىچە يىغىنچاقلاپ، كۆز قاراشتا يېڭىلىق يارىتىش، مەزمۇندا يېڭىلىق يارىتىش، شەكىلدە يېڭىلىق يارىتىش، مەزمۇندا يېڭىلىق يارىتىش ۋە ۋاستىدە يېڭىلىق يارىتىشنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. «بەشتە يېڭىلىق يارىتىش» ئىچىدىكى كۆز قاراشتا يېڭىلىق يارىتىش ئاساسىي

يېتەكچى ئورۇندا تۇرۇپ ھەل قىلغۇچ رول ئويناپدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە خىزمىتى ئادەمنى ئاساس قىلىپ ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنىڭ يېڭى نۇقتىسىدا تۇرۇپ، پۈرسەتنى ۋە ۋاقىتنى قولدىن بەرمەي، تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، بىر قەدەم ئالدىدا ئۆگىنىش، بىر قەدەم ئالدىدا ئۆزگەرتىش، بىر قەدەم ئالدىدا ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىش ئارقىلىق، ئالدى بىلەن كۆز قاراشنى يېڭىلىشى، كۆز قاراشنى يېڭىلاشنىڭ تۇنجى قەدىمىنى بالدۇر ۋە تېز تاشلىشى كېرەك. كۆز قاراشنى يېڭىلاش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىش ئىدىيەسىگە ئۇيغۇن بولمىغان كونا كۆز قاراشلارنى ئەستايىدىل تازىلاش، ئىدىيەۋى تونۇشنىڭ يېڭى سەكرىشى، يېڭى ئۆزگىرىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك؛ ئىككىنچىدىن، خەلقنىڭ رازى بولغان ـ بولمىغانلىقى، خۇشال بولغان ـ بولمىغانلىقى، قوللىغان ـ قوللىمىغانلىقى، ياقتۇرغان ـ ياقتۇرمىغانلىقىنى ئۆلچەم قىلىپ، سىياسىي ۋەزىيەت، خەلق تۇرمۇشى، ئىقتىساد، پەن ـ مائارىپ، مۇلازىمەت قاتارلىق تۇرلەردىكى ئاڭلىتىشنىڭ مەزمۇنى ۋە شەكلىگە ئىلمىي ئۇسۇلدا چەك بېكىتىپ، ئاخبارات قىممىتى تۆۋەن، كىشىلەر ئانچە كۆڭۈل بۆلۈپ كەتمەيدىغان، تەسىر كۈچى ئاجىز بولغان ئۇچۇرلار، ئومۇملىشىپ كەتكەن تىل، قېلىپلىشىپ كەتكەن ئىبارە ۋە قۇرۇق سۆزلەرنىڭ ماقالە مەزمۇنلىرىغا ئارىلىشىپ قېلىشىنى چەكلەش كېرەك؛ ئۇچىنچىدىن، تەييارلىق پۈختا بولمىغان تىللارغا «قىزىل چىراغ» ئاگاھلاندۇرۇشى بېرىپ، ئاڭلىتىشنىڭ كۇنتەرتىپىگە كىرىپ قېلىشنى چەكلەش لازىم.

2. يېڭىلىق يارىتىشنى تۇتۇش. يېڭىلىق يارىتىش ــ ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىشنىڭ ھاياتىي كۈچ مەنبەسى. مەزمۇندا، شەكىلدە، ئۇسۇلدا ۋە ۋاستىدە يېڭىلىق يارىتىلمىسا، ئۆز جايى ۋە ئۆز يۇرتىنىڭ ئالاھىدىلىكى روشەن

گەۋدىلەندۇرۇلمىسە، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە تارقىتىش ئىشلىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش قىممىتى ۋە مەۋجۇتلۇقىنىڭ تەرەققىيات ماكانىدىن ئايرىلىپ قالمىدۇ. يېڭىلىق يارىتىشنى تۇتۇشتا بىرىنچىدىن، ئىشنى باشتىن تۇزەشتەك تەرەققىيات ئىستراتېگىيەسىنى يولغا قويۇپ، پىروگرامما كىرگۈزۈش تۇزۇمىنى چىڭىتىش كېرەك: ئىككىنچىدىن، ئاخىرقى شاللاش تۇزۇمىنى ئىجرا قىلىپ، مۇناسىۋەتلىك سۇپەت ۋە بازار تىجارىتى ئۆلچىمىگە تۇشمىغان، بەلگىلەنگەن مۇددەت ئىچىدە يەنىلا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولمىغانلىرىنى قەتئىي ۋە كەسكىنلىك بىلەن چىقىرىپ تاشلاش مېخانىزمىنى ئورنىتىش كېرەك؛ ئۈچىنچىدىن، ماھىيىتى ئوخشاش بولغان كىلونلاشتۇرۇش رېقابىتىگە خاتىمە بېرىپ، ئۇزۇل ـ كېسىل تۇزەپ، قانال ـ چاستوتىلارنىڭ ۋە سەھىپىلەرنىڭ مۇستەقىللىقى بىلەن تەقلىد قىلىپ ئىشلەشكە بولمايدىغانلىقىنى گەۋدىلەندۇرۇش لازىم؛ تۆتىنچىدىن، ھەر بىر سان پىروگرامما ۋە يەككە ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇنىنىڭ يېڭى ۋە جانلىق بولۇشىدىن باشلاپ تۇتۇش، ھەر بىر ئەسەر ۋە ھەر بىر سان پىروگراممىنىڭ مەزمۇنى جانلىق ۋە تەسىرلىك بولۇشى، ئاڭلىغۇدەك ۋە كۆرگۈدەك مەزمۇنلار ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى، ئۇنىڭغا قارىتا باھامۇ بولۇشى، تەلەپ ۋە ئىنكاسلارغا قارىتا جاۋابمۇ بولۇشى كېرەك.

3. يېقىنلاشتۇرۇشنى تۇتۇش. تەھرىر ۋە مۇخبىرلارنىڭ «ئۇچقە چوڭقۇر چۆكۈش، ئۇچقە يېقىنلاشتۇرۇش» نى ئىشقا ئاشۇرۇشى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيەنىڭ مەزمۇننى جانلاندۇرۇش ۋە بېيىتىشنىڭ تۈپ مەنبەسى. «ئۇچقە چوڭقۇر چۆكۈش، ئۇچقە يېقىنلاشتۇرۇش» تا ئادەتتە تەكىتلەپ كېلىۋاتقان «بىرىنچى سەپ» تىن باشقا يەنە «ئادەم ئاياغ باسمىغان جاي» دېگەن بۇ ئۇقۇمنى قوشۇش كېرەك. ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا

قويۇلغان 30 يىلدىن بۇيانقى تەرەققىياتىدا ئۆزگىرىش ئەڭ زور، ئەڭ ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە بولغىنى مۇقەررەر ھالدا «ئادەم ئاياغ باسمىغان جاي» لاردۇر. تاماشىبىنلار تۇنجى قېتىم ئاڭلىغان ۋە كۆرگەن ئىپتىدائىي ئېكولوگىيەلىك ماتېرىياللارغا جەزمەن ناھايىتى قىزىقىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىروگرامما شەكىلىنىڭ يېڭىلىقى ۋە ئاڭلىتىش ئۇسۇلىنىڭ ئاڭلىغۇچىلارغا يېقىنلاشتۇرۇلۇشى، «تۇنجى قېتىم ئاڭلاش ۋە كۆرۈش» تىن ھاسىل قىلغان تەسىرات ئۇزۇكسىز زورىيىدۇ.

يېقىنلاشتۇرۇش يەنىلا قۇلاق ۋە مېڭىنىڭ «سىرداش»لىرى بىلەن ئۆزئارا ماسلاشتۇرۇلۇشى كېرەك. ئادەتتە يېقىن بولسۇن، يېقىن بولسۇن، يەنىمۇ يېقىن بولسۇن دېگەنلىرىمىز يەنىلا «گۈزەللىك پەيدا بولۇش ئارىلىقى»دىكى ئېستېتىك باسقۇچتا توختاپ قالدى. «سىرداش» دېگەنلىك ھېچقانداق ئارىلىق قالدۇرماي، «قەلبىلەردىكى سەزگۈرلۈك ئازراق بولسىمۇ ئۆتۈشسۇن» دېگەنلىكتۇر. «سىزنىڭ ئەڭ ياقتۇرۇپ ئاڭلايدىغان ۋە كۆرىدىغىنىڭىز دەل مۇشۇ قېتىملىق تارقىتىش» بولسا، ئۇ ئارىلىق تۇيغۇسىنى ئۇنۇملۇك تۇگىتىپ، ھەقىقىي مەنىدىكى ئارىلىقسىز ۋەزىيەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرەلىسە، ئۇ ھالدا ئاخبارات تارقاتقۇچى بىلەن قوبۇل قىلغۇچى ئىككى تەرەپ «بىر ئائىلە كىشىلىرى» گە ئايلىنىدۇ. بۇ دەل بىزنىڭ ئېتىقادىمىز ۋە ئېرىشمەكچى بولغىنىمىز ئەمەسمۇ؟!

4. بىرلەشتۇرۇشنى تۇتۇش. تېخنىكا، ئۇسكۇنە، ئۇچۇر ۋە ئىختىساسلىقلار قاتارلىق يۇمشاق دېتال مۇناسىپ ھالدا قالاق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقان ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى جامائەت پىكرى سەپەرۋەرلىكىنىڭ يۇقىرى پەللىسىنى ئىگىلەش ئۈچۈن، سىرتقا قارىتا ئېچىۋېتىش، ئىچكى قىسمىنى جانلاندۇرۇش، بايلىق مەنبەلىرىنى بىرلەشتۇرۇش، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىككە ئىنتىلمەسلىك، ئەمما ئۆزىنىڭكىنى ئۆزى ئىشلىتىش ئۈستىدە ئىزدىنىش كېرەك. ھازىر ئەڭ جىددىي بولۇۋاتقىنى مەركەزدىكى

ئاخبارات ۋاستىلىرى بىلەن تۇرلەرنى، بايلىقلارنى ۋە ئىش سورۇنلىرىنى ئورتاق ئېچىش ۋە ئۇنى بىرلەشتۈرۈش، شۇ جايدىكى مەزمۇنلارنى مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى جايلاردا كۆرۈش مەسلىسىنى ئوبدان ھەل قىلىش كېرەك. شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، شىزاڭ، نىڭشيا قاتارلىق ئاپتونوم رايونلارنىڭ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، دۆلەتنىڭ تارقىتىش ۋاستىلىرى بىلەن ماس ھالدا يەرلىك تۇرلەرنى مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ پىلانى ئىچىگە كىرگۈزگەنلىكى ئىستراتېگىيەلىك قاراشقا ئىگە ئاقىلانە تەدبىر، ھەمىشە دېگۈدەك دۆلەت ئىچى - سىرتىدىكى داڭلىق ئاخبارات ۋاستىلىرىنى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىغا بېرىپ مۇخبىرلىق قىلىشقا تەكلىپ قىلىشمۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە تارقىتىشىنىڭ تەسىر كۆچىنى ئۆستۈرۈشتىكى ئوبدان چارە.

يېڭىدىن گۇللىنىۋاتقان ئاخبارات ۋاستىلىرى بىلەن باراۋەرلىك ۋە ئۆز ئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، بايلىقلاردىن ئورتاق پايدىلىنىش، ئورتاق گۇللىنىش ۋە ئورتاق نەپ ئېلىشتەك يېڭىچە ھەمكارلىق مېخانىزمىنىڭ شەكىللىنىشى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە ۋاستىلىرىنىڭ تەسىر كۆچىنى ئۆستۈرۈشتىكى «گۆھەر». ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيە ۋاستىلىرى تور بېكەتلىرى ئۆز ئانا تىلىدىن باشقا خەنزۇچە، ئىنگلىزچە تور بېكەتلىرىنىڭ مەزمۇنلىرى بىلەن تەمىنلەش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىشى، ۋاقتىدا ۋە ئۇنۇملۇك تەتبىقلانغان تۇرلۇك مەسلىھەت بېرىش، كۆڭۈل ئېچىش ۋە مۇلازىمەتلەرنى تورداشلارغا تەقدىم قىلىش ئارقىلىق، ئىنتېرنېت تورىنىڭ ئۇنۇملۇك قاپلىشىنى ئۇزۇكسىز كېڭەيتىشى لازىم.

5. ئۆگىنىش ئىستىلىنى تۇتۇش. زېرىكمەي ئۆگىنىش دەۋرىنىڭ تەلىپى. ئۇچۇر، يېڭى تېخنىكا كۈنسايىن يېڭىلىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، بىلىمنىڭ يېڭىلىنىشى تېخىمۇ تېز بولماقتا.

ئۆگىنىشكە ماھىر بولمىغان ئاخبارات ۋاستىلىرى ۋە شەخسلەر ئادەمنى ئاساس قىلغان ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنىڭ تارىخىي مۇھىم ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئېلىشقا ئامالسىز قالىدۇ، بۇ يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى مەركەز بىلەن تەرەققىي قىلغان ئۆلكە، شەھەرلەرنىڭ ئاخبارات ۋاستىلىرى قوزغىغان بۇۋاستە ئاڭلىتىش دولقۇنى ئۆگىنىش نەتىجىسىنى سىناشنىڭ كونكرېت ئۆلچىمى بولۇپ قالدى.

ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ۋاستىلىرىنىڭ ئۆگىنىش ۋە ئەملىيەتتىن ئۆتكۈزۈشىنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ. جىددىي ئىشلەشكە تېگىشلىكلىرىنى ئالدى بىلەن ئۆگىنىش كېرەك. ئۆگىنىش داۋامىدا ئىشلەش، ئىشلەش داۋامىدا ئۆگىنىشتىن ئىبارەت كونا ئۇسۇل يەنىلا ناھايىتى ئەسقاتىدۇ. بىراق، ئادەمنى ئاساس قىلىپ ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنىڭ يېڭى دەۋرىدە بىرەر ئىش قىلىش، چوڭ ئىش تەۋرىتىش ئۈچۈن، يەنىلا سىستېما نەزەرىيەسى ئاساسىدا شەخسلەر، سەھىپىلەر، قانال، چاستوتىلار ۋە بارلىق خادىملارغا تەشكىللىك، پىلانلىق، قەدەم ـ باسقۇچلۇق ھالدا ئۇزۇلدۇرمەستىن، بىلىمنى يېڭىلاش ۋە كەسپىنى پۇختىلاش تەربىيەسى بېرىش كېرەك، ئۆگىنىشكە مەبلەغ سېلىنسا، قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا غايەت زور مەنپەئەتكە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

4. سىناقنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قوبۇل قىلىش

21 ـ ئەسىر ئاخبارات ۋاستىلىرى ئىدىيەنى يېتەكلەيدىغان ۋە جامائەتچىلىك تەرىپىدىن تاللۇۋېلىنىدىغان ئەسىر، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ۋاستىلىرى ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىشنىڭ سىنىقىنى قوبۇل قىلىشى شەرت. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، بالدۇرراق بىلگەن، بالدۇرراق ئويغانغان، بالدۇرراق ھەرىكەتكە كەلگەندىلا، تېخىمۇ كۆپ

ۋاقتىنى تېجىگىلى، تارقىتىش يېڭى دولقۇنىنىڭ غەلىبىسىنى بالدۇرراق قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ.

ئادەمنى ئاساس قىلىپ ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىش بىر تۈرلۈك سىستېما قۇرۇلۇشى. بىر رايوننىڭ ئىدىيە ۋە مەدەنىيەت، قىممەت قارىشىنىڭ مەلۇم بىر دۆلەت ۋە رايوندىكى تەسىر كۈچى يالغۇز ئۆزىگە خاس سېھرىي كۈچكە ئىگىمۇ، ئەمەسمۇ، دېگەنلەرگە باغلىق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىلغار تارقىتىش ۋاستىلىرى ۋە كۈچلۈك تارقىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىكەنلىكى ياكى ئەمەسلىكىگە باغلىق. ھازىرقى باسقۇچتا كىمنىڭ تارقىتىش ۋاستىسى ئىلغار، تارقىتىش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولسا، شۇنىڭ قىممەت قارىشى كەڭ كۆلەمدە تارقىلىدۇ. جامائەت پىكرىنى شۇ تىزگىنلىيەلەيدۇ، جامائەت پىكرىگە تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو ـ تېلېۋىزىيەنىڭ تارقىتىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش ئىلغار ئىلمىي تېخنىكا ۋە مالىيە جەھەتتىكى كۈچلۈك قوللاشتىن ئايرىلالمايدۇ.

ئىلمىي ئۇسۇلدا ئاخبارات تارقىتىش ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى ۋە بۇرچىدىن تارتىپ تەھرىرلەرنىڭ ئىدىيەسىگىچە، مەزمۇننى پىلانلاشتىن تارتىپ ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرۇشقۇچە، ئومۇمىي جەھەتتە لايىھەلەشتىن تارتىپ سەھىپىلەرنى پىلانلاشقۇچە، ئاخبارات تەسىرىدىن تارتىپ كۆڭۈل ئېچىپ ھۇزۇرلىنىشقۇچە، يېقىنلاشتۇرۇپ مۇلازىمەت قىلىشتىن تارتىپ ئاڭلىغۇچىلار ۋە كۆرگۈچىلەر زېرىكمەيدىغان بولۇشقۇچە، تېما ئامبىرى ۋە بىلىم ئامبىرى قۇرۇلۇشىدىن تارتىپ ئىختىساسلىقلارنى تەربىيەلەشكۈچە، باشقۇرۇش ۋە تىجارەتتىن تارتىپ بازار ئېچىپ سېتىشقۇچە، نورمال ھالەتتىكى ئاڭلىتىش بېرىشتىن نادىر ئەھۋالنى ئاڭلىتىشقۇچە، داڭلىق ماركا يارىتىشتىن داڭلىق يەككە ئەھۋالنى يارىتىشقۇچە، بىر

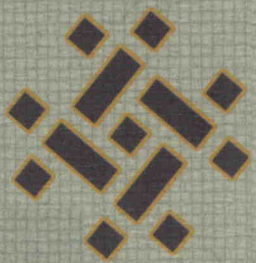
قېتىم ئېچىشتىن كۆپ قېتىم سېتىشقۇچە، ئالدىنقى باسقۇچلۇق تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشتىن كېيىنكى باسقۇچلۇق ئىنكاس قايتۇرۇشقۇچە، ۋاستىلەرنىڭ قائىدە - تۈزۈملىرىدىن تارتىپ شەخسلەرنىڭ ھەربىرىگىچە بولغان ھەرقانداق ھالقا، ھەرقانداق جايدا بىخەستەلىك قىلىشقا بولمايدۇ، ھەرقانداق بىخەستەلىك ئاقىلىتىشنىڭ ئۇنۇمىگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ، چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئېنىق پەرق ئېتىپ، تىرىشىپ ئىشلىگەندىلا، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى رادىيو - تېلېۋىزىيەنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تارقىتىش مەشغۇلىنى قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ، تېخىمۇ زور ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ.

ئەسىر بوسۇغىسىدا

ئاپتورى: مۇختار مەخسۇت
مەسئۇل مۇھەررىرى: زىلەيخا ئەزىز
تەكلىپلىك مۇھەررىرى: تۇرسۇن ھامۇت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئايگۈل سابىت
تەكلىپلىك كوررېكتورى: ۋەلى زەيدۇن
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون: 0991-2827472
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتىنى باسما زاۋۇتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 10.25
نەشرى: 2012 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2012 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 3000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978-7-228-14960-5
باھاسى: 26.00 يۈەن

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

ISBN 978-7-228-14960-5

定价：26.00元